

Immanuel Wallerstein
**Amerikan Gücünün
Gerileyii**

KAOTİK BİR DÜNYADA ABD

Immanuel Wallerstein **Amerikan**
Gücünün Gerileyi i Kaotik Bir
Dünyada ABD

Immanuel Wallerstein 1930 yılında New York'ta doğdu. Columbia Üniversitesi'nden 1951 yılında lisans, 1959 yılında doktora diploması aldı ve aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi oldu. 1955-1970 döneminde başlıca araştırma alanı Afrika'ydı. 1961'de *Africa: the Politics of Independence* adlı çalışması, 1967'de ise *Africa: the Politics of Unity* adlı çalışması yayımlandı. 1968 yılında Columbia Üniversitesi'ndeki reform hareketine etkin bir biçimde katıldı. 1971 yılında Montreal'de McGill Üniversitesi'nde görev aldı. 1976'dan itibaren Binghamton'daki New York Eyalet Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yaptı ve Fernand Braudel Ekonomi, Tarihsel Sistemler ve Uygarlık Araştırmaları Merkezi'nin müdürlüğünü üstlendi. Temel yapıtı niteliğindeki üç ciltlik *The Modern World-System* kitabını sırasıyla 1974, 1980 ve 1989 yıllarında yayımladı ve sosyal bilimlerde verimli bir damarın ortaya çıkmasına yol açtı. "Dünya sistemleri analizi" olarak bilinen bu anlayış ve çalışma tarzı mevcut kapitalizm analizlerine geniş bir bakış açısı ve tarihsellik boyutu getirdi.

1994-98 tarihleri arasında Uluslararası Sosyoloji Derneği başkanlığı yapan yazarın Metis Yayınları'nda önemli bir koleksiyonunu oluşturdu: *Tarihsel Kapitalizm* (1992), *Irak Ulus Sınıfı* (1993, E. Balibar ile birlikte), *Sistem Karşıtı Hareketler* (1995, C. Arrighi ve T. Hopkins ile birlikte), *Sosyal Bilimleri Açını!* (1996; Gulbenkian Komisyonu'nun Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Raporu), *Liberalizmden Sonra* (1998) ve *Bildiğimiz Dünyanın Sonu* (2000). Türkçe'deki diğer kitapları: *Jeopolitik ve Jeokültür* (z, 1993); *Sosyal Bilimleri Dünyanın Memek* (Avesta, 1999); *Geçmiş Çağın Dünyasının Yörüngesi, 1945-2025* (Hopkins ile birlikte, Avesta, 2000); *Güncel Yorumlar* (Aram, 2001); *Ütopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri* (Avesta, 2001).

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 34433 Beyoğlu, İstanbul

Amerikan Gücünün Gerileyişi
Kaotik Bir Dünyada ABD
Immanuel Wallerstein

İngilizce Basım: The Decline of American Power
The U.S. in a Chaotic World
The New Press, New York, 2003
© Immanuel Wallerstein, 2003
© Metis Yayınları, 2003

Kapak fotoğrafı © AFP/CORBIS
Birinci Basım: Ocak 2004

Yayıma Hazırlayanlar: Bülent Doğan, Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yayıncılık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12 Topkapı, İstanbul

ISBN 975-342-440-X

Immanuel Wallerstein

Amerikan Gücünün Gerileyişi

KAOTİK BİR DÜNYADA ABD

Çeviren: Tuncay Birkan

çindekiler

Giri : Dün ile Yarın Arasında Amerikan Rüyası 9

Birinci Kısım

TEZ

1 ABD'nin Gerileyi i: Kartal Yere Çakıldı 19

İkinci Kısım

FARKLI RETOR KLER VE GERÇEKL KLER

2 Yirminci Yüzyıl: Günortasında Karanlık mı? 35

3 Küreselle me: Dünya Sisteminin Uzun Vadeli Yörüngesi 47

4 Irkçılık: Bizim Albatrosumuz 67

5 slam: Batı ve Dünya 93

6 Ötekiler: Biz Kimiz? Ötekiler Kim? 113

7 Demokrasi: Retorik mi, Gerçek mi? 135

8 Entelektüeller: De erlerde Tarafsızlık Sorunu 153

9 Amerika ve Dünya: Metafor Olarak kiz Kuleler 172

Üçüncü Kısım

NEREYE G D YORUZ?

10 Sol, I: Bir Kez Daha Teori ve Pratik 195

11 Sol, II: Bir Geçi Ça ı 220

12 Hareketler: Bugün Sistem Kar ıtı Bir Hareket Olmak
Ne Demektir? 229

13 Yirmi Birinci Yüzyılın Jeopolitik Bölünmeleri:
Dünya çin Nasıl Bir Gelecek? 241

SONSÖZLER

1 Adil Sava 261

2 " ok ve Deh et" 266

William McNeill'a

Bu kitapta söylenecek olan her eye katılmayacak ol-
sa da hep korudu u geni bakı açısı, insanlık durumu
hakkında çalı malar yapan herkese ilham vermi tir,
vermeye de devam edecektir.

Giri
Dün ile Yarın Arasında
Amerikan Rüyası

11 EYLÜL 2001 Amerikan tarihinde dramatik ve öke edici bir andı. Ama tanımlayıcı bir an de ildi. Çok önceleri ba lamı ve daha otuz kırk yıl sürecek olan bir yörünge içindeki, kaotik bir dünyada ABD hegemonyasının gerilemesi adını verebilece imiz uzun bir dönem içindeki önemli bir olaydı sadece. Bu ekilde ifade edildi inde, 11 Eylül birçok ki inin inkâr ve öfke hisleriyle tepki verdi i bir okla-bilinçlendirme olayıydı. Amerikalıların bu olaya mümkün oldu unca berrak ve ayık bir kafayla cevap vermeleri gerekiyor. En iyi de er-lerimizi korumaya ve dünya sisteminin geçirdi i temel dönü ümler - etkileyebilsek de denetleyemeyece imiz dönü ümler- arasında gü-venli imizi azamile tirmeye çalı mamız gerekiyor. Ya amak isteye-ce imiz türden bir dünyanın in asına, yeniden in asına ba ka yerler-deki ba ka insanlarla birlikte katılmamız gerekiyor.

Amerikalı siyasetçiler Amerikan rüyasından bahsetmeyi severler. Amerikan rüyası vardır ve ço umuzun ruhunda içselle tirilmi du-rumdadır. yi bir rüyadır bu, öylesine iyidir ki dünyanın dört bir ya-nındaki ba ka birçok ki i de kendileri için aynı rüyayı isterler. Peki nedir bu rüya? Amerikan rüyası, insanın yapabilirli i rüyası, içinde herkesin elinden gelenin en iyisini yapmaya, en iyisini ba armaya ve bunun kar ılı nda konforlu bir hayat ödülünü almaya te vik edildi i bir toplum rüyasıdır. Bu tür bir bireysel kendini gerçekte tirmenin önünde hiçbir yapay engelin olmayaca ı rüyasıdır. Bu tür bireysel ba arıların toplamının müthi bir toplumsal iyi -bir özgürlük, e itlik ve dayanı ma toplumu- olaca ı rüyasıdır. Böyle bir rüyayı gerçek-le tirememenin ıstırabını çeken bir dünyanın i aret feneri oldu umuz rüyasıdır.

Tabii ki bu bir rüyadır ve bütün rüyalar gibi, gerçekli in tam bir temsili de ildir. Ama bilinçaltı özelemlerimizi ve temel de erlerimizi temsil eder. Rüyalar bilimsel analizler de ildirler. Daha çok bize bazı içgörüler sunarlar. Gelgelelim, içinde ya adı ımız dünyayı anlamak için rüyalarımızın ötesine geçip tarihimize dikkatle bakmak zorundayız - Amerika Birle ik Devletleri'nin tarihine, modern dünya sisteminin tarihine, Amerika Birle ik Devletleri'nin dünya sistemi içindeki tarihine. Bunu herkes yapmak istemiyor. Bazen gerçekli in kasvetli olca ndan ya da en azından rüyalarımız kadar güzel olmaya ndan korkuyoruz. Bazılarımız dünyaya, kendi deyimleriyle, pembe gözlüklerle bakmayı tercih ediyor.

11 Eylül olaylarının yanılısamaları paramparça etti i dü ünülebilir. üphesiz birçok ki i için etmi tir de. Ama Bush yönetimi, söz konusu olaylardan önce belirlenmi olan bir gündemi takip etme ve bu olayları söz konusu gündemi zorla yürürlü e sokmanın bir bahanesi olarak kullanma niyetiyle, olup bitenlere ayık bir kafayla bakmamızı önlemek için çok sıkı çalı yor. Bu yüzden ben burada iki eyi kısaca anlatmak istiyorum: Geçmi tarihin ı ı nda 11 Eylül'ün anlamının bence ne oldu unu ve Bush yönetiminin gündeminin bence ne oldu unu. Bana kalırsa 11 Eylül, ABD ile ilgili be gerçe i dikkatimize sunmu tur: ABD'nin askeri gücünün sınırları dünyanın geri kalanındaki Amerikan kar ıtı hissiyatın derinli i, 1990'larda ya anan ekonomik i ret meclisinin verdi i ak amdan kalmı lık hissi, Amerikan milliyetçili inin çeli kili baskıları ve sivil özgürlükler gelene imizin zayıflı ı. Bunların hiçbirini, hayallerimizde ya attı ımız Amerikan rüyasına uymaz. Bush yönetiminin politikaları da bu çeli kileri iddetlendirmektedir.

Askeri durumla ba layalım. Amerika Birle ik Devletleri -herkesin haklı olarak söyledi i gibi- bugün dünyadaki en kudretli askeri güçtür, hem de açık arayla! Ama epey az paraları ve daha da az askeri ekipmanları olan bir fanatik müminler çetesinin, ABD topraklarında ciddi bir saldırı düzenleyebilmi , birkaç bin insanı öldürebilmi , New York City ve Washington bölgesindeki önemli binaları yıkıp hasara u ratabilmi oldukları da bir gerçektir. Cüretli ve etkili bir saldırıydı bu. Bu insanlara bir etiket, "teröristler" etiketi yapı tırmak ve bir "terörizme kar ı sava " ba latmak iyi ho da, i e aslında 11 Eylül'ün askeri açıdan asla meydana gelmemi olması gerekti ini anla-

arak ba lamamız gerekir. Bir yıl sonra, olayın failleri yakalanmı de il. En büyük askeri tepkimiz de 11 Eylül saldırısıyla hiçbir alakası olmayan bir ülke olan Irak'ı i gal etmek oldu.

Amerikan kar ıtı hissiyat yeni bir ey de il. ABD 1945'ten sonra dünya sisteminin hegemonik gücü haline geldi inden beri çok yaygın bir hissiyat bu. Büyük bir güce sahip olanlara kar ı ve bu tür bir güce sahip olanlara neredeyse kaçınılmaz olarak do al gelen kendini be enmi li e kar ı bir tepki. Bu Amerikan kar ıtı hissiyat bazen anla ılır, bazen de akıldı ı ve haksızdır. Bu ikincisi nerede bulundu unuza bakar. Son kertede bu hissiyat ABD'yi uzun bir süre engellemi tir. Bir kere, özellikle de ABD'nin müttefik saydı ı ülkelerde, önemli insan gruplarının u hissiyatı bunu dengeliyordu: ABD zorunlu bir liderlik rolü oynuyor ve dünya sistemi içinde onların de erlerini savunuyordu. Bu insanlara göre, Amerikan iktidarı bir bütün olarak dünya sisteminin ihtiyaçlarına hizmet etti i için me ruydu. Dünyanın yoksul ve ezilmi bölgelerinde bile, ço unlukla, Amerikan iktidarının kendilerince olumsuz gördükleri yanlarına ra men, bazı evrenselci de erlerin yerle mesini sa layan de erli bir yanı da oldu u ekinde bir duygu vardı.

11 Eylül bu duygulara ra men, öfkenin derinli inin ABD'nin hiçbir zaman kabul etmedi i kadar büyük oldu unu gösterdi. Dünyanın dört bir yanındaki birçok ki inin dolaysız tepkisi, ABD'ye yönelik sempati ve dayanı ma hislerini ifade etmek oldu, ama bir yıl sonra söz konusu sempati ve dayanı ma buharla mı gibi görünürken, öfkeliler hislerini ifade etmeye hiç de son vermi de iller.

ABD 1990'lı yıllarda ekonomik açıdan istisnai denecek ölçüde ba arılı olmu -yüksek üretkenlik, patlama yapan bir borsa, dü ük i -sizlik, dü ük enflasyon ve ABD hükümetinin borçlarının çok büyük bir kısmının tasfiye edilmesiyle birlikte dikkate de er bir fazla yaratılmı - gibi görünüyordu. Genelde, Amerikalılar bunu rüyalarının ve liderlerinin ekonomik politikalarının geçerlili inin kanıtı olarak, ih-ti amı hep artacak bir gelecek vaadi olarak kabul ettiler. Artık bunun bir rüya de il, bir yanılısama, hem de tehlikeli bir yanılısama oldu u açıkça ortadadır.

11 Eylül ABD'nin daha sonraları ya adı ı ekonomik güçlüklerin asli nedeni de ildi, ama üphesiz bu güçlükleri iddetlendirdi. Amerika'nın ekonomik perspektiflerindeki dü ü e neden olan ey, 1990'

ların (daha do rusu, 1990'ların sonlarının) refahının, aç ı çıkan bütün o irket yolsuzluklarının gösterdi i üzere, birçok bakımdan son derece yapay yollarla ayakta tutulan bir balondan ibaret olmasıydı. Ama aslında dü ü ün nedeni daha derinde yatmaktadır. Dünya ekonomisi 1970'lerden beri uzun bir nispi ekonomik durgunluk içindeydi. Bu tür bütün dönemlerde oldu u gibi, bu dönemde de ortaya çıkan bir ey, güçlü ekonomik odaklar konumundaki üç bölgenin - Amerika Birle ik Devletleri, Bat ı Avrupa ve Japonya- kayıpları birbirlerine kaydırmaya çalı malarıydı. 1970'lerde, Avrupa nispeten iyiydi. 1980'lerde Japonya, 1990'lardada ABD iyiydi. Ama bir bütün olarak dünya ekonomisi bu dönemlerin hiçbirinde iyi durumda de ildi. Dünyanın dört bir yanında feci bir ekonomik sanc ı söz konusuydu. Artık a a ı do ru inen bu uzun spiralın son safhasındayız ve iflaslar pe i sıra sökün ettikten sonra, dünya ekonomisi tekrar yukarıya çıkmaya ba layabilir. Bu nihai yukarı çık ı sırasında ABD'nin Bat ı Avrupa ile Do u Asya'yı gölgede bırakaca ı hiç de kesin de ildir, hatta pek muhtemel bile de ildir. Bugün Amerikan siyasetine, pek de parlak sayılmayacak bir ekonomik gelecekle ilgili korkuların su yüzüne çık ı olmas ı biçim vermektedir.

Dördüncü sorun, Amerikan milliyetçili inin tarihsel niteli idir. ABD ba ka devletlerin ço undan ne daha fazla ne daha az milliyetçidir. Ama hegemonik güç oldu u için, Amerikan milliyetçili inin istikrarsızlıkları di er ülkelerinkilerden daha fazla hasar yaratabilir. Amerikan milliyetçili i iki farklı biçim alm ı tır. Bunlardan biri geri çekilme, büzü üp Amerikan kalesine çekilmedir, ço unlukla "izolasyonizm" dedi imiz eydir.

Ama ABD her zaman yayılmacı bir güç de olmu tur - önce kıtanın dört bir yanına, sonra da Karayipler'e ve Pasifik'e. Yayılma da askeri fethi içerir - Yerli Amerikalıları, Meksikalıları ya da Filipinlileri. ABD zaferlerden de (Meksika Sava ı, kinci Dünya Sava ı, Yerli lere kar ı yapılan seferlerin ço u), yenilgilerden ya da mu lak sonuçlardan da (1812 Sava ı, Vietnam) payını alm ı tır. Bu bakımdan sicilimiz di er büyük askeri güçlerinkinden çok kötü de ildir. üp-hesiz hiçbir ülke kaçınılmaz olmad ı ı sürece yenilgilerinden bahsetmeyi sevmez. Yenilgiler ço unlukla beceriksiz liderlerin zayıfl ı olarak yeniden tanımlanır. Halktan dikkate de er destek alan Amerikan milliyetçili inin maço militarist tarafının altında bu "arkadan bı-

çaklanma" tezi yatıyor.

zolasyonizm ile maço militarizm ilk bakı ta çok farklı eyler gibi görünür. Ama dünyanın geri kalan ı, yani "ötekiler" kar ısında aynı temel tavr ı payla ırlar- korku, hakir görme ve bunlarla birle en u varsayım: Bizim hayat tarzımız safır ve ötekilere "kendi hayat tarz ımızı" kabul ettirecek bir konumda de ilsek, onların sefil kavgalarına kar ı arak kirletilmemelidir. Bu yüzden, her birinin dolaysız politik açılımları belli durumlarda çok farklı olsa da, milliyetçilerin izolasyonizm ile maço militarizm arasında gidip gelmeleri hiç zor de ildir. 11 Eylül bu çeli kili duru un iki yanını da peki tirmi gibi görünüyor. Ülkenin saldır ı altında göründü ü bütün zamanlarda oldu u gibi, 11 Eylül ba ka sesleri büyük ölçüde ürkekçe tirdi elbette.

Son olarak, sivil özgürlükler gelene imiz var. Bu gelenek teoride pek anl ı, ama pratikte baya ı zayıftır. nsan Hakları Bildirgesi'ni Anayasa'da yapılan tashihler olarak yasala tırmanın hikmeti, bunun söz konusu hakları, onları umursamayacak ya da fena halde ihlal edecek geçici ço unluklara kar ı daha dirençli kılmasıydı. Bununla birlikte bu haklar aralıksız ihlal edilmi tir - Lincoln'ün *habeas corpus'u**askıya almasında, Palmer baskınlarında** ya da Roosevelt'in Japon kökenli Amerikalıları enterne etmesinde oldu u gibi bariz bir biçimde, ya da Adalet Bakanlı ı, FBI, CIA gibi federal kurulu ların - yerel kurulu lara ise hiç girmeyelim- tekrar tekrar yaptıkları yasad ı ı eylemlerde oldu u gibi o kadar bariz olmasa da aynı ölçüde önemli biçimlerde. Anayasa Mahkemesi'nin bu anayasal hakların siperi olarak hizmet vermesi beklenir, ama son derece tutarsız hareket eden ve hiç mi hiç güven vermeyen bir siper olmu tur.

Bush yönetimi için, 11 Eylül bu be mesele hakkında önceden varolan gündemlerini yürürlü e koymak için arayıp da bulamadıkları bir fırsat oldu. Bir komplodan dem vuran paranoyak suçlamalar yapıyor de ilim. Sadece kafalarında ve yüreklerindeki gündemi yü-

* Lat. " hzar Emri", tutuklamanın yasal yollardan yapılp yapılmadı mın tespit edilmesi için tutuklunun hâkim kar ısına çıkarılması emrine kar ılık gelir. Amerikan ç Sava ı'nın ba langıcında, 1861'de Lincoln bu emri yürürlükten kaldırm ı tır, (y.n.)

** ABD'de 1918-1921 arasında sosyalistlere ve komünistlere kar ı düzenlenen yarı-resmi saldırılar. Yapılan kanlı baskınların ardında A. Mitchell Palmer adında bir ba savcı vardı, (y.n.)

rürlü e koyabilmek amacıyla hemen olayın üstüne atlayıp 11 Eylül'den yararlandıklarını söylüyorum. Askeri gerileme meselesini askeri harcamaları inanılmaz ölçüde tırmandırarak çözmeye çalışıyorlar. Bunun devasa bir israf olup olmadığı -hatta daha beteri, askeri açıdan verimliliği azaltıp azaltmayacağı - henüz belli değil. Kesin olan, bu yeni lemenin makul analizlerin ve dikkatli ulusal siyasi yargıların ürünü olmadığıdır.

Bu yeni letilmiş askeri teçhizatımızın ilk önemli kullanımı Irak'ın işgalinde gerçekleşiyor. Ben bu işgalin ABD'nin askeri gücünü onaylamak ve artırmak için böyle dursun, kısa, orta ve uzun vadede onu acıklı bir biçimde baltalayacağına inanıyorum. Ama mevcut Bush yönetimi bu konularda tartışmaya açık değil. Sadece yeniden zuhur eden "McGovern'cilere"* ve "eski Bushçulara (yani başkanın babası ve onun yakın çevresindeki bütün danışmanlara - Brent Scowcroft, James Baker, Lawrence Eagleburger'a) küçümseyerek baktıklarını açıkça ifade ediyorlar. Mevcut yönetimin düsturu "Tam gaz ilerle!", çünkü yavaşlamak onları aptal gösterecektir ve sonradan yere çakılmak siyasi açıdan şimdi yere çakılmak kadar zararlı değildir.

Bush yönetiminin dünyadaki Amerikan karıştı hissiyatla başkanlık çıkma tarzı, kabul etmek gerekir ki, bayağı özgün. İzledikleri politikalar bu hissiyatı artırıyor ve şimdiye kadar ona direnmiş olan bütün gruplara -belki de kısa bir süre sonra eski dost ve müttefiklerimiz diyeceğimiz dost ve müttefiklerimize- bulaştırıyor. Büyük güçler başkanlıklarına gerçekten nadiren danışıyorlar, ama en azından çoğunlukla danışıyorlar gibi yaparlar. Bush yönetimine göre danışmanların ilan etmekte ibaret gibi görünüyor: "te biz bunu yapacağız; bizimle mısınız, yoksa bize karşı mısınız? Bush yönetimi, belli bir önerinin makullüğü ya da hikmetiyle ilgili soruları gündeme getiren bütün cevaplara da "evet" diyor gibi görünüyor: "Bileceğimizi biraz daha mı büyükeyim?"

Bush ve danışmanları, ekonomik cephede ise, Polyannacılık, hükümetin hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiğini ve bütün eko-

* George Stanley McGovern. 1972'de ABD başkanlığına adaylığını koyan, fakat seçilemeyen Demokrat Partili reformist senatör. Seçim kampanyası sırasında Vietnam Savaşı'nı derhal sona erdirmeye ve ABD'de geniş bir özgürlükçü toplumsal ve iktisadi reform başlatma vaadinde bulunmuştu, (y.n.)

nomik savurganlıkların Clinton'ın suçu olduğunu savunuyorlar. 11 Eylül'ün bu tavrı desteklediğini düşünüyor gibiler. Ekonomik gerçeklikleri, daha uzun vadeli tarihsel bir perspektiften olmasa bile serinkanlı bir biçimde değerlendirilmeye hiç ilgilenmiyormuş gibi bir halleri var. Koalisyonlarının ekonomik muhafazakâr parçasına önerdikleri tek şey, vergi indirimleri yapmak ve çevre koruma önlemlerini kaldırmak. Bu eylemler artık kutsal inek konumundadır, çünkü ekonomik muhafazakârlar büyük ölçüde "eski Bushçu" takımdan ve mevcut Bush yönetiminin diğer icraatlarından hiç memnun değildirler. Onların daha fazla düzenlenmemesi gerekiyor. Ama, vergi indirimleri de ABD'yi hızla içine sürüklendiği derin deflasyondan çıkarmak için ihtiyaç duyulacak *New Deal** türü önlemlerin alınmasını imkânsızlaştırıyor üphesiz.

Bush yönetimi, izlediği amaçlı militarizmin seçmenlerin gözünde ABD ekonomisinin içinde bulunduğu acıklı durumu telafi edeceğini umuyor belli ki. Bush ve danışmanlarının ABD'nin bütün ekonomik ekserine karşı bayrak açması gerektiğine inanmalarının bütün diğer nedenleri bir yana, işin galiz denecek ölçüde siyasi bir yanı daha var: Savaş zamanı ülkenin başkanında olan bir başkan hem kendisine hem de partisine oy kazandırır. Bu, Bush'un başkanlık siyasi danışmanı Karl Rove'un dikkatinden kaçmamıştır. Bu siyasi kaygıların karar alma sürecinde belirleyici rol oynamayı sürdüreceklerini bekleyebiliriz.

Sivil özgürlüklere gelince, Harding yönetimindeki o rezil A. Mitchell Palmer'in yaptıklarından beri bir başkanın sivil özgürlüklere bu kadar pervasızca, bu kadar utanmazca saldırmasını görmemiştir. Üstelik, mahkemeler tarafından herhangi bir biçimde dizginlenmemekte kararlı görünüyorlar. Anayasa Mahkemesi 9'a 0 onlar aleyhine bir karar verecek olsa bile, ki bu pek mümkün değil, bu tür kısıtlamaları umursamamanın ve bunlara meydan okumanın yollarını bulacaklardır. Feci bir döneme giriyoruz.

Bu kitap basit bir biçimde düzenlenmiştir. Üç kısımdan oluşuyor:

Birinci Kısım'da şu tez sunuluyor: ABD gerileyen bir hegemonik güçtür ve 11 Eylül bunun bir kanıtıdır. Bu kısım 2002 yılında yazılmış ve ilk kez bu yıl içinde yayımlanmıştır. İkinci Kısım ça da

* 1933'te ABD başkanını Roosevelt tarafından ekonominin iyileştirilmesi için başlatılan ekonomik ve toplumsal reform programı, (y.n.)

siyasi söylemimizin en önemli, en yankı uyandıran kelimelerini (*yirminci yüzyıl, küreselle me, ırkçılık, slam, "ötekiler", demokrasi ve entelektüeller*) ku atan gerçeklik ile retorik arasındaki farkı ele alan bir dizi yazıdan oluşuyor. Ço u konu ma ya da konferans metni olan bu yazıların hepsi 11 Eylül öncesine aittir. Gelgelelim bu nedenle tek kelimesini bile de i tirmi de ilim bu yazıların. Olaylardan sonra yazılmış , ABD'nin dünyaya nasıl baktı ıyla ilgili bir yazı daha var bu kısımda. Dünyaya nasıl baktı ımız konusunda dü ünmeye ça rı niteli ini ta ıyan bir deneme bu.

Son olarak, Üçüncü Kısım kendimizi içinde buldu umuz bu zor dünyayla ilgili olarak neler yapabilece imiz konusunu ele alıyor. Her ikisi de 11 Eylül'den önce yazılmış olan ilk iki yazı bence solun bugün ABD'de ve dünyada ortaya koyması gereken gündemi ele alıyor. 11 Eylül'den sonra yazılmış olan son iki yazı ise, bence siyasi bir bakı açısından merkezi güncel sorunlar olan u soruları ele alıyor: Bugün sistem kar ıtı olmak ne demektir? Ve insanlık için nasıl bir gelecek söz konusu?

Bu kitapta hepimizin üçlü bir görevi oldu u yolundaki görüş üme ba lı kalıyorum: Gerçekli i ele tirel ve ayık bir kafayla analiz etmekle ilgili entelektüel görev, bugün öncelik vermemiz gereken de-erlerin neler oldu una karar vermekle ilgili ahlaki görev ve dünya-nın, kapitalist dünya sistemimizin u anki kaotik yapısal krizinden çıkıp, mevcut sistemden gözle görülür ölçüde daha kötü de il de gözle görülür ölçüde daha iyi olacak farklı bir dünya sistemine geç-mesi olası lı na derhal nasıl katkıda bulunabilece imize karar ver-mekle ilgili siyasi görev.

Birinci Kısım

TEZ

ubat 2003

1. Bölüm

ABD'nin Gerileyi i: Kartal Yere Çakıldı

ABD GER L YOR MU? Bu iddiaya bugün çok az insan inanacaktır. Daha do rusu tek inananlar, gerilemeyi tersine çevirecek politikaları a matalı bir biçimde savunan ahinlerdir. ABD hegemonyasının sonunun çoktan ba lamı oldu u inancı, 11 Eylül 2001'de herkes için a i kâr hale gelen yaralanabilirli in ürünü de ildir. Aslında küresel bir güç olarak ABD'nin yıldızı 1970'lerden beri solmaktadır ve terörist saldırılara verdi i cevap da bu gerilemeyi sadece hızlandırmı tır. *Par Americana* denen eyin neden gerilemekte oldu unu anlamak, yirminci yüzyılın, özellikle de yüzyılın son otuz yılının jeopoliti ini incelemeyi gerektirir. Bu inceleme basit ve kaçınılmaz bir sonucu aç a çıkarır: ABD hegemonyasına katkıda bulunmu olan ekonomik, siyasi ve askeri etkenler, kar ı konmaz biçimde gelecekteki ABD gerilemesine yol açacak olanlarla aynı etkenlerdir.

ABD'nin yükselerek küresel hegemonyayı ele geçirmesi aslında 1873'te dünyada ya anan gerilemeyle ba layan uzun bir süreçti. O sıralarda ABD ve Almanya küresel piyasalardan gittikçe artan miktarda pay almaya ba ladılar, bunun zararı da esasen düzenli bir biçimde gerilemekte olan Britanya ekonomisine dokundu. Her iki ülke de son zamanlarda istikrarlı bir siyasi altyapı olu turmu lardı - ABD, ç Sa va 'ı ba arıyla sona erdirerek, Almanya ise ulusal birli ini sa layıp Fransa-Prusya sava ında Fransa'yı yenerek. 1873'ten 1914'e kadar ABD ve Almanya bazı öncü sektörlerde ba lıca üretici konumuna geldiler: ABD önce çelik, sonra otomobil sektöründe, Almanya da kimya sanayiinde.

Tarih kitapları, Birinci Dünya Sava ının 1914'te ba layıp 1918'de sona erdi ini, kinci Dünya Sava ının da 1939'dan 1945'e kadar

sürdü ünü kaydeder. Gelgelelim, bu ikisini Almanya ile ABD arasındaki, aralara ateş keslerin ve yerel çatışmaların da serpiştirildiği tek, sürekli bir "otuz yıl savaşımı" olarak ele almak daha anlamlıdır. Hegemonyayı kimin devralacağı konusundaki rekabet, Almanya'da Nazilerin iktidara gelip küresel sistemi bütünüyle amaçla, mevcut sistem içinde hegemonyayı elde etmekte ise bir tür küresel imparatorluk kurma arayışına girdikleri 1933'te ideolojik bir renge büründü. Nazilerin "*ein tausend-jähriges Reich*" (bin yıllık imparatorluk) sloganını hatırlayalım. Bunun karşılığında, ABD'de merkezci dünya liberalizminin avukatı rolünü üstlendi-eski ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in ifade, ibadet, muhtaç olmama ve korku duymama özgürlüğü olarak ifade edilen "dört özgürlük"ünü hatırlayalım- ve Sovyetler Birliği ile stratejik bir ittifaka girerek Almanya ve müttefiklerinin yenilmesini mümkün kıldı.

İkinci Dünya Savaşı, Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na kadar Avrasya'nın her yanındaki altyapısının ve halkların muazzam yıkımıyla sonuçlandı; yara almamı neredeyse hiçbir ülke yoktu. Dünyada savaşın eski haliyle -hatta, ekonomik bir perspektiften bakıldığında çok büyük ölçüde güçlenmiş olarak- çıkan tek büyük sanayi gücü ABD'di ve o da hemen konumunu güçlendirmek üzere harekete geçti.

Ama hegemonyanın bu yeni adayı bazı pratik siyasi engellerle karşıladı. Savaş sırasında Müttefikler, aslen Mihver Devletleri'ne karşı koalisyonunda yer almış ülkelerden oluşacak Birleşmiş Milletler'in kurulması konusunda anlaşmışlardı. Örgütün can alıcı özelliği, güç kullanımını yetkisine sahip tek yapı olan Güvenlik Konseyi'di. BM Sözleşmesi, Güvenlik Konseyi'nde aralarında ABD ile Sovyetler Birliği'nin de bulunduğu beş devlete veto hakkı veriyordu ki bu da konseyi pratikte büyük ölçüde ihsiz kılıyordu. Dolayısıyla, yirminci yüzyılın ikinci yarısının jeopolitik kısıtlamalarını belirleyen şey, 1945 Nisanı'nda Birleşmiş Milletler'in kurulması değil, iki ay sonra Roosevelt, Büyük Britanya Başbakanı Winston Churchill ve Sovyet lider Joseph Stalin arasında yapılan Yalta toplantısıydı.

Yalta'daki resmi anlaşmalar, asıl içerikleri ancak sonraki yıllarda ABD ile Sovyetler Birliği'nin davranışları gözlemlenerek kestirilebilecek, üstünde konu ulmayan gayri resmi anlaşmalar kadar önemli değildi. 8 Mayıs 1945'te Avrupa'daki savaş sona erdiğinde, Sovyet ve

Batı (yani ABD, İngiliz ve Fransız) birlikleri belli yerlere yerleştirilmesinin esas itibarıyla, daha sonraları Oder-Neisse hattı adı verilecek olan, Avrupa'nın merkezindeki bir kuzey-güney hattı boyunca. Ufak tefek birkaç düzenleme haricinde, orada da kaldılar. Geriye dönüp bakıldığında, Yalta, her iki tarafın orada kalabilecekleri ve ikisinin de öbürünü dışarı çıkarmak için zor kullanmayacakları konusunda anlaşmalarına geliyordu. Bu üstü örtülü anlaşma, ABD'nin Japonya'yı galinin ve Kore'nin bölünmesinin gösterdiği üzere, Asya için de geçerliydi. Dolayısıyla siyasi açıdan Yalta, Sovyetler Birliği'nin dünyanın yaklaşık üçte birini, ABD'nin de geri kalanını kontrol ettiği statükoyla ilgili bir anlaşmaydı.

Washington daha ciddi askeri meydan okumalarla da karşıladı. Sovyetler Birliği dünyanın en büyük kara kuvvetlerine sahipti, ABD yönetimi ise özellikle zorunlu askerliğin sona erdirilerek ordusunu küçültmesi yolunda ülke içinden gelen baskılara muhatap oluyordu. Bu nedenle ABD askeri gücünü kara kuvvetleri yoluyla değil, nükleer silahlar üzerinde tekel kurarak (artı bu silahları kullanmaya muktedir bir hava kuvveti olarak ortaya koymaya karar verdi. Bu tekel kısa bir süre içinde ortadan kalktı: 1949'a gelindiğinde Sovyetler Birliği de nükleer silahlar geliştirmişti. O tarihten beri, ABD başka devletlerin de nükleer silahlar (kimyasal ve biyolojik silahlar da) edinmelerini önlemeye çalışmakla yetindi ki yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde bu çabanın çok da başarılı olduğu söylenemez.

1991'e kadar ABD ile Sovyetler Birliği Soğuk Savaş'ın "dehşet dengesi" içinde yan yana varoldular. Bu statüko sadece üç kez ciddi biçimde sınıandı: 1948-49'daki Berlin ablukası, 1950'den 1953'e kadar süren Kore Savaşı ve 1962'deki Küba füze krizi. Her birinde sonuç statükonun yeniden tesis edilmesi oldu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin uydu rejimleri içinde -1953'te Doğu Almanya'da, 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da, 1981'de de Polonya'da- siyasi bir krizle karşı karşıya kaldığı her seferinde, ABD'nin bazı propaganda faaliyetlerinden öte pek bir şey yapmadığına, Sovyetler Birliği'nin büyük ölçüde kafasına estiği gibi davranmasına izin verdiğine dikkatinizi çekerim.

Bu pasiflik ekonomik alana uzanmıyordu üşesiz. ABD Soğuk Savaş atmosferinden, önce Batı Avrupa'da, sonra da Japonya, Güney Kore ve Tayvan'da devasa ekonomik yeniden inşaat hamleleri başlatı-

çak ekilde yararlandı. Gerekçe açığı: Dünyanın geri kalanı etkili bir talepte bulunamadıktan sonra bu denli büyük bir üretim üstünlü üne sahip olmanın ne anlamı vardı ki? Üstelik, bu ekonomik yeniden in a çabalan ABD yardımı alan ülkelerde himayecili in getirdi i yükümlülükleri yaratmaya yardımcı oldu; yardım alanların ta ıdı ı bu yükümlülük hissi, askeri ittifaklara ve daha önemlisi siyasi tabiiyete girme isteklerini de beslemi oldu.

Son olarak, ABD hegemonyasının ideolojik ve kültürel bile eni de azımsanmamalıdır. 1945'ten hemen sonraki dönem Komünist ideolojinin belki de tarihte en yüksek popülerlik seviyesine ula tı ı dönemdi. Komünist partilerin Belçika, Fransa, talya, Çekoslovakya ve Finlandiya gibi ülkelerdeki serbest seçimlerde aldı ı çok sayıda oyu, hele Komünist partilerin Asya'da -Vietnam, Hindistan ve Japonya'da- ve Latin Amerika'nın her yerinde gördü ü deste i bugün kolayca unutuyoruz. Kaldı ki burada, serbest seçimlerin yapılmadı ı ya da kısıtlamalara maruz kaldı ı ama Komünist partilerin yaygın bir cazibe ta ıdı ı Çin, Yunanistan ve ran gibi bölgeler hesaba katılmıyor. ABD, buna kar ılık olarak, muazzam bir bir anti-Komünist ideolojik saldırı ba lattı. Geriye dönüp bakıldı ında, bu inisiyatif büyük ölçüde ba arılı olmu gibi görünüyor: Washington kendi rolünü "özgür dünya"nın lideri olarak etiketledi; bunu da en azından Sovyetler Birli i'nin kendi konumunu "ilerici" ve "anti-emperyalist" kampın lideri olarak etiketlemesi kadar etkili bir biçimde yaptı.

ABD'nin sava sonrası dönemde hegemonik bir güç olarak kazandı ı ba arı, ülkenin hegemonik çökü ünün ko ullarını da yarattı. Bu süreç dört simgeyle özetlenebilir: Vietnam'daki sava , 1968 devrimleri, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 2001 Eylülü'ndeki terörist saldırılar. Her simge bir önceki simge üzerinde yükseldi ve ABD'nin kendini u anda içinde buldu u durum do du - gerçek güçten yoksun, yalnız bir süpergüç, kimsenin takip etmedi i ve çok az ki inin saygı duydu u bir dünya lideri ve kontrol edemedi i küresel bir kaos içinde tehlikeli bir biçimde sürüklenen bir ülke.

Vietnam Sava ı neydi? Her eyden önce, Vietnam halkının sömürge yönetimini sona erdirip kendi devletini kurma çabasıydı. Vietnamlılar Fransızlarla, Japonlarla ve Amerikalılarla sava tılar ve sonuçta kazandılar - bu gerçekten de ciddi bir ba arıydı. Gelgelelim, jeopolitik açıdan bu sava o sıralarda Üçüncü Dünya damgası vurdu-

lan halkların Yalta statükosunu reddedi lerini temsil ediyordu. Washington mücadeleye bütün askeri gücünü yatıracak kadar aptal oldu u, ama buna ra men ABD kaybetti i içindir ki Vietnam bu kadar güçlü bir simge oldu. Tamam, ABD nükleer silah kullanmadı (sa da ki bazı miyop gruplar bu karan uzun bir süredir kınarlar), ama nükleer silah kullanmak Yalta anla malarını paramparça eder ve nükleer bir soykırıma yol açabilirdi, ki ABD bu riski göze alamazdı.

Ama Vietnam sadece askeri bir yenilgi ya da ABD'nin prestijine dü en leke de ildi. Sava , ABD'nin dünyanın ba at ekonomik gücü olarak kalma yetene ine büyük bir darbe indirdi. Sava çok pahalıydı ve ABD'nin 1945 sonrası hayli bolla an altın rezervlerini neredeyse tüketti. Üstelik ABD bu maliyetleri, tam da Batı Avrupa ve Japonya ciddi bir ekonomik yükseli ya arken kar ılamak durumunda kaldı. Bu ko ullar ABD'nin küresel ekonomi içindeki üstünlü ünü sona erdirdi. Bu üçlünün mensupları, 1960'ların sonlarından beri ekonomik bakımdan birbirine neredeyse e itti, her biri belli dönemlerde di erlerinden daha iyi bir performans göstermekle birlikte hiçbirisi çok öne çıkmıyordu. Dünyanın dört bir yanında 1968 devrimleri patlak verdi inde, Vietnamlılara verilen destek çok önemli bir retorik bile en haline geldi. ABD'dekiler de dahil birçok sokakta "Bir, iki, üç, daha fazla Vietnam" ve "Ho, Ho, Ho i Minh" sloganları atılıyordu. Ama 1968'liler ABD hegemonyasını mahkûm etmekle kalmıyorlar, Sovyetlerin ABD ile yaptı ı danı ıklı dövü ü de mahkûm ediyorlardı; Yalta'yı mahkûm ediyorlardı ve "iki süpergüç ve dünyanın geri kalanı" diyerek dünyayı iki kampa ayıran Çinli kültür devrimcilerinin dilini kullanıyorlar ya da kendilerine uyarlıyorlardı.

Sovyetlerin yaptı ı danı ıklı dövü ün itham edilmesi mantıksal olarak Sovyetler Birli i'yle sıkı müttefik olan ulusal güçlerin de itham edilmesine yol açtı ki bu güçler ço u durumda geleneksel Komünist partiler oldu. Ama 1968 devrimcileri Eski Sol'un di er bile enlerine de -Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtulu hareketlerine, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat hareketlere ve ABD'deki *New Deal*/demokratlarına da- saldırarak, onları da devrimcilerin genel "ABD emperyalizmi" ba lı ıyla adlandırdıkları eyle danı ıklı bir dövü içine girmekle suçladılar.

Sovyetlerin Washington'la yaptı ı danı ıklı dövü e yönelik saldırı ve onun üstüne bir de Eski Sol'a yönelik saldırı, ABD'nin dünya dü-

zenini üzerinde ekilendirdi i Yalta düzenlemelerinin me ruiyetini daha da zayıflattı. Merkezci liberalizmin tek, me ru küresel ideoloji olma konumunu da tahrir etti. 1968'deki dünya devrimlerinin dolaysız siyasi sonuçları asgari seviyede kaldı, ama muazzam ve geri döndürülemez nitelikte jeopolitik ve entelektüel yankılar yarattı. Merkezci liberalizm, 1848 Avrupa devrimlerinden beri i gal etmekte oldu u ve hem muhafazakârları hem de radikalleri kendi safına çekmesini sa lamı olan tahttan dü tü. Bu ideolojiler geri döndüler ve bir kez daha gerçek birer seçene i temsil etmeye ba ladılar. Muhafazakârlar bir kez daha muhafazakâr, radikaller bir kez daha radikal hale geldiler. Merkezci liberaller ortadan kalkmadılar, ama boyutları küçüldü. Ve bu süreçte ABD'nin ideolojik konumu -antifa ist, antikomünist, antisömürgeci- dünya halklarının gittikçe artan bir kısmına zayıf ve ikna edicilikten uzak görünmeye ba ladı.

1970'lerde uluslararası ekonomik durgunlu un ba lamasının, ABD iktidarı için iki önemli sonucu oldu. Birincisi, durgunluk o sıralarda iktidarda olan Eski Sol hareketlerin ba lıca ideolojik iddiası olan "kalkınmacılı ın" -devlet uygun eylemlerde bulundu u takdirde her ülkenin ekonomik olarak geli ebilece i fikrinin- çökmesine yol açtı. Bu rejimler birbiri ardına, iç karı kılıklar, dü en hayat standartları, uluslararası finans kurumlarına borç ba ımlılı ının artması ve itibar a nmasıyla kar ı kar ıya kaldılar. 1960'larda Üçüncü Dünya'nın dekolonizasyonunun, sömürge durumundan çıkmasının ABD tarafından ba rıyla yönlendirilmesi olarak görülen ey -karı kılıkların asgariye indirilmesi, kalkınmacı olsalar da nadiren devrimci sayılabilecek rejimlere pürüzsüz biçimde iktidar aktarma i inin azamiye çekilmesi- yerini düzenin çözülmesine, huzursuzlukların artmasına ve radikal mizaçların eskisi gibi düzen içine çekilememesine bıraktı. ABD müdahale etmeye çalı tı nda da ba arısız oldu. 1983'te ABD Ba kanı Ronald Reagan düzeni yeniden kurlmaları için Lübnan'a birlikler gönderdi. Söz konusu birlikler sonuçta Lübnan'ı terk etmek zorunda kaldılar. Bunu askeri birli i olmayan bir ülke olan Granada'yı i gal ederek telafi etti. Ba kan George H. W. Bush da, askeri birli i olmayan bir ba ka ülkeyi, Panama'yı i gal etti. Ama düzeni yeniden kurmak için Somali'ye müdahale ettikten sonra, ABD biraz alçaltıcı bir biçimde buradan da çıkmak zorunda kaldı. ABD yönetiminin hegemonya konusundaki bu gerileme trendini geri çevir-

mek için gerçekten yapabilece i çok az ey oldu u içindir ki onu görmezden gelmeyi tercih etti - bu politika Vietnam'dan çekilme kararından 11 Eylül 2001'e kadar egemen durumdaydı.

Bu arada gerçek muhafazakârlar, kilit önemdeki devlet ve devletlerarası kurumların kontrolünü ele geçirmeye ba ladılar. 1980'lerdeki neoliberal saldırıya, Thatcher ve Reagan rejimleri ile Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kilit bir aktör olarak dünya sahnesine çıkması damgasını vurdu. Bir zamanlar (bir yüzyıldan uzun bir süre) muhafazakâr güçler kendilerini daha akli ba nda liberaller olarak tasvir etmeye çalı mı ken, artık merkezci liberaller kendilerinin daha etkili muhafazakârlar olduklarını iddia etmek zorunda kalıyorlardı. Muhafazakâr programlar açtı. Muhafazakârlar, ülke içinde, emek maliyetini azaltacak, çevre koruma yasalarının üreticiler üzerindeki baskısını asgariye indirecek ve devletin sosyal güvenlik harcamalarında kesintiler yapacak politikaları uygulamaya çalı tılar. Fiilen mütevazı ba arılar kazanınca da hırsla uluslararası arenaya yöneldiler. Dünya Ekonomik Forumu'nun Davos'taki toplantıları seçkinler ve medya için bir bulu ma zemini oldu. IMF maliye bakanları ve önde gelen bankacılar için bir kulüp ortamı sunuyordu. Ve ABD dünyadaki sınırlar üzerinden serbest ticaret akı nı güçlendirmek için Dünya Ticaret Örgütü'nün yaratılması yönünde baskı yaptı.

ABD oralara bakmazken Sovyetler Birli i çöküyordu. Tamam, Ronald Reagan Sovyetler Birli i'ne " er imparatorlu u" demi ve belagat parçalayarak Berlin Duvarı'nı yıkma ça rısında bulunmu tu bulunmasına ama ABD aslında bunu istemiyordu ve Sovyetler Birli i'nin göçmesinden kesinlikle sorumlu de ildi. Aslında Sovyetler Birli i ve onun Do u Avrupa'daki emperyal bölgeleri, halkın Eski Sol'dan duydu u hayal kırıklı ı ve Sovyet lider Mihail Gorbaçov'un Yalta'yı tasfiye ederek ve iç liberalle meyi kurumsalla tırarak (*perestrojka* artı *glasnost*) rejimi kurtarma çabaları yüzünden çöktü. Gorbaçov Yalta'yı tasfiye etmeyi ba ardı ama Sovyetler Birli i'ni kurtarmayı ba aramadı (ama neredeyse ba aracaktı).

ABD bu ani çökü kar ısında a kına döndü, afalladı, bunun sonuçlarıyla nasıl ba a çıkaca ını bilmiyordu. Komünizmin çökü ü aslında ABD hegemonyasının ardındaki tek ideolojik gerekçeyi (liberalizmin görünü teki ideolojik hasmı tarafından örtük biçimde desteklenen gerekçeyi) ortadan kaldırarak liberalizmin çökü üne de i a-

ret ediyordu. Bu me ruiyet kaybı do rudan do ruya Irak'ın Kuveyt'i i galine yol açtı; Yalta'daki düzenlemelerin yürürlükte oldu u ko ularda Irak lideri Saddam Hüseyin buna asla cüret edemezdi. Geriye dönüp bakıldı ında, ABD'nin Körfez Sava ı'nda harcadı ı çabalar, sava öncesindekiyle hemen hemen aynı hat üzerinde bir ate kes ya pılmasını sa ladı. Ama hegemonik bir güç, orta boy bir bölgesel güçle yapılan bir sava ta berabere kalmakla yetinebilir miydi? Saddam, ABD'yle hır çıkarıp sonra da bundan sıyrılabilene ini göstermi oldu. Saddam'ın küstahça saldırısı, ABD sa ının, özellikle de ahin denenlerin içini, Vietnam'daki saldırıdan da fazla yedi; bu da söz konusu ahinlerin halen Irak'ı i gal edip rejimi yıkmayı neden bu kadar ate li bir biçimde istediklerini açıklıyor.

Körfez Sava ı ile 11 Eylül 2001 arasında dünyada çatı maların yo unla tı ı en önemli iki bölge Balkanlar ve Ortado u'ydu. ABD her iki bölgede de önemli bir diplomatik rol oynadı. öyle bir geriye bakacak olursak, u sorulabilir: ABD bütünüyle izolasyonist bir konum benimsemi olsaydı sonuçlar ne kadar farklı olurdu? Balkanlar'da ekonomik açıdan ba arılı bir çokuluslu devlet, Yugoslavya parçalanarak esasen kendisini olu turan parçalara ayrı tı. On yılı a kın bir süre boyunca, ortaya çıkan devletlerin ço u bir etnikle me süreci içine girip çok gaddarca iddet olayları, yaygın insan hakları ihlalleri, hatta düpedüz sava lar ya adılar. ABD'nin en önde gelen rolü oynadı ı dı müdahale sonunda bir ate kes sa landı ve en beter iddet olayları sona erdi, ama bu müdahale artık peki mi ve bir ölçüde me rula mı olan etnikle meyi hiçbir surette tersine çevirmedi. ABD müdahalesi olmasaydı bu çatı malar farklı biçimde sona erer miydi? iddet daha uzun sürebilirdi, ama temel sonuçlar muhtemelen pek farklı olmazdı. ABD'nin angajmanının daha derin, ba arısızlıklarının da daha dikkat çekici oldu u Ortado u'da tablo daha da kasvetli. Hem Balkanlar'da hem de Ortado u'da, ABD irade ya da gayret eksikli inden de il gerçek iktidar eksikli inden dolayı hegemonik nüfuzunu etkili bir biçimde kullanmayı ba aramadı.

Sonra 11 Eylül geldi - ok ve tepki. Amerikalı yasa koyucuların ate püskürdü ü Merkezi Haberalma Te kilatı (CIA) imdi, Bush yönetimini olası tehditlere kar ı uyarımı oldu unu iddia ediyor. Ama CIA haberalma alanındaki uzmanlı ına ve El Kaide üzerinde yo unla mı olmasına ra men, terörist saldırıların gerçekleşle tirilece ini ön-

göremezdi (dolayısıyla bunları önleyemezdi). En azından CIA Ba -kanı George Tenet böyle diyordu. Bu ifadenin ABD hükümetini veya Amerikan halkını rahatlatması beklenemez. leride tarihçiler ne karar verirlerse versinler, 11 Eylül 2001 saldırıları ABD iktidarına çok ciddi bir biçimde meydan okudu. Bu saldırılardan sorumlu ki iler ciddi bir askeri gücü temsil etmiyorlardı. Yüksek derecede bir kararlılı a, biraz paraya, kendilerini adamı bir grup militana ve zayıf devletlerden birinde güçlü bir üsse sahip olan devletdi ı bir güce mensuplardı. Kısacası, askeri açıdan bir hiçtiler. Yine de Amerikan topraklarında cüretli bir saldı n gerçekleşle tirmeyi ba ardılar.

George W. Bush iktidara geldi inde, Clinton yönetiminin dünya meselelerini ele alı tarzını çok ele tiriyordu. Bush ve danı manları, Clinton'ın izledi i yolun Gerald Ford'dan beri bütün ABD ba kanlarının -ki bunlara Ronald Reagan ile George H. W. Bush da dahildi izledi i yol oldu unu kabul etmiyorlardı ama üphesiz farkındaydılar bunun. Hatta 11 Eylül'den önce mevcut Bush yönetimi bile bu yolu takip ediyordu. Oyunun adının ihtiyat oldu unu görmek için, Bush'un 2001 Nisanı'nda bir Amerikan uça ının Çin'de dü mesi meselesini nasıl ele aldı ına bakmak yeterlidir.

Terörist saldırıların ardından, Bush yol de i tirip terörizme sava ilan etti, Amerikan halkını "sonucun kesin" oldu una temin etti ve dünyaya "ya bizimlesiniz ya da bize kar ısınız" dedi. Uzun zamandır en muhafazakâr ABD yönetimlerinde bile hüsrana u ramı olan ahinler nihayet Amerikan politikasına hükmetmeye ba ladılar. Bakı açıları ortada: ABD muazzam bir askeri güce sahip ve sayısız yabancı lider Washington'un askeri açıdan pazı göstermesini akılsızca görse bile, ABD iradesini herkese kabul ettirdi i takdirde aynı liderler bir ey yapamazlar, yapmayacaklardır. ahinler'e göre, iki nedenden dolayı ABD emperyal bir güç olarak hareket etmelidir: Birincisi, ABD bunun altından kalkabilir. kincisi de, Washington gücünü kullanmazsa, ABD gittikçe marj inalalle ecektir.

Bugün bu ahince bakı açısının üç ifadesi var: Afganistan'daki askeri saldırı, srail'in Filistin otoritesini tasfiye etme giri imine fiilen verilen destek ve Irak'ın i gali. 2001 Eylülü'ndeki terörist saldırılardan bir yıl sonra, bu tür stratejilerle neler elde edilece ini de erlendirmek için çok erken olabilir belki. imdiye kadar bu planlar Afganistan'da Taliban'ın devrilmesine (ama El Kaide bütünüyle çöker-

tilemedi ve en tepedeki liderleri yakalanamadı), Filistin'de muazzam bir tahribata (ama sra il Ba bakanı Ariel aron'un iddialarının tersine, Filistin lideri Yaser Arafat "konu d u" kılınamadı) ve Irak'ın i gali planlarına Avrupa ve Ortado u'daki Amerikan müttefiklerinin iddetli bir biçimde muhalefet etmesine yol açtı.

ahinlerin son olaylar hakkındaki yorumları, ABD'nin eylemleri kar ısındaki muhalefetin, ciddi olmakla birlikte büyük ölçüde söz düzeyinde kald ını vurgulamaktadır. Batı Avrupa, Rusya, Çin ya da Suudi Arabistan ABD'yle ba larını ciddi biçimde koparmaya hazır görünmüyor. Ba ka bir deyi le, ahinlere bakılırsa Washington gerçekten de bu i in altından kalkmı tır. ahinler ABD ordusu Irak'ı fiilen i gal etti inde ve bundan sonra ABD otoritesini dünyanın ba ka bir yerinde (ran, Kuzey Kore, Kolombiya ya da belki Endonezya'da) gösterdi inde de benzer bir sonuç çıkaca ını varsayıyorlar. in ilginç yanı, ahinlerin yorumları, esasen ABD'nin ba arı kazanma ansının yüksek oldu undan korktukları için ABD politikaları hakkında yaygara koparan uluslararası solun da yorumları haline geldi büyük ölçüde.

Ama ahinlerin yorumları yanlı tır ve sadece ABD'nin çökü üne katkıda bulunacak, tedrici bir ini i çok daha hızlı ve çalkantılı bir dü ü e dönü türecektir. ahince yakla ımlar özellikle askeri, ekonomik ve ideolojik nedenlerle ba arısız olacaktır.

üphesiz ordu hâlâ ABD'nin en güçlü kartı durumunda; daha do rusu tek kartı durumunda. Bugün, ABD dünyadaki en deh et verici askeri aygıtı sahip. Yeni, e i benzeri görülmedik askeri teknolojiler geli tirilmekte oldu u iddialarına da inanılacak olursa, ABD'nin dünyanın geri kalanı üzerindeki askeri üstünlü ü bugün on yıl önce olduğundan çok daha büyüktür. Ama öyleyse bile bu, ABD'nin Irak'ı i gal edip orayı hızlı fethedebilece i ve orada dost ve istikrarlı bir rejim kurabilece i anlamına mı geliyor? Pek de il. ABD ordusunun 1945'ten bu yana verdi i üç ciddi sava tan (Kore, Vietnam ve Körfez Sava ı) birinin yenilgiyle, ikisinin de beraberlikle sonuçlandı ını hatırlayalım - pek anl ı bir sicil sayılmaz.

Saddam Hüseyin'in ordusu Taliban'inkine benzemiyor ve ülke içindeki askeri kontrolü çok daha sa lam. Bir ABD i gali zorunlu olarak ciddi bir kara gücünü -Ba dat önlerine kadar sava a sava a gitmesi gerekecek ve bu arada muhtemelen ciddi zayıt verecek bir

kara gücünü- gerektirecektir. Böyle bir gücün üsse de ihtiyacı olacaktır ki Suudi Arabistan böyle bir hizmet vermek istemedi ini açıkça belirtti. Kuveyt ya da Türkiye yardımcı olacak mı? Belki, e er Washington pamuk ellerini cebine atarsa. Bu arada, Saddam'ın elindeki bütün silahları kullanması beklenebilir ki tam da ABD yönetimi bu silahların ne kadar feci olabilece inden bahsedip duruyor. ABD bölgedeki rejimlerin bile ini bükebilir, ama oralardaki halkların hissiyatı, açıkça, bütün olup bitenlerin ABD'deki derin bir Arap-kar ıtı önyargıyı yansıttı ı yönündedir. Böyle bir çatı ma kazanılabilir mi? ngiliz genelkurmayı Ba bakan Tony Blair'e buna inanmadı ını çoktan bildirmi gibi görünüyor.

Ayrıca da her zaman "ikinci cephele" sorunu vardır. Körfez Sava ı'nın ardından, ABD silahlı kuvvetleri aynı anda iki bölgesel sava verme olasılı ına hazırlanmaya çalı tı. Bir süre sonra, Pentagon söz konusu fikirden pratik olmad ı ve maliyetinin yüksek oldu u gerekçesiyle sessizce vazgeçti. Ama ABD Irak bataklı ına gömülmü gibi görünürken olası Amerikan dü manlarından birinin daha saldırıya geçmeyece inden kim emin olabilir? Amerikan halkının zafer kazanamamaya ne kadar ho görü gösterece i sorunu da önemli. Amerikalılar sava döneminde ba ta olan bütün ba kanlara destek veren milliyetçi bir galeyana ile derin bir izolasyonist itki arasında gidip gelirler. 1945'ten beri ölüm oranı ne zaman artsa milliyetçilik duvara toslamı tır. Bugünkü tepki neden farklı olsun ki? ahinler (ki hemen hepsi sivildir) kamuoyunu dikkate almasa da Vietnam'da dilleri yanm ı olan Amerikan generalleri almaktadır.

Peki ya ekonomik cephe? 1980'lerde sayısız Amerikalı analist Japon ekonomik mucizesi kar ısında histerikle mi ti. Japonya'nın rekamları iyi yapılan mali güçlükleri sayesinde, 1990'larda sakinle tiler. Ama 1980'lerde Japonya'nın hızlı ilerlemesini abartan Amerikalı yetkililer, bugün, Japonya'nın çok gerilerde kald ına inandıkları için hallerinden memnun görünüyorlar. Bugünlerde Washington Japon politikacılarına neyi yanlı yaptıkları hakkında nutuk çekmeye daha hevesli görünüyor.

Bu zafer kazanm ılık havası pek de sa lam gerekçelere dayalı görünmüyor. 20 Nisan 2002'de *New York Times*'de çıkan u habere bakalım: "Bir Japon laboratuvarı dünyanın en hızlı bilgisayarını yaptı; makine o kadar güçlü ki i lem gücü en hızlı yirmi Amerikan bil-

gisayannın toplam i lem gücüne e it ve eski lider konumundaki IBM ürünü makineninkinden çok daha yüksek. Bu ba arı... Amerikan mühendislerinin ço unun kolayca kazandıklarını zannetti i teknoloji yarımın hiçbir ekilde bitmi olma dının kanıtı." Analizin devamında, iki ülkede "birbirine zıt bilimsel ve teknolojik öncelikler" oldu u belirtiliyor. Japon makinesi iklim de i iklerini analiz etmek üzere yapılmı , ama Amerikan makineleri silah simülasyonu yapmak üzere tasarlanmı . Bu kar ıtlık hegemonik güçlerin tarihindeki en eski hikâyenin cisimle mesi. Egemen güç askeriye üzerinde yo unla ır (ve bu da ona zarar verir), halef adayı ise ekonomi üzerinde yo unla ır. Ekonomi üzerinde yo unla mak her zaman iyi sonuçlar vermi tir. ABD için vermi ti. Belki Çin'le de i birli i yapacak bir Japonya için neden vermesin?

Son olarak, ideolojik alan geliyor. u anda ABD ekonomisi nispeten zayıf görünüyor, ahinlerin stratejilerinin beraberinde getirdi i ifrata varan askeri harcamalar dü ünüldü ünde bu zayıflık daha da artıyor. Üstelik Washington siyasi açıdan izole durumda; (srail dışında) neredeyse hiç kimse ahinlerin bakı açısının anlamlı oldu unu ya da te vike de er oldu unu dü ünüyor. Ba ka ülkeler Washington'a do rudan do ruya kar ı çıkmaya korkuyorlar ya da bunu istemiyorlar, ama ayak diremeleri bile ABD'yi yaralıyor. Üstelik ABD'nin tepkisi küstahça bir bilek bükmeden öte pek bir anlam ta ırmıyor. Küstahlı ın da olumsuz yanları vardır. Parama güvenirim dersin bir dahaki sefere daha az paran kalır, asık suratlı rıza hıncı besler. ABD iki yüz yılı a kın bir süredir dikkate de er miktarda ideolojik kredi kazanmı tir. Ama bugünlerde ABD bu krediyi, 1960'larda altın rezervini tüketti inden bile daha hızlı bir biçimde tüketiyor.

ABD önümüzdeki on yılda iki olasılıkla kar ı kar ıya: ahinlerin yolunu izleyip bunun herkes için, özellikle de kendisi için yarataca ı olumsuz sonuçlara katlanır, ya da olumsuzlukların çok büyük oldu unu anlar. *The Guardian* yazarı Simon Tisdall geçenlerde, uluslararası kamuoyunun tepkisini bir yana bıraksak bile, "ABD en azından kendi ekonomik çıkarları ve enerji arzına muazzam bir zarar vermeksizin kendi ba ına Irak'ta ba arılı bir sava verecek durumda de il. Bay Bush sert konu maya ama etkisiz görünmeye mahkûm" diye yazdı. ABD yine de Irak'ı i gal edip de sonra geri çekilmek zorunda kalırsa daha da etkisiz görünecektir.

Ba kan Bush'un seçenekleri son derece sınırlı görünüyor; ABD'nin önümüzdeki on yıl içerisinde dünya meselelerinde tayin edici güç olma konusunda gerilemeyi sürdürece ine pek üphe yok. Asıl soru, Amerikan hegemonyasının azalıp azalmadı ı de il ABD'nin zarafete, dünyaya ve kendisine asgari zararı vererek dü menin bir yolunu bulup bulamayaca ıdır.

kinici Kısım

**FARKLI RETOR KLER
VE GERÇEKL KLER**

2. Bölüm

Yirminci Yüzyıl: Günortasında Karanlık mı?

YIRMINCİ YÜZYILIN ortalarında Arthur Koestler Sovyet rejimi ve rejimin göstermelik durumuyla ilgili olarak, *Günortasında Karanlık* başlıklı bir roman yazdı. Ben bunu sadece Sovyet rejiminin değil, bütün yirminci yüzyılın bir metaforu olarak kullanmak istiyorum. Ama bu yüzyıl aynı zamanda, birçok bakımdan "Geceyarısında Aydınlık"tı da. Aslına bakılırsa, değerlendirilmesi son derece güç olan bu yüzyıl hakkındaki düşünme tarzımız, büyük ölçüde onu gözlemlediğimiz yer ve zamana bağlı olmuştur. Lunaparkta hız treniyle tura çıkmış gibi oluruz. Hız treni turlarının iki şekilde sona erdirilmesini unutmamalıyız. Ona binenler ya çok korkmuş olmalarına rağmen, çoğunlukla az çok baladıkları noktaya dönerler. Ama bazen de raydan çıkarlar.

Henry Luce yirminci yüzyıla "Amerikan yüzyılı" demiştir. Kesinlikle haklıydı, ama bu, hikâyenin yalnızca bir parçasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya sisteminde hegemonya konumuna yükselmesi 1870 civarında, Birleşik Krallık'ın eski doruklarından inişine geçmesiyle birlikte başladı. ABD ve Almanya Büyük Britanya'nın halefi olmak için birbirleriyle rekabet ettiler. Sonrasında olanlar açık ortadadır ve gayet iyi bilinir. Hem ABD hem de Almanya 1870 ile 1914 arasında sanayi altyapılarını büyük ölçüde geliştirdi, her ikisi de Büyük Britanya'yı geçmiştir. Gelgelelim biri bir deniz ve hava gücüyken, diğeri bir kara gücüydü. Buna bağlı olarak ekonomik gelişmelerinin izlediği yollar da askeri yatırımlarının niteliği de farklıydı. ABD, ekonomik ve siyasi açıdan gerileme içindeki sabık hegemonik güç Büyük Britanya ile müttefikti. Sonuç olarak, esasen ABD ile Almanya arasında dünya sistemindeki hegemonyayı belirlemek amacıyla yapılan tek bir "otuz yıl savaşları" şeklinde bakmanın daha iyi

olaca ı iki dünya sava ı ya andı.

Almanya dünya sistemini bir dünya imparatorlu una, kendi de-yimiyle *tausendfabriges Reich'a* dönü türme yolunu denedi. Napolyon'un da daha önceden ö rendi i gibi, kapitalist dünya ekonomisi çerçevesi içinde emperyal fetih yolu hiçbir zaman hâkimiyete giden sa lam bir yol olmamı tır. Dünya imparatorlu u hamlesinin askeri gayretke lik ve çabukluk gibi kısa vadeli bir avantajı vardır. Orta vadede ise çok pahalı olma ve bütün muhalif kuvvetleri birle tirme gibi bir dezavantajı vardır. Büyük Britanya'nın me ruti ve yarı liberal monar isi Napolyon'a kar ı otokratik, Çarcı Rusya'yı yanına çekmi oldu u gibi, yarı liberal temsili ABD cumhuriyeti de Hitler'e kar ı Stalinist Sovyetler Birli i'ni yanına çekti - daha do rusu, hem Napolyon, hem de Hitler Avrupa kıtasının iki ucundaki güçleri aralarına yerle mi saldırgan bir güce kar ı birle tirme konusunda gayet iyi bir i çıkarmı oldular!

Ama bu mücadelenin sonuçlarını nasıl de erlendirece iz? Maddi sonuçla ba layalım. 1945'te, Avrupa kıtasının her yerinde ve keza Do u Asya'da ya anan, hem insan hayatı hem de altyapı açısından inanılmaz ölçüde yıkıcı bir sava tan sonra, sava sırasında edindi i birikim sayesinde ekonomik olarak yara almadan, hatta güçlenmi olarak çıkan tek büyük sanayi gücü oldu ABD. 1945'ten sonraki birkaç yıl boyunca, eskinin ekonomik olarak ileri bütün bölgelerinde açlık ya andı ve her halükârda bu bölgelerin temelden yeniden in a edildi i zorlu bir süreçten geçildi.

Böyle bir durumda Amerikan sanayiinin dünya piyasasına hâkim olması gayet kolaydı. Ba langıçta irketlerin en önemli sorunu kendileriyle rekabet eden çok fazla satıcı olması de il, Batı Avrupa ve Do u Asya'da satınalma gücünün gerilemesi yüzünden, dünya çapında çok az alıcı, çok az fiili talep olmasıydı. Bu durum yardım yapmanın ötesine geçmeyi, yeniden in aya giri meyi gerektiriyordu. Bu yeniden in a çalı maları ABD ekonomisi için ne kadar kârlı olursa olsun, Amerikalı vergi mükellefleri için maliyeti yüksekti. Kısa vadeli maliyetleri kar ılamak, ABD yönetimini bir iç siyasi sorunla kar ı kar ıya bırakıyordu.

Bu arada siyasi-askeri bir sorun daha var gibiydi. SSCB, ya adı ı yıkıma ra men, askeri bir güç olarak hayli büyük görünüyor, Avrupa'nın yarısını elinde tutuyordu. Bütün dünyayı sosyalizme (ve teori-

de, Komünizme) götürmek gibi teorik bir misyonu plan bir sosyalist devlet olarak ilan ediyordu kendisini. kinci Dünya Sava ı'nın sonunda Kızıl Ordu'nun bulundu u bölgelere, 1945 ile 1948 arasında, Komünist Partisi'nin himayesi altındaki, halk demokrasileri adı verilen rejimler yerle tirildi tek tek. 1946'ya gelindi inde Winston Churchill Avrupa'ya Stettin'den Trieste'ye uzanan bir "demir perde" çekilmi oldu undan bahsedecekti.

Ayrıca 1945'ten hemen sonraki yıllarda, Komünist partiler çok sayıda Avrupa ülkesinde son derece güçlü olduklarını gösterdiler. Komünist partiler sava tan sonraki ilk yıllarda Fransa, talya, Belçika, Finlandiya ve Çekoslovakya'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 25 ila 40'ını aldılar - bu hem onların iki sava arası yıllardaki eski güçlerinin, hem de sava sırasında Nazizm ve fa izme kar ı gösterilen direni in önemli bir bölümünü harekete geçirmekte oynadıkları rolün sonucuydu. Aynı ey Asya'da da geçerliydi. Çin'de Komünist Partisi, me ruiyetini kaybetmi olan Milliyetçi bir hükümete kar ı anghay'a yürümekteydi. Japonya, Filipinler, Hindçin ve Hollanda'ya ba lı Do u Hint Adaları'nda da Komünist partiler ve/veya gerilla hareketleri dikkate de er oranda güçlüydüler; ba ka yerlerde de ihmal edilemeyecek birer güç konumundaydılar.

Rüzgâr Komünist hareketlerin yelkenlerini i iriyordu. Tarihin kendi yanlarında oldu unu iddia ediyor ve sanki buna inanıyormu gibi davranıyorlardı. Muhafazakâr hareketlerden merkez sol hareketlere, özellikle de sosyal demokratların büyük bir kısmına kadar ba ka birçok ki i de aynı fikirdeydi. Bu ba kaları kendi ülkelerinin de birkaç yıl içinde halk demokrasileri haline gelece inden korkuyorlardı. Ve bunun olmasını istemiyorlardı. Üstelik artık belagatlı bir biçimde, özgür dünyaya yönelik Komünist tehdit denen eye kar ı aktif olarak direnmeye de hazır dılar.

Son otuz yılda, hem sa hem de sol kanatta çok sayıda revizyonist tarih metni yazıldı. Solcu revizyonistler Komünist tehdit denen eyin, hem dünya sistemi içinde ABD hegemonyasını garanti altına almak, hem de Batılı liberal devletlerdeki sol hareketlerin ve i çi hareketlerinin gücünü yok etmek (ya da hiç de ilse sınırlamak) amacıyla ABD yönetimi ve dünyadaki sa cı güçler tarafından olu turulan bir öcü oldu unu iddia etme e ilimindeydiler. Sa cı revizyonistler ise, özellikle 1989 sonrasında Sovyet belgelerinin ula ılabilir hale

gelmesinden beri, Sovyetler Birli i hesabına çalı an ajanların olu - turdu u dünya çapında bir ebekenin gerçekten de varoldu unu, Sovyetler Birli i'nin de gerçekten Komünist-olmayan devletleri yı - kıp onları halk demokrasileri haline getirme niyetinde oldu unu id - dia etme e ilimi gösteriyorlardı.

in aslı u ki hem solcu hem de sa cı revizyonist tarihçilerin am - pirik iddiaları muhtemelen büyük ölçüde do ru, tarihsel yorumları ise temelden yanlı tı. Her iki tarafın da revizyonistlerin onların iddia ettiklerini söyledikleri eyleri hem alenen hem de özel çevreleri için - de (burada daha da çok) iddia etmi olduklarına üphe yok. Her iki tarafın kilit kurulu larındaki bireylerin ço u, dola ımdaki retori e, en azından retori in büyük kısmına muhtemelen inanıyorlardı. Her iki tarafın da yayılmacı retori i gerçeğe tirme yönünde eylemlerde bulunmu oldu u su götürmez. Son olarak her iki taraf da üphesiz di erinin çoktü ünü görmekten keyif duyardı ve ço unlukla bunu ummu tu da.

Yine de gerçekte neler olup bitti ini de erlendirirken biraz so - ukkanlılı a ve biraz *Realpolitik* e ihtiyacımız var. Geriye dönüp ba - kıldı ında, So uk Sava 'ın hiçbir zaman kontrolden çıkmamı ve hiçbir zaman herkesin korktu u dünya sava ına yol açmamı olan son derece ketlenmi , dikkatle in a edilip denetlenen bir uygulama oldu u açıktır. Ben buna menuet* diyorum. Üstelik, yine geriye dö - nüp bakıldı ında, 1989'daki sınırların büyük ölçüde 1945'tekilerle aynı olması ve sonuç olarak ne Batı Avrupa'da bir Sovyet saldırgan - lı ı ne de Do u Avrupa'da bir Amerikan "geri döndürme" saldırısı (yani Komünist rejimleri sona erdirmeye ebbüsü) ya anmamı ol - ması bakımından pek bir ey olmamı tır. Dahası, birçok noktada her iki taraf da retorikte ne denirse densin itidal göstermi tir. üphesiz, bunların hiçbirinin asıl niyet de il sadece bir pat durumunun sonucu oldu unu söyleyebiliriz ve bu bir ölçüde do ru da olabilir. Yine de, örtük niyetlerin ürünü olan dermansızlık pat durumunun olu masına yardımcı olur.

Böyle bir tarihsel senaryo her iki tarafın güdü ve önceliklerini de - erlendirirken ihtiyatlı olmayı gerektirir. ki ifre sözcü e bakalım: Yalta ve tahdit. Yalta görünü te, askeri birliklerin ve dolayısıyla je-

* Üç bölümden olu an a ır bir dans. (ç.n.)

opolitik nüfuzun sava sonrası yerle iminin sınırlarını ve kurtarılan ülkelerde hükümet kurma kiplerini sabitlemi tir. Tahdit ise George Kennan tarafından birkaç yıl sonra uydurulmu olan bir doktrindi. Kendi adına konu tu unu söylese de dolaylı olarak ABD yönetimi adına da konu an Kennan, tam olarak, Sovyetler Birli i'nin ABD ta - rafından tahdit edilmesini savunuyordu - gelgelelim ho kar ılama yerine tahdit de il, saldırı yerine tahdit, sıcakla mayacak, sıcakla - maması gereken bir So uk Sava 'ti sözünü etti i. John Foster Dulles, 1953'te Eisenhower yönetiminde dı i leri bakanı olmadan önce, Kennan'a kar ı geri döndürme politikasını savunmu tu. Ama Dulles iktidara geldikten sonra, aslında tahdit politikasını uyguladı (özellik - le de 1956'daki Macar Devrimi kar ısında) ve "geri döndürme" lafi marjinal siyasetçilerin söylemlerine havale edildi.

Yalta ve tahdidin ba ardıkları -bütün aktörlerin içsel güdülerini kim bilebilir ki?- gayet açıktır. Sovyetler Birli i mutlak kontrolü al - tındaki bir bölgeye (Do u ve Orta Avrupa dedi imiz eyin büyük kıs - mına) sahipti. ABD de dünyanın geri kalanının tamamı üzerinde hak iddia ediyordu. ABD (propaganda çalı maları dı ında) Sovyet bölge - sine hiçbir zaman müdahale etmedi. Öte yandan, SSCB de aslında kendi nüfuz alanı dı ındaki hiçbir bölgeye, siyasi propaganda yap - mak ve biraz para vermek dı ında hiçbir zaman müdahale etmedi; bunun tek ciddi istisnası Afganistan'dı (bunun da büyük bir hata ol - du unu ö reneceklerdi). Bazı ülkeler bu ho , iki taraflı Amerikan - Sovyet anla masını dikkate almadılar elbette - buna gelece iz.

Sava tan hemen sonraki dönemde ABD'nin dünya ekonomisinde - ki öncelikleri meselesi ile Yalta'nın ne alakası vardı? Dedi imiz gibi, ABD'nin dünyada efektif talep yaratması gerekiyordu; gelgeldim, ABD bunu yapacak ölçüde sınırsız paraya da sahip de ildi. ABD kay - naklarını da ıtırken, hem ekonomik hem de siyasi nedenlerle önceli - i Batı Avrupa'ya verdi. Sonuç Marshall Planı oldu. Yine de unutm - mak gerekir ki, Marshall planı Marshall tarafından *bütün* müttefikle - re önerilmi ti. ABD Sovyetler Birli i'nin bunu kabul etmesini ger - çekten istiyor muydu? Bundan çok üpheliyim ve o sıralarda bir Dı - i leri Bakanlı ı sözcüsünün bunu alenen itiraf etti ini hatırlıyorum.

Her halükârda, Sovyetler Birli i önerinin bir parçası olmayı red - detti ve kendi bölgesindeki hiçbir ülkenin de bu öneriye olumlu ce - vap vermemesini sa ladı. Bu ABD yönetimi için iki nedenle, arayıp

da bulamadı ı fırsattı. Sovyetler Birli i planı benimsemi olsaydı, plan çok pahalıya mal olurdu, üstelik Amerikan Kongresi asla bu yolda karar almazdı. Marshall Planı'na iki-partili kongrede destek verilmesini mümkün kılan temel argüman, Komünizmi tahdit etme gere iydi. Demek ki aslında ne oluyordu? Marshall Planı yardımı Yalta anla malarının öbür yüzüydü. Sovyetler Birli i dünya ekonomisi içinde bir merkantilist blok olu turmakta serbestti, ama o zaman da yeniden in a çabası için hiçbir ekonomik yardım alamayacaktı. Müdahale yok, ama yardım da yok. Bu gayet ho düzenlemelerin tehdit altındaymı gibi göründü ü tek zaman dilimi, Berlin Ablukası ânydı. Ama ablukanın net sonucu, eski durumu de i tirmeyen ve ABD'ye NATO'yu kurma bahanesini, Sovyetler Birli i'ne de Var ova Paktı'nı yaratma bahanesini veren ate kes oldu. Bu olay ayrıca her iki tarafa da orduya çok daha fazla para harcama fırsatı verdi ki bu harcama uzun vadede olmasa da kısa vadede ekonomik bakımdan faydalıydı.

Asya bu düzenlemelerin bir parça dı nda kaldı üphesiz. Çinli Komünistlerin dı arıda kalmaya niyetleri yoktu. Böylece Stalin'in iste i hilafına, anghay'a yürüdüler. ABD sa ı ABD'nin Çin'i kaybetti- ni söylüyordu, ama aslında Çin'i kaybeden Sovyetler Birli i'ydü ki bunun da uzun vadede daha önemli oldu u ortaya çıktı. Sonrasında Kore Sava ı ba ladı. Kimin neyi, ne zaman ba lattı ıyla ilgili gerçek hikâye ne olursa olsun, yine geriye dönüp bakıldı nda u açıkça görülüyor ki ne ABD, ne de Sovyetler Birli i böyle bir sava ba latmak istiyordu. ABD'nin can kaybı verdi i, Sovyetler Birli i'nden ise kim- senin ölmedi i uzun ve pis bir arbedenin ardından, sava az çok ger- ginli in ba ladı ı ko ullarla aynı ko ullar üzerinde varılan bir ate kesle sona erdi; Berlin Ablukası'nın sonucuna çok benzer bir sonuç. Ama bu sava , bir kez daha, ABD'ye Japon ekonomisine muazzam bir destek vermek ve bir savunma paktı imzalamak için gereken ba- haneyi vermi oldu. Böylece Do u Asya, Amerikan-Sovyet bakı açısından, Yalta anla masına dahil edilmi oldu. 1955'teki Quemoy-Matsu anla mazlı ndan sonra, Çin de bunu fiilen kabullendi.

Amerikan yüzyılı, di er süpergüç diye bilinen SSCB'nin de bir ro- le, bir sese sahip olmakla birlikte aslında kafesinin içinde çalım sat- maktan ba ka bir ey yapacak güce sahip olmadı ı jeopolitik bir ger- çeklikti; daha sonra, 1989'da, kafes infilak etti. Ama bu infilakla bir-

likte, Amerikan hegemonyasının temelinde yatan siyasi gerekçe de ortadan kalkmı oldu; dünya sisteminin jeopoliti i artık de i ecekti. Bu konuya dönece iz.

imdi yirminci yüzyılın ikinci büyük olu umuna, Amerikan he- gemonyasının tam zıttına dönelim: Batıdı ı dünya pan-Avrupa hâki- miyetini yava yava ama düzenli bir biçimde geriletmekteydi. "Av- rupa'nın geni lemesi"nin zirvesi, aslında 1900 yılı civarları, yani tam bir yüzyıl önceydi. W. E. B. Du Bois, "yirminci yüzyılın sorunu renk ayrımı sorunudur" lafını o zaman etmi ti. Ona o sıralarda kimse inanmadı, ama kesinlikle haklıydı. Daha Birinci Dünya Sava ı'ndan bile önce, analistlerin dikkatini çekmesi gereken bir dizi "devrim" ol- mu tu: Meksika, Afganistan, ran, Çin ve 1905'te Japonya'nın Rusya' yi yenmesi. O sıralarda birbiri için tezahürat yapan bir pan-Batıdı ı dünya toplumu çoktan ortaya çıkmı tı, öyle ki bu olaylar çok uzak- larda bile yankılar uyandırdı ve pan-Avrupa hâkimiyetine kar ı yeni eylemleri te vik etme i levini gördü.

Aslında, bence Rus Devrimi'ni bir proleter devrimi olarak de il - öyle olmadı ı açık seçik ortadaydı- pan-Avrupa hâkimiyetini geri- letme çabalarının en ba arılısı ve en gösteri lisi olarak görmemiz ge- rekir. Birçok Rus, Avrupalı oldu unda ısrar ediyordu elbette. Bol e- vikler de Rusya'da Batıcılar ile Slavofiller arasında uzun süredir de- vam eden tartı mada Batıcıların tarafındaydı. Ama bu sadece, pan- Avrupa hâkimiyetini geriletmeyi amaçlayan hareketlerin merkezin- deki mu laklı a i aret eder. Aynı zamanda hem ayrılık hem de enteg- rasyon -üstelik ikisini de e itlik adına- talep ediyorlardı. Her halü- kârda, Bol evikler, çok beklenen Alman devriminin gerçekle mem- sinden sonra, bekalarının ve dünyadaki rollerinin dünyadaki anti- emperyalist mücadeleye ba lı oldu unu anladılar. 1920'deki Baku kongresinin anlamı buydu.

1945-sonrası dönemde dekolonizasyon, sömürgelik durumundan kurtulma, günün modası haline geldi. Buna kısmen, sömürgeci güç- lerin akıllıca ve zamanında geri çekilmesi de denebilir. Ama göster- dikleri bu bilgelik de büyük ölçüde üç kıtada ulusal kurtulu hareket- lerinin verdi i bazı kahramanca mücadelelerin sonucuydu. Bu hare- ketlerden jeopolitik etkisi en büyük olan üçü Vietnam, Cezayir ve Küba'dakilerdi. Bu hareketlerden herhangi birinin Sovyetler Birli i' nin ajanları oldu u söylenemez. Tam tersine. Bu hareketler esasen

Yalta düzenlemelerine meydan okuyor ve jeopolitik arenaya ba ka bir öncelikler kümesi, sonuçta hem Sovyetler Birli i'nin, hem de Amerika Birle ik Devletleri'nin ayak uydurmak zorunda kaldıkları bir öncelikler kümesi getiriyorlardı.

İmdi 2000 yılı ile 1900 yılını karşı karşıya gelince, anti-emperyalist mücadelenin ne derecede muhtemelen bir başarı kazandığını, ama dünyanın sisteminin gerçekliklerini bu mücadeleye katılanların umduğunu, niyetlendiğini ve beklediğinden ne derece az olduğunu görmüyoruz. 2000 yılına gelindiğinde, önemli bir resmi sömürge kalmamıştır. Birleşmiş Milletler'in Afrikalı bir genel sekreteri var. Ve resmi, açıkça beyan edilen türden ırkçılık, tabii bir retorik haline geldi. Öte yandan, (Nkrumah'ın artık unutulmuş ama yerinde tabiriyle) yeni sömürgecilerin ne derece gemi azıya aldığını biliyoruz. BM'nin genel sekreteri bir Afrikalı olabilir, ama daha önemli bir kurum olan Dünya Bankası'nın başkanı bir Amerikalı, Uluslararası Para Fonu'nun başkanında da bir Batı Avrupalı var. ırkçılık retoriği tabii olmasına rağmen, gerçekliği her zamanki kadar fazla ve onun etkileşimini sağlayan tekzip edilmiş ifade sözcüklerin de herkes farkında.

Aslında sistem karşıtı hareketlerin dağlarının en önemli nedeni, tam da başarı olmalarıdır. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında, siyasi açıdan hepsi de zayıf olan çeşitli sistem karşıtı hareketler toplumsal dönüşüm stratejilerini, ünlü iki amaçlı planı geliştirdiler: Önce, her ülkede devlet iktidarını ele geçirmek için seferber ol; sonra toplumu dönüştürmek için devlet iktidarını kullan. Çi hareketi adına Marksistlerin benimsediği strateji buydu. Siyasi milliyetçilerin benimsediği strateji de buydu. Hatta kadın hareketinin ve oy hakkı ile diğer siyasi haklar üzerinde odaklandıkları sürece azınlık hareketleri denen hareketlerin benimsediği strateji de buydu. 1900'de bu strateji bu hareketler için tek makul yol gibi görünüyordu ki muhtemelen de öyledir. Ama kesinlikle zor bir yol gibi görünüyordu. 1960'lara gelindiğinde, birinci seferberlik amaçlı bütün dünyada gerçekleştirilmiş durumdaydı. Sistem karşıtı hareketler neredeyse her yerde iktidardaydı ya da en azından kısmen iktidardaydı. Artık ikinci amaçla, toplumu dönüştürmeye geçilebilir ve sonuçları değerlendirilebilirdi. Son kertede sonuçların kendi beklentilerinin çok altında olduğunu görenler de militanlar ve kitleler oldu; sonuç beklentilerinin o kadar altındaydı ki, ya adıkları hayal kırıklıklarını, 1968 dünya

devrimi sırasında ve sonraki otuz yıl boyunca hareketlerin kendilerine ve liderlerine yöneltmeye başladılar.

Yirminci yüzyılın bu iki eksenini bu yüzyılın son yirmi otuz yılında iç içe geçti. 1989-91'de Komünizmlerin çöküşü, 1968'de su yüzüne çıkmış olan hayal kırıklığı sürecinin zirvesiydi. Gelgelelim bu, ayrıca ve aynı zamanda, ABD'nin küresel iktidarının ölüm çanını da çalarak bu iktidarın siyasi dayanaklarını iki şekilde ortadan kaldırdı. Bir yandan, başlıca iki ekonomik rakibinin, artık yeniden canlılık kazandıran Batı Avrupa ve Japonya'nın ABD liderliğine tâbi olmayı sürdürmesinin siyasi gerekçesini sona erdirdi. Öte yandan, sistem karşıtı hareketlerin, kendilerinin yönlendirdikleri ve aslında büyük ölçüde depolitize ettikleri kitlesel siyasi faaliyete getirdikleri kısıtlamaları sona erdirdi. Böylece diyebiliriz ki pan-Avrupa dünyası 2000 yılında, 1900'e oranla, aslında jeopolitik ve kültürel açılardan çok daha zayıftı, ama dünyanın geri kalanı kendi seferber ettiği cephaneyi harcamıştı ve bu hareketlerin bir zamanlar sahip oldukları kesinlikten (yani, tarihin kendilerinden yana olduğunu kesinlikle iddia eden) yoksun, ekonomik ve siyasi sıkıntılar içinde debeleniyordu. Uzun bir geçeyarısında aydınlık döneminden (özellikle 1945 ile 1970 arasından) sonra pan-Avrupa dünyası ve dünyanın geri kalanı için günortasında karanlık dönemi böyle geldi.

Anlattığımız bu hikâyede, iki savaş arası dönemdeki Nazi-faşist saldırısından, son dönemlerde yaşadığımız, etnik temizlik deneyimlerinden, Komünist rejimlerin (ama tabii ki aynı zamanda daha birçok rejimin de) Gulag dehşetinden bahsetmedim. Bunlar önemli değil mi? Dehşet verici ıstırapın her zaman önemli ve her zaman ahlaken iğrenç olması anlamında tabii ki önemlidirler. Ama bu dehşetlerin, bir, nedenlerini, iki, izledikleri yörüngeyi nasıl değerlendiriyoruz? Merkezcilerin başat miti, dünya sistemi içinde en fazla güce sahip olanlar tarafından belirlenen ılımlı, doğru yoldan kolektif olarak sapmanın ve ideolojik ayrışmanın bu dehşetlere neden olduğu olur. Auschwitz'in akıldışı ırkçılığın, Gulagların ukalaca ütopyalar dayatmanın (ve ütopya beklentisinin), etnik temizliğine ise atalardan kalma, kültürel olarak yerli bir özellik haline gelmiş yabancı dümanlığının sonucu olduğu söylenir.

Ayrıntılara bakılmadığında bile, pek makul sayılamayacak bir analiz biçimidir bu. Auschwitz, Gulaglar ve etnik temizlik, hepsi de

tarihsel bir toplumsal sistem içinde, kapitalist dünya ekonomisi içinde meydana gelmiştir. Bu sistemin, bu tür olaylar üreten ve bunların yirminci yüzyılda daha önce görülmedik biçimlerde ve derecede yaygınlaşmasını sağlayan özelliği oldu. Sürrekli bir sınıf mücadelesini içeren bir sistemde yaşıyoruz. Halkları ekonomik olarak, siyasi olarak, toplumsal olarak ve hatta imdilerde demografik olarak- düzenli bir biçimde kutuplara ayıran bir sistemde yaşıyoruz. Irkçılık ve cinsiyetçiliği en baştan beri kendi yapıları içine yerleştirilmiş bir sistemde yaşıyoruz. Ve tabii ki bizatihi sistemin meşruiyetine ve yaşıyabilirliğine meydan okumuş olan sistem karşıtı hareketleri yapılandırmış olan bir sistemde yaşıyoruz.

1900, 1800'den ve dolayısıyla 1700'den veya 1600'den, küresel kumarhanedeki bahislerin çok daha yükselmiş olması bakımından da farklıydı. Hem bireylerin ve kolektivitelerin (yukarı ve aşağı doğru) hareketlilik imkânı her zamankinden fazla oldu. Her zamankinden fazla mesafe açıldı ve aritmetik değil, geometrik bir hızla düzenli olarak arttı. Mücadeleye katılanlar için kazanmak ve kaybetmek daha büyük sonuçlar doğuruyordu. Burada bu olayların herhangi birini ayrıntılı olarak açıklamaya kalkışmayacağım. Sadece, bu açıklamanın sistemin işleyişinde bulunması gerektiğinde ısrar etmek istiyorum, sistemin normal işleyişinden sapma olduğu varsayılan durumda değil. Ayrıca bu olaylar onlardan mustarip olan herkes için ne kadar korkunç olurlarsa olsunlar, modern dünya sisteminin tarihsel evrimi bakımından yirminci yüzyılın bu iki merkezi gerçekliği kadar önemli olmadıklarında da ısrar etmek istiyorum: ABD hegemonyasının yükselişi ve gerilemeye başlaması ve herkesin zannettiği kadar değil, memleketi olan Avrupa'nın dünyanın siyasi olarak gösterdiği bir biçimde kendini ortaya koyması.

Yirminci yüzyıl kapitalist dünya ekonomisi on dokuzuncu yüzyıl kapitalist dünya ekonomisiyle karşılaştırılabilir, arada gerçekten dik-kate değil bir fark olduğu görülür. On dokuzuncu yüzyıl, kapitalist sistemin teknolojik meyvelerini veriyor ve sermaye birikimi potansiyelini gerçekleştiriyor gibi görünüyor. Yeni yükselen liberalizm jeokültürünün *Ancien Régime'in*, eski düzenin, son kültürel kalıntıları süpürmüş gibi görünüyor. Yurtta olmayan en nihayet egemenliğini tahtından indirilene kadar oturdurmuştu. Merkez bölgelerde *Pax Britannica'nın* andı (ya da en azından insan-

lar arasına yağan kopuklukları ihmal edecek ölçüde buna kendilerini kaptırmışlardı), Avrupa'nın bölgelerinde de imparatorluğun nihai fetihlerinin gerçekleştiği yüzyıldı. Burjuva, beyaz, Hıristiyan ve vasıflı olmanın uygarlık kanıtı olduğu ve ilerlemeyi garanti altına aldığı dönemde. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması pan-Avrupa bölgelerinde değil, bu yüzden o denli büyük bir kültürel kopukluk yarattı.

Yirminci yüzyıl, başta söylediğimiz gibi, hız trenidir. Bir yandan, bütün alanlardaki teknolojik ilerlemeler on dokuzuncu yüzyılın beklentilerini çok geride bırakmıştır. Bir Jules Verne fantezisinin içinde yaşıyoruz ve önümüzdeki otuz yıl içinde çok daha fazlası vaat ediliyor. Birçok yangında mahvolan bütün sermaye stokunu hesaptan düşsek bile, aynı sermaye birikimi için de söylenebilir. Dünyanın demokratikleşmesi de, yurttaşlık haklarının tamamına sahip olma taleplerinin herkes tarafından benimsenmiş olması ve on dokuzuncu yüzyılda bunu savunan en cüretli fikirlerin hayallerinin bile ötesine geçmesi anlamında hızla ilerleme kaydetmiştir. Yani geceyarısında aydınlık.

Ama hepimiz biliyoruz ki, yirminci yüzyılda yine hepimiz korku, kargaşa ve ümitsizliklerle karşılaşmış durumdayız. Yirminci yüzyılda yaşanan dehşetler moralimizi bozuyor. Moralimiz başısrızlıklarla daha da bozuluyor: ABD'nin, ideologlarının sürekli ırtıkanlılığı yaptı. Dünya liberal ütopyasını gerçekleştirmedi; sistem karşıtı hareketlerin en azından çok yakın tarihlere kadar sürekli vaat ettikleri yeni toplumu, *les lendemains qui chantent'i*, arka söyleyen yarınları, yaratmayı başaramaması. Kapitalist sistemin inanılmaz ve gittikçe hızlanan büyümesi kontrolden çıkmış ve her yere yayılan kanserli dokular yaratmış gibi adeta.

Belirsizlikle karşı karşıyayız. İlya Prigogine bize belirsizlik sadece değil, anki tarihsel durumumuzun değil, evrenin temel gerçekliği olduğu söylüyor. Söylemesine, ama yine de ondan hoşlanmıyoruz, psikolojik ve siyasi açıdan onunla başa çıkmakta çok zorlanıyoruz. Ama başa çıkmalıyız. Kendimizi bir tarihsel sistemin bitim safhasında, bir "geçiş çağı"nda buluyoruz. Bir geçiş çağında entelektüel, ahlaki ve dolayısıyla siyasi görevlerimize sarılmamız. Bu görevlerin en başta geleni nerede olduğu umuz konusunda açık seçiklikle ulaşılmamasıdır. Rosa Luxemburg daha yirminci yüzyılın başlarında, "yapılabilecek en devrimci şey her zaman olup bitenleri yüksek sesle

ilan etmektir," diyordu.

Ama bunu yaptıktan sonra, dostlarımızla, müttefiklerimizle, daha demokratik ve etikçi bir dünya istiyor gibi görünen herkesle tartışmamız, en azından kabataslak olarak ne tür yeni yapılar isteyebileceğimiz ve çok önemli bir tarihsel geçiş döneminin alabileceği yönünde, ama kaçınılmaz olarak düzensiz mücadelesi içinde ne tür stratejilere başvurabileceğimiz konusunda görüş alışverişinde bulunmamız gerek. Bu tartışmayı hiyerarşisizlikle, büyük bir açıklıkla ve belli bir alçakgönüllülükle, ama aynı zamanda da asgari kapsam sınırları hakkında belli bir netliğe sahip olarak ve uzun vadeli bir tarihsel bakışı korumakta ısrar ederek yapmalıyız.

Bu kolay olmayacaktır. Bu tartışmayı ümitsizlikte ve umutsuzlukta sürdürmektir. Ama yeterli değildir. Hem bilimsel arenalarda hem de daha kamusal arenalarda kendi sesimizi de onlarınkine eklememiz gerek. Ciddi olmalıyız. Kendimizi bu işe vakfetmeliyiz. Serinkanlı olmalıyız. Ve de yaratıcı olmalıyız. Kolay işler değil, anlayacağımız. Ama Hillel'in iki bin yıl önce söylediği gibi, ben de değilse kim? İmdi de değilse ne zaman?

3. Bölüm

Küreselleşme: Dünya Sisteminin Uzun Vadeli Yörüngesi

1990'LAR, küreselleşme söyleminin sahneye çıktığı altın çağıydı. Neredeyse herkes, bu anda ve ilk kez bir küreselleşme çağına ya da amakta olduğunu söylüyor. Küreselleşme her şeyi değiştirdi: Devletlerin egemenliği gerilemiş, herkesin piyasa kurallarına direnme yeteneği yok olmuş, kültürel özerklik imkânımız neredeyse hükümsüzmüş, ve bütün kimliklerimizin istikrarı ciddi biçimde sorgulanmış. Bu farazi küreselleşme durumu kimilerince övülürken, kimilerince de hayıflanacak bir şey olarak görülüyor.

Bu söylem aslında mevcut gerçekliğin devasa bir yanlış yorumundan ibarettir - güçlü grupların bize dayattığı, daha da kötüsü, çoğunlukla ümitsiz bir edayla kendi kendimize dayattığımız bir aldanmadır. Bizi önümüzdeki gerçek meseleleri görmezden gelmeye ve kendimizi içinde bulduğumuz tarihsel krizi yanlış anlamaya iten bir söylemdir. Gerçekten de bir dönüşümdeyiz. Ama açık seçik kuralları olan, yeni yeni küreselleşmiş ve çoktan yerle iklik kazanmış bir dünyanın bulunduğu bir yer değil bu. Daha çok bir geçişi yaşıyoruz; sadece küreselleşme ruhunu yakalaması gereken birkaç geri kalmış ülkenin geçişinden değil, bütün kapitalist dünya sisteminin başka bir ölüme doğru gittiği bir geçişten bahsediyoruz. Gelecek, kaçınılmaz olmak, alternatifsiz olmak değil, öyle dursun, son derece belirsiz bir sonucu olan bu geçiş içinde belirleniyor.

Küreselleşme medeniyetimizde genellikle kastedilen süreçler aslında hiç de yeni değil. Yaklaşık beş yüz yıldır varlar. Bugün yapmak zorunda olduğumuz seçim, bu süreçlere teslim olup olmamak değil, bu süreçler içinde olduğumuz gibi parçalandığımızda ne yapmak gerektiğiyle ilgilidir. Yapılan açıklamaları okurken, insan "küreselleşme"nin 1990'larda -belki Sovyetler Birliği'nin çökmesi üzerine, bel-

ki birkaç yıl önce- ortaya çıkan bir şey oldu unu düşünüyor. Oysa olup biten analiz edilmek isteniyorsa 1990'lar önemli bir zaman dilimi de ildir. Bu anki duruma bakarsak iki zaman çerçevesi içinde, biri 1945'ten bugüne, diğeri de 1450 civarından bugüne gelen iki çerçeve içinde bakmak daha verimli olacaktır.

1945'ten bugüne uzanan dönem, kapitalist dünya ekonomisinin, her zaman olduğu gibi iki parçası olan tipik bir Kondratyef döngüsü dönemidir: Bu örnekte 1945'ten 1967-73'e kadar sürmüş olan bir A-safhası, yani yukarı doğru turmanı ya da ekonomik genişleme ve 1967-73'ten günümüze kadar sürmekte olan ve muhtemelen birkaç yıl daha sürecek olan bir B-safhası, yani aşağı doğru iniş ya da ekonomik küçülme. Oysa 1450'den günümüze uzanan dönem kendi doğru dönemi, normal gelişme dönemi olan ve artık nihai kriz dönemine girmiş olan kapitalist dünya ekonomisinin ya da döngüsüne karşılık gelir. Mevcut durumu anlamak için, bu iki toplumsal zaman ve her birinin ampirik verileri arasında ayırım yapmamız gerekir.

Kendimizi içinde bulduğumuz Kondratyef döngüsü, birçok açıdan, bu iki toplumsal zaman arasında anlaşılması daha kolay olanıdır, çünkü üzerinde çok çalışılmış olan bütün önceki Kondratyef döngülerine benzer. Bu anki Kondratyef'in A-safhası, Fransızların yerinde bir adlandırmayla "*les trente glorieuses*"- anlı otuz yıl- dedikleri şeydi. Dünya sistemi içindeki ABD hegemonyasının en yüksek noktasıyla çakılıyordu ve ABD'nin 1945'ten sonra kurduğu bir dünya düzeninin çerçevesi içinde ortaya çıkmıştı. Bildiğimiz gibi, ABD, ikinci Dünya Savaşı'ndan sanayi kolları ve toprakları savaş zamanındaki yıkımdan feci boyutlarda zarar görmemiş tek büyük sanayi gücü olarak çıktı. Amerikan sanayii verimliliğini bir yüzyıllık aşkın bir zamandır mükemmelleştirmekteydi şüphesiz. Bu uzun vadeli ekonomik gelişmenin, dünya üretiminin diğer büyük odak noktalarının ekonomik yapılarının düpedüz çökmesiyle birleşmesi, ABD'ye en azından bir süre için muazzam bir verimlilik kazandırdı ve Amerikan ürünlerinin dünya piyasasına hâkim olmasını kolaylaştırdı. Ayrıca kapitalist dünya ekonomisi tarihi içinde hem deşerin, hem de reel üretimin en büyük artışı mümkün kıldı; aynı anda dünya toplumsal sistemi içinde hem büyük bir zenginlik, hem de büyük bir toplumsal gerilim yarattı.

1945'e gelindiğinde ABD'nin iki büyük sorunu vardı. Sahip oldu-

ekonomik avantajlardan yararlanabileceği görece istikrarlı bir dünya düzenine ihtiyaç duyuyordu. Ve gelişen üretim sektörlerinin mühter bulmasını istiyorsa, dünyanın geri kalanında yeniden efektif bir talep oluşturması gerekiyordu. 1945-55 döneminde, ABD bu iki sorunu da pek büyük bir güçlük çekmeden çözebildi. Dünya düzeni sorunu iki kısımda çözüldü. Bir yandan, ABD'nin siyasi olarak kontrol edebildiği ve düzenin resmi çerçevesini sunan bir dizi devletlerarası kurum -başta da Birleşmiş Milletler, IMF ve Dünya Bankası- kuruldu. Daha önemlisi, öte yandan da ABD 1945-sonrası dünyadaki diğer tek ciddi askeri güç olan SSCB ile bir anlaşmaya vardı.

Ayrıntıları üzerinde on yıldan uzun bir süre çalışılan Yalta anlaşmasının temelde üç maddesi vardı. Birincisi, dünya fiilen bir Amerikan bölgesi (dünyanın çoğu) ve bir Sovyet bölgesi şeklinde bölünecek, ayırım çizgisi de ikinci Dünya Savaşı bittiğinde her iki ülkenin askeri birliklerinin bulunduğu yerlerden geçecekti. İkincisi, Sovyet bölgesi, isterse, kendi üretim mekanizmasını kuvvetlendirene kadar Amerikan bölgesiyle ticari alışverişlerini asgariye indirebilecekti, ama bunun karşılığında, ABD'den bu bölgenin ekonomik yeniden inşasına katkıda bulunması beklenmeyecekti. Üçüncüsü, her iki taraf da ateşli, düşmanca retorik ve baskı uygulamakta serbestti, hatta buna teşvik ediliyordu; görüldüğü kadarıyla bu retorik inşaatı için levî ABD ile SSCB'nin kendi bölgeleri üzerindeki siyasi kontrolünü pekiştirmektir. Her ikisi de eski ayırım çizgilerini tekrar onaylayan ateşkeslerle sona eren Berlin Ablukası ve Kore Savaşı bu küresel anlaşmanın nihai mührünü vurdular.

Amerikan üretimi için dünyada yeterince efektif talep yaratma sorunu, Batı Avrupa'da Marshall planı yoluyla ve Japonya'da da Marshall planına eşdeğer ekonomik yardımla çözüldü (bu yardım özellikle Kore Savaşı'nın çıkmasından sonra ve savaş bahanesiyle yapıldı). ABD Soğuk Savaş gerilimlerinden, bu ekonomik baskıları, söz konusu bölgelerin uluslararası arenadaki bütün önemli meselelerde ABD'nin siyasi liderliğini sadık bir biçimde izlemesini garanti altına alan askeri bağlaşıklarla -Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı (NATO) ve ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması ile- pekiştirmek için yararlandı.

Bu düzenlemelerden herkes memnun değildi elbette. Ne de olsa Yalta'nın nimetlerinden yararlanamayanlar, dışarıda kalanlar vardı - bir bütün olarak Üçüncü Dünya, Batı dünyası içindeki pek tutulma-

yan gruplar ve Doğu ve Orta Avrupa'daki, boyunduruk altında yaayan ve bundan pek de mutlu olmayan Sovyet uydu devletleri. Dışarıda kalanlar az çok düzenli ve zaman zaman da bayağı kuvvetli patlamalar yarattılar: 1945-48'de Çin, Vietnam, Cezayir, 1956'da Macaristan, Küba, güney Afrika. Birbiri ardına gelen bu patlamalar Amerikan dünya düzeni ve aslında Sovyetler Birliği için de sorunlar yarattı. Ama bunlar güçlü bir boksörün midesine indirilen yumruklara benziyordu; yumruklara dayanılabilir, bunlara da dayanıldı. Bunun büyük istisnası, finansman ve kaybedilen hayatlar açısından ve dolaşısıyla da ulusal maneviyat açısından ABD'nin kan kaybını batılatan Vietnam Savaşıydı.

Ama ABD'ye indirilen en büyük, hazmı en zor darbe Batı Avrupa ile Japonya'nın önce ekonomik olarak toparlanması, sonra da gelişmesi oldu. 1960'lara gelindiğinde bu ülkeler ile ABD arasındaki verimlilik uçurumu neredeyse ortadan kalkmıştı. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya kendi ulusal piyasaları üzerindeki kontrolü tekrar ele geçirdiler ve diğer ülkelerin piyasalarında Amerikan ürünleriyle ciddi biçimde rekabet etmeye başladılar. Hatta ABD'nin iç piyasasında bile rekabet eder hale gelmeye başladılar. Nitekim 1960'ların sonlarına gelindiğinde ABD'nin ekonomik avantajları artık kesinlikle büyük ölçüde yitirmişti.

Batı Avrupa ve Japonya'nın üretimindeki toparlanma ve gelişmenin sonucunda dünya üretiminde meydana gelen artış, dünya piyasasında bir doymuşluğa ve çelik, otomobil ve elektronik gibi bazı sanayi sektörlerinin çoğunun kârlılığında sert bir düşüşe yol açtı. Dünya ekonomisinde bunun sonucu olarak yaşanan düşüşe karışık gelen çok önemli iki olay vardı: ABD'nin altın standardını bırakmak zorunda kalması ve 1968'deki dünya devrimi. Birinci olayın nedeni, Amerikan hegemonyasını korumanın siyasi-askeri maliyetleri ile dünya piyasalarında rekabet gücünün azalmasının çok pahalıya mal olması ve Amerika'nın mali fazlasını tüketmesiydi. ABD A-safhasında çok kolay sahip olduğu ekonomik avantajları korumak için siyasi alanda sıkı çalışmak zorundaydı ve ipe parasal kemerini biraz sıkarak batıladı.

ABD hegemonyasının iyi örgütlenmiş dünya düzeninde dışarıda bırakılmış olan herkesin huzursuzlukları 1968 dünya devriminin kıvılcımı oldu. 1968 ayaklanmalarının ayrıntıları dünya sisteminin çe-

itli arenalarında farklılıklar gösteriyordu, ama bu ayaklanmalar her yerde meydana geldi: Batı dünyası ve Japonya'da 1968'de meydana gelen bariz olayların yanı sıra (ki genellikle bunlar üzerinde durulur), ben Çin'de 1966'da batılayan kültür devrimini, 1968'de Çekoslovakya'daki "insan yüzlü sosyalizme" dönüşü ve Meksika, Senegal, Tunus, Hindistan ve Üçüncü Dünya'nın daha birçok ülkesindeki çeşitli olayları da bu ayaklanmalar arasına dahil ediyorum. Bütün ayaklanmalarda, yerel durum ne kadar farklı olursa olsun, kendini tekrarlayan iki tema vardı. Bunlardan birincisi Amerikan hegemonyasına ve Sovyetlerin bu hegemonyayla yaptıkları dayanışma ve muhalefetti. İkincisi ise bütün biçimleriyle Eski Sol'dan duyulan hayal kırıklığıydı. Bu hayal kırıklığı tam da bu eski Sol hareketlerin batıyı kazanmasının öngörülemediği sonucuydu. Bunun aslı şudur ki, Amerikan hegemonyası döneminde, paradoksal bir biçimde (belki de o kadar paradoksal değildir) Eski Sol hareketler neredeyse her yerde iktidara gelmişlerdi: Elbe ile Yalu arasındaki sosyalist ülkelerde Komünist partiler sıfatıyla; Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralasya'nın pan-Avrupacı dünyasında sosyal demokrat partiler ya da muadilleri sıfatıyla; ve Üçüncü Dünya'da ulusal kurtuluş hareketleri ya da bu hareketlerin birer örneği olarak, Latin Amerika'da popülist hareketler sıfatıyla. İktidara gelmişlerdi ama hayal ettikleri ikinci adımı, toplumu dönüşürmeyi batıramamışlardı; en azından 1968'li devrimciler batıramadıklarına inanıyorlardı. İktidardaki hareketlerin kendi tarihsel vaatlerini yerine getirmeyi batıramamış oldukları düşünülüyordu.

Şimdi tam bu noktada dünya ekonomisi uzun bir durgunluk dönemine girdi. Dünya ekonomisindeki herhangi bir duraklamanın can alıcı ölçütü, üretimden elde edilen kârların, önceki dönemdeki, A-safhasındaki düzeylerinden kayda değer ölçüde azalmalarıdır. Bunun bir dizi açık sonucu vardır. Birincisi, sermayesi olanlar kâr peşinde koştuğları birincil odaları üretim alanından mali alana kaydırırlar. İkincisi, dünya çapında işsizlik önemli ölçüde artar. Üçüncüsü, üretim merkezleri önemli ölçüde, yüksek ücretli bölgelerden daha düşük ücretli bölgelere (eskiden "kaçak fabrikalar" adı verilen yerlere) kayar. 1970 yılı civarından beri dünyanın her yerinde bu üç sonucu görebiliriz. Spekülatif faaliyetler tırmandıkça tırmanmaktadır, ki bu da en azından balonun patladığı noktaya gelinece-

kadar, nispeten küçük bir insan grubu için son derece kârlı bir eydir. Üretim büyük ölçüde Kuzey Amerika'dan, Batı Avrupa'dan ve hatta Japonya'dan dünya sisteminin ba ka bölümlerine kaymı tır, onlar da bunun sonucu olarak "sanayile tiklerini" ve dolayısıyla kalkındıklarının iddia etmektedirler. Olup bitenleri anlatmanın bir ba ka yolu, bu yarı-çevre ülkelerinin artık daha az kâr getiren sanayilerin alıcıları olduklarını söylemektir. Ve i sizlik her yerde -tabii ki öncelikle Güney'in ço u ülkesinde, ama Kuzey'de de- artmı tır. sizlik oranları bütün ülkelerde birörnek olmak zorunda de ildir, elbette. Tam tersine! Aslında, bu dönemde bütün devletlerin ba ndaki hükümetlerin en önemli faaliyetlerinden biri i sizlik yükünü ba ka devletlere kaydırmaya çalı mak olmu tur, ama bu tür kaydırmalar ancak geçici olarak ba arılı olabilir.

Bu senaryonun nasıl oynandı nı hızla gözden geçirelim.

1970'lerin ba larının, artık neredeyse unutulmu olsa da o sıralarda bütün dünyanın gazetelerinde man et olan en çarpıcı ekonomik olayı, OPEC petrolerinin fiyatındaki yükseli ti. Birdenbire, en büyük petrol üreticisi devletler fiilen ciddi bir kartel yaratıp dünya piyasasında petrolün fiyatını kayda de er oranda artırdılar. Ba langıçta bu, Üçüncü Dünya devletlerinin Kuzey'in ba lıca devletlerine kar ı akıllıca bir siyasi manevrası olarak selamlandı. Ama hemen garip bir eye dikkat çekelim. OPEC'in kararı, Libya ve Cezayir gibi radikal denen devletlerin uzun bir süredir savundukları karar, ancak ABD'nin Ortado u'daki en sıkı iki dostunun, Suudi Arabistan ile ah yönetimindeki ran'ın birdenbire verdi i ate li destek sayesinde mümkün olmu tu. Ne kadar ilginç!

Petrol fiyatlarındaki artı hemen etkisini gösterdi. Neredeyse bütün di er ürünlerin fiyatı da yükseldi, ama e itsiz bir biçimde. Birçok malın üretiminin azalmasına yol açtı ki üretim fazlalı ı dü ünüldüünde bu faydalı bir eydi. Hammadde ihracatında elde edecekleri gelire güvenen ülkeler, tam da ithal ettikleri malların fiyatlarının arttı ı bir anda bu kaynaktan gelen gelirlerinin dü tü ünü gördüler; bu yüzden de vahim ödemeler dengesi güçlükleriyle kar ıla tılar. Petrol satı ndan elde edilen yüksek gelir öncelikle petrol üreten ülkelere ve tabii ki Yedi Kızkarde 'e, yani petrol sanayiindeki büyük ulusa ır ı mega-yapılara gitti. Petrol üreten ülkeler birdenbire parasal bir fazlaya sahip oldular. Bu fazlanın bir kısmı artırdıkları harcamalara, bü-

yük ölçüde Kuzey'den ithal ettikleri mallara gitti ve bu da Kuzey ülkelerindeki talebin ihya edilmesine yardımcı oldu. Ama ba ka bir kısmı da büyük ölçüde ABD ve Almanya'daki banka hesaplarına gitti. Bankalarda artan fonların birilerine ödünç verilmesi gerekiyordu. Bu bankalar, ödemeler dengesi güçlükleri, akut i sizlik ve bunun sonucu olarak iç huzursuzluklardan mustarip yoksul ülkelerin maliye bakanlarına büyük bir evkle krediler verdiler. Bu ülkeler ciddi biçimde borçlandılar, ama sonrasında aldıkları borçları ödemekte zorlandılar; 1980'e gelindi inde üzerine faiz bindikçe artan borç ödemeleri tahammül edilemeyecek düzeylere çıktı. te tam bu noktada Japonlar birdenbire rekabet açısından avantajlı duruma geçtiler; Batı Avrupa'nın durumu da fena de ildi, ama ABD stagflasyon* denen eyden mustarıptı.

Bu arada ABD Batı Avrupa ve Japonya üzerindeki siyasi nüfuzunu, danı ma yapılan taklitleri kurarak korumaya çalı tı: Üç Taraflı Komisyon ve G-7 (yeri gelmi ken, bu da Valery Giscard d'Estaing'in fikriydi; bunun Amerikan iktidarını sınırlayabilece im dü ünümü tü, ama tam tersi oldu). ABD'nin Vietnam fiyaskosuna siyasi tepkisi, Üçüncü Dünya'da bir süreli ine "dü ük profil" sergilemek oldu - Angola, Nikaragua, ran ve Kamboçya'da daha esnek bir tutum takındı. Ama herkes, bu esnekli e taleplerini azaltarak cevap vermedi. ran'ın Ayetullah Humeyni liderli indeki yeni devrimci hükümeti devletlerarası oyunun kurallarına göre oynamayı reddederek, ABD'yi Büyük eytan (Sovyetler Birli i'ni de iki numaralı eytan) ilan etti ve Amerikalı diplomatları hapse attı. Liberal merkezcilik ile Keynesçi iktisadın modası birdenbire geçiverdi. Margaret Thatcher, aslında üphesiz 1848'den beri görülmemi türde saldırgan bir muhafazakârlık olan ve devletin sosyal harcamalarını alt sınıflara de il de üst sınıflara gidecek ekilde yeniden düzenleme giri imini içeren neoliberalizmi ba lattı.

Böylece 1970'ler bir patlamayla sona ermi se, 1980'ler de ondan pek geri kalmamı tı. Yoksul devletlere verilen krediler kontrolden çıkmı tı, borç krizi ba ladı. Bu kriz, genelde ileri sürüldü ü gibi, Meksika'nın borçlarını ödeyemeyece ini ilan etti i 1982'de de il, Polonya'daki Gierek hükümetinin borç sorunlarını i çi sınıfını sıkı -

* Talepteki durgunlu a yüksek enflasyonun e lik etti i durum, (ç.n.)

tırarak halletmeye karar verdi i 1980'de ba ladı; Gierek hükümetinin bu hamlesi Gdansk'da Dayanı ma (*Solidarnosc*) sendikasının ortaya çıkmasıyla kayda de er bir direni le kar ıla tı. Polonya'daki olaylar, Yalta düzenlemelerin temel direklerinden biri olan, Do u ve Orta Avrupa'daki Sovyet uydu sisteminin ölüm çanını çaldı, ama yine de çözülmenin bütünüyle tamamlanması bir on yıl daha alacaktı. Yine aynı sıralarda SSCB Afganistan'a girerek feci bir taktik hata yaptı. Böylece tıpkı ABD'nin Vietnam'da yaptığı ı gibi kendini yaralayarak kan kaybetmeye ba ladı; ama ABD'nin tersine, bunun sonuçlarına katlanmasını sa layacak kadar toplumsal esnekli i yoktu.

1980'ler ifre niteli indeki birkaç terimle özetlenebilir. Bunlardan birincisi, sadece Latin Amerika'nın büyük kısmını de il (Afrika'dan hiç bahsetmeyelim), Do u ve Orta Avrupa'yı da çökerten "borç krizi"ydi. Borç krizi, Do u ve Orta Avrupa'nın ekonomik gerçekliklerinin esasen Üçüncü Dünya'nınkilerden o kadar da farklı olmadı ını gösterdi. kincisi, Do u Asya'nın "uçan kazlar"ıydı - Japonya'nın dünya ekonomisi içindeki göz kama tırıcı ekonomik sıçrayı ı ve onun pe inden önce dört ejderin (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur), sonra da Güneydo u Asya ve Çin anakarasının kaydettikleri geli me. Üçüncüsü, Reagan yönetiminin, Amerika'nın gerilemesini ve yüksek i sizli i özellikle Japonya'dan muazzam miktarda borç alarak ve buna bahane olarak da askeri yapıların in asını göstererek alt eden "askeri Keynesçili i"ydi; bunun tek ve en büyük sonucu ABD'nin inanılmaz bir ulusal borç altına girmesi oldu. Dördüncüsü, ABD borsasında "hurda senetler"in yaygınla ma-sıydı; bu esasen, büyük irketlerin üretkenli i artırıcı araçlara yatırım yapmak yerine, kısa vadede spekülatif kârlar elde etmek için muazzam miktarda borç alması anlamına geliyordu; böylece orta gelirli katmanları ekonomide daha az ücret ödenen i lere girmeye zorlayan ve küçülme adı verilen süreç ya andı.

1980'lerde Do u Asya hariç bütün dünya ekonomisi kötü durumda görünüyordu, ama bu mali spekülâtörlerin inanılmaz kârlar elde etmesini önlemedi. Bunun yanı sıra, bir süreli ine üst orta sınıfın yuppi denen belli bir tabakası da kalkınarak lüks mallar piyasasında ve dünya genelinde emlak piyasasında enflasyonist baskılara neden oldu. Ama dünyanın büyük bir kısmı paralarındaki çökü nedeniyle gelir kaybindan ve deflasyondan mustarıptı. Dünya çapındaki bu

güçlüklerin ardından, Sovyetler Birli i da ıldı. Daha do rusu, Gorbaçov bu güçlükleri safra atarak önlemeye yönelik müthi bir girişimde bulundu. Tek taraflı olarak silahsızlandı ve böylece ABD'yi bu jestle kar ılık vermeye zorladı. Afganistan'ı ve fiilen Do u ve Orta Avrupa'yı terk etti. Ve ihtiyatlı bir biçimde iç siyasi sistemi reformdan geçirmeye çalı tı. Dü ü ü, Sovyetler Birli i'nin içinde zuhur etmekte olan milliyetçilik güçlerini, en ba ta da Rus milliyetçili ini fena halde ihmal etmesi yüzünden oldu.

Yalta anla malarının esneme kabiliyeti, Sovyetler Birli i'nin oldu u kadar ABD'nin de zayıflı ı yüzünden kayboldu. Ne ABD ne de Gorbaçov bu düzenlemelerin bozulmasını istiyordu. Ama bunları dünya ekonomisindeki uzun durgunluk bozdu. Ok yaydan çıkmı tı.

Dünya ekonomisi 1970'ten beri, hepsi de dünya sisteminin harcamaya gücünü koruma çabalarına kar ılık gelen üç borç döngüsünden geçmi ti: Üçüncü Dünya'ya ve sosyalist ülkelere petrol parasıyla verilen borçlar, Amerikan hükümetinin borçlanması, ve büyük irketlerin borçlanması. Her borçlanma sa ana ı bazı alanlardaki fiyatları yapay biçimde piyasa de erinin üzerine çıkardı. Her biri geri ödeme konusunda büyük güçlükler yarattı ve bu güçlükler çe itli türden sözde-iflaslarla geçi tirildi. Son olarak, 1990'da, Japonya'daki emlak balonu patlayınca paranın de eri muazzam oranda dü tü. Dünya ekonomisinde üretime dayalı ekonomik gücün son sı ına ı da saldırıya u ramı tı. 1990'ların hikâyesi bu olacaktı.

ABD'nin siyasi konumu u anda, Sovyetler Birli i'nin çökmesine ra men de il, tam da onun yüzünden ciddi saldırı altındadır. Saddam Hüseyin Kuveyt'i i gal edip ABD'ye askeri açıdan do rudan do ruya meydan okuyarak Yalta-sonrası gerçeklikten yararlanmaya karar verdi. Bunu yapabildi çünkü SSCB artık onu kısıtlayabilecek konumda de ildi. Bunu yaptı, çünkü kısa vadede bu i gal Irak'ın Kuveyt'e olan a ır borçlarından kaynaklanan sorunları çözebilirmiy ve petrol gelirini artırabilirmiy gibi görünüyordu. Bunu yaptı, çünkü orta vadede bu i gali Arap dünyasını da kendi himayesi altına sokarak askeri birlik sa lamanın temeli olarak kullanmayı umuyordu; bu birli i genelde Kuzey'e, özelde de ABD'ye yönelik dolaysız bir askeri meydan okumanın zorunlu bir adımı olarak görüyordu.

Saddam için iki olasılık vardı: Amerika ya geri çekilecekti ya da çekilmeyecekti. E er birincisi olursa, hemen zafer kazanmı olacaktı.

ti. Ama, ikincisi olursa da, uzun vadedeki kazançlarına güveniyordu. u ana kadar tarih, hesaplarının yanlış oldu unu göstermi de il. ABD tabii ki Iraklıları Kuveyt'ten çıkarmak ve sonra da Irak'a a ır uluslararası kısıtlamalar getirmek için gereken askeri gücü seferber etti. Ama ABD'nin ödedi i bedel yüksek oldu. Körfez Sava ı ABD' nin mali olarak bu tür harekâtları yürütecek lüksü olmadı ını gösterdi. ABD'nin bütün askeri faturası Suudi Arabistan, Kuveyt, Japonya ve Almanya tarafından kar ılandı. Ve sava , ABD'nin Irak'ın içine birlikler göndermeye gönülsüz oldu u için Saddam'ı Irak'tan çıkarmayaca ını gösterdi. ABD'ye bu iki kısıtlama da, milliyetçi zaferleri ancak paraya ve hayata mal olmadı ı takdirde alkı lamaya hazır olan kendi kamuoyu tarafından kondu. Saddam'ın o tarihten beri nasıl hayatta kalabildi inin ve Irak'ın kitle imha silahlarını kısıtlama çabalarının neden bu kadar etkisiz oldu unun temel açıklaması budur.

1990'larda Batı Avrupa euro'yu yaratarak birle me yolunda temel bir adım attı ve böylece ABD ile sıkı siyasi ba larını kopartmak için zorunlu olan mali dayana ı elde etti. Bu da üphesiz önümüzdeki on yıl içinde gerçek bir Avrupa ordusunun yaratılmasına ve dolayısıyla ABD'den askeri olarak kopmaya yol açacaktır. Balkan bölgesinin dailması, bir siyasi güç olarak NATO'nun çok sınırlı bir i lerli i oldu unu açıkça göstermi ve ABD-Batı Avrupa ili kilerinin daha da gerginle mesine yol açmı tır.

Ve bütün bunların ortasında Asya krizi denen kriz patlak verdi. Güneydo u Asya devletlerinin ve dört ejderin mali çökü ünü, IMF' nin krizin hem ekonomik hem de siyasi sonuçlarını iddetlendiren feci müdahalesi takip etti. Bu çökü le ilgili olarak esasen dikkat çekmemiz gereken ey, deflasyonun en sonunda Do u Asya'yı ve onun türevi konumundaki bölgeyi vurmu olması ve bildi imiz gibi Rusya ve Brezilya'nın onları takip etmesidir. Dünya nefesini tutmu , deflasyonun ABD'yi vurmasını bekliyor. Bu oldu unda, Kondratyef B-safhasının son alt-safhasına girmi olaca ız.

Bundan sonra, en nihayet yeni bir Kondratyef A-safhası görecekmiyiz? Evet, kesinlikle, ama bu on altıncı, on sekizinci ve yirminci yüzyıllarda oldu u gibi ça cıl bir enflasyon içindeki bir A-safhası de il, on yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda oldu u gibi, ça cıl deflasyon içindeki bir A-safhası olacak. Ama farklı bir ey de görebiliriz. Artık dikkatlerimizi Kondratyef döngülerinden, tarihsel bir

sistem olarak modern dünya sisteminin uzun vadeli geli imine kaydırmamız gerekiyor.

Kapitalist dünya ekonomisi, kendini uzun süredir, bütün sistemler gibi, içinde gerçekle en süreçler ne zaman ondan uzakla sa dengeyi yeniden sa layan mekanizmalarla korudu. Denge hemen sa lanmaz, ancak normdan yeterli bir sapma ya andıktan sonra sa lanır ve tabii ki hiçbir zaman kusursuz bir biçimde sa lanmaz. Sapmaların kar ı-hareketleri tetiklemeden önce belli bir mesafeyi kat etmeleri gerekti i için, sonuçta kapitalist dünya ekonomisinin, di er bütün sistemler gibi, çe itli türlerde döngüsel ritimleri vardır. Geli tirdi i ba lıca döngülerden birini, "Kondratyef döngüleri" denenleri tartı tık. Ama yegâne döngüler bunlar de ildir.

Denge hiçbir zaman aynı noktada sa lanamaz, çünkü kar ı-hareketler sistemin temel parametrelerinde bazı de i iklikler talep ederler. Dolayısıyla denge her zaman hareketli bir dengedir, bu nedenle de sistemin ça cıl e ilimleri vardır. "Normal biçimde" i leyen bir sistemi tanımlayan ey i te döngüsel ritimler ile ça cıl e ilimlerin bu bile imidir. Gelgelelim, ça cıl e ilimler sonsuza kadar devam edemezler, çünkü asimptotlar çizerler. Bunun gerçekle mesiyle birlikte, döngüsel ritimlerin sistemi tekrar denge durumuna getirmeleri artık mümkün olamayacaktır, sistemin i te o zaman ba ı belada demektir. O zaman da nihai krizine girer ve çatallanır - yani, kendini yeni bir dengesi, yeni döngüsel ritimleri ve yeni ça cıl e ilimleri olan yeni bir yapıya giden iki ya da daha çok alternatif yolun kar ısında bulur. Ama sistemin iki alternatif yoldan hangisinden gidece ini, yani ne tür bir yeni sistem kurulaca ını pe inen belirlemek, sistemin bünyesi gere i mümkün de ildir, çünkü yeni sistem sistematik olarak sınırlandırılmayan sonsuz sayıda tikel seçimin bir fonksiyonudur. u anda kapitalist dünya sisteminde olan da budur.

Bunu de erlendirmek için, u an asimptotlarına yakla maktaki olan üç önemli ça cıl e ilime bakmamız gerekir. Bu e ilimlerin her biri sermaye birikimine sınırlar yaratmaktadır. Tarihsel bir sistem olarak kapitalizmin tanımlayıcı özelli i sınırsız sermaye birikimi oldu u içindir ki bu üçlü baskı, sistemin ana motorunu i lemez hale getirmekte, böylece yapısal bir kriz yaratmaktadır.

Birinci ça cıl e ilim, üretim maliyetlerinin bir yüzdesi olarak, bütün dünya ekonomisinde ortalaması alınarak hesaplanan reel ücret

seviyesinin yükselmesidir. Açıkça ki bu seviye ne kadar a a ıdaysa, kâr seviyesi de o kadar yukarıda olur, ya da tersi. Reel ücret seviyesini ne belirler? Bunun cevabı, açıkça, dünya ekonomisinin belli bir bölgesi ve sektörü içindeki i gücü ile bu i gücünü istihdam edenler arasındaki güç ili kileridir (*rappart deforces*). Bu güç ili kileri, aslen, sınıf mücadelesi dedi imiz ey içinde iki grubun sahip oldukları siyasi gücün bir fonksiyonudur. Ücret seviyelerinin belirlenmesinde piyasanın kısıtlayıcı unsur oldu undan bahsetmek aldatıcıdır, çünkü eme in piyasa de eri dünya ekonomisinin çe itli bölgelerindeki farklı farklı güç ili kilerinin bir fonksiyonudur. Bu farklılık arz eden siyasi güçler de, verili i güçlerinin u ya da bu biçime bürünmü siyasi örgütlenmelerinin etkilili i ile i verenlerin yaptıkları i i ba yerlere kaydırma açısından sahip oldukları gerçek alternatiflerin bir fonksiyonudur. Bu iki etken de sürekli de i ir.

Zamanla, verili herhangi bir co rafi ya da sektörel bölgede, i gücünün bir sendikal örgütlenme ve eylem biçimi yaratmaya çalı aca ı, böylece üyelerinin ya do rudan do ruya i verenle ya da dolaylı olarak ilgili siyasi mekanizma üzerindeki nüfuzları yoluyla daha etkili bir biçimde pazarlık edebilmelerini sa lamak isteyece i söylenebilir. Bu siyasi güç, belli bölgelerde kapitalist grupların siyasi kar ı saldırıları yoluyla üphesiz geriletilebilse de, modern dünya sisteminin tarihi boyunca siyasi mekanizmaların uzun vadeli "demokratikle mesi"nin, dünya sistemi içindeki neredeyse bütün devletlerde uzun vadede i çi sınıfının siyasi gücünü temsil eden e rinin yukarı çıkmasına yardımcı oldu u da do rudur.

Dünyanın dört bir yanındaki kapitalistlerin bu siyasi baskıyı sınırlandırmak için ba vurdu u ba lıca mekanizma, belli üretim sektörlerini dünya ekonomisinin ortalamada daha dü ük ücret ödenen di er bölgelerine kaydırmak olmu tur. Bu siyasi açıdan güç bir i lem olmasının yanı sıra, nihai kâr hesaplarında beceri düzeylerini de dikkate almaya ba ımlıdır. Dolayısıyla, yukarıda ima edildi i gibi, aslen Kondratiyef B-safhalarında gerçekte tirilmi tir. Yine de, modern dünya sisteminin tarihsel geli imi boyunca tekrar tekrar yapılagelmi tir. Peki ama sektörlerin kaydırıldı ı bölgeler neden dü ük ücret ödenen bölgelerdir? Bunun "tarihsel" ücret düzeylerinin sonucu oldu unu söylemekle hiçbir ey çözülmü olmaz. Bu tarih nereden gelir?

Sahiden dü ük ücretli eme in birincil kayna ı her zaman, ücretli emek piyasasına ilk defa giren, kırsal bölgelerden yeni gelen göçmenler olmu tur. Bunlar dünya standartlarına göre dü ük sayılan ücretleri kabul etmeye iki nedenle hazır dırlar. Kazandıkları net gelir gerçekten de daha önce kırsal bölgedeki faaliyetlerinde kazandıkları net gelirden yüksektir. Ve toplumsal açıdan köksüzle mi lerdir ve bunun sonucu olarak siyasi bakımdan biraz da ınık durumdadırlar, dolayısıyla da kendi çıkarlarını çok etkili bir biçimde savunmaktan acizdirler. Bu iki neden de zamanla, mesela otuz yıl geçtikten sonra geçerlili ini yitirir ve bu i çiler ücret düzeyleri üzerinde, dünya ekonomisinin di er bölgelerindeki i çilerinkine ko ut bir baskı uygulamaya ba larlar. Bu durumda, kapitalistlerin en bariz seçene i tekrar yer de i tirmektir.

Görülebilece i üzere, sınıf mücadelesini yürütmenin bu tarzı, dünya sisteminde her zaman, yer de i tirmenin yapılaca ı yeni bölgeler olmasına ba ımlıdır, ki bu da henüz ücretli emek piyasasına girmemi önemli bir kırsal sektörün varlı ına ba lıdır. Ama bu sektör tam da ça cıl bir e ilim olarak gün geçtikçe küçülmektedir. Dünyanın kırsallıktan çıkı ı hızla yukarı do ru bir e ri çizmektedir. Bu olay be yüz yılı a kın bir süredir sürekli ya anmaktadır, ama 1945'ten beri çok çarpıcı bir biçimde hızlanmı tır. Bir yirmi be yıl daha geçti inde kırsal sektörün büyük ölçüde ortadan kalkmı olaca ı öngörüsünde bulunmak mümkün. Bütün dünya sistemi kırsallıktan çıktuktan sonra da, kapitalistlerin tek seçene i sınıf mücadelesini halihazırda buldukları yerde sürdürmek olacaktır. Ama bu noktada durum onların aleyhinedir. Sadece bir bütün olarak dünya sistemi içinde de il, aynı zamanda en zengin ülkeler içinde de reel gelir düzeylerindeki kutuplaşma artarken bile, alt tabakaların siyasetteki ve piyasadaki sofistasyonları artmaya devam etmektedir. Teknik anlamda i siz sayılan ve gelirlerini, her ne kadarsa, kayıtdı ı ekonomiden elde etmekte olan çok sayıda insanın bulundu u yerlerde bile, dünya sisteminin gecekondulu mahallelerinde ya ayan i çilerin ula ma imkânına sahip oldukları gerçek alternatifler, resmi ücretli ekonomiye girmek için makul ücret düzeyleri talep edebilecek bir konumda oldukları anlamına gelir. Bütün bunların net sonucu, kâr düzeyleri üzerinde zamanla artacak ciddi bir baskıdır.

Günümüzün kapitalistleri rahatsız eden ikinci e ilimi biraz fark-

lıdır. Bu e ilim ücretli eme in maliyetiyle de il, maddi girdilerin maliyetiyle ilgilidir. Girdilerin maliyetine neler dahildir? Sadece farklı bir ırketten satın alındıkları fiyat de il, onları i lemenin maliyeti de dahildir. İmdi, satın alma maliyeti normalde bütünüyle sonuç olarak kâr elde edecek ırket tarafından kar ılanırken, malzemeleri i lemenin maliyeti genellikle kısmen de olsa ba kaları tarafından kar ılanır. Örne in, hammaddeler i lenince ortaya zehirli ya da kirli atıklar çıkıyorsa, maliyetin bir kısmını da bu atıklardan, hele bir de zehirliyse güvenli bir biçimde kurtulmak olu turur. ırketler üphe-siz bu atık maliyetlerini asgariye indirmeyi isterler. Bunu yapma yol-larından biri (çok sık uygulanan bir yol) atıkları asgari arıtmadan sonra fabrika mahallinin uza ında bir yerlere atmak, mesela kimyasal atıkları bir dereye bo altmaktır. ktisatçılar buna "maliyetleri dı -salla tırmak" derler. Atık maliyetleri bununla bitmez üphe-siz. Ver-di imiz örne i sürdüreceğ olursak, atıklar bir dereye bo altılıyorsa, bu dereyi zehirleyebilir ve sonuç olarak (belki on yıllar sonra) insan-lar ya da ba ka canlılar bundan zarar göreceklerdir; bu zararın hesabı güç olsa da gerçek bir maliyeti olacaktır. Atıkları temizleme yolunda toplumsal bir karar alınabilir; bu durumda temizleme i ini üstlenen organ, ço unlukla da devlet maliyeti kar ılar. Maliyetleri dü ürmenin bir ba ka tarzı da hammaddeler kullanmak, ama onları yenileme bedelini ödememektir ki bu sorun özellikle organik maddeler için geçerlidir. Maliyetlerin bu ekilde dı salla tırılması hammaddelerin belli üreticiler için getirdi i maliyetleri önemli oranda azaltır ve dolayısıyla kâr marjını yükseltir.

Buradaki sorun, ücret maliyetlerine getirilen bir çözüm olarak üretimin yerini de i tirmede kar ıla ılan soruna benzer. Atıkları ata-cak, daha önce kullanılmamı alanlar oldu u sürece i levseldir. Ama en sonunda kirletilecek dere ya da kesilecek a aç kalmayacaktır - en azından, biyosferin sa lı ı için anında tehlikeli sonuçlar yaratmaksı-zın. Bu tür uygulamalarla geçen be yüz yıldan sonra kendimizi için-de buldu umuz durum budur; bu yüzden de bugün dünyanın dört bir yanında hızla büyüyen bir ekoloji hareketimiz var.

Ne yapılabilir? Mesela, dünya hükümetleri devasa bir temizlik kampanyasına ve devasa bir organik yenilenme kampanyasına giri-ebilirlere. Sorun, gerçekten etkili olabilecek böyle bir hareketin mu-azzam miktarlara ula an ve dolayısıyla bir ekilde vergilerle öden-

mesi gerekecek maliyetidir. Bu vergilerin alınabilece i sadece iki kaynak vardır: Ya atı ı yarattı ı dü ünülen ırketler ya da hepimiz. E er birincisi seçilirse, kâr marjları üzerindeki baskı çok yüksek ola-caktır. Yok e er ikincisi seçilirse, vergi yükleri önemli bir oranda tur-manacaktır ki bu noktaya gelmekteyiz. Üstelik, uygulamalar İmdiki gibi kaldı ı sürece temizli in de pek bir anlamı olmayacak, çünkü bu mitolojideki Elis kralı Augias'ın a ıllarını temizlemek gibi bir ey olacaktır. Dolayısıyla, bundan yapılabilecek mantıksal çıkarım bütün maliyetlerin bütünüyle içselle tirilmesini talep etmektir. Gelgelelim, bu da tek tek ırketlerin kârları üzerindeki baskıyı daha da artıracak-tır. Ben kapitalist bir dünya ekonomisi çerçevesi içinde bu toplumsal açmaza makul bir çözüm göremiyorum, bu yüzden de maddi girdile-rin artan maliyetinin sermaye birikimi üzerindeki ikinci yapısal baskı oldu unu iddia ediyorum.

Üçüncü baskı vergilendirme alanından gelir. Vergilendirme sos-yal hizmetler için yapılan bir ödemedir, bu nedenle de, vergiler çok yüksek olmadı ı sürece, makul bir üretim maliyeti olarak kabul edi-lir. Günümüzde vergilendirme düzeyini belirleyen etkenler nelerdir? Elbette, en ba ta sürekli bir güvenlik (ordu, polis) talebi gelir. Bu tale-p güvenlik araçlarının, askeri eylemlerin kapsamının ve istenen po-lis eylemlerinin artan nispi maliyetleri yüzünden yüzyıllar içinde dü-zenli olarak artmı tur. kinci düzenli artı da dünyadaki sivil bürokra-silerin boyutlarında meydana gelmi tir ki bu öncelikle vergi toplama ihtiyacının, ikinci olarak da modern devletlerin geni leyen i levlerini yerine getirme gere inin bir sonucudur.

Geni leyen i levlerin en önemlisi halkın belirli taleplerinin kar ı-lanması olmu tur. Burada tercihe ba lı bir harcama söz konusu de-ildir. Bu taleplerin kar ılanmasındaki artı , (dünya sisteminin de-i mez bir özelli i haline gelen) reel gelirin gittikçe kutupla ması so-nucunda a a ı tabakaların artan huzursuzluklarına kar ı görece bir siyasi istikrar sa lamanın ba lıca aracı olmu tur. Hükümetlerin sos-yal yardım çabalan, "tehlikeli sınıfları" ehliyle tirmek, yani sınıf mü-cadelesini belli sınırlar içinde tutmak için kullanılan bir rü vet haline gelmi tir.

Halkın bu taleplerine verilen tepkiye "demokratikle me" diyoruz; bu son derece gerçek bir ça cıl e ilim olmu tur. Halkın bu tür talepleri temelde üç ba lık altında toplanır: e itim kurumları, sa lık

hizmetleri ve bireylerin bütün ömürleri boyunca gelir elde etme garantisi (özellikle de işsizlik sigortası ve yaşlılar için sosyal güvenlik). Bu taleplerle ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken iki şey vardır. Bunlar dünya sisteminin gittikçe daha fazla bölgesinde dile getirilmemiştir ve bugün neredeyse evrensel değildir. Her ülkede taleplerin düzeyi düzenli olarak artmış ve ufukta açık seçik bir sınır görünmemektedir.

Bu da neredeyse her ülkede vergi oranlarını, olsa olsa arada bazı küçük indirimler yaparak, düzenli olarak artırmak anlamına gelmez ve zaten bu anlamda gelmek zorundaydı. Ama belli bir noktada bu yeniden bölümlenmiş vergilendirme, sermaye birikimi imkânına ciddi bir biçimde müdahale etmiş düzeylere ulaşmış ümitsiz. Dolayısıyla bugün "devletlerin mali krizi" deneneye gösterilen tepki, kapitalistler için bir vergi indirimi talep etmek ve bireylerin vergi yükünün de iddetle artmış gerekçesiyle halktan destek aramak biçiminde cereyan eder. Bu ilginç yanı, halk vergileri sınırlandırmaya genellikle destek verirken, sosyal hizmetlerde (emeklilik ve gelir garantisinde) kesinti yapılmasına hiç destek vermemektedir. Aslında, tam da yüksek vergilerden ikâyet edilen bir dönemde, halkın hükümetten taleplerinin düzeyi yükselmektedir. O halde burada da sermaye birikimi üzerindeki yapısal bir baskıyla karşı karşıyayız demektir.

Öyleyse sürekli olarak yukarı çekilen çarçıl ekonomilerin sonucu olarak, kapitalistlerin sermaye biriktirme yetenekleri üzerinde üç önemli yapısal baskı var. Büyümede de em sermaye birikiminde yaşanan bu kriz, farklı bir ölçü yüzünden, yani devlet yapılarının me ruyetini kaybetmesi yüzünden daha da karmaşık bir hal alıyor. Devlet, kapitalistlerin sermaye biriktirme yeteneklerinde önemli bir unsurdur. Devlet, önemli kâr düzeylerinin tek kaynağı olan yarı-tekelleri mümkün kılar. Devlet "tehlikeli sınıfları" hem bastırma hem de teskin etme yoluyla ehliletirecek şekilde hareket eder. Devlet, halk kitlelerini nispeten sabırlı olmaya ikna eden başlıca ideoloji kaynağıdır.

Sabırlı olmayı destekleyen en önemli argüman, reformun kaçınılmazlığı olmuştur. Her şey iyiyeye gidecektir - hemen olmasa bile, çocuklarımız ve torunlarımız için. Daha müreffeh, daha em itlikçi bir dünya ufuktur. Ümitsiz bu resmi liberal ideolojidir ve on dokuzuncu yüzyıldan beri jeokültüre hükmetmektedir. Ama bu, kendilerine en devrimci diyenler de dahil bütün sistem karşıtı hareketlerin de baş-

vurduğu tema olmuştur. Bu hareketler devlet iktidarını ele geçirdiklerinde bu temayı özellikle vurgulamışlardır. Kendi işçi sınıflarına ekonomilerini "geli tirdiklerini" ve ekonomik büyümenin meyveleri hayatlarını en sonunda iyile tirecekken sabırlı olmaları gerektiğini söylemişlerdir. Ya am standartları konusunda olduğumuz kadar siyasi em itli in olmayışı konusunda da sabırsızlar değillerdir.

Bu sistem karşıtı hareketler -ister Komünist, ister sosyal demokrat partiler, ister ulusal kurtuluş hareketleri olsun- em itisizlikçi, mili-ter, diktatörce, faşist, sömürgeci, hatta sadece muhafazakâr rejimlere karşı seferber olma safhalarında buldukları sürece, bu tema dillendirilmedi ve sistem karşıtı hareketlerin geniş halk desteğini kazanma yeteneklerini etkilemedi. Gelgelelim, bu hareketler bir kere iktidara geldikten sonra, ki dünyanın dört bir yanında 1945-1970 dönemi (bahsettiğimiz Kondratyev A-safhası dönemi) içinde iktidara gelmişlerdir, sınırdılar. Ve dünyanın her yerinde yetersiz bulundular. "Devrim"-sonrası rejimlerin siciline bakıldığında görüldü ki bunlar dünya çapındaki, hatta ülkelerinin içindeki kutuplaşmayı önemli bir oranda azaltamadıkları gibi, ülkelerinde siyasi em itli işi kurumsallaştırmayı da ciddi durumda başaramamışlardı. Ümitsiz birçok reform gerçekle tirdiler, ama reformlardan çok daha fazlasını vaat etmişlerdi. Dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisi olarak kaldığı için, merkez bölgenin dışında kalan rejimler zengin ülkeleri "yakalamak"tan yapısal olarak acizdiler.

Bu sadece bir akademik analiz meselesi değildir. Bu gerçekliklerin sonucu, sistem karşıtı hareketlerden duyulan feci bir hayal kırıklığı oldu. Aldıkları desteğini koruyabilenler de bunu, en iyi durumda seçici alternatiflerinden belki nispeten daha iyi olan reformist bir grup olarak yapabildiler, yoksa kesinlikle yeni bir toplumun habercisi olarak değil. Bunun en önemli sonucu devlet yapılarına yapılan yatırımın çok büyük ölçüde geri çekilmesi oldu. Dönüşüm gerçekle tirecek failler olarak yüzlerini devletlere dönmüş olan dünya kitleleri, devletlerin dönüşümü gerçekle tireme, hatta toplum düzenini koruma yeteneğini karşıtı ortamda temel bir küçüklük tavrına döndüler.

Devlet karşıtlığının böyle dünyanın her yerinde patlak vermesinin iki dolaysız sonucu oldu. Birincisi, toplumsal korkular tırmandı ve insanlar her yerde kendi güvenliklerini sağlamak için devletlerden geri alıyorlar. Ama bu da tabii ki olumsuz bir spiral oldu.

Onlar böyle yaptıkça kaotik iddet arttı; kaotik iddet arttıkça devletler kendilerini durumun üstesinden gelmekten aciz bir halde bulur oldular ve dolayısıyla insanların devletten beklentileri daha da azaldı; bu da devletlerin spirali sınırlama yeteneğini daha da zayıflattı. Dünya sisteminin çeşitli ülkelerinde farklı hızlarla, ama neredeyse her yerde gittikçe artan bir hızla bu spirale girmiş olduk.

İkinci sonuç kapitalistleri ilgilendiriyor. Mevzuatlarını kaybeden devletler, kapitalistlerin ihtiyacı olan yarı-tekelleri garantileme işlevlerini yerine getirmekte çok daha fazla zorlandılar; "tehlikeli sınıfları" ehliletme yeteneklerini ise hiç koruyamaz oldular. Böylece, kapitalistler tam küresel kâr oranları üzerindeki ve dolayısıyla sermaye biriktirme yetenekleri üzerindeki üç yapısal sıkı tırmayla karşı karşıya kaldılar, devletlerin bu açmazları çözmek için kendilerine yardım etme konusunda imdiye kadar hiç olmadıkları ölçüde aciz olduklarını gördüler.

Nitekim kapitalist dünya ekonomisinin artık nihai krizine, elli yıl kadar sürebilecek bir krize girmiş olduğunu söyleyebiliriz. Önümüzdeki gerçek sorun, bu kriz sırasında, yani şu anki dünya sisteminden başka bir tür tarihsel sisteme ya da sistemlere bu geçiş sırasında neler olacağıdır. Analitik bakımdan kilit sorun, anlattığımız Kondratyef döngüleri ile deminden beri bahsettiğimiz sistemsel kriz arasındaki ilişkidir. Siyasi bakımdan ise, sistemsel bir geçiş esnasında ne tür toplumsal eylemlerin mümkün olduğu sorusu çıkmaktadır karşımıza.

Kondratyef döngüleri kapitalist dünya ekonomisinin "normal" işleyişinin parçasıdır. Normal denen bu işleyiş, sistemsel bir kriz içine girmiş olduğu için kesilmez. Bir kapitalist sistemin davranışlarını açıklayan çeşitli mekanizmalar hâlâ yerli yerindedir. Şu anki B-safhası kendini tükettiğinde, yeni bir döngünün A-safhasına geçecek imize üphe yoktur. Gelgelelim, sistemsel kriz güzergâha ciddi biçimde müdahale etmektedir. Adeta motoru hâlâ sallayan ama gövdesi ve tekerlekleri hasarlı bir arabayı yokuşta sürmeye çalışıyormuşsunuz gibi. Araba üpheziz ilerleyecektir ama eskiden bekleneceği gibi düz bir çizgi üzerinde değil; hem de frenlerin randımanlı çalışmamasına dair eski garantiler olmaksızın. Nasıl davranacağını peşinen kestirmek daha zor olacaktır. Motora daha fazla gaz vermenin beklenmedik sonuçları olabilir. Araba parçalanabilir.

Schumpeter bizi uzun bir süre önce, kapitalizmin başarısızlıkları

yüzünden değil, başarıları yüzünden çökecek fikrine alıttı. Biz de burada söz konusu başarıların (dünya ekonomisindeki inişleri dengeleme tarzlarının, sermaye birikimini azamiye çıkarma tarzlarının), nasıl zamanla, tam da garanti altına almaları amaçlanan sermaye birikimi önünde yapısal engeller yarattığına işaret etmeye çalıştık. Bu, Schumpeter'in varsayımının somut ampirik kanıtıdır. Hasarlı otomobil analogisini sürdüreceğiz olursak, bu güç koşullarda akselimsahibi bir oför arabayı yavaş sürerdi üpheziz. Ama kapitalist dünya ekonomisi içinde akselimsahibi oför yoktur. Hiçbir birey ya da grup gerekli kararları tek başına alma gücüne sahip değildir. Ve bu kararların ayrı ayrı hareket eden ve her biri kendi dolaysız çıkarlarını gözetken çok sayıda aktör tarafından alınmakta olduğu da, arabanın yavaşlamasını hemen hemen garantilemektedir. Muhtemelen hızlandıkça hızlanacaktır.

Sonuç olarak bekleyebileceğimiz şey pervasızlıktır. Dünya ekonomisi yeni bir gelişme dönemine girerken, onu nihai bir krize sürükleyen koşulları da iddetlendirecektir. Teknik ifadeyle, dalgalanmalar gittikçe daha iddetli ya da daha "kaotik" bir hal alacaktır ve hızın her artışında yol daha zikzaklı olacaktır, güzergâh gittikçe daha fazla belirsizleşmektedir. Aynı zamanda, devlet yapıları mevzuatlarının gittikçe daha büyük bir kısmını yitirdiği için, kolektif ve bireysel güvenlik derecesinin, hem de başarısız bir biçimde düzenini de bekleyebiliriz. Bu dünya sistemi içinde gündelik iddet miktarını üpheziz arttıracaktır ki bu da çoğu insan için korkutucu olacaktır. Korkutucu olması da gerekir.

Siyasi açıdan bu durum büyük bir kargaşa getirecektir, çünkü modern dünya sistemini anlamak için gelişmiş olduğu standart siyasi analizler geçerliliğini yitirmiş ya da modası geçmiş gibi görünecektir. Aslında bu doğru olmayacak. Ama söz konusu analizler esasen mevcut dünya sisteminin süregiden süreçleri için geçerlidir, bir geçiş döneminin gerçekliği için değil. O yüzden de bu ikisi arasındaki ayrım konusunda ve bu ikili gerçekliğin kendisini nasıl sergileyeceği hakkında açık seçik olmak çok önemlidir.

Süregiden gerçeklik açısından bakıldığında, siyasi eylemin bu gerçekliği çok fazla etkilemesi neredeyse imkânsız olacaktır. Yokuşta sürülen hasarlı araba analogisine dönersek, kendimizi haklı olarak biraz çaresiz hissedebiliriz ve yapabileceğimizin en fazlası da başarı-

miza hemen gelecek zararı asgariye indirmek için manevra yapmaya çalı maktır. Ama bir bütün olarak geçi dönemi açısından, tam tersi do rudur. Tam da sonuç belirsiz oldu u için, tam da dalgalanmaları bu denli iddetli oldu u için, en ufak siyasi eylemin bile büyük sonuçları olaca ı tespiti do ru olacaktır. Ben bunu, tarihsel zaman için- de özgür iradenin gerçekten devreye girece i an olarak görmekten ho lanıyorum.

Bu uzun geçi i iki büyük kamp arasındaki muazzam bir siyasi mücadele olarak dü ünebiliriz: Farklı biçimlerde, hatta belki çok çok farklı biçimlerde de olsa mevcut e itsizlikçi sistemin ayrıcalıklarını korumak isteyen herkesin bulundu u kamp; ve önemli oranda daha demokratik ve daha e itlikçi olacak yeni bir tarihsel sistemin yaratıl- dı ını görmek isteyen herkesin bulundu u kamp. Gelgelelim, birinci kampa mensup olanların kendilerini benim onları tarif etti im ekilde sunmalarını bekleyemeyiz. Modernle tirici, yeni demokrat, özgürlük savunucusu ve ilerici olduklarını iddia edeceklerdir. Hatta devrimci olduklarını bile iddia edebilirler. Anahtar retorikte de il, önerilen eyin tözel gerçekli inde bulunacaktır.

Siyasi mücadelenin sonucu, kısmen kimin kimleri seferber edebildi ine ba lı olacaktır, ama neler olup bitti ini ve kolektif olarak kar ımızda bulunan gerçek tarihsel alternatiflerin neler oldu unu da- ha iyi analiz etme yetene i de bu sonuçta etkili olacaktır. Yani bilgi, hayalgücü ve praksi si birle tirmemiz gereken bir andır bu. Aksi tak- dirde bundan bir yüzyıl sonra *"Plus ça change, plus c'est la meme chose"*; yani "her ey ne kadar de i irse o kadar aynı kalır" deme ris- kine gireriz. Israrla vurguluyorum, sonuç bünyesi gere i belirsizdir ve i te tam da bu yüzden insan müdahalesine ve yaratıcılı a açıktır.

4. Bölüm İrkçılık: Bizim

Albatrosumuz

"Tanrı seni korusun, ihtiyar Denizci!
"Seni böyle üzen ifritlerden-"Neden
böyle baktın?" -tatar yayımla Vurdum
Albatros'u.

Samuel Taylor Coleridge,
İhtiyat Denizcinin Ezgisi"

COLERIDGE' N iirinde, bir gemi fırtına yüzünden istemedi i yerlere sürüklenmi tir. Denizcilerin tek tesellisi, yiyeceklerini payla maya gelmi bir albatrostur. Ama Coleridge'in denizcisi meçhul bir nedenle -belki de sırf kendini be enmi likten- albatrosu vurur. Bunun so- nucunda, gemideki herkes eziyet çeker. Tanrılar yapılan hatayı ceza- landırmaktadır. Di er denizciler albatrosu adamın boynuna asarlar. Dostluk simgesi albatros artık suçluluk ve utancın simgesi olmu tur. Yolculuktan tek sa kurtulan ihtiyar denizcidir. O da hayatını saplan- tılı bir biçimde yaptı ı eyi dü ünmele geçirir. Canlı albatros ya- bancı ve uzak diyarlarda kendini bize açmı olan ötekidir. Boynumuza asılan ölü albatros ise kendini be enmi lik mirasımız, ırkçılı ımızda. Onu saplantı haline getirmi izdir ve huzur bulamayız.

Bir yılı geçti; benden "Bir Geçi Ça ında Sosyal Bilim" konu- su- da konu mak üzere Viyana'ya seyahat etmem istenmi ti. Konu mam 2001'de "Von der Notwendigkeit des Überflüssigen - Sozialwis- sensehaften und Gesellschaft" (Yüzeyselli in Zorunlulu u Üstüne - Sosyal Bilimler ve Toplum) ba lı ı altında verilecek bir dizi konfe- ransın ba lamı içinde yer alacaktı. Memnuniyetle kabul ettim. Özel-

* Bu metin ilk olarak Avusturya tarihinin dramatik bir anında, 9 Mart 2000'de Viyana'da konferans olarak sunulmu tur.

** Coleridge'in dizesinin çevirisi: Alper Çeker, Altı kırkbe Yayınları, stanbul, 1996. (ç.n)

likle *Traum und Wirklichkeit* (Dü ve Gerçeklik), *1870-1930* döneminde, dünya biliminin in asında anlı bir rol oynama olan Viyana'ya gidece im diye dü ünüyordum. Viyana, yirminci yüzyılda sosyal bilimler alanındaki en önemli ahsiyet oldu una inandı im Sigmund Freud'un memleketiydi. En azından 1939'da, yani ölece i yıl Naziler tarafından Londra'ya kaçmak zorunda bırakılana kadar öyleydi. Viyana ayrıca, hayatlarının önemli bir bölümünde, Joseph Alois Schumpeter ile Karl Polanyi'nin de memleketiydi. Birbirine taban tabana zıt siyasi fikirlere sahip olan bu iki adam, bence yirminci yüzyılın en önemli ama kadri bilinmemi iki politik iktisatçısıydı. Viyana hocam Paul Lazarsfeld'in de memleketiydi; hocam politika odaklı ara tırmalar ile çı ır açıcı metodolojik yeniliklere, Marie Jahoda ve Hans Zeisel ile birlikte yaptı ı bir çalı ma olan *Arbeitslosen von Marienthal* ile ba lamı tı. te bu Viyana'ya geliyordum.

Sonra 1999'da son Avusturya seçimleri yapıldı ve ortaya hiç de kaçınılmaz olmayan bir sonuç çıktı: Jörg Haider'in a ırı sa partisi, Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) hükümet orta ı oldu. Avrupa Birli i'ndeki (AB) di er devletler bu rejim de i ikli ine iddetli bir tepki göstererek Avusturya'yla iki taraflı ili kilerini askıya aldılar. Hâlâ Viyana'ya gelecek miydım, dü ünme zorunda kaldım, tereddütteydim. Bugün buradaysam, iki nedeni var. Birincisi, yeni hükümet kuruldu undan beri kendini son derece görünür biçimde ortaya koyan *des andere Österreich/la* (öteki Avusturya'yla) dayanı ma içinde oldu umu göstermek istedim. Ama ikincisi ve daha önemlisi, bir sosyal bilimci olarak kendi sorumluluklarımı üstlenmek üzere geldim. Albatrosu hepimiz vurduk. Hepimizin boynunda asılı. Ve bütün kalbimiz ve aklımızla bunu telafi etmek için, farklı türden bir tarihsel sistemi, modern dünyayı bu denli derinden ve kötü bir biçimde sakatlayan ırkçılı ın ötesine geçecek bir sistemi yeniden in a etmek, yaratmak için mücadele etmeliyiz. Bu yüzden konu mama yeni bir ba lık verdim. "İrkçi Albatros: Sosyal Bilim, Jörg Haider ve *Widerstand*.*"

*"Direni " anlamına gelen *Widerstand*, yeni hükümete kar ı gösteriler yapan Avusturyalıların sloganıydı. Bu terim 1933 ile 1945 arasında Nazilere aktif biçimde kar ı çıkanlar için kullanılıyordu. Jörg Haider FPÖ'nün a ırı sa cı, popülist lideriydi.

Avusturya'da olup bitenlere dair gerçekler yüzeyde gayet basit görünüyordu. Birkaç dönemdir, Avusturya iki büyük merkez partisinin, Sozialdemokratische Partei Österreichs (SPÖ) ve Österreichische Volkspartei'nin (ÖVP) olu turdu u bir ulusal koalisyon tarafından yönetiliyordu. Bunlardan biri merkez-soldaydı, di eri ise merkez-sa da ve Hristiyan demokratı. Bir aralar çok fazla olan toplam oyları 1990'lar boyunca dü tü. 1999 seçimlerinde, FPÖ ilk defa sadece birkaç yüz oyla da olsa ÖVP'yi geçerek oylamadan ikinci parti olarak çıktı. Ardından, bir ulusal koalisyon daha kurma konusunda iki merkez parti arasında yapılan görüşmelerden sonuç çıkmayınca, ÖVP bir hükümet kurabilmek için koalisyon orta ı olarak FPÖ'ye yöneldi. ÖVP'nin bu kararı aralarında Cumhurbaşkanı Tomas Klestil'in de bulundu u birçok ki iyi rahatsız etti. Ama ÖVP ısrar etti ve bir hükümet kuruldu.

Bu karar di er AB devletlerinin siyasi liderlerini de rahatsız etti - ayrıca da a ırttı. Kolektif olarak Avusturya'yla olan iki taraflı ili kileri askıya almaya karar verdiler ve bunun akıllıca olup olmadığını sorgulayan bazı seslere ra men, AB tutumunu de i tirmede. AB'nin davranı ı birçok Avusturyalıyı, hem de sadece yeni hükümetin kurulmasını desteklemi olanları de il, aynı zamanda hükümet muhaliflerinin ço unu da rahatsız etti. Muhaliflerin ço u, AB'nin, hükümete FPÖ'nün dahil olmasının getirdi i tehlikeleri abarttı ını ileri sürüyorlardı. "Haider Hitler de ildir" sloganı bu konumu benimseyenlerin ba vurdu u ortak formüle i aret ediyordu. Ba kaları ise Haider'in e - de erlerinin bütün AB devletlerinde, hatta bir ölçüde hükümetlerinde bile bulunabilece ini iddia ediyorlardı. Dolayısıyla, diyordu bu görüş tekiler, AB'nin bu davranı ta bulunması ikiye bölünmüştür. Son olarak bazı Avusturyalılar (ve ba ka bazı Avrupalılar) da AB'nin yapacağı en uygun i in bekleyip görmek olacağını ve sonuçta yeni Avusturya hükümeti kınanacak bir ey yaparsa, ancak ve ancak o zaman harekete geçme zamanının gelece ini savunuyorlardı. Bu arada, Avusturya'nın içinde, bir *Widerstand* ba latıldı.

Ben bir parti olarak FPÖ'yü ve neye kar ılıklı geldi ini de il, bu partinin Avusturya hükümetine dahil edilmesine AB'nin gösterdi i iddetli tepkiyi ve Avusturya'nın kar ı tepkisi ile *Widerstand*'i analiz nesnesi yapmak istiyorum. Hem bu tepki hem de kar ı tepkisi, ancak analitik oda ımızı Avusturya'nın kendisinden bir bütün olarak dünya

sistemine, gerçekliklerine ve sosyal bilimcilerin bize bu gerçeklikler hakkında anlattıklarına kaydırırsak anlaşılabilir. O yüzden bu geniba lama dört zaman çerçevesi içinde bakmayı öneriyorum: 1989'dan beri modern dünya sistemi, 1945'ten beri modern dünya sistemi, 1492'den beri modern dünya sistemi ve 2000'den sonra modern dünya sistemi. Bunlar üphesiz simgesel tarihlerdir, ama burada simgeler çok önemlidir. Hem gerçeklikleri hem de gerçeklikleri algılayı tarzımızı tartışmamıza yardımcı olurlar. Bunu yaparak, Avusturya *Widerstand'* ile dayanı mamı ifade edebilece imi ve bir sosyal bilimci sıfatıyla ta ıdı ım hem ahlaki hem de entelektüel sorumluluklarımı üstlenmi olaca ımı umuyorum.

1989'dan Beri Dünya Sistemi

1989'da sosyalist adı verilen ülkeler blo u çöktü. Brejnev Doktrini (ve daha da önemlisi, Yalta anlaşması) ile kontrol altında tutulan Do u ve Orta Avrupa ülkeleri, fiilen, Sovyetler Birli i'nden siyasi özerkliklerini ilan ettiler ve her biri kendi Leninist sistemini da ıtıma koyuldu. ki yıl içinde, bizzat Sovyetler Birli i'nin Komünist Partisi da ıldı, hatta SSCB kendisini kurmu olan on be birime ayr ıtı. Do u Asya ve Küba'da Komünist devletlerin hikâyesi farklı olsa da, bu durum, Do u Avrupa'da olanların dünya sisteminin jeopoliti i için getirdi i sonuçları pek de i tirmedi.

1989'dan beri, dünyanın dikkatinin önemli bir bölümü Avrupa'daki bu eski Komünist ülkeler üzerinde yo unla mı tır. Sosyal bilimciler bu ülkelerin geçi dönemi denen dönemleri hakkında sayısız konferans düzenlediler, öyle ki bir "geçi bilimi"nden bile bahsedebilecek hale geldik. Eskiden Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturan bölgelerde ve Sovyetler Birli i'nin Kafkasya'daki bölgelerinde, çok sayıda berbat iç sava ya andı ve dı güçler bu sava ların ço una aktif bir biçimde müdahil oldular. Birçok sosyal bilimci bu iddeti, uzun süreli etnik husumetlerin do urdu u bir fenomen oldu u öne sürülen "etnik temizlik" gibi başlıklar altında analiz ettiler. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Baltık devletleri gibi çok fazla iç iddetin ya anmadı ı devletlerde bile, yeniden su yüzüne çıkıyormu gibi görünen etnik gerilimlerin can sıkıcı izleri görüldü. Aynı zamanda., sadece en bariz iki örne i anacak olursak, Afrika'nın birçok kısmın-

da ve Endonezya'da benzer türden dört başı mamur iç sava lar ve ayrıca dü ük yo unluklu iç sava lar meydana gelmektedir.

Pan-Avrupa dünyasında (bu terimle, Batı Avrupa'yı, Kuzey Amerika'yı ve Avustralasya'yı kastediyorum, ama Do u-Orta Avrupa'yı buraya dahil etmiyorum) bu iç sava ların analizi, bu ülkelerdeki sivil toplumların farazi zayıfl ı ve tarihsel olarak insan haklarına gösterdikleri ilgi düzeyinin dü ük olması üzerinde odaklandı. Batı Avrupa basınına takip eden herkes, post-Komünist adı verilmekte olan dünyada, bu eski Komünist bölgelere gösterilen dikkatin ne ölçüde bir "sorun" üzerinde yo unla tı ını fark edecektir. Bu sorun da fiilen, pan-Avrupa dünyasında bulundu u farzedilen daha yüksek modernlik düzeyinin bu bölgelerde bulunmaması olarak tanımlanmı tır.

Bu arada, 1989'dan beri pan-Avrupa dünyasının kendisi içinde nelerin de i ti ine -basın, siyasetçiler ve özellikle de sosyal bilimciler tarafından- çok az dikkat edilmi olması da aynı ölçüde çarpıcıdır. Ulusal mantıklarını, bir "So uk Sava " içinde olmaları üzerine kurmu olan siyasi rejimler, birdenbire, kırk yıldır sürdürdükleri düzenlemelerin artık hem seçmenlerine hem de siyasetçilerin kendilerine anlamsız geldi ini ke fettiler. E er So uk Sava yoksa, talya'da daimi Democrazia Cristiana ço unlu u etrafında in a edilen bir *pentapartiti* (ve onun *tangentopoli'si*)* sistemine artık neden ihtiyaç olundu ki? Artık Fransa'da de Gaulle'cü bir partiyi, hatta Almanya'daki Christlich-Demokratische Union'u bir arada ne tutacaktı? " ki taraflı dı politika"nın getirdi i kısıtlamalar ABD'deki Cumhuriyetçi Parti'yi artık neden ba lasındı ki? Kendinden duyulan bu üphelerin sonucu ne oldu peki? Pan-Avrupa dünyasındaki büyük muhafazakâr partiler, ekonomik liberalizmin yeni a ırılıkları ile -ister yurtta ların bozulmu ahlakını düzeltmek isteyen türü olsun, ister sosyal güvenlik a larına yönelik paternalist bir kaygıyı koruyan türü olsun- daha sosyal bir muhafazakârlık arasındaki bölünmeler yüzünden parçalanıyor. Ve bu hizipler, çıkan karga ada mevcut toplumsal konumlarının ve gelirlerinin ciddi biçimde tehdit edilebilece inden korkan taraftarlarının gözleri önünde birbirleriyle kap ıyorlar.

* *Pentapartiti*, kırk yılı a kın bir dönemdir neredeyse bütün talyan hükümetlerinde bulunmu olan ve hepsi de Hristiyan Demokrat Partisi etrafında örgütlenen be partiye kar ılıklı gelir. *Tangentopoli'se* bütün bu partilerdeki yaygın yozla ml ı ifade etmek için uydurulmu bir kelimedir.

Peki ço u kendine sosyal demokrat diyen merkez-sol partilerin durumu nedir? Bu partilerin ba ları da derstedir. Komünizmlerin çö kü ü aslında, ba lıca üç versiyonunun -Komünist partiler, sosyal demokrat partiler ve ulusal kurtulu hareketleri- hepsinde de Eski Sol'dan duyulan ve gittikçe yaygınla an bir hayal kırıklı nın -1968 devrimlerinin çarpıcı bir i aretini verdi i hayal kırıklı nın- zirve noktasından ibaretti. Bu hayal kırıklı ı, tam da bu hareketlerin siyasi ba arısının sonucuuydu ki burada bir paradoks oldu u pek söylene mez. Çünkü aslında bu hareketler fiilen iktidara geldikten sonra, iktidarı ele geçirdikleri takdirde yeni bir toplum kurabilecekleri, kuracakları, yani toplumu daha e itlikçi, daha demokratik bir dünya yönünde ciddi bir biçimde dönü türecekleri ekindeki önceki tarihsel vaatlerini gerçekle tirmekten aciz olduklarını gösterdiler.

Batı Avrupa'da, Eski Sol öncelikle sosyal demokratlar demektir. 1968'den sonra olan, ama 1989'dan beri daha da belirginle en ey, insanlar ehveni er olarak gördükleri bu partilere oy verseler de, bunlar seçim kazandıklarında kimsenin sokaklarda dans etmemesidir. Kimse bu partilerden bir devrim, hatta barı çıl bir devrim gerçekle tirmelerini beklemez. En fazla hayal kırıklı ı yaratanlar ise bu partilerin, o merkezci "üçüncü yol" dilini konu ma derekesine inmi li derleridir. Üstelik, Eski Sol partilerden duyulan bu hayal kırıklı ıyla birlikte devlet yapılarının kendisinden de kopulmu tur. Halklar devletlerine toplumsal dönü ümü gerçekle tirebilecek failler gözıyla baktıkları için onlara tahammül etmi ler, hatta alkı lamı lardı. Oysa devletler artık aslen yozla manın ve gereksiz iddet kullanımının failleri olarak, yurttan sını ndı ı siper de il sırtındaki yük olarak görülmeye ba ladı.

Bu betimlemeden Avusturya'nın genel bir pan-Avrupa örüntüsünün bir ba ka örne inden ibaret oldu unu görebilirsiniz. Bir post-Komünist dönemde neden ulusal bir koalisyon kurulsun ki? Hatta esasen sadece *Proporz/la* (iki büyük partinin hamili i aralarında bölü türdükleri sistemle) ilgileniyormu gibi görünen partilere neden oy verilsin ki? FPÖ 3 Ekim 1999'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 26.9'unu i te bu ba lamda aldı. Bu 1945'ten beri herhangi bir Avrupa ülkesinde a ırı sa cı bir partinin ula tı ı en yüksek yüzde elbette. 1995'te Le Pen'in Front National'i yüzde 15.1 oy almı tı ki bu bile ok yaratmı tı. Ama o sıralarda, iki ana muhafazakâr parti de, her-

hangi bir düzeyde FN'den destek almayı reddedeceklerini ısrarla belirtti. 1998'deki yerel seçimler sonunda, çok sayıda bölgede muhafazakâr partiler ancak seçime FN adına katılıp seçilmi olan ki ilerin deste iyle ço unluk olu turabileceklerini gördüklerinde, be yerel lider bu buyru u görmezden gelip yerel yönetimler için FN'den destek aldılar. Gelgelelim, bu yerel liderler iki ana ulusal muhafazakâr parti olan RPR ve UDR'den hemen atıldılar. Öte yandan talya'da Berlusconi, Gianfranco Fini ve onun Haider'inkine benzeyen partisi Alleanza Nazionale'nin deste iyle hükümet kurdu; ancak Fini'nin seçimlerden önce neo-Fa ist geçmi ini özellikle reddetmi olması gibi ufak bir nüans söz konusuydu.

Peki o halde, birçok Avusturyalının ısrarla söyledi i gibi, AB Avusturya'da olup bitenler kar ısında niye bu kadar sert bir tavır aldı? Cevap aslında çok basit. AB ülkelerinin hepsi, tam da kendi ülkeleri de Avusturya'dan o kadar farklı olmadı ı için, yakın gelecekte benzer seçimler yapmak zorunda kalabileceklerinden ve ÖVP'nin yolunu izleme ayartısına kapılabileceklerinden korktular. AB ülkelerinin sert tepkisine yol açan ey kendilerinden duydukları korkuydu. Aynı esnada, Avusturyalıların verdikleri kar ı tepkiyi açıklayan ey de, bütün Batı Avrupa'nın kendisine 1999'da de il 1945'te çizdi i bir sınırı gerçekten de ihlal etmi olduklarını Avusturyalıların anlamamasıydı. Kendi konumumu açıklayayım. Ben, AB'nin Avusturya'yla iki taraflı ili kileri askıya alma kararını onaylıyorum. AB bunu yapmasaydı, sahiden de Batı Avrupa'yı paramparça edebilecek bir ideolojik dalgaya kapılabılırdik, diye dü ünüyorum. Ama AB'nin kararında dikkate de er oranda ikiyüzlülük, daha do rusu dikkate de er oranda kendini aldatma oldu una da katılıyorum. Bunun neden böyle oldu unu görmek için, 1989'dan de il 1945'ten beri dünya sistemine bakmamız gerekir.

Ama bunu yapmadan önce, 1989'dan bugüne kadarki dünya sosyal bilimi hakkında da bir iki ey söyleyeyim. Sosyal bilim acıklı durumdaydı. Tek konu ulan -hem de siyasal e ilimlerden neredeyse ba ımsız olarak- küreselle meydi, sanki bu kavram, kapitalist dünya ekonomisi içinde sınır-a ırı akı ların ne derece ketlenmesi gerekti i konusunda süregiden mücadelede ba vurulan geçici bir retorik vasıttan öte bir ey mi gibi. Küreselle me gözlerimize atılmı kumdur. Etnik iddet hakkındaki bitmez tükenmez irdellemeler de

öyle; üstelik bundan sadece sosyal bilimciler de il insan hakları aydınları da sorumludur. Etnik iddetin korkunç ve dehşet verici bir gerçeklik olmadığı da il söylemek istediğim. Bunun kesinlikle bizim kadar talihli, bizim kadar akıllı, bizim kadar medeni olmayan ötekilerin ihtisas alanı olmadığı mı söylemek istiyorum. Etnik iddet kesinlikle dünya sistemimiz içindeki derin ve artan eşitsizliklerin normal sonucudur ve ahlaki nasihatlerle ya da temiz ve kalkınmış olanların kirli ve geri kalmış olanların kontrolündeki bölgelere yapacağı bir *ingérence** ile ele alınamaz. Dünya sosyal bilimi bize 1989'dan beri dünya sisteminde olup bitenleri analiz etmekte iktidar yarayacak, dolayısıyla Avusturya'nın günümüzdeki gerçekliğini anlamakta iktidar yarayacak hiçbir araç vermemiştir.

1945'ten Beri Dünya Sistemi

1945'te Nazi deneyimi ve Nazi dehşeti sona erdi. Anti-semitizmi ne Hitler ne de Almanlar icat etmişlerdir. Anti-semitizm uzun süredir, Avrupa dünyasının derin ırkçılığının Avrupa'daki en önemli iç ifadesi durumundaydı; modern versiyonu da en azından bir yüzyıldır Avrupa sahnesinde salgın haline gelmiştir. 1900 yılı itibarıyla bu açıdan Paris'i Berlin'le karıştıracak biri, Berlin'in bu açıdan daha kötü olduğunu düşünmezdi. Aktif anti-semitizm her yerde, İkinci Dünya Savaşı sırasında bile mevcuttu; ABD dahi bunun dışında değildi.

O halde en azından 1945'ten sonra herkes Nazizmden niye bu kadar rahatsız oluyordu? Cevabı öylesine ortadadır ki görmemek mümkün değildir. *Endlösung*, yani Nihai Çözüm yüzündendir. 1945'ten önce pan-Avrupa dünyasındaki neredeyse herkes açıkça ve mutlu mesut bir halde ırkçı olmasına rağmen, neredeyse kimse bu anti-semitizmin bir *Endlösung*'la sonuçlanmasını istemiyordu. Hitler'in Nihai Çözüm'ü kapitalist dünya ekonomisi içinde ırkçılığın manasını kesinlikle ıskalamıştır. ırkçılığın hedefi insanları öldürmek, hele hele imha etmek değildir. ırkçılığın hedefi insanları sistem içinde tutmak, ama ekonomik olarak sömürülebilecek ve siyasi günah keçileri ola-

* *Le droit d'ingérence*, "müdahale hakkı", 1990'larda Fransız insan hakları örgütlerinin Balkanlar'la ilgili olarak benimsedikleri bir slogandır.

rak kullanılabilecek ama ırkçı insanlar (*Untermenschen*) olarak tutmaktır. Nazizm'de olan, Fransızların *derapage*-gaf, savrulma, kontrol kaybı diyecekleri bir şeydi. Belki de cinayet eden çıkmıştı.

Tam *Endlösung* noktasına gelene kadar ırkçı olmak gerekiyordu, daha fazla değil. Bu her zaman hassas bir oyun olmuştur ve ümitsiz daha önce de bazı *derapage'lar* ya anlamıştı - ama asla bu denli büyük bir ölçekte değil, asla dünya sisteminin bu kadar merkezi bir bölgesinde değil ve asla, asla bu kadar gözle görülür biçimde değil. 1945'te toplama kamplarına giren Müttefik birlikleri kesinlikle olarak gerçekten sarsılmışlardı. Kolektif düzeyde de, pan-Avrupa dünyası iktidar çıkmış olan cinayetle hesaplaşmak zorunda kaldı. Bunu da ırkçılığın kamusal kullanımını, öncelikle de anti-semitizmin kamusal kullanımını yasaklama süreci yoluyla yaptı. ırkçılık tabu dil haline geldi.

Sosyal bilimciler de oyuna katıldılar. 1945'ten sonraki yıllarda, ırk kavramının anlamlı olduğunu reddeden, toplumsal grupların güncel toplumsal ölçümlerindeki farkların doğuştan gelen genetik özelliklere bağlanabileceğini varsayımını gayri meşru ilan eden kitaplar yazmaya başladılar birbirini ardına.¹ Yahudi Soykırımı'nın anısı okul kitaplarına konu oldu. Almanlar, başlangıçta biraz gönülsüzce olsa da en sonunda belli bir manevi cesaret bularak, kendi suçluluklarını analiz etmeye ve utançlarını azaltmaya çalıştılar. 1989'dan sonra onlara, ümitsiz yine biraz gönülsüzce, pan-Avrupa dünyasının bazı ülkeleri de katıldı. Fransa ve Hollanda gibi Müttefik devletler de kendi suçlarını, bu *derapage'in* meydana gelmesine izin vermiş olmaktan, en azından bazı yurttaşlarının sürece aktif bir biçimde katılımı olmasından kaynaklanan suçunu kabullenmeye başladılar. AB'nin Haider'e o kadar iddetli bir biçimde tepki göstermesinin nedenlerinden biri de, Avusturya'nın ülke olarak suçtaki payını reddetmiş olması, kendisinin aslen bir kurban olduğu ısrar etmiş olmasıydı. 1938'de Avusturyalıların çoğu *Anschluss'tu* istememişlerdi belki de, ama Viyana'da tezahürat yapan kalabalıkların belgesellerini görünce bunu söylemek de zor. Ama daha önemli olan, *Anschluss*'dan sonra Üçüncü Reich'da Yahudi olmayan, Romen kökenli olmayan bütün Avusturyalıları Alman sayılmıştı ve çoğunluk bununla gurur duymuştu.

1. UNESCO bu tür kitaplardan oluşan bir dizi yayımladı.

İrkçılı ın çok fazla ileri gitti i için miadını doldurmu oldu u ekindeki bu farkındalı ın, 1945 sonrası pan-Avrupa dünyasında iki önemli sonucu oldu. Birincisi, bu ülkeler, Sovyetler Birli i denen " er imparatorlu u "nun (bu arada bu imparatorlu un ırkçılı ı da Batı propagandalarının düzenli temalarından biri haline geldi) kar ısına çıkan, ırkçı baskılarla kirlenmemi bütünle tirici uluslar, özgürlük ülkeleri olarak sahip oldukları iç erdemleri vurgulamaya çalı tılar. Bu giri im çok çe itli sosyopolitik eylemlere meydan verdi: ABD'de Anayasa Mahkemesi'nin ırk ayrımcılı ını yasadı ı ilan eden 1954 tarihli kararı, bütün pan-Avrupa dünyasının srailperver politikaları, hatta Batı Hıristiyan dünyası içinde ekümenikli e yüklenen yeni vurgu ve mü terak bir Yahudi-Hıristiyan mirası diye bir ey oldu u fikrinin icadı.

Birincisi kadar önemli ikinci sonuç ise, sterilize edilmi bir ırkçılı ı aslı i levine, yani insanları *Untermenschen* olarak sistem içinde tutma i levine iade etme ihtiyacının do masıydı. Artık Yahudilere ya da Protestan ülkelerdeki Katoliklere bu muamele yapılamıyorsa, daha uzaklara bakmak gerekiyordu. 1945 sonrası dönem, en azından ba langıçta, inanılmaz bir ekonomik geni leme ve aynı anda pan-Avrupa dünyasında do um oranının ciddi dü ü ü yönünde ya anan bir demografik dönü üm dönemi idi. Bu dünyanın daha fazla ihtiyacı vardı, zira daha önce hiç olmadı ı kadar az üretim yapıyordu. Almanların ihtiyatlı bir biçimde "konuk i çiler" (*Gastarbeiter*) adını verdikleri i çilerin ça ı böyle ba ladı.

Kimdi bu *Gastarbeiter*? Akdeniz'e kıyısı olmayan Avrupa ülkele-
rindeki Akdenizliler, Kuzey Amerika'da Latin Amerikalılar ve Asya-
lılar, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki Batı Hint Adaları yurtta -
ları, Avrupa'daki Siyah Afrikalılar ve Güney Asyalılar. Ve 1989'dan
beri Batı Avrupa'ya gelen eski sosyalist bloktan insanlar. Bütün bu
göçmenler söz konusu bölgelere büyük sayılar halinde geldiler, çün-
kü gelmek istiyorlardı ve i bulma ansları vardı, aslında pan-Avrupa
ülkelerinin ekonomik olarak silkinbilmesi için onlara fena halde
ihtiyaç vardı. Ama, hemen hemen her yerde, ekonomik, sosyal ve si-
yasi açıdan piramidin en altındaki ki iler olarak geldiler.

Dünya ekonomisi 1970'lerde uzun Kondraiyef B-safhasına gir-
di inde ve 1945'ten beri ilk kez i sizlik arttı nda, göçmenler çok uy-
gun bir günah keçisi oldular. 1945'ten beri kesinlikle gayri me ru ve

marjinal konumda olan a ır ı sa cı güçler, bazen merkez muhafazakâr
partilerin içinde, bazen de ayrı yapılar olarak birdenbire yeniden
ortaya çıktılar. Ayrı yapılar olarak boy gösterdiklerinde, sadece mu-
hafazakâr partilerin de il, merkez sol i ç i partilerinin de oylarını çal-
dılar. 1990'lara gelindi inde, bu partiler yukarıda belirtti im neden-
lerle daha da ciddi görünmeye ba ladılar.

Merkez partileri, örtük biçimde ya da açıkça ırkçı partilerin bu
dirili iyle nasıl ba a çıkacaklarından hiç de emin de illerdi. Cin i-
esinden bir kez daha çıkıp devletlerinin toplumsal huzurunu boza-
cak diye pani e kapıldılar. Bazıları bu a ır ı sa cı güçlerin ancak on-
ların göçmen kar ıtı temalarını hafifçe yumu atarak benimseme yo-
luyla yenilebileceklerini ileri sürdüler. Bazıları da bu güçlerin müm-
kün oldu unca çabuk tecrit edilmesi gereken bir virüs olduklarını
söylediler.

Sosyal bilimciler, bir kez daha bize pek yardımcı olmadılar. Bü-
tün dünya sisteminin uzun bir süredir ate le oynamakta oldu unu ve
kıvılcımların bir yerde, bir ekilde alev almasının sadece an meselesi
oldu unu görmek yerine, Nazi fenomenini Almanya'nın tarihsel
durumunun kendine özgü bir özelli i olarak analiz etmeye çalı tılar.
Sosyal bilimciler kendi ahlaki erdemliliklerini (bu erdemlerin ne i e
yaradı ı konusuna birazdan gelece iz) öne çıkarıp günümüzdeki
sözde ırkçılık kar ıtı retori i u runa pan-Avrupa dünyasını suçsuz
ilan etmeye çalı tılar; halbuki 1945'ten sonraki pan-Avrupa ırkçılı ı
aslında 1933'ten ya da 1945'ten önceki ırkçılık kadar zehirliydi. Sa-
dece eskilerinin yerine ba ka nefret ve korku nesnelere ikame etmi -
lerdi. Bugünlerde, bir sosyal bilimcinin icat etti i bir kavram olan,
"uygarlıklar çatı ması" denen eyi tartı mıyor muyuz?

Aslında, AB'nin Avusturya'yı kınamasının kendisi de, her ne ka-
dar bunu onaylıyorsam da, ırkçılık kokuyor. Çünkü Avrupa Birli i ne
diyor? Fiilen öyle diyor; Haider'ler pan-Avrupa dünyasının dı nda,
hatta belki Macaristan ve Slovenya gibi yakın ülkelerde bile müm-
kün, hatta belki de normaldir. Ama Uygur Avrupa içinde Haider'ler
dü ünülemez, buna izin verilemez. Biz Avrupalılar ahlaki üstünlü ü-
müzü savunmalıyız, ama Avusturya bunu imkânsızla tırmaya çalı ı-
yor. Do rudur: Avusturya bunu imkânsızla tırmaya çalı ıyor ve
Avusturya'nın u anki savunulacak yanı olmayan konumundan bir
ekilde geri çekilmesi gerekir. Ama AB'nin ikâyetinin gerekçeleri-

nin kendisi bile ahlaki leke üphelerinden kurtulabilmi de il. Çünkü Batı Avrupa'nın evrenselci de erlerinin kendileri de, pan-Avrupa dünyasının kronik, kurucu niteli indeki ırkçılı ının derin kabu uyla ku atılmış tır.

Bunu çözümlmek ve sosyal bilimin bunun maskesini indirmeyi ba aramamasını de erlendirebilmek için, modern dünya sisteminin 1492'den sonraki hikâyesine bakmamız gerekir.

1492'den Beri Dünya Sistemi

Avrupalılar Amerika kıtalarına ayak basıp buraları fethetmeye kalkıştıklarında, kendilerine son derece yabancı yerli halklarla karşılaşmışlardır. Bazıları epey basit avcılık ve toplayıcılık sistemleri olarak örgütlenmişlerdir. Bazıları ise karmaşık ve gelişkin dünya imparatorlukları şeklinde örgütlenmişlerdir. Ama her iki durumda da bu halkların ne sivilizasyonları ne de atalarından miras fizyolojik özellikleri (daha doğrusu bazı özelliklerinin olmayışı), i galcilere başarıyla direnebilmelerini mümkün kıldı. Avrupalılar bu insanlara nasıl muamele edeceklerine karar vermek zorundaydılar. Bazı Avrupalılar (çoğunlukla hayatlarında ilk defa olarak) devasa topraklar elde ettiklerinden, bu toprakları mümkün olduğunca çabuk işlemek istiyorlardı ve yerli halkları köleleştirip kullanmaya hazırdılar. Bunun için gösterdikleri gerekçe, yerli halkın sefilce köle olmaktan başka bir şeyi hak etmeyen barbarlar olduğu idi.

Ama hem Avrupalı *conquistadore'ların* bu yerli halklara yaptıkları insanlık dışı muameleden de haberdar olan, hem de yerli halkların ruhunu kazanıp onları Hıristiyan selametine erdirmenin mümkün ve önemli olduğu iddetle ısrar eden Hıristiyan misyonerler de vardı. Bu insanlardan biri, tutkulu ve militan tavrıyla 1550 yılında "öteki"nin doğası hakkındaki ünlü ve klasik tartışmanın çıkmasını sağlama görevi olan Bartolome de Las Casas'dı. Daha 1547'de, imparator V. Charles (ve tüm diğerleri) için Amerika topraklarında olup bitenlerin detaylarını ayrıntılarıyla anlatan ve onların böyle ifade eden kısa bir özet yazmıştı:

Hıristiyanlar, bu kadar çok ve değerli cana kıydırlarsa, bunun tek nedeni altına sahip olmak, çok kısa bir zaman içinde çok zengin olmak ve sosyal du-

rumlarıyla hiç uyu mayan yüksek mevkilere çıkmaktı... [Gayet mütevazı, gayet sabırlı ve boyun eğdirilmesi gayet kolay bu halka] ne hürmet, ne de kıymet veriyorlardı... Onlara hayvan muamelesi etmediler (ke ke o kadar iyi davransalardı, onları da hayvanları dü ündükleri kadar olsun dü ünselerdi); hayvandan beter, di kadan betermi gibi muamele ettiler.²

Las Casas yerli halkların haklarının ihtiraslı ve hararetle savunucusuydu elbette. Dikkat çekilmesinde fayda olan bir başlangıç kuracak olursak, Las Casas, bugün yeni-Zapatistaların yurdu olan Chiapas'ın ilk piskoposuydu; bugün hâlâ Las Casas'ın neredeyse 500 yıl önce güttüğü davayı, bu yerli halkların onurları ve toprakları üzerindeki haklarını savunmak gerekiyor. Bu insanlar bugün, Las Casas zamanında olduğundan pek de daha iyi durumda değildir. Bu nedenle, bazıları Las Casas'ı ve diğer neo-skolastik İspanyol ilahiyatçıları, filozoflarını ve hukukçularını Grotius'un öncülleri olarak ve "modern insan haklarının gerçek kurucuları" olarak sınıflandırmaktadır.³

İmparator en başta Las Casas'ın söylediklerinden etkilenip onu Kızılderililer'in Koruyucusu ilan etti. Ancak daha sonra konuyu bir kez daha dü ündü ve 1550 yılında Valladolid'de, i in temelinde yatan meseleler hakkında Las Casas ile imparatorun bir başkanı Juan Gines de Sepúlveda arasında yapılacak tartışmayı dinleyip bir karara varacak özel bir yargıçlar kurulu toplattı. Las Casas'ın iddetli hasmı olan Sepúlveda, yerlilere yapılan ve Las Casas'ın itiraz ettiği muameleyi haklı çıkaran dört sav sundu: Onlar barbarlardı ve bu nedenle doğal ko ulları daha uygar halklara itaatti. Putlara tapıyor ve insan kurban ediyorlardı ki bunlar da doğal hukuka aykırı suçları önlemek için müdahale etmeyi haklı çıkarıyordu. Müdahale masum hayatları kurtardı ı için haklıydı. Müdahale Hıristiyanla tırmayı kolayla tıracaktı. Bu savlar inanılmaz ölçüde güncel görünüyor. Tek yapmamız gereken, Hıristiyanlık terimi yerine Demokrasi terimini koymak.

2. Bartolome de Las Casas, *Tres breves relaciones de la destruction des Indes*, 1547; tıpkıbasım, Paris: La Decouverte, 1996, s. 52 (Türkçesi: *Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?*, İstanbul: ule, 1999).

3. Angel Losada, "Ponencia sobre Fray Bartolome de Las Casas", *Las Casas et la politique des droits de l'homme* içinde, Aix-en-Provence: Institut d'Etudes Politiques d'Aix and Instituto de Cultura Hispânica, Ekim 1974; Gardanne: Esmenjaud, 1976, s. 22.

Bu savlara kar ı Las Casas unları ileri sürüyordu: Hiçbir halk fa-razi bir kültürel a a ılık gerekçesiyle bir ba ka halka boyun e meye zorlanamaz. Bir halk, suç oldu unun farkında olmadığı suçlardan dolayı cezalandırılmaz. Masum insanları kurtarmak ahlaken, ancak onları kurtarma i lemi ba kalarına daha da fazla zarar vermeye neden olmuyorsa haklıdır. Ve Hıristiyanlık kılıçla yayılmaz. Burada da savlar inanılmaz ölçüde güncel görünüyor.

Bu nedenle Las Casas, bazılarına göre *Comunerolar'ın* sonuncusu olarak görülmelidir; *Comunerolar* spanya'da on altıncı yüzyılın ilk üç çeyre inde ya anan ilk büyük toplumsal protesto hareketini gerçekte tirmi lerd; üzerinde yeterince çalı ılmamı olan bu hareket hem demokratik hem de komüniter nitelikteydi. Las Casas'ın sözle-rindeki imalar, tam da spanyol mparatorlu u'nun temelini sorgulu-yormu gibi görünüyordu; V. Charles da ona ba ta verdi i deste i muhtemelen bu nedenle geri çekti.⁴ Hatta Las Casas barbar kavramını tartı rken, ısrarla "herkes üzerinde tahakküm kuracak bir barbar bulabilir" diyerek, spanyollara Romalılardan gördükleri muameleyi hatırlatıyordu.⁵ Ama Las Casas'ın aslında "iyi" sömürgecili in te-orisini oldu unu, "bıkıp usanmadan, hayatının sonuna kadar, *enco-mienda**üzerine kurulmu sömürge sisteminin sorunlarına ikame çö-zümler önermi "⁶ bir reformcu oldu unu ileri sürenler de çıkmı tır. Valladolid'deki Yargıçlar Kurulu önünde yapılan büyük tartı manın ilginç yanı, Kurul'un neye karar verdi ini kimsenin tam olarak söyleyememesidir. Bu bir anlamda, modern dünya sistemi için de simgesel bir de er ta ır. Biz hiç karar verdik mi? Karar verebilir mi-yiz? Irkçılık kar ıtı, ezilenlerin savunucusu Las Casas aynı zamanda "iyi" bir sömürgecili i kurumsalla tırmaya çalı an bir ki i miydi? Din kılıçla yayılabilir mi, yayılmak mı? Bu sorulara, mantıksal açıdan tutarlı veya siyasi açıdan her türlü tartı mayı sona erdirecek kadar ikna edici cevaplar veremedik hiçbir zaman. Belki de böyle

* Yerli halkın i ledi i toprak üzerinden vergilendirilmesi, (y.n.)

4. Bkz. Vidal Abril Castello, "Bartolome de Las Casas, el ultimo Comunero", *Las Casas et la politique des droits de l'homme* içinde.

5. Henry Mechoulan, "A propos de la notion de barbare ches Las Casas", *Las Casas et la politique des droits de l'homme* içinde, s. 179.

6. Alain Milhou, "Radicalisme chretien et utopie politique", *Las Casas et la po-litique des droits de l'homme* içinde, s. 166.

cevaplar yoktur.

Las Casas'dan bu yana, geni leyip bütün yerküreyi kaplar hale gelen ve barındırdı ı hiyerar ileri her an ve her zaman ırkçılık teme-linde haklı çıkaran kapitalist bir dünya ekonomisi kurduk. Bu siste-min, söz konusu ırkçılı ın en kötü özelliklerini hafifletmeye çalı an ki ileri içeren bir kotası da oldu elbette; ama kabul etmek gerekir ki, bu insanlar sınırlı bir basan kazandılar. Ama her zaman acımasız kat-liamlar, *Endlösung'dan* önce, ama belki onun kadar bürokratik, siste-matik ve etkili bir biçimde planlanmamı olan ve kesinlikle aleni gö-rünürlü ü daha az olan *Endlösung'lar* ya andı.

yi de, diyeceksiniz, sonrasında Fransız Devrimi ve nsan Hakları Bildirgesi ortaya çıktı. Ben de size hem evet, hem hayır diyece im. Fransız Devrimi hiyerar i, ayrıcalık ve baskıya kar ı bir protestoyu cisimle tiriyor ve bu protestoyu e itlikçi bir evrenselcilik temelinde yapıyordu. Bu protestoyu sergileyen simgesel jest, bir hitap ekli ola-rak "Mösyö"nü reddedilmesi ve onun yerine *Citoyen*, yani yurtta denmesiydi. Zurnanın zırt dedi i yer de burasıdır. Çünkü yurtta kav-ramının kapsayıcı olması amaçlanıyordu. Yönetimde sadece sınırlı bir grup aristokratın de il, *bütün* yurtta ların söz hakkı olacaktı. Gel gör ki e er bir grup içinde bulunan herkes bir eye dahil edilecekse, önce birinin bu gruba kimlerin mensup oldu una karar vermesi ge-rekir. Bu da zorunlu olarak, mensup olmayan ki iler bulundu unu ima eder.

Yurtta kavramı kaçınılmaz olarak, içerdi i kadar dı lar da. Fran-sız Devrimi'nden beri geçen iki yüzyılda yurtta lı ın dı layıcı e ilimi içerici e ilimi kadar önemli olmu tur. Viyana Belediye Ba kanı Karl Lueger 1883'te, *"Wir sind Menschen, christliche Österreicher"* (Biz erkek, Hıristiyan Avusturyalılarız)⁷ dedi inde, yurtta lı ın sınırlarına dair, imparator tarafından olmasa da Viyanalı seçmenler tarafından onaylandı ı anla ılan bir tanım sunuyordu. Lueger, bu tanıma Yahudi Macarları dahil etmek istemiyordu,⁸ ona göre onlar da hor gördü ü bir ba ka grup olan yabancı kapitalistler kadar yabancıydı.

7. Helmut Andics, *Ringstrassenwelt, Wien 1867-1887: Luegers Aufstieg*, Viya-na: Jugend und Volk, 1983. s. 271.

8. Lueger, *Judensozi, Judeoliberalismus ve Judenfreimaureri* de (Yahudi Far-masonlar) itham ediyordu.

Bu birçok kiinin iddia ettiği gibi proto-faizizm miydi, yoksa John Boyer'ın ısrar ettiği gibi⁹ "hesaplı bir ayrıklık"tan mı ibaretti? Bugün, bazıları aynı soruyu Jörg Haider için soruyorlar. Ama cevabın hangisi olduğu ne fark eder? Kisinin siyasi sonucu neredeyse özdeğildir.

Modern tarihte tam Fransız Devrimi'nin hepimize yurttan kavramı denen bu mayınlı tarlayı armağan ettiği sırada, bilgi dünyası büyük bir kırılmaya uğruyordu. Bu kırılmaya, birkaç yüzyıllık bir süreç olan, felsefenin ilahiyattan kopmasıyla birlikte, bilginin barınıklı bir biçimde sekülerleştirilmesinin sonucunda ortaya çıktı. Ama artık mesele bilginin sekülerleştirilmesinin ötesine geçiyordu. On sekizinci yüzyılın hemen hemen ikinci yarısında, o zamana kadar anlamlı olmasalar da büyük ölçüde örtülen iki terim, bilim ve felsefe ontolojik kırılmalar olarak tanımlanmaya başladı. Modern dünya sisteminin bilgi yapılarının en göze çarpan özelliği denebilecek "iki kültür", bilginin tanımlayıcı bölünümü olarak kabul edildi. Ve bu bölünmeyle birlikte bir yanda hakikat arayışı (bilim alanı) ile öbür yanda iyilik ve güzellik arayışı (felsefe ya da beşerî bilimlerin alanı) düzünsel ve kurumsal olarak birbirinden ayrıldı. Bu temel kopuş, sosyal bilimlerin daha sonraki gelişim biçimini oluşturdu kadar, bu bilimlerin kapitalist dünya ekonomisinin kurucu ırkçılığın tanıklık etmedeki yetersizliklerini de açıklar bence. İmdi bu hikâyeye geçiyorum.

Fransız Devrimi'nin iki büyük kültürel mirası, siyasi değeri imin normal olduğu ve egemenliğin yöneticilerde ya da birileri gelenler zümresinde değil halkta olduğu fikriydi.¹⁰ Bu ikinci fikir yurttan kavramının mantığını ifade ediyordu. Bu iki fikrin de son derece radikal imaları vardı ve ne Jakoben rejimin düğümü ne de onun peşinden gelen Napolyon rejiminin sona ermesi bu fikirlerin dünya sistemi içine nüfuz ederek yaygın kabul görmesini engelleyebilirdi. Kitardakiler bu yeni jeokültürel gerçeklikle başa çıkmak zorunda kaldılar. Eer siyasi değeri normal gözüyle bakılacaksa, o zaman süreci daha iyi kontrol edebilmek için sistemin nasıl işlediğini bilmek önemliydi.

9. John W. Boyer, *Political Radicalism in Late Imperial Vienna. Origins of the Christian Social Movement, 1848-1897*, Chicago: University of Chicago Press, 1981, s. xiii.

10. Immanuel Wallerstein, "The French Revolution as a World-Historical Event", *Unthinking Social Science* içinde, Cambridge, İngiltere: Polity Press, 1991, s. 7-22.

Bu, toplumsal eylemi, toplumsal değeri imi ve toplumsal yapıları açıklama iddiasındaki bilgi dalı olan sosyal bilimin kurumsal olarak ortaya çıkmasının ardındaki temel itkiyi oluşturdu.

Sosyal bilimlerin kurumsal tarihini analiz etmenin yeri burası değil; bu işin kanlı kısmı yapıldı. İm uluslararası komisyonun raporu, *Sosyal Bilimleri Açın!*'de özlü bir biçimde yapılmıştır.¹¹ Burada tartışılmak istediğimi sadece iki konu var: ki kültür arasında sosyal bilimlerin yeri ve sosyal bilimlerin ırkçılığın anlamakta oynadığı rol.

ki kültür, bilgi alanlarını, on yedinci yüzyılda ya da daha öncesinde kimse böyle düşünmediyse de bugün bizim apaçık olduğu düğümü düğümüz hatları boyunca ikiye böldü. Bilim kendi münhasır alanı olarak doğaldünyayı sahiplendi. Beşerî bilimlerin de kendi münhasır alanı olarak fikirleri dünyasını, kültürel üretimi ve entelektüel spekülasyonu sahiplendi. Gelgelelim işi toplumsal gerçeklikler alanına geldiğinde, iki kültür de bu alan üzerinde hak iddia etti. Kisi de bu alanın aslında kendisine ait olduğu ileri sürdü. Dolayısıyla, sosyal bilimlerin on dokuzuncu yüzyılda yeniden doğan üniversite sistemi içinde kurumsallaşmaya başladıklarında, bu epistemolojik tartışma, bu *Methodenstreit* yüzünden parçalandılar. Sosyal bilimlerin iki kampta ortaya çıktığı; artık disiplinler denen şeylerin bazıları, en azından başlangıçta, büyük ölçüde idiografik, hümanist kampa meylederken (tarih, antropoloji, arkeoloji, dilbilim), bazıları da büyük ölçüde nomotetik, bilimci kampa (iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi) meyletti. Bunun burada ele aldığımız sorun için getirdiği sonuç uydurdu ki, sosyal bilimlerin sadece hakikat arayışıyla mı, yoksa aynı zamanda iyilik arayışıyla da mı ilgilenmeleri gerektiği meselesi yüzünden derin bir bölünmeye maruz kaldılar. Sosyal bilimlerin bu sorunu hiçbir zaman çözemedi.

İrkçılığa gelince, on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve 1945'e kadar ki toplumsal bilginin en çarpıcı yanı, sosyal bilimlerin bu meseleyle hiçbir zaman doğrudan hesaplaşmamış olmasıdır. Dolaylı olarak yaptıkları hesaplaşmaların sicili de berbattır. On dokuzuncu yüzyıldan çok öncelerinden beri bir ad ve kavram olarak varolan tek modern sosyal bilimle, tarih ile başlayalım. Tarih, on dokuzuncu yüzyılda, merkezi figürü Leopold von Ranke olan, bilimsel devrim denen

11. Immanuel Wallerstein, vd., *Sosyal Bilimleri Açın*, İstanbul: Metis, 1998.

eyi ya adı. Ranke'nin, tarihçilerin tarihi *wie es eigentlich gewesen ist* ("gerçekte oldu u gibi") yazmaları gerekti inde ısrar etmi oldu- unu hepimiz biliyorsunuzdur. Bu, geçmi i aslen onunla aynı döneme ait malzemelerden yola çıkarak in a etmek anlamına geliyordu. Ar ivler, geçmi in yazılı belgelerinin bulundu u depolar, *Quellen*, yani kaynaklar olarak ele tirel bir biçimde analiz edilmesi gereken belgeler bunun için önemliydi.

Bu yakla ıma getirilen, bizi kaçınılmaz olarak neredeyse münhasıran siyasi ve diplomatik tarih ara tırmaları yapmakla, kaynak olarak devletlere ve devlet yöneticilerine ba lı ki ilerini yazılarını kullanmakla kısıtladı ı eklindeki ele tirileri imdiklik dikkate almıyorum. Ar ivlerin en önemli veri kayna ı oldukları üzerindeki ısrarın, tarihi münhasıran geçmi e yönelmeye zorlamı olmasını, bu geçmi in zamansal sınırlarının da devletlerin ara tırmacıların kendi ar ivlerini kullanmalarına izin vermeye ne ölçüde istekli oldu u tarafından belirlenmesini de dikkate almayaca ım. Ama, en azından 1945' ten önceki yapılı tarzıyla tarihin tek bir unsuru üzerinde durmama izin verin. Tarih sadece tarihsel uluslar adı verilen ulusların tarihiydi. Aslında, kullanılan yöntemler göz önünde bulunduruldu unda, böyle olmak zorundaydı da.

Ba ka yerlerde oldu u gibi Avusturya-Macaristan mparatorlu- u'nda da, tarihsel uluslar kavramı sadece bilimcilere ait bir kavram de ildi; siyasi bir silahtı. Tarihsel ulusların ne ya da kim oldukları açıktır. Bunlar tarihçilerini kendileri hakkında yazması için finanse edebilen ve kısıtlayabilen güçlü, modern devletler içine yerle mi uluslardır. 1960'lar gibi geç bir tarihte bile, H. R. Trevor-Roper Afrika'nın tarihi olmadı ı gibi inanılmaz bir iddiada bulunuyordu. Peki ama, diye sorulabilir, on dokuzuncu yüzyılda Viyana Üniversitesinde Slovenya tarihi hakkında kaç ders veriliyordu? Sahi bugün kaç ders veriliyor? "Tarihsel ulus" teriminin kendisi tarih prati inin kalbine ırkçı bir kategoriye sızdırır. 1945'ten önceki dünya tarihyazımı üretimine bakıldı ında, (en azından) yüzde 95'inin be tarihsel ulus ya da bölgenin hikâyesi olması tesadüf de ildi: Büyük Britanya, Fransa, Amerika Birle ik Devletleri, Almanya (bu tabiri kasten kullanıyorum) ve talyalar. Di er yüzde 5 ise büyük ölçüde Hollanda, sveç ya da spanya gibi daha az güçlü birkaç Avrupa devletinin tarihidir. Küçük bir yüzdenin de Avrupa ortaça ı ve modern Avru-

pa'nın farazi kaynakları olan eski Yunan ve Roma'yla ilgili oldu unu eklemek gerek buna. Ama eski ran'la, hatta eski Mısır'la ilgili de il. Almanya'nın tarihini in a etmi olan tarihçiler, on dokuzuncu yüz- yılın son üçte birlik döneminde Kral Lueger ve ba kalarının ba lat- tıkları kamusal tartı mayı aydınlatma konusunda bir i e yararı lar mıydı? Zannetmiyorum.

İrkçılıkla hesapla ma konusunda di er sosyal bilimler tarihten daha iyi bir durumda mıydı? ktisatçılar evrensel *Homo economicus* teorileri in a etmekle me guldüler. Adam Smith, ünlü formülünde, bütün insanların "de i toku , takas ve ticaret" yapmaya çalı tıklarını anlatıyordu. Kitabı *Ulusların Zenginli i'nin* tek amacı, bizleri (ve Britanya hükümetini) bütün insanların bu do al e ilimine müdahale etmeyi kesmeye ikna etmekte. David Ricardo nispi avantaj kavramına dayalı bir uluslararası ticaret teorisi yarattı ında, teorisini açıklamak için yine çok ünlü, içinde ngiltere ve Portekiz isimlerini de geçirdi i varsayımsal bir örnek veriyordu. Örne in gerçek tarihten alındı ını söylemiyordu, nispi avantaj diye bilinen bu eyin zayıf Portekiz devletine ne derecede Britanya iktidarı tarafından dayatılmış oldu unu da açıklamıyordu.¹²

Evet, bazı iktisatçılar yakın dönem ngiliz tarihinin geçti i süreç- lere evrensel yasaların bir örnekleni i denemeyece inde ısrar etmi - lerdir. Gustav von Schmoller (1838-1917) ekonomik analizi tarihsel- le tirmeyi amaçlayan *Staatswissenschaften* adlı bir hareketin ba ını çekmi ti.¹³ Bu sapkınla ı kar ı saldırıyı Viyanalı bir iktisatçı olan Kari Menger (1840-1921) ba lattı ve söz konusu sapkınlık daha ön- celeri Prusya üniversite sisteminde çok güçlü olmasına ra men son tahlilde onun sayesinde yenilgiye u ratıldı. Öte yandan, klasik ikti- sada yönelik olarak Schmoller'in getirdi inden daha da güçlü bir ele tiri, Kari Polanyi'nin 1936'da Viyana'yı terk ettikten sonra ngil- tere'de yazdı ı *Büyük Dönü üm'deki* ele tirisiydi. Ama iktisatçılar Polanyi okumaz. ktisatçılar mümkün oldu unca politik iktisatla il- gilenmeme e ilimindedir; ana akıma dahil bir iktisatçının ırkçılıkla

12. Bkz. S. Sideri, *Trade and Power: Informal Colonialism in Anglo-Portugu ese Relations*, Rotterdam: Rotterdam University Press, 1970.

13. Bkz. Ulf Strohmayer, "The Displaced, Deferred or was it Abandoned Middle: Another Look at the Idiographic-Nomothetic Distinction in the German Social Sciences", *Review*20, no. 3 ve 4 (Yaz-Güz 1997): 279-344.

hesapla maya yönelik en önemli giri iminde, ırkçılık bir piyasa seçene i olarak ele alınmıştır.¹⁴

Ana akıma dahil iktisatçıların herhangi bir durumu di er her e- yin sabit oldu u parametreler dı nda analiz etmeye kar ı sergiledikleri küçümseyici tavır, iktisatçılar tarafından tanımlandı ı haliyle piyasa normlarını takip etmeyen ekonomik davranı ların, analiz etmeye, hele hele olası alternatif bir ekonomik davranı tarzı olarak ciddiye alınmaya de er görülmemesini sa lar. Bu varsayımların ürünü olan sözde siyasi masumiyet, ırkçı hareketlerin ekonomik kaynaklarını ya da sonuçlarını analiz etmeyi imkânsızla tırır. Bu konuyu bilimsel analizin menziline siler. Daha da beteri, ırkçılık olarak ya da ırkçılı a kar ı *Widerstand* olarak analiz edilebilecek siyasi davranı ların önemli bir bölümünün iktisadi açıdan akıldı ı davranı lar oldu unu ima eder.

Siyaset bilimciler de daha iyi durumda de ildir. Hukuk fakülteleri ile aralarındaki tarihsel ba lardan ötürü en ba larda anayasa meseleleri üzerinde yo unla mı olmaları, ırkçılık analizini bir resmi yasa meselesi haline getirmi tir. Apartheid dönemi Güney Afrika ırkçydı, çünkü hukuk sistemine resmen ırk ayırmını yerle tirmi ti. Fransa ırkçı de ildi, çünkü en azından metropollerde bu tür hukuksal ayrımlar yapmıyordu. 1945'ten önce siyaset bilimciler, anayasa analizlerinin yanı sıra bir de "kar ıla tırmalı yönetim" incelemesi dedikleri bir ey geli tirmişlerdi. Peki ama hangi yönetimleri kar ıla tırıyorlardı? O eski dostlarımızı, be büyük pan-Avrupa ülkesini: Büyük Britanya, Fransa, Amerika Birle ik Devletleri, Almanya ve tal- ya. ncelenmeye de er ba ka kimse yoktu, çünkü ba ka hiç kimse, hatta korkarım Avusturya-Macaristan mparatorlu u denen o tuhaf hayvan bile gerçekten medeni de ildi.

Öyleyse, hiç de ilse, üniversite sistemi içinde siyasi radikalizmin oda ı diye nam salmı sosyologlar daha iyi bir performans sergilemi olmalıdır. Alakası yok! Onlar en beteleriydi. 1945'ten önce iki tür sosyolog vardı. Bir yanda, özellikle ABD'de Beyazların üstünlü ü kavramını açık açık onaylayanlar, bir yanda da bir sosyal hizmet ya da dinsel faaliyet arka planından gelip büyük ehir merkezlerinin

14. Bkz. Gary S. Becker, *The Economics of Discrimination*, 2. basım (Chicago: University of Chicago Press, 1971).

alt tabakalarını tasvir etmeye ve oralarda ikamet edenlerin "sapkınlıkları" nı açıklamaya çalı anlar vardı. Bu tasvirler büyüklük taslayan bir edayla yapılı da iyi niyetliydi, ama bu davranı ların sapkın oldu u ve orta sınıf normlarına uyacak ekilde düzeltilmesi gerekti i varsayımı sorgusuz sualsiz benimseniyordu. Kendileri her ne kadar kabul etmese de, bu grubun ırkçı temelleri açıkça ortadaydı - ço u durumda alt sınıflar, sadece ABD'de de il her yerde, etnik bakımdan orta sınıflardan ayırt edilir oldukları için.

En beteri, bu dört temel disiplinin hepsi de -tarih, iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji- sadece, modernli in ve medeniyetin dünyası olarak görülen pan-Avrupa dünyasını analiz ediyorlardı. Evrenselcilikleri modern dünya sisteminin hiyerar ilerini öngerektiriyordu. Avrupa dı ı dünyanın analizi ayrı disiplinlere havale ediliyordu: Barbar "tarihsiz halklar" antropolojiye, Batı dı ı "yüksek medeniyetler" de arkiyatçılı a (bu medeniyetler de, her ne kadar "yüksek" olsalar da, Avrupa'nın müdahalesi ve onların toplumsal dinamiklerini yeniden düzenlemesi olmasa kendi ba larına modernli e ula maktan aciz görülüyorlardı). Etnografya ele aldı ı "kabileler" in tarihselli ini özellikle reddediyordu; bunlar en azından "kültür teması"ndan önce de i meyen kabilelerdi. arkiyatçılık da bu yüksek medeniyetlerin tarihlerini "donmu " görüyordu.

Avrupa dı ı dünya "gelene i" temsil ediyordu; pan-Avrupa dünyası ise modernli i, evrimi, ilerlemeyi. Batı'ya kar ı dünyanın geri kalanı söz konusuuydu. Sosyal bilimin, modern dünyayı analiz ederken, günümüzün düzenliliklerini tarif etmek için bir de il üç disiplin icat etmi oldu una dikkat çekelim: ktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji. Ama Avrupa dı ı dünya analiz edilirken, tarihe ihtiyaç olmadı ı gibi, pan-Avrupa dünyası için gereken üçlü yakla ima da ihtiyaç yoktu. Bunun nedeni ayrı toplumsal eylem alanları -piyasa, devlet ve sivil toplum- ekindeki "farkhla ma"nın modernli in bir ba arısı, hatta düpedüz özü olarak görülmesiydi. Bilim ile felsefe arasındaki kopukluktan dolayı, bu bilimlerin uygulayıcılarına, bunun toplumsal gerçekli in makul bir izahı de il, sadece liberal ideolojinin bir varsayımı oldu unu hatırlatacak kimse yoktu. Sosyal bilimlerin Nazizmi anlamamıza yardımcı olamaması bo una de ildir. Sosyal bilimlerin 1945 sonrası evrimleri de, amaçlarını biraz daha düzeltmi olsalar da, Haider'i anlamamıza pek de yardımcı olmaz. En önemlisi de, *WZ-*

ederstand'i, belki biraz tepeden bakan bir edayla sempati duyulsa bile, sadece bir ba ka sapkın faaliyet tarzı olarak izah edebilmeleridir. Sosyal bilimciler modern dünya sisteminin do u unun sava larını vermekle o kadar me guldüler ki i leyn dünya sisteminin sava larını veremediler. Sosyal bilimcilerin akademik tarafsızlık aray ı, Kilise'nin ve dolayısıyla devletin akademisyenlere dayatmalarda bulunma giri imlerine kar ı verilen bir mücadeleydi. Max Weber dünyanın büyüsunü kaybetmesinden bahsetti inde, aslında Prusya milliyetçili ine yüklenmi olsa da, ba vurdu u dilin kendisi teolojikti. Weber, Münih Üniversitesi ö rencilerine hitaben yaptı ı ünlü konu ma "Wissenschaft als Beruf'da (Meslek olarak Bilim), sosyal bilimin kendini dünyanın daimi büyülenme tarzlarından koparamayaca mını, ancak Birinci Dünya Sava ı'nın burjuva de erlerini feci bir yıkıma maruz bırakmasının ardından yeniden hatırlamaya ba lamı tı:

u anda dı sal olarak hangi grup zafer kazanırsa kazansın, öntümüzde çi çe e durmu bir yaz de il, buz gibi so uk ve sert bir kutup gecesi var. Ortada hiçbir ey olmadı nda, sadece Kayzer de il proletarya da haklarını kaybetmi tir. Bu gece yava yava sona erdi inde, aramızda baharını ya ayanların kaç tanesi hayatta olacaktır?¹⁵

2000'den Sonra Dünya Sistemi

FPÖ'nün aldı ı ciddi oy miktarı ve AB'nin gösterdi i sert tepki, günümüzdeki krizin ilk i aretleri de ilse bile, onu ayan beyan ortaya koymaktadır. Gelece e dair temel bir iyimserlikten, i lerin gerçekten de iyiye gidece ine dair bir kesinlikten, durumun böyle olamayabilece i yönündeki temel bir korkuya kayı dünyanın zengin bölgelerine de ula mı durumdadır. Avusturya'da da, Batı Avrupa'da da, ABD'de de, a ır a ır da olsa her zaman do ru yönde hareket eden merkezci rasyonel reformculu a duyulan inancın yerini, kendilerine ister merkez sol desinler ister merkez sa ana akım desinler, siyasi güçlerin bütün vaatleri kar ısındaki bir ku kuculuk almı tır. On dokuzuncu yüzyıl liberal ideolojisinin biçimlendirdi i merkezci mutabakat yoktur ar-

15. Max Weber, "Science as a Vocation", H. H. Genh ve C. Wright Mills (der.), *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York: Oxford University Press, 1946, s. 128 (Türkçesi: *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, stanbul: Simavi Vakfı, 1986).

tık. 1968'de çok sert bir meydan okumaya maruz kalmı , 1989'da da gömülmü tür.

Birer parçası oldu umuz dünya sisteminin uzun kaotik dönü üm dönemine girme bulunuyoruz. Bu dönemin sonucu bünyesi gere i öngörülemez. Ama öte yandan bu sonucu etkileyebiliriz. Söz konusu karma ayı inceleyen bilimlerin verdi i mesaj budur.¹⁶ Sosyal bilimin de bugün yayması gereken mesajdır bu. Jörg Haider ile *Widers-tand!* bu ba lama yerle tirmemiz gerekir.

Yapısal ayarlama imkânları tükendi i için çökmekte olan bir dünya sisteminde, iktidar ve ayrıcalı a sahip olanların aylak aylak bekleyip hiçbir ey yapmadan duracaklarını sanmak yanılgı olur. Mevcut dünya sistemini farklı ilkelere dayalı da olsa aynı ölçüde hiyerar- ik ve e itsizlikçi bir sistemle de i tirmek için örgütleneceklerdir. Bu tür insanlar için Jörg Haider bir demagogtur, bir tehlikedir. Günümüz gerçekli ini o kadar az anlar ki Avusturya'nın halihazırdaki ya am standardını koruması için, ülkenin sırf ya lanan Avusturya nüfusunun huzurevlerini ayakta tutabilecek kadar büyük bir i gücünü koruyabilmesi için bile her yıl kabul etti i göçmenlerin sayısını önümüzdeki yirmi be ile elli yıl içinde iki, üç, hatta dört katına çıkarması gerekti inin dahi farkında de ildir.¹⁷ Tehlike açıktır: Demagoji pan-Avrupa dünyasını yıkıcı iç sava lar yoluna daha da çabuk sokacaktır. Bosna ve Ruanda hâlâ ufkumuzdadır. Avrupa Birli i'nin liderleri bunu görüyorlar. Cumhurbaşkanı Klestil de. Ama anlaşılan ÖVP liderleri görmüyor.

Bu arada, *Widerstand* diye bir ey de var. Direnenler, kapitalist dünya ekonomisinin bu yapısal krizi ortasında hem FPÖ'nünlüklerden hem de AB liderli inkilerden farklı dönü üm güçlerini temsil ediyorlar. Ama ne istediklerine dair açık seçik bir görü leri var mı? Sadece

16. Bkz. öncelikle Uya Prigogine, *La fin des certitudes*, Paris: Odile Jacob, 1996; ngilizcesi: *The End of Certainty*, New York: Free Press, 1997 (Türkçesi: *Keskinliklerin Sonu*, Sarmal, 1999).

17. Bkz. 2000 Martı'nda Birle mi Milletler Nüfus Bölümü tarafından yayımlanan, "kame Göç: Azalan ve Ya lanan Nüfuslar için Çözüm müdür?" başlıklı rapor. Raporla Avusturya tartılmıyor. Ama rapor, Almanya için, sırf çalı ma ya ın daki nüfusunun büyüklü ünü 1995 seviyelerinde sabitleyebilmek için Almanya'nın imdiden ba layarak 2050'ye kadar her yıl 500 000 göçmen kabul etmesi gerekti ini ileri sürüyor.

bulanık bir biçimde, belki te sosyal bilim burada bir rol oynayabilir; ama bunu ancak do ruluk aray ı ile iyilik aray ını birbirinden ayırmayı reddeden bir sosyal bilim, iki kültür ayrımını alt edebilecek bir sosyal bilim, belirsizlik ve rehabetin kalıcılı ını, bu belirsizli in insan yaratıcılı ı ve yeni bir tözel rasyonalite (Max Weber'in *Rati-onalitat materie/i*) için getirdi i imkânlarla dahil edebilecek bir sosyal bilim yapabilir.

Çünkü daha tözel bir biçimde rasyonel bir tarihsel sistem kurmaya yönelik alternatif imkânları ara tırmaya, içinde ya adı ımız çılgın ve ölmekte olan sistemin yerine yenisini geçirmeye fena halde muhtacı. Mevcut dünya sistemimizin her yanına nüfuz eden ve bilgi yapıları dahil, hatta bizatihi *Widerstand* güçleri dahil bütün kurumlarını ku atan ırkçı ayrıcalıkların derinlerdeki köklerini aç ı çıkarmaya fena halde muhtacı. Hızlı bir de i im sürecinin içinde ya ıyoruz. Bu o kadar kötü bir ey mi? Gelecek yirmi-otuz yıl içinde birçok düzensizlik ve birçok de i im ya ayaca ız. Ve evet, Viyana da de i ecek. Ama her zaman hatırladı ımızdan daha çok de i im olmu tur ve bu de i im zannetti imizden daha hızlı olmu tur. Sosyal bilimler bizi geçmi anlay ıları bakımından da hayal kırıklı ına u rattılar. Bize yava , hem de çok yava hareket eden geleneksel bir dünyaya dair yanlı bir tablo sundular. Böyle bir dünya hiç varolmamı tur. İmdi de yoktur, ne Avusturya'da ne de ba ka bir yerde. Nereye gitti imizle ilgili muazzam bir belirsizli in ortasında, u anda icat etti imiz haliyle geçmi lerimizde iyi ve güzel olanı bulmaya ve bu vizyonu geleceğimiz için yapıta ı olarak kullanmaya çalı mamız gerekir. Daha ya anabilir bir dünya yaratmamız gerekir. Hayal gücümüzü kullanmamız gerekir. Bu sayede, içimizde yatan derin ırkçılıkları ortadan kaldırmaya ba layabiliriz.

1968'de, Fransa'daki büyük ö renci ayaklanması sırasında ö rencilerin lideri, Kızıl Dany diye de bilinen Daniel Cohn-Bendit, Almanya'ya kısa bir ziyarette bulunmak gibi taktik bir hata yaptı. Fransız de il de Alman yurttadı oldu u için, de Gaulle hükümeti onun Fransa'ya dönmesini engelleyebilirdi, öyle de yaptı. Bunun üzerine Paris'te ö renciler toplanıp "Hepimiz Alman Yahudisiyiz: hepimiz Filistinli Arabız" sloganıyla protesto gösterileri yaptılar. Bu hepimizin benimseyebilece i iyi bir slogandı. Ama biraz daha mütevazı bir tavırla buna unu da ekleyebiliriz: "Hepimiz Jörg Haider'iz." E er

dünyanın Jörg Haiderleri ile sava mak istiyorsak, önce kendi içimize bakmak zorundayız. Size küçük ama anlamlı bir örnek vereyim. Yeni Avusturya hükümeti kurulunca, srail hükümeti do ru bir hareket yapıp protesto babından elçisini geri çekti. Ama bundan sadece bir ay kadar sonra, srail Knesset'i Golan'dan çekilme konusunda yapılacak herhangi bir referandumun bir "özel ço unluk" gerektirdi- inde (srail'in Arap yurttadı larını bu konudaki yurttadı lık haklarından fiilen mahrum bırakacak bir düzenlemenin ifreli tabiriydi bu) ısrar eden bir önergeyi kabul ederek Ba bakan Ehud Barak'ı çok güç bir duruma dü ürdü. Bu önergenin ba lıca savunucularından biri de Natan aranski ve onun Rus göçmenlerinden meydana gelen partisiydi; halbuki aynı Natan aranski Sovyetler Birli i'nde, oradaki hükümet politikalarının üstü kapalı anti-semitizmini protesto eden ünlü bir muhalifti. İrkçılı a kar ı mücadele bölünemez. Avusturya, srail, SSCB veya ABD için farklı kurallar olamaz.

Bir olay daha anlatayım, ilginç bir olay. ABD'de 2000 yılında yapılan ba kanlık yansında, Güney Carolina'da Cumhuriyetçi partinin çok önemli bir önseçimi yapıldı. Önseçim sırasında, George W. Bush Hıristiyan sa cılar denen kesimden destek almak için fundamentalist bir Protestan kurumu ve bu güçlerin kalesi konumundaki Bob Jones Üniversitesi'nde konu ma yaptı. Sorun Bob Jones Üniversitesi'nin u iki özelli iyle tanınmasıydı: Papayı Deccal olmakla itham etmesi (hatırlayalım, bu üniversite fundamentalist bir Protestan kurumuydu) ve ö rencilerine farklı bir ırktan ki ilerle çıkmayı yasaklaması. Bu daha sonra George W. Bush'un canını sıkan önemli bir siyasi mesele haline geldi; Bush üniversitedeyken bu iki tavra -ate li Katolikkar ıtı tavrı ve ırklararası ili kilerin reddi- kar ı konu mamı olmandan dolayı pi man oldu unu söyledi.

Burada olay Bush'un sıkıntısı de il; kaldı ki bu sıkıntı da 1945'ten sonra yerle iklik kazanan tabulara dikkat çekiyor. İginç olan, üniversite rektörü Bob Jones III'ün halk arasında çıkan tartışmaya verdi i tepkidir. Bob Jones, Larry King'in CNN'deki programına çıktı. Larry King'in Bob Jones III'e sordu u ilk soru uydı: Üniversite farklı ırklardan ki ilerle birbiriyle çıkmasını neden yasaklıyordu? Kurumu yönetenlerin verdi i cevap, "tek dünya" felsefesine kar ı oldukları, farklılık diye bir ey olmadı ı eklindeydi. Larry King tek dünyaya kar ı olmak ile iki genç insanın çıkmasına kar ı olmak ara-

sında büyük bir mesafe oldu unu söyledi. Bob Jones itiraz etti, ama daha sonra kendisinin de üniversitenin de ırkçı olmadı nda (büyük tabu) ısrar etti ve üniversitenin tam o gün bu kuralı la vetti ini söyledi, çünkü bu kural güttükleri asıl amaç olan Hıristiyanlı ı yaymanın yanında ikincil kalıyordu, temel bir önemi yoktu. Bence bu hal-kın protestosunun bazı ırkçıların kamu önünde, en azından taktik nedenlerle, geri çekilmesini sa ladı ını gösteriyor. Bu, kendilerine yönelik bir a ırı sa cı saldırı kabusuyla kar ı kar ıya olan muhafazakâr güçler için bir ders olmalıdır. Ama taktik yer de i iklikleri dı nda, ırkçılık hâlâ ayaktadır.

Albatros boyunlarımıza asılıdır. Ba ımıza musallat olan bir ifrittir. *Widerstand* ahlaki bir yükümlülüktür. Ama bu *Widerstand*, analiz olmaksızın akıllıca ve i e yarar bir biçimde sürdürülemez; sosyal bilimlerin ahlaki ve entelektüel i levi bu analizi sa lamaya yardım etmektir. Ama her birimizin içindeki ırkçılı ın kökünü kazımak nasıl hepimiz için muazzam bir zorlanmayı gerektiriyorsa, sosyal bilimcilerin de hepimizi felç etmi olan türden sosyal bilimden kurtulup onun yerine daha i e yarar bir sosyal bilim yaratmaları muazzam bir zorlanmayı gerektirecektir. İlk ba lı ıma, "Bir Geçi Ça ında Sosyal Bilim"e döneyim. Böyle bir ça da, hepimiz olup bitenler üzerinde muazzam etkiler yaratabiliriz. Yapısal çatallanma anlarında, dalgalanmalar iddetli olur ve büyük itimlerin en iyi durumda küçük sonuçlar yaratabildi i normal, daha istikrarlı dönemlerin tersine, küçük itimler büyük sonuçlar do urabilir. Bu bize bir fırsat sunar ama ahlaki bir baskı da yaratır. E er geçi döneminin sonunda dünya u anki halinden bariz biçimde daha iyi de ilse, ki pekâlâ da olmayabilir, o zaman kendimizden ba ka suçlayacak kimse olmayacaktır. Buradaki "biz" *Widerstanda* mensup olanlardır. Buradaki "biz" sosyal bilimcilerdir. Buradaki "biz" bütün sıradan, namuslu insanlardır.

5. Bölüm

slam: Batı ve Dünya

BA LI IM " slam, Batı ve Dünya"da iki co rafi terim var. O yüzden, en iyisi i e co rafyaya bir göz atarak ba lamak diye dü ünüyorum. Tarihsel kökenleri dünyanın aynı ve oldukça küçük bir bölgesinde, Asya kıtasının güneybatı kö esinde bulunan, dünya dini denen üç din vardır: Yahudilik, Hıristiyanlık, slam. Hepsisi de manevi yurtları olarak gördükleri bu bölgeyle özel bir ili kisi oldu u iddiasındadır. Geldim, bu dinlerin hiçbirisi bu bölgede kalmı de ildir.

Fethedilmeleri ve devletlerinin yıkılması sonucunda, Yahudiler önce Mısır'a, sonra Babil'e, Roma döneminde Akdeniz'in çe itli bölgelerine, daha sonraları Avrupa'nın dört bir yanına ve en nihayet modern zamanlarda da Batı Yarıküresi'ne ve dünyanın ba ka birçok bölgesine da ı(tı)lmı lardır. Bütün bunlar cliyaspora denen eyi yaratmı tır. Ve bildi imiz gibi, yirminci yüzyılda birçok Yahudi ilk bölgeye geri dönmü ve Yahudi halkının yeniden kurulan anavatanı oldu unu iddia eden yeni bir siyasi yapı, srail devleti kurulmu tur.

Hıristiyanlık bu bölgede Yahudiler arasındaki dinsel bir hareket olarak ortaya çıkmı tır. Geldim, nispeten kısa bir süre içinde Hıristiyanlar Yahudi cemaati ile olan ba larını koparıp, esasen o sıralarda çok geni bir alana yayılan Roma mparatorlu u içinde, Yahudi olmayanlara tebli de bulunmaya ba lamı lardır. Sadece üç yüzyıl sonra Hıristiyanlık imparatorlu un devlet dini haline gelmi ve Hıristiyanlar, sonraki be yüz ile yedi yüz yıl içinde de, esasen Avrupa kıtasının dört bir yanında, bir dönü türme politikası izlemişlerdir. Daha sonra modern dünya sisteminin kurulu u, Avrupa'nın geni lemesi denen olguyu, Avrupa'nın aynı anda askeri, siyasi, ekonomik ve dinsel geni lemesini beraberinde getirdi. Bu ba lamda, Hıristiyan misyonerleri bütün dünyaya yayıldılar, ama dünya dini denen di er dinlerin hâkimiyeti altında olmayan bölgelerde gözle görülür ölçüde

daha ba arılı oldular. A ırlıklı olarak slamı, Budist, Hindu ve Konfüçyüsçü-Taocu bölgelerde din de i tirenlerin sayısı nispeten daha dü üktü, slamı bölgelerde bu sayı özellikle azdı.

Son olarak, Hıristiyanlıktan yaklaşık altı yüzyıl sonra aynı bölgede slam ortaya çıktı. O da tebli ci bir dindi ve imdilerde Ortado u, kuzey Afrika ve ber yarımadası adını verdi imiz bölgelerde çok hızlı yayıldı. On altıncı yüzyılda ber yarımadasından zorla çıkarıldı ama aynı sıralarda imdi Balkanlar dedi imiz bölgeye nüfuz etti. Bu arada, co rafi bölgesini do uda güneydo u Asya'ya, güneyde de Afrika kıtasının içlerine do ru geni letmekteydi. Yirminci yüzyılda, yayılma süreci devam etti ve en nihayet, göç ve din de i tirme yoluyla, Batı Yanküre'ye ve Batı Avrupa'ya ula tı.

imdiye kadar ilkokul ö rencilerinin bile bildi i eyleri özetlemekten öte bir ey yapmadım. Her üç din de, özellikle Hıristiyanlık ve slam, kapsam ve iddiaları açısından dünya çapında olmasına ra -men, Hıristiyanlı ı "Batı", slam'ı da "Do u" diye dü ünme ve konu ma e iliminde oldu umuza dikkat çekmek için gözden geçirdim bu co rafyayı. Bu kısaltmanın belli bir co rafi temeli var elbette, ama zannetti imiz kadar de il ve gittikçe de küçülüyor. Dolayısıyla, bu co rafi kısaltmayı kullanmakta neden ısrar etti imiz kar ımızda bir soru olarak duruyor. Bunun co rafi olmaktan çok siyasi bir anlamı oldu u açık.

Son dönemlerde sizlerin de gayet iyi bildi iniz bazı cevaplar i ittik. Samuel Huntington Batı ve slam'ı, uzun vadeli bir jeopolitik çatı ma içinde olan iki zıt "medeniyet" olarak görüyor. Edward Said, arkiyatçılı ı Batı dünyası tarafından ideolojik nedenlerle in a edilmi , hem yaygın hem de zararlı sonuçları olan yanlış bir kurgu olarak görüyor. Ben bu meseleye ba ka bir yoldan yaklaşı p u soruyu sormayı tercih ediyorum: Hıristiyan dünyası, slam dünyasını sadece yakın tarihlerde de il, slam'ın ortaya çıkı ndan beri neden kendi özel iblisi olarak seçmi gibi görünüyor? Aslında bunun tersi de muhtemelen do rudur, slam da Hıristiyanlı a kendi özel iblisi olarak bakıyordur, ama kendimi bunun neden böyle veya ne ölçüde böyle oldu u sorununu tartı acak kadar ehil görmüyorum.

Daha çok modern dünyayı vurgulayacak olmama ra men, olup bitenleri ortaça Avrupası'na bir ekilde atıfta bulunmaksızın açıklayabilece imize inanmıyorum, çünkü bu ili ki hakkındaki mitolojile-

rimizi bu dönemden çıkartırız. Hepimizin bildi i gibi, Hıristiyanlık ve slam o dönemde u ya da bu ölçüde birbirine kom u geni bölgelerde hüküm sürüyordu. Her bölge çe it çe it iç çatı malarla bölünmüş olmasına ra men, ikisi de kendisine kültürel bir birim gözüyle, öncelikle öbürüyle çatı ma halindeki bir birim gözüyle bakıyormu gibi görünüyordu. Bunun nedeni, kısmen, her ikisinin de bütün ve olası tek hakikati cisimle tirdiklerini dü ünmeleri bakımından hâkim ilahiyat anlayı ları, kısmen de her ikisinin de aynı küçük bölgeden kaynaklanmı olmasıydı. Hıristiyanlar Yahudi kehanetini gerçekle -tirmi , dolayısıyla da onun yerine yeni ve nihai bir vahyi geçirmi olduklarını iddia ediyorlardı. Müslümanlarsa Yahudilerden ve Hıristiyanlardan miras aldıkları hikmet temeli üzerinde yeni ve gerçekten nihai bir Allah'a ba lılık biçimi in a ettiklerini iddia ediyorlardı. Yani, kavganın bir kısmı miras ve hakikatle ilgili bir aile kavgasıydı. Bu türden kavgalar, bir anlamda sevginin olsun rekabetin olsun en fazla ya andı ı kavgalar oldu undan, genellikle en bölücü, en buruk kavgalardır.

Ama bu kavganın ba ka bir vechesi, fikirlerden ziyade kaynaklarla ve iktidarla ilgili bir vechesi daha vardı. Kar ılıklı fetihler - Emevilerin sekizinci yüzyılda ber Yarımadası ve Fransa'ya girmeleri, Hıristiyanların Kutsal Topraklar'a yaptıkları Haçlı Seferleri, Müslümanların Hıristiyanları geri püskürtmesi, spanya'nın Hıristiyanlar tarafından tekrar fethedilmesi, Osmanlı mparatorlu u'nun Balkanlara geni lemesi, Osmanlıların en sonunda geri püskürtülmesi-sırasında, Hıristiyan dünyası ile slam dünyasının geni toprakların - bu topraklardaki kaynak ve insanların- kontrolünü ele geçirmek için mücadele ettikleri ve ikisinin de birbiri için ba lıca askeri tehdidi temsil etti i do rudur. kisi de belli zamanlarda kuzey Asya'dan gelen ba ka fetih gruplarıyla kar ı kar ıya kalmı lardır elbette. Gelgelelim, bu di er fetihçiler en sonunda geri püskürtüldü ü gibi, bu fetihçi grupların ço u mühtedi olmu ve böylece kültürel bir tehdit olmaktan çıkarılarak ehliyle tirilmi lerdir.

Bütün bunlar modern dünya sisteminin sahnesini hazırlamı ve Batı Avrupa'da kapitalist bir dünya ekonomisi ortaya çıkarak, dünyanın gittikçe daha fazla parçasını kapsayacak ekilde ekonomik sınırlarını geni letmeye ba lamı tır. Bu sistemin çekirde i Batı Avrupalı ve Hıristiyan'dı. Ama burada Avrupa'nın co rafi oda ının de i mi

oldu u gözleminde bulunmamız gerekir. Avrupa, on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki ilk geni lemesi sırasında slam dünyasının ya da en azından Ortado u'daki merkezinin üzerinden atlama e ilimi göstermiştir. Avrupalı güçler batıya gittiler, onlar Hindistan'a gittiklerini sanıyorlardı, ama onun yerine Amerika kıtalarına vardılar. Ve yine Asya'ya ulaşmak için Afrika'nın etrafından dola tılar. Bunun bir nedeni, kendilerince Asya'nın servetinin pe ine dü mü olmalarıydı. Ama bir başka nedeni de bunun daha kolay olmasıydı. slam dünyası, özellikle o sıralarda, yani Osmanlı iktidarının en güçlü döneminde kırılmayacak kadar çetin bir ceviz görüntüsü veriyordu. Her halükârda, ortaça daki Hıristiyan-Müslüman mücadelesinin merkeziliğinde bir fasıla, bir kopu meydana gelmişti sanki. Mücadele unutulmuştu, ama Batı Avrupalıların dolaysız jeoekonomik ve jeopolitik projelerle ilgili kaygılarının yanında belli bir süre için ikincille mi gibi görünüyordu.

Uzun on altıncı yüzyıldaki ba langıcından yirminci yüzyıl başlarına kadar modern dünya sisteminin tarihine bakacak olursak, Avrupa hâkimiyetinin bazen doğrudan sömürge yönetimi biçimine, bazen de daha dolaylı bir biçime büründü ünü belirtmemiz gerekir; bu dolaylı biçime bazen yarı sömürgeler kurma denmi tir ki bununla gerçek bir emperyal yönetim kurma derecesine çıkmayan siyasi-askeri müdahalelerle karışık ekonomik tabiiyet kastedilmektedir. Bir kez daha, dünya co rafyasına hızla göz atmak faydalı olacaktır. Sömürgeleştirilen bölgeler Amerika kıtaları, Afrika'nın büyük kısmı, Güney ve Güneydoğu Asya'nın büyük kısmı ve Okyanusya'ydı. Tam anlamıyla sömürgeleştirilmeyen başlıca alanlar ise Doğu Avrupa, Uzak Doğu ve Ortado u'ydu. Bu tabii ki çok kaba bir özet ve birçok bakımdan özgülle tirilmesi ve incelenmesi gerekiyor.

ki durumda da, belli bölgelerde tam sömürgeleştirilmenin neden hem istenmediğinin hem de mümkün olmadığını, başka bölgelerde ise neden istenmediğini ve mümkün olduğunu gayet bariz açıklamaları vardır. Avrupa'nın farklı bölgeleri kontrol etme girişimlerinde farkı neyin yol açtığı konusuna girmeyeceğim, ama modern dünyada Avrupa'yla ilişkilerinin bir sömürge ilişkisi mi yoksa bir yarı sömürge ilişkisi mi olduğunu bilmeli olarak, verili herhangi bir bölgenin halkları için ortaya çıkan sonuçlardaki farkın ne olduğunu soracağım. (Üniversite, on dokuzuncu yüzyıl sonları itibarıyla, Avrupa teri-

mi kültürel bir terim olarak anlaşılmalı ve ABD'yi de içerdiği düşünülmelidir.)

Uzun an için, yirminci yüzyılda Avrupa'yla yaşanan en sert siyasi çatışmaların tam da sadece "yarı sömürgeleştirilmiş" olan üç bölgeden geldiğini gözlemekle yetinemeziz: Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti (ve Kuzey Kore) ve "slam". Tabii ki "slam" bir devlet değil bir bölgedir; İran, Irak ve Libya pan-Avrupa dünyasıyla sert bir çatışmaya girmiş olan devletler listesinin sadece başlangıcını oluşturur. Bunlar Avrupa'yla en keskin çatışmalara giren üç bölge olduğu için, Avrupa söyleminin tahayyülünde iblislerin tam da buralara yerleştirilmesi gayet anlaşılır bir şeydir: Komünizm, San Tehlike, slamî terörizm. Bugün Batı'da Komünizm iblisi tarihte kalmış bir anı gibi, Çin ise geçinmesi zor ama yontulmuş bir dost -hatta müttefik olarak görülüyor. Geriye esasen slamî terörizm kalıyor -Batı'da çok korkulan ve çok tartışılan bu iblis, esasen gerçekliği bulanık görmeyi temsil eden, netlikten uzak bir kurgudan ibarettir.

slamî terörizm denen şey bugün dünyada, özellikle de 1989-91'de Komünizmlerin çöküşünden beri nasıl bu denli merkezi bir imge haline geldi? Bildiğimiz üzere, slam ülkelerinde otuz kırk yıldır çönlükle "slamî fundamentalist", daha nadiren de "slamî entegrist" diye etiketlenen önemli toplumsal ve dinsel hareketler ortaya çıkmaktadır. Bildiğimiz kadarıyla bu etiketler kimselerin kendilerini adlandırmak için başvurdukları etiketler değil, Batı dünyasında ve Batı medyasında kullanılan etiketlerdir. slam ülkelerinde bu hareketlere "slamcı" deniyor olması daha muhtemel.

Batılıların bu adlandırmaları nereden geliyor ve neye tekabül ediyor? Dikkatinizi çekerim, bu iki terim de slam dünyasında değil Hıristiyan dünyasında ortaya çıkmıştır. "Fundamentalizm", ABD'de Protestanlığının yirminci yüzyıl başlarındaki tarihinden, bilhassa Vaftiz kiliseleri içindeki bazı grupların "temellere" (*fundamentals*) dönme çağında bulunmuş olmasından kaynaklanan bir terimdir. Bu terimle, çeşitli modernist, hatta laik fikirlerin Hıristiyan ilahiyatını ve pratiğini ihlal edip yolundan çıkardıklarını kastediyorlardı. Eski bir dönemin inanç ve pratiklerine geri dönme çağında bulunuyorlardı. Bir terim olarak "entegristizm" ise Batı Avrupa'daki, özellikle de Fransa'daki Katolik tarihten kaynaklanır ve modernist ya da milliyetçi görüş ve pratiklerle sulandırılmamış benzer bir "bü-

tünlüklü" (*integral*) iman ça rısına kar ılık gelir.

Analoji yoluyla, " slami Fundamentalizm" veya "entegrizm" de slam dünyasında, modernist görü ve pratiklerin müminleri yoldan çıkarmı oldu unu dü ünen ve daha eski, daha saf, daha do ru görü ve pratiklere dönme ça rısında bulunan gruplara yapı tırılan etiket haline geldi. Fundamentalist denenlerin ba lıca hedefi her zaman, aynı dinsel etiketi ta ısa da, ya pratikte bütünüyle laik olan ya da "fundamentalistlere" bakılacak olursa dinin sulandırılmı ve çarpıtılmı bir versiyonunu uygulayanlar olmu tur. Dinsel dü ünçe tarihçileri, "fundamentalist" grupların inanç ve pratiklerin sözde daha eski, daha saf, daha do ru versiyonlarının ne oldu unu hiçbir zaman tam olarak tarif etmediklerine sürekli dikkat çekerler. Bu tarihçiler, fundamentalist denen grupların yeniden icat etti i gelene in, geçmi in gerçek inançları ve uygulamalarından sayısız farklı yönü oldu unu, hatta bu farklılıkların zaman zaman epeyce dikkate de er olabildi ini göstermekte de hiç zorluk çekmezler.

Ama bu hareketler tabii ki, *wie es eigentlich gewesen ist*(gerçekte oldu u gibi) dinsel hakikat pe ine dü mü Ranked tarihçi grupları de ildir. Herkesin belli eylere inanıp belli pratikleri uygulaması gerekti i yolunda bir iddia ortaya koyan, bugünün hareketleridir. Ve tarihsel iddialarının gerçe e ne denli uydu unu sınamak için kılı kırk yaran incelemeler yapmakla hiç mi hiç ilgilenmezler. Bu tarihçilerin yazıp çizdikleri, bugünde ya ayan ba kalarının, bu gruplara mensup olmayan ve "fundamentalistler" in ne yaptıklarını ve söylediklerini ve bunları neden yapıp söylediklerini anlamak isteyenlerin de pek i ine yaramaz.

Kullanılan terminolojinin Hıristiyanlık tarihinden geliyor olması neler olup bitti i konusunda bir ilk ipucu veriyor bize. Bu her neyse, sadece slam'a özgü bir ey de ildir. Yirminci yüzyılda sadece Hıristiyan ve Müslüman "fundamentalistler"le de il, onların Yahudi, Hindu, Budist versiyonlarıyla da kar ıla mı ızdır ve hepsi de bazı ortak özelliklere sahip gibi görünmektedir: Grup içindeki "modernist", laik e ilimlerin reddi, dinsel prati in püriten bir versiyonu üzerindeki ısrar, dinsel gelene in ve onun ebedi, de i mez geçerlili inin bütünlü ünün övülmesi. Ama Hıristiyan versiyonlarının bile payla tı ı ikinci bir ortak özellikleri daha vardır: Modern dünya sisteminin hâkim iktidar yapılarına muhalefet. te bu bile im -dini grup içinde

"temellere" dönme yolundaki reformist bir talep ile sadece dinsel meselelerin ötesine geçen sistem kar ıtı bir retori in bile imi- hem bu hareketlerin tanımlayıcı özelli i hem de bunların modern dünya sisteminin evrimle en tarihi içindeki öneminin analiz edilmesinin anahtarındır.

Bir süreli ine dinsel meselelerden uzakla ıp dünya sisteminin politik iktisadına bakalım. Ne görüyoruz? Kapitalist dünya sistemi üç unsuru -yani, egemen oldukları iddia edilen devletlerin olu turdu u bir devletlerarası sistemin neredeyse bütünüyle özerk bir dünya piyasasıyla birle mesi yoluyla bütünlü tirilmı eksensel bir i bölümünü, ekonomik dönü ümler ile kâr aray ının dayanakları olarak bilimsel bir ethosu me rula tırmı olan bir jeokültürü ve halkın ho -nutsuzlu unu kapitalist kalkınmanın beraberinde getirdi i, düzenli bir biçimde artan sosyoekonomik kutupla mayla denetleme tarzı olarak liberal reformizmi- bir araya getirmi olan tarihsel bir sistemdir. Bu sistem Batı Avrupa'da do mu ve yüzyıllar içinde geni leyerek bütün yerküreyi kapsar hale gelmi tir.

On dokuzuncu yüzyılda bu sistem içindeki ezilen grupların çıkarlarına dayanan bir dizi sistem kar ıtı hareket ortaya çıktı. Bu hareketler, sistemi ba ka bir eye, daha demokratik ve daha e itlikçi bir eye dönü türme hedefini koydular önlerine. Büründükleri iki temel biçim, toplumsal ve milli hareketler oldu. 1945-sonrası döneme gelindi inde, bu hareketler dünyanın her yanında iyi örgütlenmi durumdaydı ve fiilen bir üçlü ayırım var mı gibiydi. Sistem kar ıtı adı verilen hareketler Birinci Dünya Sava ı'na gelindi inde ba lıca iki kampa bölünmü lerd: Uluslararası planda sırasıyla kinci ve Üçüncü Enternasyonallerde örgütlenen sosyal demokratlar ve Komünistler. Toplumsal hareketin bu iki de i kesi de i çi sınıfının çıkarlarını temsil etme iddiasındaydı. Her iki hareket de, "imparatorluklar" içinde milli kimlikleri henüz tanınmamı olan ve milli devletler olu turmaya çalı an "halklar" adına konu an milliyetçi hareketlerden ayrıydı.

Bu üç tür hareket de 1850 ile 1945 arası dönemde ortaya çıkmı tı ve ba langıçta siyasi olarak epey zayıftı. Gelgelelim, her üç hareket de tarihin kendilerinden yana oldu una ve davalarının eninde sonunda bütünüyle gerçekle tirilece ine inanıyorlardı. Her üç hareket de, kendi içlerinde birçok tartı ma yaptıktan sonra, iki a amalı bir ta-

rihsel strateji üzerinde karar kılınımlarıydı: Önce bir devlet yapısının kontrolünü ele geçir, sonra dünyayı dönüştür. 1945'ten sonraki yirmi beş yılda, her üç hareketin de stratejilerinin birincisi amaçlarını gerçekleştirmiş oldukları söylenebilir; yirminci yüzyıl başlarında olsa gözlemcileri çok büyük amaçları vardı ve bu amaçları gerçekleştirecek hareketlerin tarihin kesinlikle kendilerinden yana olduğunu iddialarını geçerli kılıyordu gibiydi.

Çoğu rafî olarak, dünya esasen üç hareket tarafından bölündü. Komünist hareketler Orta Avrupa'dan kuzey Pasifik'e uzanan ve dünya topraklarının yaklaşık üçte birine karşılık gelen bir bölgede iktidara geldiler. Sosyal demokrat hareketler Batı dünyasında -Batı Avrupa, Kuzey Amerika (eski New Deal Demokratları'nı sosyal demokrat sayarsak) ve Avustralasya'da- iktidara (en azından münavebeli olarak) geldiler. Artık çoğunlukla ulusal kurtuluş hareketleri denen milliyetçi hareketler de Asya ve Afrika'da iktidara geldiler; Latin Amerika'da ise bunlara bir ölçüde benzeyen popülist hareketler geldi iktidara.

Sistem karşıtı hareketlerin bu kayda değer atılımı hakkında dikkat çekilmesi gereken iki şey var. Bu atılım tam da dünya sistemindeki Amerikan iktidarının zirveye çıktığı bir zamanda, dolayısıyla sistem yanlısı kuvvetlerin en güçlüsü, en bütünlüklü, muhtemelen en güçlü hallerinde oldukları bir zamanda meydana gelmiştir. İkinci, bu hareketlerin hemen hepsi stratejilerinin birincisi amaçlarını gerçekleştirmişlerdir -devlet iktidarını ele geçirmişlerdir- ve iktidarı ele geçirmiş oldukları için de, ilan ettikleri stratejinin ikinci amacı olarak vaat ettikleri değişiklikleri, yani dünyayı dönüştürmeyi ne derece gerçekleştirebildiklerine göre yargılanabilirlerdir.

1968 dünya devrimi bu ikili gerçekliğin dünyanın verdiği tepkiydi: Yani, bir yanda ABD'nin dünya çapındaki hegemonyasına ve onun dünya düzeninin kurulmuş olmasına, öte yanda da sistem karşıtı hareketlerin birincisi amaçları dünya çapında gerçekleştirmelerine, Eski Sol başlı başta altında gruplaşan çeşitli hareketlerin iktidara gelmiş olmasına. Devrimciler birinci aktör olan ABD'yi baskıncılığı yüzünden mahkûm ederken, ikinci aktör olan Eski Sol hareketleri de hegemonya projesine muhalif hareketler olarak yetersizlikleri, hatta düpedüz bu projeye fiilen suç ortaklığı yapmaları yüzünden mahkûm ediyorlardı. Birinci suçlama radikal bir dünya hareketi için beklenebilecek bir şey oldu u halde, geleneksel sistem karşıtı hareketleri hedef alan

ikinci yüksek sesli suçlama daha temelli sonuçlar doğuracaktı.

İkinci suçlama bir aldatılmışlıkçıydı. Aldatılmışlık anlamak için, beklentileri ve belki de yanlışlamaları değerlendirilmemiz gerekir. 1968'den görüldüğü haliyle dünya, halkın tahayyülünde en azından Fransız Devrimi'ne kadar uzanan bir sistem karşıtı mücadeleler tarihi üzerinden geçmişi bakıyordu. Mücadeleler yerel düzeyde daha sonraki tarihlerde, hatta yirminci yüzyıl başları gibi geç bir tarihte başlamış bile olsa durum böyleydi. Her halükârda, uzun bir tarihsel hafıza söz konusuydu.

Bu tarihsel hafızadaki bazı unsurlar nelerdi? Öncelikle, fiili hareketlerin zayıf birer güç olarak doğup hem yerel olarak hem de başka yerlerden gelen dayanılmaz sayesinde halk desteğini seferber ederek artı artı güç kazandıkları zorlu bir mücadele söz konusuydu. Üstelik, sadece mücadelenin değil baskının, çoğunlukla bölgedeki etkili yerel güçlerin iddetteli baskılarının, başta ABD yönetimi olmak üzere dünya çapındaki etkili kuvvetlerin aktif bir biçimde cesaret verip destekledikleri baskıların da anısı vardı.

İkinci anı, baskıcı güçlerin baş vurduğu ilkinin zıt taktiklerini, yani kendi saflarına katma taktiklerinin anısıydı; bu taktik söz konusu hareketleri, onun meyvelerini toplayanlar ile zorunlu olarak toplayamayanlar arasında tarihsel olarak bölmüştür. İkinci gruptakiler -eski bunalmamı larsa- öfkeleniyor ve kendilerine gittikçe daha radikal sözcüler arıyorlardı. Ama bu saflara katma süreci, herkesin değil bazılarının nasiplendiği imtiyazlar dağıtma süreci, hep devam eden, tekrara dayalı bir süreç oldu u içindir ki aynı zamanda kafa karıştırıcı bir süreçti, çünkü her kuşakta yeni baştan ders alınması gerekiyordu ve bu da ezilenlerin çeşitli kesimlerinin birbirleriyle ortak bir dava oluşturup temel bir değişiklik yaratma yeteneğini zayıflatıyordu.

Bu iki anıyı, baskının ve saflarına katmanın anısını nötrleştiren üçüncü bir anı daha vardı. Başarının anısıydı bu - hareketlerin kendilerinin, seferber edebildikleri kişilerin sayısı bakımından ve siyaset alanındaki aktörler olarak halkın gözündeki itibarları bakımından artan güçleriyle ölçülen başarı; bir de saflarına katma süreçlerinin parçası olan imtiyazların birikmesiyle ölçülen başarı.

Bu üçüncü anı siyasi ve tarihsel umudun -"tarihin kendilerinden yana" olduğu, u anda yaşıyanların çocukları ve torunlarının daha iyi bir hayat yaşayacakları yolundaki sarsılmaz beklentinin- kaynağı-

dı. Bu üçüncü anı yakın dönem tarihinin nicel denebilecek bir yorumuna dayalıydı -örgütlerdeki üye sayısının artması, hayat tarzındaki iyilemeler (yani dünyalıların, bankadaki paranın artması, hayat tarzına daha fazla ıvır zıvırın girmesi). Geleceğe bakan büyük umutlar, ileride daha fazla emtialık ve daha fazla demokrasi olacağına dair bu kesinlik hissi (hele bir de bu his ezilenlerin bunu başarmak için çok mücadele ediyor olmalarına ve bunun başarmasından verdikleri mücadelenin sorumlu olmasına dayandırmada), paradoksal bir biçimde, olası en depolitize edici dünya görüşüydü. Bugünün kıymetsiz sonuçlarını, gelecekte beklenen önemli sonuçların içinde ıskartaya çıkarma imkânı veriyordu.

Aslında bu vizyon, ironik olarak ama etkili bir biçimde bizatihi sistem karşıtı hareketler tarafından savunuldu ve haliyle liberal reformizmin temel mesajıydı. Ve bu hareketler ne kadar radikal olma iddiasındaysa, seferber ettiği insanları kendi sabırsız ve canlı gösterilerinin yol açacağı sonuçlar konusunda sabırlı olmaya o kadar ikna edebiliyordu. Böylece Eski Sol'un karşıtı sistem karşıtı hareketleri, sık sık siyasi düzeni bozma çabalarında bulunmalarına rağmen, paradoksal olarak, uzun vadede dünya sisteminin siyasi istikrarının en önemli garantörü haline geliyorlardı.

Faaliyet görüntüsünün altında örtük pasifliğin yapıldığı, hem bölgesel düzeyde hem de dünya çapında ölçülen başarıların nicelikselleştirilmesiyle haklı çıkarılan bu çabada tek bir olumsuz yan vardı. Son tahlilde, aritmetik hesabı yapıp gerçeğe tirilmi olan deyimliklerin ne kadar önemli olduğu ve bu deyimliklerin gerçek hızının ne olduğu de erlendirilebilirdi. Bu nihai genel hesap aynı zamanda sistem karşıtı hareketlerin görülür azami başarıya ulaşımları anda gerçekleşmi tir. 1968 dünya devrimi yüzyıllık stratejinin etkililiğine dair bu de erlendirmenin sonucuuydu. Ve varılan yargı olumsuzdu. Basan yanlışmasını hayal kırıklığı takip etti. Eski Sol'un bütün farazi reformlarına ve başarılarına rağmen, söz konusu başarının gerçek olmadığı, deyimliklerden küçük bir grubun (Sovyet sisteminde Nomenklatura denenenlerin) nemalandığı, ayrıcalıklılar ile alttakiler arasındaki gerçek mesafenin her zamankinden daha da kutuplaşmış olduğu ilan edildi.

Dünya ile ilgili bu genel de erlendirmeden slam dünyasına dönmenin zamanı geldi. Ümitsiz, burada anlatılan süreçler, dünyanın çekirdek bölgeleri dışında kalan diğer tüm bölgeleri için olduğu gibi

slam dünyası için de geçerliydi - ne daha az, ne daha fazla. Ama tabii ki her bölgenin tarihsel bir özgüllüğü vardı ve verilen tepkiler yerel bir kıvılcıkta bürünüyordu. slam dünyasının, özellikle de bu dünyanın tarihsel Arap çekirdeğinin tarihsel özgüllüğü hakkında ne söyleyebiliriz?

Sözgelimi 1900 yılından itibaren karşıt Arap ülkelerinde peşpeşe ortaya çıkan bütün hareketlere bakıldığında, *nahda*, yani bir Arap ayaklanması, bir milliyetçi uyanımlarının tümünün modernist bir retorik benimsemeye ilmini gösterdikleri görülür. Bu hareketler, kısmen dışarıdan kontrol edilmenin (emperyalizm) kısmen de iç "gelecekçiliğinin" sonucu olarak ya adıkları ezilmeyi analiz ediyorlardı. Dolayısıyla aynı anda hem dışarıdan kontrol edilmeyi reddetme hem de içsel bir kültürel deyimliklerle çabalarında bulunuyorlardı. Bu ikisi birlikte gidiyor ve birbirlerini pekiştiriyordu, hatta birbirlerini mümkün kıldıkları bile söylenebilir. Bu hislerin ivmelendirdiği hareketler toplumsal altyapıları ve toplumsal gelecek anlayışları bakımından birbirlerinden çok farklıydılar elbette. Aynı toplumun ne olduğu na dair bazılarının daha muhafazakâr, bazılarının daha radikal görüşleri vardı.

Gelgelelim genelde, bütün bu hareketler için, bir din olarak slam sadece küçük bir rol, hatta birçoğu için biraz olumsuz bir rol oynuyordu. Müslüman olduklarında ısrar edebiliyorlardı elbette, ama bu bir tür kültürel yakınlık olarak, belki de kendileri kadar aydınlanmamış olmayan muhtemel takipçilerinin ağına bir parmak bal çalmak için gerekli bir iddia gibi görülüyordu. Tahayyüllerindeki gelecek modern bir gelecekti ve bununla laik bir geleceği kastediyorlardı. Karşıt Arap hareketleri Türkiye'deki Kemalizm'in öncüllerinin çoğunu paylaşıyordu. Sömürge dönemi Hindistanındaki Müslüman Birliği de pek farklı deyimlikti.

Bu hareketler, özellikle de daha radikal olanları, 1945-sonrası dönemde büyük ölçüde başarıları oldular: Karşıt biçimlere bürünerek iktidara geldiler: Mısır'da Nasırcılık, Suriye ve Irak'ta Baas, Tunus'ta Yeni-Düstur, Cezayir'de Front de Liberation National (FLN). Bu rejimlerin hepsi, Bandung Konferansı'ndan ilham alan, Bağımsızlar Hareketi denen hareketlere dahil olan ve günümüzde Üçüncü Dünya diye anılan coğrafyanın bazı bölümlerinde bulunan koalisit hareketlere katılma emilimi gösterdiler. Hatta bildiğimiz gibi Cemal Abdül

Nasır bu dünya a ının yaratılmasında ahsen önemli bir rol oynadı; Cezayir'deki FLN örgütü de bu a ın içinde, Vietnamlıların hareketi-ninkine benzer ilham verici bir model olu turdu.

Öte yandan, 1945 sonrası dönemde Arap dünyası ve dolayısıyla bir bütün olarak slam dünyası bazı ciddi güçlükler ya adı. Bunların en büyü ü srail devletinin kurulmasıydı. Burada bu hikâyenin bütün tarihini ve ondan çıkarılabilecek hisseleri tartı mak istemiyorum. Sa-dece birkaç olgunun altını çizmek istiyorum. Siyonist hareket, Arap milliyetçi hareketleriyle hemen hemen aynı zamanda, yirminci yüzyıl ba larında ortaya çıktı. Onlarla büyük ölçüde aynı retori i payla-ıyordu - ba ımsız bir devlet yaratma ihtiyacı, dünya sisteminin güç-lüleri tarafından eziliyor olma hissi, Yahudi halkının psikolojisinin içeriden de i mesi gerekti i hissi, bir din olarak Musevilik ile kuru-lan ikircikli (ve ketum) ili ki. Siyonist tahayyülde, Araplar 1948'den önce gerçek bir rol oynamıyorlardı. Dü man Hıristiyan dünyası ve tabii özellikle de 1918'den sonra Büyük Britanya'ydı.

Ama bu tahayyül srail devletinin kurulmasıyla birlikte kökten de i ti. Arap devletlerinin srail'in yaratılmasına gösterdikleri askeri direni , Siyonistler için ba lıca hasmın Arap dünyası oldu u anlamı-na geliyordu ki bu da büyük ölçüde slami bir dünyaydı. Bu tavır, bü-yük bir Arap nüfusunu srail yönetimi altına sokan 1967 sava larında srail'in zafer kazanmasıyla daha da peki ti. Aynı sıralarda modern bir Filistin milliyetçisi hareket, Filistin Kurtulu Örgütü (FKÖ) önem kazandı. FKÖ, bahsetti im di er modernist, milliyetçi hareketlerle aynı tipte ve onlarla aynı retori i payla an bir hareketti. Ve bir din olarak slam'la arasında aynı ketum, ikircikli ili ki vardı; bu ikircik-lilik Filistin'de esasen FKÖ'yü destekleyen önemli bir Hıristiyan Arap nüfusu oldu u için daha da artıyordu.

srail-Arap ve srail-Filistin ili kilerinin tarihini 1948'den günü-müze kadar gözden geçirmesek bile, sraililerin askeri ve siyasi açı-dan büyük ölçüde galip çıkmı oldukları söylenebilir. Ama Filistinli-lerin seferber olu unun da srail'i, bütünüyle isteksiz olmalarına ra -men, çok uzun süren, bir sonuca ula mayan ve hayal kırıklı ı yara-tan, en sonunda da bütünüyle çökeri, barı müzakereleri denen sürece girmeye zorlayacak kadar ba arılı oldu unu söyleyebiliriz.

srail'in varlı ı, daha uzaktaki Batı dünyasına bir de bölgede üs-lenmi bir dü man, bir bütün olarak Batı'ya göre taviz vermeye daha

az hazır olan bir dü man eklemesi bakımından Arap milliyetçili i için bir sorun yarattı. Yirminci yüzyılda Avrupa dı ı dünyada buna paralel tek olu um, Güney Afrika'da bir apartheid devletinin varlı-ıydı ki bu durum anayasadaki de i iklikle ve Afrika Ulusal Kong-resi'nin iktidara gelmesiyle birlikte artık çözümlenmi durumdadır.

Arap dünyasının, ayrıca, neredeyse srail sorunu kadar büyük ve onunla iç içe geçmi ikinci bir özel sorunu daha vardı. Dünyanın pet-rol rezervinin büyük kısmının merkeziydi. Bu mesele on dokuzuncu yüzyılda bilinmiyordu. Ancak Birinci Dünya Sava ı'ndan sonra dik-kate alınmaya ba ladı, ama o tarihten beri, özellikle de 1945'ten beri merkezi önemde bir jeopolitik gerçeklik haline geldi. ABD bu nedenle bölge siyaseti kar ısında hiç kayıtsız kalmadı. Rusya veya Batı Av-rupa da öyle. Sürekli bir petrol akı ını korumak ve petrol rantına ma-kul bir sınır getirmek büyük devletlerin en önemli kaygılarından biri oldu. Bu onlara hem srail'i desteklemek hem de Arap ülkelerinde nispeten daha muhafazakâr rejimler kurmayı te vik ederek bu rejim-lere istikrar kazandırmaya çabalamak için ek bir sebep sunmu oldu.

Arap dünyasındaki slamcı hareketlere bakıldı ında, bunların as-lında milliyetçi hareketlerinki kadar uzun ve bazı ülkelerde onlarla kan tınlabilecek bir tarihi oldu u görülür. Arap çöllerindeki Vahabi hareketi ve Cyreniaca'daki (Libya) Senussi hareketinin laik milliyetçi hareketlerle bazı ortak özellikleri vardı. Onlar da dı baskılardan kaygılanıyorlardı ve yine de daha saf, daha püriten davranı ları vur-gulayan bir iç yenilenme ça rısında bulunuyorlardı. Onlar da modern bir devlet yapısı yaratma yönünde hareket ediyorlardı. Ama tabii ki, laik hareketlerin tersine, dinsel bir retori e ba vuruyorlardı. Onlar da iktidara geldiler. 1969'da Senussi rejiminin yerine daha laik bir rejim geçti. Suudi rejimi u ana kadar bu kadere ba arıyla direnmi tir.

slamcı adı verilen hareketlere baktı ımızda ne görüyoruz? ki ey söyleyen gruplar görüyoruz. İlk olarak, çe itli ülkelerde iktidara gelmi olan bütün bu hareketlerin, teknik olarak ba ımsız devletler olsalar bile, dı güçlerin kendi iç meselelerinde oynadı ı rolü ortadan kaldırmayı ba aramadıklarını söylüyorlar. ABD'nin bölgedeki rolü-nün sürdü üne ve tam da ortaça daki Haçlı devletlerini andırır bir biçimde içlerine yerle tirilen, esasen Batı'nın bir ileri karakolu gö-züyle baktıkları srail'in güçlü mevcudiyetine dikkat çekiyorlar. kin-ci olarak da, bu durumun tam da ona kar ı olduklarını iddia eden re-

jimler tarafından desteklendi ini, hatta mümkün kılındı nı söylüyorlar - dikkatinizi çekerim, sadece laik rejimler tarafından de il, muhtemelen Suudi Arabistan gibi dine dayalı rejimler tarafından da.

Dolayısıyla slamcılar, dı baskıyı alt etmek ve içeride bir yenilenme hissini beslemek isteniyorsa, bu modernist Arap rejimlerinden kurtulmak gerekir, diyor ve bu kategoriye Vahabileri de ekliyorlar. Elbette ki bu söylenenler Ayetullah Humeyni'nin ran'daki ah rejimi hakkında söyledikleriyle ve Taliban'ın Afganistan'daki sözde-Komünist rejim ve onun çe itli halefleri hakkında söyledikleriyle aynı. u ana kadar, Sudan hariç, Arap dünyasında hiçbir slami rejim iktidara gelmi de il.

Ayrıca, slamcı grupların siyasi olarak seferber olma tarzlarına bakıldı nda, sadece kar ı çıktıkları modernist rejimlerinkine alternatif bir retorik ve modern dünya sisteminin i leyi tarzına dair alternatif bir analiz ortaya koymakla kalmayıp bu modernist rejimlerin modern devletlerin birincil görevini, yani yurttarların asgari sürekli refahını ve güvenli ini sa lama görevini de ba aramadıklarını söyledikleri de görülebilir. slamcı örgütlerin muhtaç durumdakilere kapsamlı sosyal hizmet sa ladıkları ve sık sık devlet i levlerindeki ciddi bo lukları doldurdukları gayet iyi bilinmektedir. slamcı hareketlerin dikkat çekilen bir ba ka özelli i de, üniversitelerin teknik ve bilimsel dallarında okuyan çok sayıda ö renciyi de kendi saflarına çektikleri ve daha sonra davalarını savunurken bu ö rencilerin becerilerinden yararlandıklarıdır.

imdi bu iki özellik de -sosyal hizmet i levi ve slamcılı ın genç mühendis ve bilimcilere cazip gelmesi- slamcılarının miadını doldurmu bir tarım toplumuna dönmeyi özleyen romantikler olmadıklarını gösterir. slamcılar, daha ziyade alternatif bir modernlik biçiminin, teknolojik ilerlemeye açık olan ama laikli i ve ona e lik eden de erleri reddeden bir modernlik biçiminin aktarıcılarıdır. Ama devlet yapıları kar ısındaki tavırları çeli kilidir. ktidarda olmadıklarında, sadece siyasette de il, ideolojide de etkin bir devlet kar ıtı güç olu tururlar. Laik modernizmin merkezindeki anlayı ı, ahlaki ve siyasi bir dayanak noktası olarak kucaklayıcı, tarafsız farzedilen devletin merkezili i anlayı nı reddederler. Otorite sahibi bir yorumcular grubu tarafından ortaya kondu u haliyle bir dizi manevi de erin öncelikli oldu unda ısrar ederler. Bu öncelik, mesela bugün ran'da oldu u gi-

bi slamcılar fiilen siyasi iktidarı ele geçirdiklerinde çe itli soranlar yaratır ve devlet ile din otoriteleri arasında sürekli bir gerilim yaratma potansiyeline sahiptir - ama bu tam da modern laik devletin çözmeyi amaçladı ı sorundur. Siyasi bir güç olarak slamcılık, imdiye kadar devlet dı ı retori ine öncelik vermeyi sürdürmü tür.

O halde son yirmi, yirmi be yıldır slam ülkelerinde olup bitenleri nasıl yorumlayabiliriz? Bence asli unsur, tarihsel sistem kar ıtı hareketlerin, yani yirminci yüzyılda halk mücadelesinin en önemli ifadeleri olan ulusal yenilenme ve kurtulu hareketlerinin performansından, e itimli seçkinlerin ve genelde halkın duydu u hayal kırıklı ıdır. Bu hareketler, bütün farklı tipleriyle, yetersiz bulunmu tur. Nafile bir strateji izlemi olmakla suçlanmı lardır. Küçük bir grubun rü vet yiyerek mücadeleden kâr elde etmesine izin vermi olmakla suçlanmı lardır. Birinci hedeflerini, yani bölgelerindeki halkların gerçek siyasi özerkli e olsun, dünyanın egemen bölgelerine kıyasla gerçek ekonomik kalkınmaya olsun, ula malarını sa lama hedeflerini ba aramamı olmakla suçlanmı lardır. Bu suçlamaların söz konusu hareketlerin faaliyetlerine ili kin dengeli bir yargıyı temsil edip etmedi inin konuyla ilgisi yoktur; i in gerçe i bu hayal kırıklı nın kitlesel boyutlarda olmasıdır.

Hayal kırıklı nın öyle bir sonucu oldu: Sistem kar ıtı hareketlerin temeldeki uzun vadeli reformist stratejileri, özellikle de u iki merkezi taktikleri anlamsız göründü: Gelenek ve görenekleri laikle -me yoluyla dönü türmek ve güçlü devlet yapıları yaratmak. Anlamsız oldu u iddia edilen bu iki takti in ikisini de kullanmayan alternatif bir vizyonun önü açılmı oldu. slam dünyasında, bu alternatif vizyon slamcılıktı. Dünyanın ba ka yerlerinde aynı hayal kırıklı ı farklı vizyonlar çıkardı ortaya; ama hepsinin ortak özelli i, anlamsız oldu u iddia edilen taktikleri reddetmeleriydi.

Dünya sistemindeki iktidar sahiplerinin bakı açısından, bu alternatif vizyonlar ulusal kurtulu hareketlerinin artık eskimi taktiklerinden hem daha iyi hem daha kötüdür. Eski Sol'un her zaman i aret etti i anlamda daha iyidirler. Alternatif vizyonlar insanları modern dünya sisteminin gerçek yapılarına nüfuz eden bir analizden uzakla -tırır ve böylece dünya sistemi içindeki ayrıcalıklıların bu yapıları gündelik olarak korumalarını kolayla tırır. Suçlama udur: slamcılık gibi alternatif vizyonları savunanlar devlet iktidarına geldikle-

rinde, ya gerçek bir dı politikaları olmadı ı, ya etkisiz bir dı politikaları oldu u ya da aslında kolayca hasımlarının saflarına geçip sistemin çerçevesi içinde çalı tıkları görülür. Bu suçlama, bir noktaya kadar do rudur.

Öte yandan, alternatif bir vizyona sahip güçlerin yükseli i, basit bir nedenle, dünya sistemi içindeki güçlüler açısından fena halde kötü bir eydir. Modern dünya sisteminin temel istikrar kazandırıcı özelliklerinden biri, halkların, gündelik hayatlarına müdahale eden bütün dı güçlere kar ı etkili siyasi savunucular sıfatıyla devlet yapılarına duydukları güvendir. Bu anlamda söz konusu devlet yapıları, özellikle laik sistem kar ıtı hareketlerin iktidara gelmelerinden sonra, siyasi seferberli i bariz biçimde sona erdirirler. Liderlere güven duyulmasını ister, dolayısıyla sabır vazederler. Oysa alternatif hareketler devlet yapılarına duyulan güveni çökttiklerinde, siyasi hareketsizli e neden olan kısıtlamaları da kaldırmı olurlar.

Bu alternatif hareketlerin yükseli inin artı ve eksilerine ili kin olarak dünya sistemindeki güçlüler açısından yapılan bu hesap, s-lam'ın bugünlerde Batı'da neden iblisle tirildi ini büyük ölçüde açıklar. slami güçleri kendi saflarına katma seçene i Batı tarafından sürekli denense de, Batılı güç sahipleri genelde halkın kendi devlet yapılarına olan güveninin çökertilmesinin tehlikelerini vurgulamaktadırlar. slami dünya özelinde, oradaki slam ülkelerine özgü iki etken bunu daha da peki tirir: srail'in varlı ı ve petrol kayna ı olarak oynadıkları rol. Bu iki etken tek ba larına pek bir ey açıklamazlar, ama slamcılı a verilen taktik tepkinin seçilmesinde takviye unsurlar olarak can alıcı önemdedirler.

Petrol kaynaklarının varlı ı Arap dünyası için hem bir nimet hem de bir lanet olmakla birlikte yine de onların kontrolü dı ındaki bir gerçekliktir - her ne kadar sonsuza dek sürmeyecek bir gerçeklik olsa da. Öte yandan srail'in varlı ı tarihsel açıdan zorunlu olmayan bir gerçekliktir, bu yüzden de i meye daha açıktır ve dolayısıyla iddetli mücadelelerin oda ı olmu tur. Nitekim, Batı dünyasının srail devletine verdi i çok güçlü deste in kayna ına kısaca bakmamız gerekir. Bu destek hiçbir zaman kaçınılmaz olmamı tır. Ve 1945 itibariyle, hatta 1948 itibariyle bile çok belirsiz oldu unu hatırlatayım. Ben aslında bu deste in 1967'ye kadar ne ABD'de ne de Batı Avrupa'da bir politika önceli i halinde sabitlendi ine de inanmıyorum.

Bu politikanın üç unsuru vardır. Birincisi, Hıristiyan dünyasının, neredeyse Hıristiyanlı ın ba langıcından beri yaygın olarak görülen tarihsel anti-semitizminin, Nazizm ve Yahudi Soykırımı'nda ahlaken i renç bir zirveye ula mı olması ve bunun çok iddetli bir suçluluk tepkisine neden olmasıdır. Bu Hıristiyanca suçluluk hissinin mevcut durum içinde oynadı ı rolü azımsamak hata olacaktır. Bu his Batı'daki bir dizi önemli toplumsal grubun -laik entelektüeller, Katolik kilisesi ve fundamentalist Protestan mezheplerinin- retori inde dramatik de i ikliklere yol açmı tır; hatta Protestan mezheplerinden bazıları imdilerde srail devletinin varlı ının sa'nın tekrar dünyaya dönmesinin önko ulu oldu undan dem vuran bir dil tutturmu lardır.

1967 sava larında srail zafer kazanmı olmasaydı suçluluk kompleksi di er jeopolitik kaygılara baskın çıkmayabilirdi. Bu zafer iki ey yaptı. Bir yandan, dünya Yahudili i'nin srail'e daha önce hiç vermedi i ölçüde destek vermesine yol açtı. Araplar kar ısında kazanılan bu zafer, bir ve aynı anda, hem Soykırım'ın telafisi sayılma, hem de Arap dünyasının soykırımın ikinci bir versiyonunu ba latma tehdidi olu turdu una inanılmasını sa lama gibi psikolojik bir sonuç yarattı. Yine, böyle bir görü ün ne derecede haklı oldu unu tartı mayaca ım, sadece ortaya çıkmı oldu unda ısrar edece im.

ikinci sonuç, üphesiz, Batı dünyasının ilk kez, srail'in huzursuz Arap ülkeleri üzerinde askeri bir kontrol kurma i levi görebilece ine ikna olmasıydı ve srail Batı'nın jeopolitik stratejisine entegre edildi. Bu kararın bedeli, 1989 Aralık ayında ntifada'nın ba lamasıyla iyice a ırla tı; Batı'nın barı süreci denen eye duydu u ilginin ve Batılı devletlerin srail hükümeti kar ısında gittikçe daha fazla sıkıntı ya amasının nedeni de budur. Ama srail'e verilen temel destek hâlâ ortadan kalkmı de il.

Her halükârda, Hıristiyanların anti-semitizmden kaynaklanan suçluluk hissi, dünyanın dört bir yanındaki Yahudilerin srail'e verdikleri destek ve Batı'nın srail'e dünyanın en önemli petrol bölgesinin siyasi istikrara kavu masında i e yarayacak bir unsur olarak bakmasının bile imi, slami terörizm adı verilen eyin 1990'lann büyük iblisi olarak medyatikle tirilmesine yol açtı. Sovyet Komünizmi ve San Tehlike iblisleri de buharla mı gibi göründü ü için bu medyatikle tirme daha da arttı. slam, Budizm'in ya da Hinduizm'in tersine, kültürel olarak Hıristiyanlı ın kuzeni oldu undan slamcılı ı iblis-

le tirmek daha kolaydı. Bu aile içi kan davası tınısı, iblisle tirmerin akıldılığını ve kalıcılığını daha da artırır. slam'ın iblis seçilmesine yardımcı olan bir başka unsur da, slam dünyasının çekirdeğinin önemli bir kısmının hiçbir zaman gerçekten sömürgele tirilmemi olmasıdır. Bu önemlidir. Batı eski sömürgeleleriyle uğraşırken kendine epey güvenir. Ne de olsa, bu bölgeleri bir zamanlar fethedip yönetmişlerdir, onların zayıflıklarını bildiklerini düşünürler. Sömürgele tirilmemi ya da sadece yarı sömürgele tirilmiş bölgeler ise bir gizem ve dolayısıyla tehlike halesini korurlar.

Tezlerimi özetleyeyim. Bir yanda, slam dünyasında olup bitenler, özellikle de toplumsal ve siyasi bir güç olarak slamcılığın yükselişi, dünya sisteminin bütün çevre bölgelerinde olup bitenlerin bir türünden ibarettir. Bu olayların temel yorumu, sistem karıştı hareketlerin tarihsel yükselişi, görünüşteki başarıları ve gerçekteki siyasi başarısızlıkları, bunun sonucunda ortaya çıkan hayal kırıklığı ve alternatif stratejiler arayışı etrafında dönmek zorundadır. Bütün bunlar, tarihsel bir toplumsal sistem olarak modern dünya sisteminin gelişiminin birer parçasıdır.

Öte yandan, Batı ile slam'ın ilişkinde, Batı'da slam'ın olağanüstü derecede iblisle tirilmesine yol açan bazı özel unsurlar vardır. Bu unsurların oluştuğu bile ima dikkat çekmeye çalıştım: Hıristiyanlık ile slam arasındaki asırlık ilişki, Hıristiyanlık ile Musevilik arasındaki asırlık ilişki ve bu üç dinin kapsamlı aile bağları denebilecek bağlarla birbirlerine bağlı olmaları. Bunlara, deşirilmesi imkânsız ama teorik olarak rastlantısal bir jeoekonomik gerçeklik, petrol merkezi olmayı ekledim. Son olarak da, dünyanın sömürgele tirilmemiş bölgelerinden gelebilecek alternatif iblislerin ortadan kalkması olmasını ekledim.

Bu da beni son temama getiriyor. Batı iblisiz yapabilir mi? Şu anda üpheliyim. Batı devasa bir krizle karşı karşıyadır- sadece ekonomik değil, temelde siyasi ve toplumsal bir kriz. Kapitalist dünya ekonomisi tarihsel bir toplumsal sistem olarak krizdedir. Burada söz konusu krizi ayrıntılı olarak anlatmam mümkün değil, bunu birçok kez başka yerlerde¹ yaptım. Bu meseleleri şunu vurgulamak için gündeme getiriyorum: Bütün bunların sonucunda, Batı'da çok fazla kafa karışıklığı ve kendinden üphe ortaya çıkmıştır ki bu her zaman iblislere ihtiyaç duyulmasını gerektiren bir durumdur. Başlıca bütün

aktörlerin zikzaklar çizen taktiklerinden anlaşılacağı üzere, aynı kafa karışıklığı ve kendinden üphe slam dünyasına da yayılmıştır. Laik güçler de aynı durumdadır. slami güçler de gerçek siyasi programlarının ne olduğu veya ne olması gerektiği konusunda net değildir ve kendi aralarında uzlaşmaya da varamamışlardır.

Bir kez daha, bunu da bir bütün olarak dünya sistemi başlaması için ne yerle tirmemiz ve dikkatimizi slam dünyasıyla sınırlamamız gerekir. Krizdeki sistemler kaotik bir döneme girerler, en sonunda bu dönemden de yeni bir düzen çıkar. Yörüngeleri çatallanır ve hangi dalın galebe çalacağını öngörmek için tabiatı gereği imkânsızdır. Pratikte bu iki anlama gelir. Sistem denge durumundan uzak olduğu için, şunu ya da bu doğrultudaki küçük kuvvetler bile tayin edici olabilir. İkincisi, bu nedenle toplumsal mücadele son derece şiddetlidir. Dolayısıyla karışımızdaki soru, gelecekteki toplumsal sistemi biçimlendirmek için verilen mücadeledeki tarafların nasıl saflar olurlar olacaktır.

Mücadeleler bu kadar şiddetli olmadıkları zamanlarda hatlar keskin görünüyordu. Bu yüzden modern dünya sistemi içinde sistem karıştı hareketler olduğundan bahsedebiliyoruz. Bu hareketler dertlerinin ne olduğunu ve başlıca düşmanlarının kim olduğunu bildiklerini düşünüyorlardı. Mevcut sistemi savunan güçler de öyle. Son yirmi beş yılın hepimize öğrettiği şey- ben bunu 1968 dünya devriminin verdiği ders olarak görüyorum- mücadele anlayışımızın temelden sakat olduğu, hangi tarafta olunursa olunsun hasımların gerçek hasımlar, müttefiklerin de gerçek müttefikler olmadığıydı. Bu anlamda slamcılar, mevcut tarihsel sistemi hangi meselelerin böldüğüne ve olası bir yeniden inşa edilmiş dünya sisteminin alternatif tarihsel imkânlarının neler olduğuna dair anlayışımızı yeniden ayarlamamız gerektiğini söylemekte kesinlikle haklılar.

Ele tirişleri yerinde, peki çözümleri? Söylediğim gibi, ben onların gerçekten nasıl bir çözümleri amaçladıklarından emin olmadıklarına inanmıyorum. Onların öncüllerinin bazılarını ya da çoğunluğu paylaşmayan ve daha laik bir geleneğin mirasçısı olanlarımız, onların

1. Bkz. özellikle *Utopistics, or Historical Choices for the Twentieth Century*, New York: New Press, 1998 (Türkçesi: *Ütopistikya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleriz*, İstanbul: Avesta, 2001).

önerdikleri şeylerin çoğunun daha iyi bir geleceğe giden ilk adımlar olduğunu kabul etmekte zorlanıyoruz. Ben, mevcut dünya sisteminin temel sınırları ve tarihsel alternatiflerimizin parametreleri konusunda sahici bir diyaloga, daha doğrusu multilateraliteye ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Ahsen, temel çatı manın, bazı insanların ayrıcalıklı olacağını, geri kalan çoğunun ise olmayacağını hiyerarşik bir dünya düzeni kurmaya ya da bu düzeni yeniden kurmaya çalışanlar ile azami ölçüde demokratik ve eşitlikçi bir düzenin aetmeye çalışanlar arasında gerçekleştireceği kanısındayım. Bu hedefin kendisini temellendirecek farklı türden diğer sistemlerine ihtiyaç duyduğunu ve tarihsel dünya dinlerinin bu diğer sistemlerinde nelerin can alıcı önem taşıdığı konusunda bize öğretecek çok şeyleri olduğunu düşünüyorum.

Gerçek sorun şu ki dünyanın her yerindeki laik ve fundamentalist kamplarda, önümüzdeki elli yılın en önemli siyasi-toplumsal mücadelesi olacaktır. Öngördüğümüz mücadelenin her iki tarafında da yer alabilecek insanlar olmasıdır. Ben ahsen meseleyi laiklik ve karşı fundamentalizm meselesi olarak ortaya koymanın, bizi görüş netliğinden büyük ölçüde uzaklaştırdığını düşünüyorum. Ve şu anda en çok ihtiyacımız olan şey de iblisler değil, netliktir.

6. Bölüm Ötekiler: Biz

Kimiz? Ötekiler Kim?*

Burada hem biyolojik hem de kültürel bir karakter taşıyan çeşitli özsellere sahip ve indirgemeci düşünme tarzlarını adlandırmak için kullandığımız bir tür kısaltma olan "ırk bilim" in gücünün farkına varmak, "ırk" ın toplumsal, ekonomik, kültürel ve tarihsel deneyimlerimizi düzenleme konusunda hâlâ sahip olduğu güçle hesaplaşmanın temel bir parçasıdır.

Paul Gilroy, *Against Race*

SOĞUK SAVAŞ diye bir şey vardı, hem de o kadar eskilerde değil. Herkes ondan ideolojik bir savaş diye bahsediyordu. Bazılarına göre bu özgür dünya ile Komünizmin diğer imparatorluğu arasındaki savaş; bazılarına göre ise sömürücü kapitalist sınıf ile dünya güçleri arasındaki savaş. Ama herkes bunun temel siyasi değerler üzerinde verilen bir ölüm kalım mücadelesi olduğunu inanmıştı iddiasındaydı.

Bir gün Soğuk Savaş sona erdi. Bu son aslında biraz ani ve beklenmedik oldu. Marksist-Leninist olma iddiasındaki Avrupa rejimlerinin neredeyse tamamı yok oldu. Komünist partilerin iktidarda olduğu Asya ülkeleri ve Küba aynı ideolojik giysiyi giymeyi sürdürdüler, tamam, ama genelde dünya artık "Soğuk Savaş" olmadığını kabul ediyormuş gibi görünüyordu ve buna büyük ölçüde rahatlama hissiyle bakılıyordu.

Bu yeni durum kimileri tarafından acağı bir şekilde "tarihin sonu" diye selamlandı, ama çoğu insan tarihin bitimsiz yoluna devam

* Bu yazı ilk olarak 20 Eylül 2002'de Hong Kong Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nin Kültür Araştırmaları Merkezi'nde Y. K. Pao Yüksek Kürsüsü Konferansı olarak sunulmuştur.

1. Paul Gilroy, *Against Race: Imagining Political Culture Beyond the Color Line*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000, s. 72.

etmekte oldu unu dü ünüyormu gibiydi. Ba lamak üzere olan veya muhtemelen çoktan ba lamı olan ve Bayan Thatcher'ın unutulmaz tabiriyle, alternatifi olmayan o harika yeni dünya'yı tasvir etmek için "küreselle me" diye yeni bir sözcük yaygın biçimde kullanılmaya ba ladı. Tarihin aynı anında, güçlü bir yeni akademik vurgunun, 1970'lerde ba lamı olan ama 1990'larda doru a çıkmı gibi görünen bir vurgunun olgunla masına tanık olduk. Bu vurgu genelde "kültür" incelemeleri adıyla bilinir.

"Kültür" bir zamanlar selim bir kelimeydi. Yüksek kültür övünülecek bir eydi. Kimse kültürsüz diye tarif edilmek istemiyordu. Kültür kendini kısıtlama, görgü, be ni demektir. Oysa bu yeni kültür incelemeleri alanı daha saldırgan bir haleti ruhiyeyi içinde barındırıyordu. Tam bir akademik sonradan görmelikle, kesin ifadeler kullanarak, kendisinin bilgi yapılan içindeki derin bir ihmali giderdi ini ilan ediyordu. Kültür incelemeleri ço unlukla "çokkültürcülük" diye bir eyin pe ine dü mü olmakla birlikte anılıyor, onunla aynı saflara yerle tiriliyordu. Çokkültürcülük de siyasi bir talepti, ezilmi , ihmali edilmi ya da baskı görmü olduklarını dü ünlen grupların bir talebiydi. Bu arada, farklı bir kampta ve Yerle ik Düzen dünyasının içinde, kültür kavramını çok farklı biçimde kullanan ki iler vardı. Bunlar yirmi birinci yüzyılın bir "medeniyetler çatı ması" yüzyılı olaca mını ve bu meydan okumaya kar ılıklı vermek için kendimizi siyasi olarak (ve üstü kapalı bir biçimde askeri olarak) donatmamız gerekti ini söylüyorlardı. Çokkültürcülük savunucularının özgürle tirici bir ihtimal, yani Batdı ı kültürlerin kendilerini ba arılı bir biçimde yeniden ortaya koymaları ihtimali olarak gördükleri eyi, medeniyetler çatı ması tezinin savunucuları esas tehdit olarak görüyorlardı.

Burada ne oluyor? Bir kere ben bu konuda ne sıfatla konu uyorum? Çin'de bulunan bir Amerikalı olarak mı konu uyorum - halen dünya sistemindeki en güçlü devletin bir yurtta ı dünyadaki en eski medeniyete mensup dinleyicilere mi hitap ediyor? Yoksa Batdı ı dünyadan dinleyicilere hitap eden bir pan-Avrupalı -Beyaz olmayanlar arasında bir Beyaz- konumunda mıyım? Adı bile modernlik kokan bir üniversitede -bir bilim ve teknoloji üniversitesinde- dinleyicilere hitap eden bir modern dünyalı mıyım? Sadece akranları -Hong Kong'da çalı an akranları- arasında bulunan akademik bir ara tırmacı mıyım? Yoksa asli yuvası be eri bilimlerde olan bir kavramla,

kültür kavramıyla ba a çıkmaya çalı an bir sosyal bilimci miyim?

Dürüst olayım, bu rollerden hangisinin beni tarif etti inden ya da herhangi biri ediyorsa en iyi hangisinin tarif etti inden emin de ilim. Bu rollerden hangisini oynamak istedi imden de emin de ilim. Kendi biyografilerimizi zannetti imizden çok daha az kontrol edebiliriz ve analizlerimizde "nesnel" olmayı, e er bu akademik çalı malarımızda biyografilerimizi bir yana bırakmamız gerekti i anlamına geliyorsa, son derece güç bulabiliriz. Hiçbirimizi sınıflandırmak kolay de ildir. Biyografiler karma ık karı ımlardır ve kendimizi içinde buldu umuz farklı yerlerin a ırlıkları ba kaları tarafından da kendimiz tarafından da ille de kolayca saptanamayabilir. Bu a ırlıklar zaman içinde hep aynı da kalmaz. Bugün oldu um ey ille de dün oldu umla özde de ildir.

Sizlere u anda içinde ya adı ımız dünyayı anlamaya çalı an bir sosyal bilimci olarak, bu dünyanın gidi atından derin kaygılar duyan ve onun içinde ve üzerinde eylemenin ahlaki görevi oldu unu dü ünlen bir sosyal bilimci olarak yakla ıyorum. Modern dünyalı, ama yine de modern dünyanın ne oldu u konusunda derin çekinceleri olan ve eski dünya sistemlerine göre bir ilerlemeyi temsil etti inden artık hiç mi hiç emin olmayan biri olarak yakla ıyorum. Bir Amerikalı ve pan-Avrupalı olmaktan muhtemelen kaçamam ki bunu yapmaya çalı mam için iyi bir neden de göremiyorum. Ve bu ya ımda bir akademisyen hayatının erdemlerini oldu u kadar günahlarını da ta ıdı ıma hiç üphe yok.

Zaman hakkında, evrenselcilik hakkında ve tikelcilik hakkında konu aca ım; sonra da bu tartı mayı dü üncelerimizde ve siyasetimizde "biz" in ve "ötekiler" in kim oldu u konusunda konu mak için kullanaca ım. Ama burada hemen bir düzeltme yapayım, çünkü zamandan, evrenselciliğten ve tikelciliğten sadece ço ul olarak bahsedecem, bu kelimelerin ba ka türlü herhangi bir anlamı oldu una inanmıyorum. Birden çok zamansallık, birden çok evrenselcilik ve birden çok tikelcilik vardır. Ve kültür konusunu tartı rken ya adı ımız kafa karı ıklı ının önemli bir kısmı analiz sırasında bu çoklu un bastırılmasının sonucudur.

Zamansallıklarla ba layalım. Sözlerime So uk Sava 'tan bahsederek ba ladım. So uk Sava 'ın tarihi genellikle 1945 ile 1989 arasında yerle tirilir. Aslında Andre Fontaine uzun bir süre önce, So uk Sa-

va 'ın 1917'de ba ladı ında ısrar ediyordu.² So uk Sava 'ı 1917'den ba latmak analizi dikkate de er oranda de i tirir. Ama u anda bu önemli de il. So uk Sava 'ın bitmi oldu u varsayılıyor. Ama ABD' deki, Çin veya Rusya'daki bazı seslere kulak verildi inde, herkese bitmi gibi görünmedi i anla ılıyor. Bu sesler So uk Sava 'ın ideolojik retori ini halihazırdaki dünya gerçekli ini tanımlamak için kullanmayı sürdürüyormu gibi görünüyorlar. Belki de onları fazla ciddiye almamız gerek. *Realpolitik* savunuculan her zaman, ideolojinin sadece devletlerin *raison d'état'sını* (varlık nedenini) maskeleye yarayan bir retorik oldu unu ve yönetici tabakaların resmen benimsedikleri ideolojiyi asla fazla kaale almadıklarını ileri sürmüşlerdir. Charles de Gaulle'ün Sovyetler Birli i'nin öncelikle Rus imparatorlu u, ABD'nin de Amerikan imparatorlu u oldu undan pek üphesi yoktu ve analiz ve hesaplarını buna göre yapıyordu. Yanılıyor muydu? Richard Nixon Mao Zedung'la buluşmak için Çin'e gitti inde, her ikisi de ideolojiyi *raison d'état'ya* mı tâbi kılıyorlardı, yoksa her ikisi de daha uzun vadeli ideolojik hedefleri mi takip ediyorlardı? Tarihçiler daha yüzyıllarca bu konuda tartışmayı sürdüreceklerdir üphesiz.

Bugün ABD ve Çin dünya piyasası için üretimi te vik etmeye yönelik ortak bir ba lılı ı paylaşıyor gibi görünüyorlar. Ama her biri bu ba lılı ın köklerini farklı biçimde tanımlıyor. Amerikalı siyasetçiler ve allameler ABD'yi serbest girişimci kapitalizme ba lı bir ülke olarak tarif etmeyi sürdürüyorlar, Çinli siyasetçi ve allameler de Çin'i u sıralarda bazen piyasa sosyalizmi de denen sosyalizme ba lı bir ülke olarak tarif etmeyi sürdürüyorlar. Biz sosyal bilimciler bu kendilik tariflerini yüzeysel halleriyle kabul mu etmeliyiz? Etmeyorsak, her iki ülkenin yapılarını aslında nasıl tarif etmemiz gerekiyor?

Bu kendi hakkındaki tariflerdeki faktörlerden biri, en azından liderleri ve yurttaşlarının ço u düzeyinde her iki ülkede de ortak olan kronozofidir³ üphesiz. Her iki ülke de çizgisel ilerleme varsayımına dayalı uzun vadeli bir iyimserli e ba lıdır. Her ikisi de daha kusur-

2. Andre Fontaine, *Histoire de la guerre froide*, 2 cilt (Paris: Fayard, 1983).

3. Kronozoff kavramı için bkz. Krzysztof Pomian, "The Secular Evolution of the Concept of the Cycles", *Review* 2, no. 4 (Bahar 1979): 563-646. Pomian terimi "kronometri" ve "kronoloji" kavramlarına kar it olarak kullanarak öyle der: "Kronozoff, zamandan bahseder; zamanı bir söylemin, daha do rusu genelde söylemin nesnesi haline getirir" (568-69).

suz topluma giden yolda oldu undan emin gibidir. Gelgelelim, bu kendilik tarifleri, bir anlamda bugünün analizleri oldukları kadar, söz konusu ülkelerin ula ma yolunda mesafe kaydettikleri teleolojik hedefin anlatımlarıdır da. Ama bize farklı zamansallıklar verecek ba ka kronozofiler de vardır. Ve her kronozofinin kendi içinde bile, bize yine farklı zamansallıklar verecek ba ka dönemselle tirmeler vardır.

Unutulmaması gereken en önemli ey, bu toplumsal zamansallıkların ço unda aynı anda ya adı ımızdır. Mesela, dünyayı bir tarihsel sistem olarak modern dünya sistemi açısından analiz edebiliriz, bu da bizi zamansal sınırlarımızı o uzun on altıncı yüzyıldan bugüne kadar uzanan dönem olarak belirlemeye itecektir. Bu sistemi tarif etmenin birçok yolundan biri de, dönemselle merkez kaymalarına ba vurmak, sistemi hegemonyası her zaman geçici olan hegemonik güçlerin art arda geli i olarak görmektir. Bunu yapsaydık, Amerikan hegemonyasının yükselişinin 1870'lerde ba layıp 1945-1970 arası dönemde zirvesine ula tı ından ve imdi de gerileyişinin ilk a amalarında oldu undan bahsedebilirdik. Ve üphesiz aslında sık sık sorulan o soruyu, bir sonraki hegemonik gücün kim olabilece ini sorabilirdik. Bazıları Japonya'yı, az sayıda ki i de Çin'i zikrediyor, hâlâ böyle bir meselede net bir biçimde dü ünmemizi engelleyecek ölçüde ABD hegemonyasının etkisi altında oldu umuzu dü ünlenler de var.

Ya da, yine modern dünya sisteminin zaman sınırları içinde kalarak, geçmi iki yüzyılın tarihini pan-Avrupa'nın bir dünya hâkimiyeti projesi ("Avrupa'nın geni lemesi") olarak görebilir ve bu geni lemenin zirve noktasına ne zaman -1900'de mi, 1945'te mi, 1989'da mı?- vardı ını tartışabilirdik. Ya da gerilemenin ne zaman ba ladı ını tartışabilirdik - 1905'te Japonların Rusları yenmesiyle mi, Çinli Komünistlerin 1949'da anghay'a girmeleriyle mi, 1955'teki Bandung Konferansı'yla mı, yoksa 1973'te ABD'nin Vietnam'da u radı ı yenilgiyle mi? Sonra da bu gerilemenin modern dünya sistemi içindeki yapısal bir krizin i areti mi, yoksa (kimilerinin iddia edece i gibi) Asya'nın yerküre üzerindeki merkezilişinin yerine geçici olarak kısa bir Batılı ya da Avrupalı u ra ın geçti i, çok daha uzun bir tarihsel sürecin bir a amasının sonu mu oldu unu tartışabilirdik.

çinde ya adı ımız birçok zamansallık olması bazı analitik kafa kar ıklıklarına kapılmamıza yol açabilir, ama bunlar hakkında dü ünme ve bunlarla hesapla mak birçok evrenselcili i ele almaya

göre çok daha kolaydır. "Birçok evrenselcilik" tabiri, terimlerde çelişki içerir üphesiz. "Evrenselcilik" in, *zaman ve mekânın bütün noktalarında* bütün ki iler, bütün gruplar, bütün tarihsel toplumsal sistemler için geçerli yasalar ya da hakikatler oldu u görü üne kar ılıklı geldi i varsayılır. Tek bir eyin nasıl olur da birçok versiyonu olur? Bu noktada, Hıristiyan ilahiyatının uzun zamandır Tanrı'nın hem bir hem de üç oldu u, teslisi savunan versiyonlarından ya da Hinduların tanrıların birçok tecellisi oldu u fikrinden bahsedebilirim. Bunlar bilimsel de il teolojik fikirlerdir, ama bir tür hikmete, bilimin sık sık ihmal etti i ve bu ihmalinin zararını gördü ü türden bir hikmete i aret ederler ve bu hikmetin, evriminin ilerki bir noktasında genellikle do rulandı ı görülür.

Ama teolojik içgörülere ba vurmak istemiyorum. Hem popüler, cemaat-temelli iddialar düzeyinde hem de bilimsel iddialar düzeyinde birçok evrenselcilik oldu u gayet açıktır. Bu iddialardan birinin çerçevesi içinden konu arak, di erlerini düpedüz yanlı ya da en azından kötü ifade edilmi bularak reddedebiliriz elbette - bu sık sık yapılır da. Her türlü nomotetik sosyal bilim tam da bu usule dayalıdır. "Bilim" teriminin, herhangi bir bilgi alanında, benzersiz bir evrenselcilik in a etmek için çalı an ki ilere tahsis edilmesi gerekti inde ısrar edecek birçok ki i vardır. Ben sadece benzersiz bir evrenselcilik olmadı ını ve olamayaca ını de il, aynı zamanda bilimin bünyesi gere i belirsiz ve dolayısıyla umut verecek kadar yaratıcı bir evren içinde birçok farklı evrenselcili e en iyi nasıl kılavuzluk edilebilece ini bulma arayışı oldu unu da söylemek istiyorum.⁴

Modern dünya, tarihinin büyük bölümünde Aristoteles'in orta terimin dı lanması doktrininin tutsa ı olmu tur. Bir ey ya A'dır ya da A-de il. Üçüncü bir olasılık yoktur. Ama kuantum mekani i bizi, eylerin aynı anda iki farklı ey olabilecekleri, ya da en azından çok farklı iki yolla ölçülebilecekleri veya iki farklı denklemlerle kar ılayabilecekleri fikrine alı tırmı tır. İ ik hem bir parçacıklar kümesi hem de bir sürekli dalgadır. Seçim yapmamız gerekmez, daha do rusu seçim yapamayız.

4. Bkz. Uya Prigogine, *The End of Certainty*, New York: Free Press, 1997. Fransızcadaki özgün başlık *La Fin des certitudes*, terimin ço ul halini kullanır: "Kesinlikler."

Sosyal bilimde de aynı sorunla kar ı kar ıyayız. Kamu politikası alanında, gruplar farklı temel de erleri ya da farklı de er öncelikleri temelinde düzenli olarak birbirleriyle rekabet ederler. Aslında ki isel hayatlarımızda sürekli bu tür meselelerle kar ı kar ıya kalırız. Gazetelerde Siyam ikizi olan iki Avrupalı bebe in trajik durumunu okudum. Doktorlar, ikizlerin sadece bir kalbi ve bir akci eri oldu u için, birbirlerinden ancak ikizlerden birinin ölüp birinin hayatta kalaca ı ekilde ayrılacaklarını söylüyorlar. Doktorlar ayrıca, ikizleri ayırmazlarsa, ikisinin de birkaç ay içinde ölece ini söylüyorlar. İkizlerin annesi ve babası ise di eri ya asın diye bir çocu un öldürülmesine izin veremeyeceklerini söylüyorlar. Bu ahlaki açmazı, ahlaki önceliklerdeki bu farklılı ı hukuk yoluyla çözmesi için ngiliz mahkemelerine ba vurulmu .

Bu tür bütün seçimler trajik de ildir. Hepsi iki ayrı ya ama hakkı arasında seçim yapmamızı gerektirmez. Ama temelde yatan meseleler her yerde kar ımıza çıkar ve hepimizden kolektif olarak sürekli tarihsel seçimler yapmamız istenir. Herhangi bir ülkenin "içi leri" ne di arıdan müdahaleyle ilgili bütün tartı malar bir yandan evrensel insan haklarıyla ilgili iddialara, öbür yandan da ülkelerin ba kalarının kendilerine emperyalist ve buyurgan bir edayla de erler dayatmasına boyun e meme haklarına ba vururlar. Bu son tartı ma en ba ndan beri modern dünya sisteminin merkezinde yer almı tır ve son on yıl içinde yeniden öne çıkmı tır.

Modern dünya sisteminin, kapitalist dünya ekonomisinin gerçekli i, hiyerarşik, e itsiz, kutupla tırıcı bir sistem olmasıdır; siyasi yapısı da bazı devletlerin öbürlerinden bariz biçimde daha güçlü oldu u bir devletlerarası sisteme dayanır. Sonsuz sermaye birikimi sürecine yardım babından, daha güçlü devletler sürekli olarak daha zayıf devletlere, kendi iradelerini mümkün oldu u ölçüde dayatırlar. Buna emperyalizm denir ve dünya sisteminin yapısına içkin bir eydir. Gelgelelim, emperyalizmin her zaman ahlaki bir savunusu da olmu tur. "Medenile tirme misyonu", yani ba kalarını evrensel de erlerin art ko tu u normlara uymaya zorlama yönündeki farazi ahlaki zorunluluk gerekçesiyle emperyalizm haklı çıkarılmaya çalı ılımtır. Evrensel oldu u söylenen de erlerin her zaman esasen emperyalist gücün ortaya koydu u de erler olması tuhaf bir rastlantı gibi görünmektedir. Kurbanların bu sahte ahlaka direnmeleri apaçık bir erdemdir.

Ama öte yandan, yerel despotluklar her zaman sınırlarını kapalı tutma ve kendi kötülüklerine yapılacak her türlü "d müdahale"yi reddetme yetenekleri sayesinde serpilmişlerdir. Egemenlik kılıfı altında zaman zaman i lenen suçların büyüklü ü göz önüne alındı ında, bizler de müdahale etmemenin yol açtı ı kötülükler kar ısında gittikçe daha hassas bir hale geldik. Birçok hükümet ve kilisenin geçmi te yaptıkları hatalardan dolayı özürler diledi i bu dönemde, ba -kalarının yanlış larına kar ı çıkmayı (ve belki de böylece bu yanlış ların yapılmasını önlemeyi) ba aramamı olanları, özellikle de güçlü göründükleri halde bunu yapmamı olanları hatırlamamız tembihleniyor sürekli. Yahudi Soykırımı'ndan Ruanda'ya, boyunlarımızı suçluluk albatrosu asılmış durumda. Yahudi Soykırımı'ndan önce de Atlantik'teki köle ticareti ve sayısız yerli halkın katledilmesi vardı; bugün bile her yerde görülen çocuk eme i kullanımından ise hiç bahsetmiyoruz.

Demek ki geçmi e ve bugüne dair bu de erlendirmelerle hesapla mak bilim dünyasının de il, siyaset dünyasının i iyimi gibi yaparak yakamızı sıyramayız. Neticede hepimizin ısrarla kaçındı ı ey, birçok evrensellik olmasını tartışmaktır. Gelgelelim, madem birçok evrensellik var, hepsine aynı a ırlı ı ve yeri mi vermeliyiz? Bu, bütününü göreci mi olmamız gerekti ini sormanın ba ka bir yoludur. Cevap tabii ki hayır. Çünkü birçok evrenselcilik arasında uzla ma sa lama formülü oldu u ne kadar do ruysa, di erleriyle kesinlikle ba da mayan bazı evrenselcilikler oldu u da o kadar do rudur. Böylece bir üst tartışmaya girmeye zorlanırsınız: Evrenselcilikler arasında tek bir hiyerar i mi vardır, bazıları makul ve kabul edilebilir, di erleri ise fena halde i renç midir? E er cevap evet olarsa, ki galiba öyle, bu tam da kaçmaya çalış tımız e siz evrenselcili e dönmenin ba ka bir yolu de il midir? Her halükârda, evrenselcilikler arasında bir hiyerar i oldu unu söylemek hiçbir eyi çözmez, çünkü hâlâ hangi iddiaları kesinlikle dı layaca ımızla ilgili yargılara hangi temele dayanarak varaca ımıza karar vermemiz gerekecektir.

Böyle bir sorunun kolay ya da dolaysız bir cevabı yoktur. Bunun yerine çok net olmasa da bazı sınırlar çizmeye çalış mak tek gerçek alternatiftir. Do ru ile iyiyi birle tirmeye yönelik sürekli aray ımız bunu gerektirir. Pozitif eylem, ütöpik bir son noktaya varmak de il, yolculuktur. Bu ahlaki bir yolculuktur, ama entelektüel bir yolculuk-

tur da. Üstelik ancak aray ı a katılanların gerçekten dünya çapında bir kolektivite olu turmaları sayesinde makul bir biçimde sürdürülebi-cek bir yolculuktur. Her bir katılımcı bu aray ı a farklı bir biyografi, farklı bir öncelikler deneyimi, alternatif yolların olası sonuçlarına dair farklı bir bakı getirecektir. Her biri ötekinin kötü e ilimlerini ya da kötü yargılarını kısıtlayacaktır.

Pratikte, modern kafa yapısında iz bırakmı olan ba lıca üç evrenselcilik çe idi vardır. Birincisi, dünya dinlerinden kaynaklanan evrenselciliklerdir (üphesiz birçok da din vardır). kincisi, modernli in merkezini olu turan laik Aydınlanma ideallerinden kaynaklananlar vardır. Üçüncüsü, güçlü olanların, iktidarlarının temelinde do ru eylemler yattı ı, dolayısıyla da emperyal hükümlerinin bir kusur de il, bir erdem oldu u yolundaki hissiyatlarını ifade eden evrenselciliklerdir.

Yine son yirmi yıl içinde dinlerin halkın zihni ve dolayısıyla dün-ya sisteminin siyaseti üzerindeki etkisini azımsamamayı ö rendik. Dinler neredeyse tanımlan gere i evrenselcilerdir. Gayet yerel durumlar içinde do mu olsalar da, neredeyse her zaman, bütün insanlar için geçerli evrensel hakikat üzerinde hak iddia ederler. Gelgelelim, dinsel evrenselcilikler genellikle sadece herkes için geçerli görül-mekle kalmazlar; herkes için zorunlu da görülürler. Kullandıkları re-tori in tınısı o kadar zorlayıcı olmadı ında bile, neredeyse bütün dinler kendi hakikat ya da selamet yollarının benzersiz oldu unu va-zederler. Bazı dinler öbürlerine göre daha dı layıcıdır, ama hepsi de kendi doktrin ve pratiklerinin fazileti üzerinde ısrar ederler. Dünya-daki en yaygın üç dinin -Hıristiyanlık, slam ve Budizm- üçü de teb-li cidir, ilk ikisi tebli cili i saldırganlı a bile vardırabilmektedir. üphesiz en yaygın dinler olmalarının nedeni de budur, ya da en azından hiçbirine ba lı olmayan bir gözlemci böyle dü ünebilir.

Peki dünya dinleri bize ne ö ütlüyor? Birbirimizi sevmeyi, her-kesi sevmeyi, özellikle de aynı imanı ve ibadeti payla tı ımız ki ileri sevmeyi. Bunun hiçbir mu laklık içermeyen bir mesaj oldu u söy-lenemez. Bunun sonuçları da üphesiz epey mu lak oldu. Çünkü din-sel otoritelerin düzenli olarak bir barı ve ho görü gücü oldukları açık olmasına ra men, düzenli olarak bir iddet ve ho görüsüzlük gücü oldukları da aynı ölçüde açıktır. Tabii ki Tanrı esrarlı ekillerde hareket eder, ama biz basit insanlar, bu ekilleri anlamlandırmaya ça-

lı mak ve dobra dobra söyleyeyim, inanç ve bilimlerimizden kalkarak salt kadercilikten daha tutarlı sonuçlara ulaşmak zorunda hissederiz kendimizi.

Aydınlanma hümanizmi/bilimciliği, gerçekten evrensel bir evrenselcilik, bütün insanların -ebedi gerçeklerle ilgili rasyonel görüşleri ve anlayışları yoluyla, bu gerçekleri herkesin yeniden üretebileceği yollarla da rulamaları yoluyla- e it bir biçimde ulaşabildikleri bir evrenselcilik üzerinde hak sahibi olma iddiasını, üphesiz dinlerin hâkimiyetine bağ kaldırarak dile getirmiştir. Buradaki sorun, bildiğimiz gibi, bütün insanların kendi görüşleri ve anlayışlarını kullandıklarında farklı doru listeleri çıkarmaları olmalarıydı. Bu durumun geçici olduğu, rasyonel tartışmalarla çözülebileceği ileri sürülebilir üphesiz (sürülmüştür de). Ama pratikte, bu çözüm sorunu ortadan kaldırmı gibi görünmüyor. Böylece Aydınlanma hümanizmi/bilimciliği rasyonellik derecelerine göre insanlar arasında bir hiyerarşi yaratmak zorunda kalmıştır. Bazı insanlar, e itimleri, deneyimleri ya da doru ünsel yetenekleri sayesinde açıkça diğerlerinden daha rasyoneldir. Bu kişiler bilgi konusunda uzmanlaşmışlardır. Bundan çıkıyormuş gibi görünen sonuç da, daha rasyonel bir dünyanın, daha rasyonel kişilerle, algılamış oldukları ebedi gerçeklerin pratik içerimlerini dayatmalarını gerektirdiydi. Böylece Aydınlanma hümanizmi/bilimciliği dünya dinlerinkiyle aynı mülak yola girmiş oldu. Bir yanda, bütün insanlara rasyonel gözüyle bakmamız tembihlenirken, öte yandan daha rasyonel olanların üstünlüklerine ve siyasi önceliklerine saygı duymamız tembihleniyordu. Birbirimize saygı duymamız, herkese saygı duymamız, özellikle de meritokratik becerilerimizi ve hak edilmiş avantaj konumumuzu paylaşanlara saygı duymamız tembihleniyordu. Bunun da mülaklık içermeyen bir mesaj olduğu söylenemez.

Evrenselciliklerini güçlü olanın haklı olduğu düsturuna dayandıranlar en azından daha dobraydılar. Bize esasen, olanın olmak zorunda olduğu ve kutuplaştırıcı hiyerarşilerin e itsiz beceri, hikmet ve ahlaki erdemlerin sonucu olduğu, olması gerektiğini söylüyorlardı. On dokuzuncu yüzyılda bunun bir şekilde biyolojik bir kökeni olduğu teorisi geliştirildi. Naziler bu teorileri mantıksal sonucuna ulaşarak berik, biyolojiye dayalı açıklama rahatbet görmez oldu. Ama korkacak bir şey yok! Bu biyolojik açıklamaların yerine kültürel olanlarını geçirmek hiç de zor olmadı. ktidar ve ayrıcalık a sahip olanla-

rın, bunlara, kendilerine beceri, hikmet ve erdem salması olan bir kültürün mirasçıları oldukları için sahip oldukları söyleniyor. Kültür kavramının bu bağlamda da öne çıkması oldu unadikkatinizi çekerim. Ama bu üç evrenselcilik türünün -dinsel, hümanist/bilimci ve emperyalist evrenselciliklerin- hiçbirini bize, birden çok evrenselcilik olduğu ile ilgili bir teori, hatta evrenselcilikler arasındaki hiyerarşiyile ilgili bir teori bile sunmuş değildir. Hepsi için evrenselcilik zirveye çıkmayı hedefleyen rekabetçi bir yarışma gibi görünüyordu. nsanlıktarihindeki en evrenselleştirici yüzyıl olan yirminci yüzyılın aynı zamanda en acımasız ve insanlara en fazla zarar veren yüzyıl olmasının nedeni bu olabilir.

Evrenselcilikler yok etmek ya da ezmek için kullanıldıklarında, insanlar tikelciliklere sınımanabilirler. Tikelcilik bariz, çoğu zaman da son derece zorunlu bir savunma tarzıdır. Ve bir noktaya kadar i ede yarar. Tikelcilikler tanımına göre i evrenselcilikleri inkâr ederler. Son tahlilde öyle derler: "Biz farklıyız ve farklılık bir erdemdir. Kurallarınız bizim için geçerli değildir, ya da bizim üzerimizde olumsuz etkiler yaratıyor, ya da tam da bize zarar vermek üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle biz bu kuralları de i tiriyoruz, ya da düpedüz reddediyoruz ve bizim reddimiz sizin evrenselci kurallar ortaya koyu unuzla en azından aynı ahlaki e itlik statüsüne sahiptir." Gelgelelim, u ortaya çıkmasıdır ki insan tikelciliği birçok konumdan savunabilir ve çe itli tikelcilikler adına bulunulan kültürel hak iddialarının çok farklı siyasi anlamları olabilir.

İlk olarak evrenselcilik yarışmalarının halihazırdaki müluplarının savunduğu tikelcilikler söz konusudur. Halihazırdaki müluplara genelde "azınlıklar" deriz. Bir azınlık aslen nicel bir kavramdır, toplumsal rütbeyle ilgili bir kavramdır. Hâkim durumda olan -dünya sistemi içinde hâkim durumda olan, dünya sistemi içindeki devlet-sistemi, sınıf yapısı, meritokrasi ölçekleri ya da her yerde gördüğümüz in a edilmiş ırksal-etnik hiyerarşiler gibi her türlü kurumsal yapıda hâkim durumda olan- gruptan (özellikle belirtilen bir şekilde) farklı olarak tanımlananlardır azınlıklar. Azınlıklar ille de tikelciliklerini beyan ederek yola çıkmazlar. Genellikle galiplerin evrenselci ölçütlerine bağ vurmaya çalışır, e it haklar talep ederler. Ama çoğunlukla, bu ölçütlerin de kendilerinin her şekilde kaybedeceği bir biçimde uygulandığını görürler. Böylece, çoğunluk denen eyle hesap-

la mak için tikelciliklere dönerler.

Bu hesapla macı tikelciliklerin mekanizması aslında gayet tanıdık: Ma lupların aslında uzun vadede evrenselci ölçütler konusundaki galiplerden daha ileride yer almı oldukları, ama gayri me ru bir gücün çevirdi i dolaplar yüzünden geçici olarak geriye dü tüklerini ve rütbe sırasının bir kez daha tersine dönmesinin kaçınılmaz oldu u ileri sürülür. Ya da evrenselci ölçütlerin aslında tikelci ölçütler oldu u, azınlı ın tikelci ölçütlerinden daha iyi olmadı ı (hatta daha kötü oldu u) ve dolayısıyla rütbe sırasının tersine dönmesinin kaçınılmaz oldu u ileri sürülür. Ya da gerçekten evrenselci herhangi bir ölçüt olabilece ini reddedip rütbe sırasının her zaman bir güç meselesi oldu u ve azınlıklar da nicel açıdan ço unluk olabilecekleri için rütbe sırasının tersine dönmesinin kaçınılmaz oldu u ileri sürülür. Ya da bütün bu tezler aynı anda dile getirilir. Bu tür tikelcilikte vurgu her zaman halihazırdaki hâkim gruba "yeti mek" ve ço unlukla da onu "geçmek" üzerindedir. Ancak halihazırdaki hâkim grubun bütünüyle ortadan kaldırılmasıyla ula ılabilecek bir evrenselcilik bir yana, ço u durumda bunları yeni bir evrenselcilik arayış ı olarak görmek mümkün de ildir.

Sonra gerileyen orta tabakaların tikelcili i vardır. Sosyal bilimde bunun hakkında çok yazılıp çizilmi tir. Bu gruplar kendilerini herhangi bir biçimde tanımlayabilir - sınıf, ırk, dil, din. Kapitalist dünya ekonomisinin durmaksızın kutupsalla tırıcı baskıları dikkate alındı ında, her zaman prestij hiyerar isindeki yerleri ve ya am standartları yakın bir geçmi e kıyasla gerilemekte olan insan grupları olacaktır. Bu insanlar da do al olarak endi eli, hınçlı ve kavgacıdır. Bazen öfkelerini bu gerilemeden sorumlu olanlar üzerinde yo unla tırabilirler, ama onlar da üretimin genel ekonomik verimlili ini azamiye çıkarmak için bazı de i iklikler yapmanın kaçınılmaz oldu unu söyleyerek kendilerini savunacaklardır. Ama genellikle güç sahiplerinin hangi eylemlerinin bu gerilemeye yol açmı oldu unu algılamak kolay de ildir. Bu yüzden de bu tür gerilemelerden mustarip olanlar, kendilerinden bile daha zayıf görünen (ama genellikle yanlış bir biçimde, statülerini ve gelir düzeylerini iyile tirdikleri zannedilen) günah keçisi gruplara yüklenirler.

Son birkaç yüzyıldır dünyanın dört bir yanında ya anımı olan o kadar tanıdık bir hikâye ki bu, ayrıntılarına girmekle vakit harcama-

ya gerek yok. Ama bu tür durumlarda, ate li, ço unlukla da gayet itici bir do ası olan tikelciliklerle kar ıla tı ımızı söylemek gerek. Bunun sonucunda, bu öfkelerin, bu nefretlerin hedefi olan gruplar kendi güçlü tikelciliklerini olu turarak tepki verirler. Böylece çok uzun süre, gruplar ve onlarla birlikte dünyanın geri kalanı tükenene kadar devam edebilen anlamsız bir iddet döngüsüne gireriz ve en sonunda çeki en gruplara bir tür ate kes dayatılır. Bu arada, günah keçileri yaratmak üçüncü tarafların da oynadı ı bir oyun haline gelir. Çatı mayı ebedi dü manlıkların sonucu olarak tanımlarlar. Genelde bu tür iddialar düpedüz yanlış ır, ama her iki kurbanlar grubunu da - sermaye birikiminin gerekleri yüzünden gerilemekte olan ilk grubu da, ilk grubun gerilemenin suçunu yükledi i daha zayıf grubu da suçlamayı getirir ve iddetli ölümcül kavgaların asıl nedenlerini analiz etme yetene imizi asgariye indirmek gibi bir sonuç yaratır. Bu tür durumlarda kültürel tikelciliklerden medet ummak, bu tikelciliklerin nasıl ortaya çıktıklarını anlayabilsek bile, hiçbir ekilde olumlu bir eylem de ildir. Sonuçta bu kısır döngüden ancak uygun evrenselci-liklere ba vurarak çıkabiliriz.

Tikelcili in üçüncü bir türü daha vardır; yine nasıl tanımlanırsa tanımlansın istikrarlı bir biçimde en altta olan grupların tikelcili i. Bu grupların tikel görülmesi ve kendilerini öyle görmeleri üphesiz toplumsal kimlik tanımları için temel önemdedir. Onlar sistemimizin paryalarıdır - Siyahlar, Çingeneler, Harijanlar, Burakuminler, Kızılderililer, Aborijinler, Pigmeler. Bu grupların tikel kimliklerinin öne çıkarılması, yirminci yüzyılda, özellikle de yirminci yüzyıl sonlarında, bu grupların asgari siyasi, ekonomik ve toplumsal haklar elde etmek amacıyla siyasi olarak seferber edilmelerinin temel unsurlarından biri olmu tur. Bazen tezlerini abartmaları, zaman zaman bir kar ırkçılı a kapılmaları, bütün çabalarına ra men parya kategorisinden çıkmakta sadece çok mütevazı bir ba arı kazanmı olmaları kadar önemli de ildir. in aslı toplum bütün bu gruplara kar ı hâlâ hileli zar atmaktadır. Onları a a ıda tutmak için kullanılan en önemli silahlardan biri de, bu topluluklar ne zaman yüzyıllardır (hatta daha fazla) süren ayrımcı muamelenin birikmi olumsuz etkilerini alt etmek için telafi mahiyetinde müdahale ya da yardım talebinde bulunsalar, ABD' de "olumlayıcı eylem" adı verilen eyi ne zaman talep etseler, hemen evrenselci normların önceli ini öne çıkartmaktır. Genelde, gerileyen

orta tabakaların tikelcilikleri her ne kadar feci toplumsal sonuçlar doğuruyorsa da, istikrarlı bir biçimde en alta olan grupların tikelciliği sadece kendileri için değil bütün toplumsal tabakalar için olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Uzun vadede olumlayıcı eylemlerden en fazla yararlananlar, çoğunluk adı verilen kesim olacaktır.

Hepimizin aına olduğu dördüncü bir tikelcilik türü daha vardır. Yüksek kültürleriyle (gene o kelime) gurur duyan ve kitlelerin kabalıını/vülgerliğini hor gören çıkırıldım züppelerin tikelciliği. Bu kitleler vülger değildir, anlamına gelmiyor. Ne de olsa "vülger" kelimesi "sıradan halk" anlamına gelen Latince terimden gelir. Eskiden aristokrasiye mensup olanlar kendi davranışlarını yüksek kültür olarak tanımlarlar ve sıradan halkın yüksek kültür pratikleriyle meşgul olmalarını yasaklardı. Mesela, giyim kodları vardı. Ama modern dünya sistemi kültürü yüzeysel bir biçimde demokratikleştirmiştir. Hepimize bu pratiklerle meşgul olma izni verilmiştir. Ve dünyanın her yerinde gittikçe daha fazla sayıda insan da bunu yapmaktadır.

Çıktırıldım züppelerin aslında yüksek tabakanın, özellikle serveti azalanlar arasında bulunan, kitlelerle arasındaki kültürel ayrılığı sıkı sıkıya sarılmakta kararlı olan kesimidir. Bu da komik bir oyun yaratır. Sıradan insanlar "yüksek" diye tanımlanan her kültürel pratik ve ürünü taklit edince, onlarla meşgul olmaya başlayınca, bu pratik veya ürün hemen vülger diye tanımlanacaktır. Ve çıkırıldım züppeler alelacele yeni ürün ve pratikler bulmaya koyulurlar. Bu tür yeni pratikleri buldukları yerlerden biri, tam da istikrarlı biçimde en alta olan grupların protestocu, sistem karşıtı pratikleridir. Bu da sürekli bir gerilim yaratır, çünkü feci bir kafa karışıklığı, sık sık yapılan etiket değişimlikleri ve kültürel ürün ve pratikler üzerindeki hakları sahiplenmek için verilen bir sürü mücadele arasında herkes bu ürün ve pratikleri durmadan yeniden değerlendirilmektedir.

Bence tür tikelcilik, hâkim seçkinlerin tikelciliğidir. Bu çıkırıldım züppelerininki ile aynı değildir. Zira kendisini yüksek kültür diye değil, temel bir kültürel önvarsayımlar kümesi diye sunar - benim jeokültür, "jeopolitiğin alt tarafı" adımı verdim⁵ ey. Bu tikelcilik bi-

5. Bu kitabın ikinci kısmının başlığıdır: Immanuel Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

çimi evrenselcilik -bugünün dünyasında rasyonalite evrenselciliğiperdesi ardına gizlenir. Tikelciliğin reddini kendi üstünlüğünü ortaya koymanın en etkili yolu olarak kullanır. ABD'de bunun sonucunda ortaya çıkan tartışmalara "kültür savaşları" diyoruz - yine o kültür kelimesi!

Bu çeşitli tikelcilik türleri de tıpkı çeşitli evrenselcilik türleri gibi, artık orta terimin dağılanması yasasının hükmü altında değildirler. Hepimiz bu türler arasında sürekli gidip gelir ve verili herhangi bir zaman ve mekânda birkaçını aynı anda benimseriz. Her birinin siyasi imaları da tartışılmazdır. Oynadıkları rol, içinde meydana geldikleri ve algılandıkları toplumsal durumun tamamının bir fonksiyonudur. Ama tabii ki bu rolleri de belirleyebilir ve kendi değer önceliklerimize göre onları destekleyebilir, ihmal edebilir ya da onlara karşı çıkabiliriz.

Modern dünya sisteminin uzun tarihsel evrimine bakarsak, zamansallıklar, evrenselcilikler ve tikelcilikler arasındaki seçimlerin siyasi mücadelelerimizin temel odaklarından birini meydana getirdi olduklarını görürüz. Güç sahiplerinin başvurdukları silahlardan biri de bu tartışmaları yanı sıra tanımlamak ve böylece zamanla mekânın hayatlarımızı biçimlendiren kurgular değil, sadece içinde yaşadığımız binalar olduklarını ima eden bir kavrayışı ya da vurarak söz konusu tartışmaları bulanıklıkla tırmaktır. Evrenselcilik ile tikelcilik de her türlü toplumsal eylemi analiz etmek için kullanabileceğimiz ve hepimizin hangisinin öncelikli olduğu konusunda karar vermemiz gereken kritik bir kavram olarak tanımlanır. Bu kavramlık galiplerin işine yarayanıdır, mağlupların değil, o nedenle düşünce tarzımızı bu kavramlıktan kurtarmamız ve hepimize açık seçenekleri de belirleme tarzımızı çok daha gelişkin bir hale getirmemiz gerekir.

Kültür de öyle orta yerde duran bir şey değildir. Daha önce başka bir yerde ileri sürdüğüm gibi, kültürün tanımı bile bir savaş alanıdır.⁶ Üstelik bu tartışmada göstermeye çalıştığım gibi, kültür kavramının çok sayıda kullanımı vardır. Bugün kültür incelemelerinin en acil görevlerinden biri kültür ile kendisi arasında duygusal olarak daha fazla

6. "Culture as the Ideological Battleground of the Modern World-System", *Hifotsubashi Journal of Social Studies* 21, no. 1 (Ağustos 1989): 5-22; yeniden basımı Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture* içinde, s. 158-83.

mesafe koymak ve hem kültür kavramının kendisine hem de onu inceleyenlere bir inceleme nesnesi olarak bakmaktır. Keza, kültürün ekonomisi ve siyasetine dair kavrayı mızı da derinle tirmemiz gerekiyor. Liberal ideolojinin kutsal üçlüsü -siyasi olan, ekonomik olan ve sosyokültürel olan- hâkim tabakaların tikelcili inin en baskıcı si-lahlarından biridir. Elimde olsa bu üç sıfatı da kelime da arcı mızdan çıkarırdım. Ama elimde oldu unu sanmıyorum - bir kere, onların yerine ne koyaca ımdan emin de ilim.

Öyleyse, kültürler çatı ma içinde midir? üphesiz, ama bunu söylemek bize çok da bir ey anlatmaz. çinde ya adı mız tarihsel sistemin her eyi metala tırma gayreti sayesinde güçlendi inin farkında olmamız gerekir. Yüksek kültür en azından iki yüzyıldır metala mı tır ve son elli yılda yüksek kültürün ilgili herkes -kültürel ürünlerin imalatçıları ve ürünleri ambalajlanan sanatçılar- için kârlı bir giri im olma derecesi çarpıcı bir biçimde artmış tır.

Son yirmi yılda protesto kültürünün de metala tırılabilce ini gördük. Ki i kimli ini öylesine ortaya koymaz, ortaya koymak için para verir, ba kalarının kendi kimliklerini ortaya koymalarını görmek için de para verir, hatta bazı insanlar bize kimliklerimizi satarlar.⁷ Kültürün telif hakkı alınır. Bugünlerde, CD formatında müzik üretilip bu CD'leri satmak isteyenler ile mü terilerinin bu CD'leri bedavaya nternet'ten indirmesini sa layan nternet siteleri i letenler arasında bir mücadele sürüyor. Ama, nternet siteleri de parasını sitelerine yerle tirilecek reklamlardan çıkarmayı umuyor. Bu tartı mada hiçbir taraf kültürel ürünlerin metala tırılmaktan gerçekten kurtarıl-masından yana tavır almıyor.

Mirasımızın, ruhlarımızın, hatta siyasi taleplerimizin ifadelerini sergilemek için kültüre para mı ödüyoruz, yoksa bu ifadelerin aktarımından rant yiyenlerin kâr edebilmesi için de erlerin içselle tirilmesi bize dayatılıyor mu? Hatta bu ikisini birbirinden ayırt edebilir miyiz? Geleneksel bir biçimde meta-dı ı bir ey olarak tanımlanan folklor bile, sonsuz sermaye birikimine derinden dahil olmaktan kaçamıyor.

7. Bu fenomene dair mükemmel bir tartı ma için bkz. Gilroy, *Against Race*, 7. Bölüm ve çe itli yerlerde.

O halde biz kimiz? Ötekiler kim? Cevap hangi sava ı verdi imize ba lı. Bu sava yerel mi, ulusal mı, küresel mi? Ayrıca kendi tarihsel sistemimiz içinde olup bitenleri nasıl de erlendirdi imize de ba lı. Bir süredir tarihsel sistemimizin, yani kapitalist dünya ekonomisinin yapısal kriz içinde oldu unu iddia ediyorum. Kaotik bir dönemin ortasında oldu umuzu, bir çatallanmanın meydana gelmekte oldu unu ve önümüzdeki elli yıl içinde mevcut sistemimiz sona ere-ce i gibi, yeni bir sistemin de do mu olaca nı söyledim. Son olarak bu yeni sistemin mahiyetinin, bünyesi gere i önceden bilineme-yece ini, ama yine de bu mahiyetin temelde, "özgür irade"nin opti-mal noktasındaymı gibi göründü ü bu geçi dönemindeki eylemle-rimiz tarafından biçimlenece ini ileri sürdüm. En nihayet, sonucun belirsiz oldu unu, ortaya imdikinden daha iyi, daha kötü ya da ah-laken a a ı yukarı aynı düzeyde bir tarihsel sistem çıkabilece ini, ama ahlaki ve siyasi görevimizin onu daha iyi duruma getirmek ol-du unu iddia ettim.

Burada böyle yapısal bir krizin varlı mını göstermek için geli tir-di im tezleri ya da kullanmakta oldu um kronozofiyi açıklayacak de ilim. Daha çok aynı anda hem siyasi, hem ekonomik, hem de kül-türel bir mücadelenin sürdü ü bu can alıcı dönemde olası "biz"leri ve ona tekabül eden ötekileri kabaca ele almak istiyorum.

Bazı olası "biz"leri reddederek ba layayım. Gerçekten Batı dün-yası, slam dünyası ve bir Do u Asya dünyasının birbirlerine kar ı saflar olu turdukları bir medeniyetler çatı masından geçti imize ya da geçmemiz gerekti ine inanmıyorum. Bazı insanlar gerçek sava -larda elimizi zayıflatmak için buna inanmamızı istiyorlar. Ama siya-setçilerle yorumcuların belagatları dı nda, böyle bir çatı manın var-lı mını gösteren gerçek bir kanıt görmüyorum. Bu farazi medeniyet bölgelerinin her birinin içinde, demin ana hatlarıyla anlattı m birçok evrenselcilik ve tikelcilik türü vardır, hem de birbirinden çok da farklı sayılamayacak oranlarda.

Medeniyetler çatı ması Kuzey-Güney çatı masını tanımlayan formüllerden biridir elbette. Ben ahsen Kuzey-Güney çatı malarının günümüz dünyasının temel bir siyasi gerçekli i oldu una inanmakla birlikte -sürekli kutupsalla an bir dünya sisteminde nasıl olmasın ki?- bundan de erin co rafyanın ürünü oldu u sonucunu ya da herhangi bir anda her bir tarafın sözcülerinin ille de temsil ettik-

lerini iddia ettikleri geni grubun çıkarlarını yansıttıkları sonucunu çıkarmıyorum. Herhangi birinin o sonsuz çatı malarda kendini kayıtsız artsız u ya da bu tarafa adamasını önleyecek kadar çok sayıda kes en çıkar, çok fazla taktik hata söz konusudur. Gelgelelim temel mesele, yani kutupla maya son verilmesi ve dünya kaynaklarının kullanımı konusunda e itlik sa lama yolunda kesin bir hamle yapılması sorununa dair herhangi bir ikirciklilik olamayacağını dü ünüyorum. Bu bence ahlaki ve siyasi bir önceliktir.

O halde "biz", sınıf mücadelesi içinde tarif edilenler mi oluyor? Elbette, ama bu tam olarak ne demek? Ba kalarının üretti i artı de erle ya ayanlar ile ürettikleri artı de erin tamamını alıkoyamayanlar arasında bir hat çizip bu hattı burjuvazi ile proletarya arasındaki hat olarak adlandırabilir ya da benzer bir dil kullanabiliriz. Ama aslında bu kategorilerden her birinin içinde karma ık, birbiriyile örtünen bir iç hiyerar i vardır tabii ki. Mevcut sistem iki homojen sınıf (hele hele homojen bir insanlık) de il, karmakarı ık bir ayrıcalık ve sömürü yuma ı yaratmıştır. Bu kadar çok tikelcilik çe idi olmasının nedeni de budur zaten. Karl Marx'ın kendisinin de klasik siyasi analizi *Louis Napoleon'un On Sekiz Brumaire'inde* gösterdi i gibi, bu tabloyu iki kampa indirmek kolay bir i de ildir. Mao Zedung bile sınıf mücadelesinin sosyalist bir toplum içinde de sürdü ünde ısrar ediyorsa, sınıf temelinde "biz-lik" atfederken ne kadar ihtiyatlı olmamız gerekti i anlaşılr.

Sonra milliyetin "biz-li i" vardır. Milliyetçilik son iki yüzyılda dayanı ma olu turmak babında son derece güçlü bir çekim merkezi yaratmıştır ve ufukta bu çekimin gözden kayboldu una dair pek i a ret yoktur. Milliyetçili in devletler arasında besledi i çatı maların hepimiz farkındayız. Ama ben milliyetçili in devletler içinde besledi i çatı maları hatırlatmak istiyorum. Çünkü milliyetçilik maliyeti olmayan bir mal de ildir.

Japonya'ya bakın. Meiji-sonrası döneminde milliyetçilik, modern bir devletin, yani Japonya'nın dünya sistemi içindeki nispi statüsünü ilerletme hedeflerini gerçekle tirecek güçlü bir devlet in a etmenin etkili silahlarından biri oldu. Sonuç olarak da Kore'nin ele geçirilmesine, Çin'in i gal edilmesine, Güneydo u Asya'nın fethedilmesine ve Pearl Harbor saldırısına yol açtı. Japonya kinci Dünya Sava 'ını kaybetti ve Hiro ima'da facia düzeyinde bir bedel ödedi. Sava tan

sonra milliyetçili in kendisi Japonya'da bir iç çatı ma unsuru haline geldi. Bir yanda milliyetçi simgeleri diriltmenin militarist, saldırgan ve ülke içinde baskıcı bir rejimin restorasyonunu ba latabilece inden korkanlar vardır. Bir yanda da bir tek Japonya'nın milli(yetçi) kimli inin inkâr edildi ini, bunun da geleneksel denen de erlere zarar verdi ini dü ünlenler vardır.

Milli(yetçi) kimli in yararıyla ilgili bu çatı mada Japonya yalnız de ildir. Çin ve ABD de aynı üstü kapalı (bazen o kadar da kapalı sayılmaz) çatı madan etkilenir. Ama dünyanın çe itli yerlerindeki uzun bir devletler listesi de aynı durumdadır. Ben bundan, milli kimlikten medet ummanın riskli cerrahi müdahalelere benzedi i sonucunu çıkarıyorum. Cerrahi müdahale bazı durumlarda hayatta kalmak (ya da sadece sa lı ma kavu mak) için art olabilir, ama eli titreyen cerraha (siyasi lidere) ya da hiçbir cerrahın (siyasi liderin) önleyemeyece i yan etkilere dikkat etmek gerekir.

Böylece medeniyet, sınıf ve milleti (bütünüyle kötücül ve icat edilmi bir ölçüt olan ırktan bahsetmiyorum bile) kolay, fazla dü z "biz-lik" ölçütleri olarak görüp reddediyorsam, önümüzdeki elli yıl içinde, bizim ya adı ımız tarihsel sistemden torunlarımızın ya aya ca ı alternatif bir sisteme do ru kaotik bir geçi in zorlu suları içinde yolumuzu neyle bulaca ız? Tanımlaması kolay de il.

Ahlaki ve siyasi hedefleri ortaya koyarak ba layalım. Bir tarihsel sistem krizde oldu unda, bana öyle geliyor ki iki temel yönden birinde hareket edilebilir. Ya mevcut dünya sisteminin hiyerar ik yapısı, yeni biçimlerde ve belki de yeni temeller üzerinde de olsa korunmaya çalı ılır. Ya da e itsizlikler bütünüyle ortadan kaldırılamasa da, mümkün oldu unca azaltılmaya çalı ılır. Bundan çıkan sonuç udur: Ço umuz (ama hepimiz de il) mevcut sistem içinde yararlandı ımız ayrıcalık derecesine ba lı olarak iki seçenektan birine yönelece iz. Demek ki ortaya iki kamp çıkabilir ve bu kamplar medeniyetle, militle, hatta sınıf statüsünün mevcut kavramlarıyla bile tanımlanamaz.

ki kampın izleyece i siyaseti öngörmek zor de il. Hiyerar ilerden yana olan kamp halihazırdaki zenginli inin, dolayısıyla elinin altındaki geli kin istihbarat, bilgi ve tabii ki silah donanımına ba -vurma gücünün nimetlerinden yararlanacaktır. Yine de bu kampın gücü, bariz olmasına ra men, bir kısıtlamaya tâbidir ki o da görünür-lü üdür. Bu kamp tanımını gere i dünya nüfusunun sayısal bir azınlı-

ını temsil etti i için, hiyerar iden ba ka temalara ba vurarak di erlerinin deste ini almak zorundadır. Kendi önceliklerinin görünürlüğünü azaltmak zorundadır. Bu her zaman kolay de ildir ve ba arıldı-nda da çekirdek üyeleri arasında dayanı mayı azaltıp kafa karı ıklı na neden olabilir. Demek ki zaferi garanti altında de ildir.

Bunun kar ısında sayısal ço unlu un dahil oldu u kamp bulunacaktır. Ama bu son derece bölünmü , birçok tikelcilikle ve hatta birçok evrenselcilikle bölünmü bir kampa. Bu da mıklı ı a bilecek formül çoktan ilan edilmiştir. Gökku a ı koalisyonu formülünden bahsediyoruz. Ama bu söylemesi yapmasından çok daha kolay bir eysdir. Her katılımcının böyle bir formülden elde edece i avantajlar orta vadeli ve kısa vadeli kaygılar büyük bir düzenlilikle hepimizin üzerine gelmektedir. Kısa vadeli avantajı görmezden gelecek discipline, hatta kaynaklara bile nadiren sahip olabiliriz. Ne de olsa birey olarak ömrümüz kısa vadede tükenir. Ancak orta vadede kolektif olarak ya arız ve bu tür bir alternatif zamansallı ı ancak orta vadede öncelikler emamız içine yerle tirebiliriz. Ulusal de il de küresel bir gökku a ı koalisyonu yaratılması gerekti ini göz önüne aldığımızda, bunun ne kadar çetin bir siyasi görev oldu unun ve böyle bir koalisyon olu turmak için ne kadar az zaman oldu unun farkına varırız.

Peki bu i nasıl yapılır? Bu, kısmen aynı anda hem yerel, hem ulusal, hem bölgesel, hem de küresel düzeylerde gerçekte tirilmesi gereken siyasi bir görevdir. E er anlamlı bir koalisyon olu turmayı ba armak gerçekten isteniyorsa, mevcut sistemdeki sefaletleri gidermeyle ilgili kısa vadeli sorun ihmal edilmeden, aslen in a etmek istedi imiz ikame sistemin nasıl bir ey oldu uyla ilgili orta vadeli sorun üzerinde yo unla ılmalıdır. Bir siyasi strateji geli tirme konusunda daha öteye geçmek benim i im de il diye dü ünüyorum. Ben daha çok sosyal bilimin bu geçi ça ında yapabilece i dü ün sel katkılar üzerinde yo unla mak istiyorum.

Bence yapabilece imiz ilk ey, mevcut dünya sisteminin bize miras bıraktı ı ve sadece halihazırdaki gerçekli e dair olarak de il, in a edebilece imiz alternatif gerçekliklere dair olarak da yaptı mız analizleri bu kadar sakatlamı olan sosyal bilim kategorileriyle dü ünmeyi bırakmaktır. Birçok zamansallık, birçok evrenselcilik, birçok tikelcilik oldu unun farkına varmak ilk adımdır. Ama bunların

varlı ını kabul etmekten çok daha fazlasını yapmamız gerekir. Bunların birbirlerine nasıl ve hangi durumlarda uydurulabilece ini, optimal karı ımın ne oldu unu hesaplamamız gerekir. Bu, bilgi sistemlerimizi ciddi bir yeniden in aya tâbi tutmayı vazeden bir gündemdir.

u ana kadar "iki kültür"den, be eri bilimlerle fen bilimleri arasında oldu u varsayılan temel epistemolojik yarılmadan bahsetmedim. Sosyal bilimler içinde idiografik ve nomotetik metodolojiler arasındaki *Methodenstreit* olarak yeniden üretilmi olan bu yarıma aslında yakın tarihlerde icat edilmi bir eysdir. Olsa olsa 200-250 yılıktır ve bizatihi modern dünya sisteminin ba lıca yaratılarından biridir. Ayrıca fena halde irrasyoneldir de, çünkü bilim de kültürel bir fenomendir, kendi kültürel ba lamının tutsa ıdır ve be eri bilimlerin de bilimsel olmayan bir dili yoktur, aksi halde mesajlarını birbirlerine tutarlı bir biçimde iletmezlerdi.⁸

Hepimizin okumalarımızı çok daha geni alanlara yaymamız gereklidir. Okumak teorik ke if sürecinin, birikmi bilgi ürünleri yı ını içinde gömülü duran ipuçlarını ve ba lantıları aç ı a çıkarma sürecinin bir parçasıdır. Ö rencilerimizi temel epistemolojik meseleler üzerinde dü ünmeye yöneltmeliyiz. Felsefeden ya da bilimden korkmayı bırakmalıyız, çünkü sonuçta ikisi de aynı eysdir ve bunu da ancak ya ikisini de yaparak ya da ikisinin tek bir giri im oldu unu fark ederek ba arabiliriz. Bu süreçte, evrenimizi yöneten birçok evrenselcili in bütünüyle farkına varaca ız ve ilk kez tözel anlamda rasyonel olmaya ba layaca ız; yani sürekli seçimler yapmamız, dolayısıyla yaratıcı olmamız gereken bir evrende de er ve hakikatlerin öncelikleri üzerinde, geçici de olsa bir mutabakata ula maya ba layaca ız.

E er sosyal bilimciler -hayır, hangi alandan olursa olsun bütün bilimciler- giri imlerini bu eilde yeniden in a etmeyi ba arırlarsa, ki bu çok büyük bir de erdir, hepimizin bu geçi döneminde zorunlu olarak yaptı mız tarihsel seçimlere muazzam bir katkıda bulunmu olacaktırlar. Bu da tarihin sonu demek olmayacaktır. Ama daha iyi bir temel üzerinde yolumuza devam etmemizi sa layacaktır.

Qing hanedanından bir kralın öyle dedi i rivayet edilir: "Halk yöneticilerden korkar; yöneticiler yabancı iblislerden korkar; yaban-

8. Bu tezi urada geli tirdim: Immanuel Wallerstein, *Bildi imiz Dünyanın Sonu*, stanbul: Metis, 2000, ikinci Kısım, "Bilgi Dünyası".

cı iblisler de halktan korkar." Qing hanedanı da modern dünya sistemiyle birlikte ya amı tı üphesiz. Ama biz, yani halk, aynı zamanda yabancı iblislerin ta kendisiyiz. Sonuçta öteki diye biri yoktur, en azından e er aklımızı bu i e verirsek, tartı ırsak, alternatifleri dü ü-nür ve yaratıcı seçimler yaparsak kolektif olarak kontrol edemeyece-imiz ötekiler yoktur. Toplumsal olarak in a edilmi bir dünyada, dünyayı bizler in a ederiz.

7. Bölüm

Demokrasi: Retorik mi, Gerçek mi?

İmdiye Kadar Demokrasi ve Dünya Sistemi

Demokrasi bugün herkesin sloganı haline geldi. Demokrasinin iyi bir ey oldu unu söylemeyen var mı? Hangi siyasetçi kendisinin bir parçası oldu u hükümetin demokrasiyi uyguladı nı ve temsil etti i partinin demokrasiyi koruyup geni letmek istedi ini iddia etmiyor? Pek de eski sayılamayacak bir tarihte, Fransız Devrimi ile en azından 1848 arasındaki dönemde, "demokrasi"nin sadece tehlikeli radikal-lerin kullandı ı bir sözcük oldu unu hatırlamak çok zordur.¹ Oysa "Demokrat", 1830'larda ve 1840'larda yalnızca bir dizi a rı solcu ör-gütün etiketiydi.² Kutsal ttfak döneminde iktidarda olan güçler için, birini demokrat olmakla suçlamak, 1945-sonrası Batı dünyasında bi-rini Komünist olmakla suçlamaya benziyordu bir anlamda.

1. Bkz. James Billington, *Fire in the Minds of Man* (New York: Basic Books, 1980), s. 244-46'da devrimci Sol'u aynı saflarda toplayan tılsımlı bir sözcük olarak demokrasi hakkındaki tartı ma. Billington 1789-1848 döneminde devrimci dilin "demokrasi"den "komünizme" do ru gösterdi i evrimi anlatır.

2. Bu grupların ço u geçici ve küçüktü, ama seçtikleri isimlere bakın: Bütün Ülkelerin Demokrat Dostları, Karde Demokratlar, Demokrasi Derne i, Merkezi Avrupa Demokratik Komitesi. Dergilerin isimleri de ilginç: *Democratiches Taschenbuchfür das Deutsche Volk; Le Debat social, organe de la democratie* ngilte re'de 1837'de fazla barı çı oldu u gerekçesiyle çiler Derne i'nden kopan bir grup kendine Demokratik Dernek adını vermi ti. Bkz. A. Müller Lehing, *The International Association, 1855-1859: A Contribution to the Preliminary History of the First International* (Leiden: E. J. Brill, 1938), s. 4, 11-18. 1872 gibi geç bir tarihte bile, muhafazakâr ama cumhuriyetçi bir siyaseti savunan Fustel de Coulanges kin ci mparatorlu un kökenlerini öyle açıklıyordu: "Louis-Philippe'i tahtundan daha yeni indirmi olan cumhuriyetçiler çocukça bir tavırla aynı zamanda demokrat da olmasalar ve genel oy hakkını kabul etmeselerdi, u geçti imiz 24 yılda Fransa'da Cumhuriyet varılmaya devam ederdi" (Coulanges, "Considerations sur la France", Francois Hartog, *Le XIXe siecle et l'histoire: Le Cas Fustel de Coulanges* içinde, Paris: Presses Universitaires de France, 1988, s. 238).

1848'den sonra, (kendine demokrat diyen) Mazzini, sosyalistlerle büyük bir kavgaya tutu unca, sosyalistler sloganlarına "sosyal" terimini eklediler: "Evrensel bir demokratik ve sosyal cumhuriyetten yana" olmaktan bahsediyorlardı.³ Daha sonraları ortaya çıkan "sosyal demokrat" teriminin kökeni muhtemelen budur; "sosyal" ayrımını getirmek artık zorunlu görülüyordu çünkü tek başına "demokrat" terimi daha merkezci siyasetleri savunan başkaları tarafından sahiplenildi i için başlangıçtaki radikal anlamını yitirmişti. Muhafazakârların da kelimeye sahip çıkmaları için bir yarım yüzyıl daha geçmesi gerekecekti.

Hangi kelime söz konusu olursa olsun, her şey ona yüklediğimiz içeriğe bağlıdır. "Demokrasi" kelimesinin olası kullanımlarından biri, günümüzde epey yaygın bir tanıma, keyfi siyasi iktidardan kurtulmuş olmaktır. Bu tanıma göre demokrasi bireyci bir liberal siyasi gündemin gerçekleşmesi tirilmesidir az çok. Bu anlayışın bir ülkenin ne kadar demokratik olduğuyla ilgili dördüncü ölçütleri, söz konusu ülkede birden çok partinin varlığına serbest seçimler yapılmış yapılmadığına, doğrudan doğruya hükümetin siyasi kontrolü altında olmayan iletişim araçlarının olup olmadığına, kişinin dinsel inancının gereklerini devletin müdahalesi olmaksızın yerine getirip getiremediğine, kısacası, çoğunlukla "sivil özgürlükler" olarak özetlenen bütün her şeyin belli bir devletin sınırları içinde gerçekte ne derecede hayata geçirilebildiğine olmuştur.

Bu tanıma baş vurulduğunda demokrasinin tarihsel gelişimi çizgisel bir şekilde takip etmesi gibi betimlenir. Genellikle baş vurulan teorik model, örtük olarak bir "mutlak hükümdar" ya da eğer de eriyorsa raından yola çıkar. Karar alma işini yürütmenin başından çekip almak ya da en azından onu seçilmiş bir yasama meclisi ile iktidarını paylaşmaya zorlamak hikâyenin bir parçasıdır. Hikâyenin bir başka parçası da, devletin "özel alan" deneneye müdahale etmesine verilegelmizini sınırlamaktır. Bir başka parçası da, yönetimi ele tirenlerin susturulmamasını ve ceza görmemesini garanti altına almaktır. Bu ölçütler uygulandığında, günümüzde pan-Avrupa dünyasında (Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralasya) tablonun en parlak halde olduğunu, dünyanın diğer yerlerinde ise epey farklı derecelerde de olsa, pek parlak olmadığını görürüz. Geçtiğimiz yıl Jörg Haider'in par-

3. Bkz. Lehing, *The International Association*, s. 24-5 ve Ek 10, s. 90-6.

tisinin Avusturya hükümetine dahil edilmesinin yol açtığı hiddetin bir parçası da, Avusturya'nın bu değerlendirme tablolarında eskisi kadar iyi görünmemeye başlayacağı korkusuydu.⁴ Bugün Batılı siyasetçiler belli bir ülkenin ne kadar demokratik olduğundan bahsettiklerinde, demokrasiyi genelde bu şekilde ölçerler. Hatta birkaç yıldır, ABD hükümeti her yıl tam da bu ölçütleri kullanarak başka hükümetlere dair resmi değerlendirme tabloları yayımlıyor.

Sivil özgürlükler gerçekten de çok önemli elbette. Ciddi biçimde kısıtlandıklarında ne kadar önemli olduklarını gayet iyi anlarız. Sivil özgürlükleri kısıtlayan, çoğunlukla "diktatörlük" adını verdiğimiz rejimlerde her zaman, özellikle kamuya hitap etmek isteyen kişiler (entelektüeller, gazeteciler, siyasetçiler, öğrenciler) tarafından yürütülen belli bir direniş, eğer baskı cidden çok ağırsa iyice yeraltına çekilmiş olabilecektir bir muhalefet vardır elbette. Hangi nedenle olursa olsun rejim zayıfladığında ve bir şekilde devrildiğinde, insanların kutladığı şeylerden biri de bu tür baskıların sona eriyor olmasıdır. Demek ki bu tür sivil özgürlüklerin de her gördüğünü, takdir edildiğini ve var oldukları zaman ve yerlerde bunlardan yararlanıldığını biliyoruz.

Ama ortalama insan için, sivil özgürlükler arzulanan şeyler olarak görülse de, nadiren siyasi gündeminin en tepesinde yer aldıklarını da biliyoruz. Ve rejimin sivil özgürlüklere saygı gösterdiği devletlerde, sivil özgürlükler ortalama insanın demokratik bir toplumu tanımlayan şeyin ne olduğuyla ilgili düşüncelerini karıştırmak için nadiren yeterli görünürler. Yeterli olsalardı, bu kadar çok siyasi kayıtsızlıkla, siyasetten bu kadar uzak durmayla karıştırmazdık. Liberal adı verilen devletlere, nispeten yüksek bir sivil özgürlükler düzeyine sahip devletlere baktığımızda, çoğu insanı ilgilendiren, iktidaretmelerine yol açan ve siyasi önceliklerini biçimlendiren bir dizi başka mesele olduğunu görürüz.

Söz konusu iktidaretmeler, bence, belli başlı üç kategori içinde gruplandırılabilir: Yolsuzlukla ilgili iktidaretmeler, maddi eşitsizliklerle ilgili iktidaretmeler, yurttalık ölçütlerinin yeterince kapsayıcı olmamasıyla ilgili iktidaretmeler. Yolsuzlukla başlayalım. Bu konuda akıl almayacak kadar yüksek düzeyde bir kinizm söz konusudur. Son yüz yıl içinde dünyada bir, birkaç, birçok yolsuzluk skandalı yaşamamış tek bir hü-

4. Bu Jörg Haider'le ilgili hikâyenin yalnızca bir kısmıdır. Bkz. 4. Bölüm.

kümet göstermek bile zordur. üphesiz burada da mesele biraz tanım meselesidir. E er yolsuzlukla kamusal bir ahsiyetten, bir siyasetçi ya da devlet memurundan hizmet ya da karar satın almayı kastediyorsak, bu üphesiz her zaman kar ıla ilan, ço unlukla da hükümetin imzaladı ı sözle melerde birilerine ulufe da ıtma biçiminde görülen bir eydir. Bu olay daha yoksul ülkelerde muhtemelen daha sık görülür ya da daha sık rapor edilir. Yoksul ülkelerde, yolsuzluk yapılmasına neden olanlar ço unlukla o ülkenin yurtta ı olmayan, daha zengin ülkelerden gelen ki iler, hem kapitalistler hem de ba ka hükümetlerin temsilcileridir. Gelgelelim, açık rü vet hikâyenin en önemsiz parçasıdır.

Parayla bir yerlere ula ma imkânının satın alınması çok daha temel bir meseledir. Bu tür yolsuzluk daha zengin devletlerin -tam da sivil özgürlükler konusunda sicili daha iyi olanların- rejimlerinde çok yaygındır. Çokpartili bir sistemde siyaset yapmak pahalı bir oyundur ve sürekli daha da pahalıla maktadır. Ço u siyasetçi ve ço u siyasi partinin, taraftar kitlelerinin görece küçük katkılarıyla kar lanabilecek olanların çok ötesine giden mali ihtiyaçları vardır. Sonuçta neler oldu unu hepimiz biliriz. Daha zengin olanlar (bireyler ve irket grupları), bazen aynı anda birbiriyle yan an birden çok partiye, büyük para ba ı larında bulunurlar. Bunun kar ılı nda kendi ihtiyaçlarına belli oranda örtük bir sempati gösterilmesini ve lobi faaliyetlerini açıkça sürdürme imkânı bulabilmeyi beklerler.

Teoride, kapitalistler piyasa üzerinden i görürler ve hükümetlerin piyasa i lemlerinin dı nda kalmasını isterler. Pratikte ise, her kapitalistin bildi i gibi, irketlerin piyasada ba arı kazanmaları için hükümetler birçok bakımdan kilit önemdedir - pahalı maddelerin büyük-ölçekli, neredeyse-monopsonik* alıcıları oldukları ve tabii ki vergilendirme dahil makroekonomik kararları onlar verdikleri için nispi tekelleri onlar mümkün kılar ya da kılmazlar. Hiçbir ciddi kapitalistin kendi hükümetini ve i yaptı ı herhangi bir ülkenin hükümetini ihmal etme lüksü yoktur. Ama siyasetçilerin iktidara gelmeye ya da iktidarda kalmaya öncelik vermeleri gerekti i ve büyük mali ihtiyaçları oldu u dü ünüldü ünde, hiçbir ciddi kapitalistin, hükü-

* Monopsoni: Çok sayıda satıcısı olan bir ürünün sadece tek bir alıcısı olması durumu, (ç.n.)

metler üzerindeki bu bariz baskı kayna ını ihmal etme lüksü de yoktur, aksi takdirde rakipleri ya da çıkarları onunla çeli en irketler tarafından ezilir. Bu yüzden hiçbir ciddi kapitalist hükümetleri ihmal etmez ve bütün ciddi kapitalistlerin bilinçlerinin en önünde, siyasetçilerin büyük mali ihtiyaçları oldu u gerçe i bulunur. Sonuç olarak, yolsuzluk kesinlikle normaldir ve kapitalist dünya ekonomisinin sü-regiden siyasi hayatından çıkarılması mümkün de ildir.

Yine de yolsuzluk sadece yasadı ı bir ey de ildir; sık sık ilan edilen dürüst yönetim ve tarafsız bürokrasi normlarına da aykırıdır. Çok önemli bir norm her gün ihlal edilince, bunun olası tek sonucu kinizmin yaygınla masıdır. Biz de bununla kar ı kar ıyayız. Kinizm epey farklı tepkilere yol açabilir. Tepkilerden biri oralara bizzat kendi adamlarımızı yerle tirmektir. Bir ba kası, yolsuzlu un verdi i hasan sınırlandırmak için sava açmaktır. Üçüncüsü, siyasete aktif katılımdan vazgeçmektir. Her tepkinin kendine özgü kısıtları vardır. "Oraya kendi adamlarımızı yerle tirme"nin sorunu, bunun norm ile gerçeklik arasındaki mesafeyi nadiren de i tirmesidir. Hasarı sınırlamaya çalı manın sorunu da, ço unlukla zahmete de mez gibi görünecek ölçüde zor -neredeyse imkânsız— olmasıdır. Bu da gittikçe daha fazla sayıda insanın üçüncü tepki olan çekilmeyi tercih etmesine yol açmakta, bunun sonucunda da yolsuzluk yapanlar hiç rahatsız olmadan hükümranlıklarını sürdürebilmektedirler.

Ama bir ba ka olasılık da demokrasiyle kastedilen eyi yeniden tanımlamak, önceki tanımı geni letip salt seçim sürecine ek olarak tözel sonuçlar üzerinde ısrar etmektir. Seçim süreci son iki yüzyılda önemli bir evrimden geçmi tir üphesiz. Neredeyse her devlette, bütün yeti kinlerin seçme hakkına sahip olmasını gerektiren bir norma ula mı durumdayız. Dünyanın iki yüz yıl önce bulundu u yer dü ünüldü ünde, bu çok önemli bir yapısal de i imdir. Ve daha önce de belirtildi i gibi, bütün yeti kinlerin seçme hakkına sahip olması genellikle demokrasinin geli i olarak görülerek övülür. Seçme hakkının geni lemesinin tarihine bakarsak,⁵ her zaman siyasi bir mücade-

5. Bkz. örne in Stein Rokkan'ın çalı maları, özellikle de oy hakkının geni letilmesiyle ilgili u yazısı: "Electoral Systems", *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development* içinde (Oslo: Universitetsforlaget, 1979), s. 147-68.

lenin sonucu oldu unu hemen görürüz. Ayrıca seçme hakkının geni lemesinin, ço unlukla seçme hakkından yoksun ki ilerinin yürüttü ü hareketlere iktidarların verdikleri bir ödün oldu unu da görürüz.

Ne zaman seçme hakkının bu ekilde geni letilmesi tartışılmalı siyasi mekanizmayı kontrol edenler arasındaki ba lıca ihtilaf, her zaman (taviz vermez geçinen) ürkekler ile çokbilmi ler arasındaki ihtilaf olmu tur. Ürkekler, seçme hakkını geni letmenin devlet mekanizmasının kontrolünde önemli olumsuz sonuçlara yol açacağını, siyasi iktidarı mevcut toplumsal sistemi yıkacak insanların eline bırakacağını ileri sürenlerdi. Toplumda bir itibarı olan ki ilerinin yerine geçme tehdidini beraberlerinde getiren "süfli kitleler" temasıydı bu. Çokbilmi ler ise, tam tersine, "tehlikeli sınıflar"ın, bir kez seçme hakkını elde ettikten sonra, tam da siyasi sürece nominal olarak dahil edilmeleri sayesinde, daha az tehlikeli hale geleceklerini ve korkulan siyasi de i ikliklerin meydana gelmeyeceğini ya da ufak tefek eylemler olacağını ileri sürenlerdi.

Çokbilmi lerin savundu u azar azar taviz verme tutumu en sonunda geni kesimler tarafından benimsendi ve çokbilmi lerin oy hakkının geni letilmesinin sistemin devrilmesine yol açmayacağını beklenmelerinde gerçekten de haklı çıktılar. Tam tersine, bu tavizler tam da süfli kitlelerin devrimci e ilimlerini da itımı gibi görünüyordu. Ama üphesiz, bunun bir nedeni de tavizlerin seçme hakkıyla sınırlı kalmayıp bunun ötesine geçmesiydi. İkinci tavizler kümesine genel olarak "sosyal devlet" adını veriyoruz. Bunu görev ek bir biçimde, ücret düzeylerinde artırımlar yapılmasını destekleyen ve mümkün kılan bütün devlet eylemleri ve ilaveten devletin küresel artırımların belli oranda payla tırılması amacıyla kullanımı olarak tanımlarsak, üphesiz bir yüzyıla an bir süredir ve neredeyse dünyanın her yerinde (tabii ki çok farklı derecelerde) sosyal devlete sahibiz demektir.

Aslında, sosyal devletin payla tırma hizmetlerini, ortalama insanların devletlerine yönelttikleri üç tür temel talebe birer cevap niteliğindeki ba lıca üç kategoriye ayırabiliriz. Bu kategoriler sa lık, emtim ve ömür boyu gelirdir. Neredeyse bütün insanlar hem kendileri hem de aileleri için mümkün oldu unca uzun ve sa lıklı bir hayat isterler. Neredeyse bütün insanlar, öncelikle hayattaki anlarını artırmak için, kendileri ve çocukları için emtim isterler. Ve neredeyse bütün insanlar gerçek gelirlerinin sergiledi i düzensizliklerden

endi e duyar ve sadece halihazırdaki gelirlerini artırmayı değil, aynı zamanda gelirlerindeki iddetli dalgalanmaları da en aza indirmeyi isterler. Elbette bunların hepsi de gayet makul özlemlerdir. Ve mevcut siyasi programlara da düzenli olarak yansıtılmı lardır.

Geçti imiz iki yüz yıl içinde bu doğrultularda epey eylemler yapıldı. Sa lık alanında, hıfzısıhıhayı iyile tirme, (kitlesele a lı kampanyaları gibi) önleyici tıp hizmetleri verme, hastane ve kliniklerin giderlerini karşılama, tıbbi emtisi geni letme, çe itli sa lık sigortası imkânları ve belli türden bedava hizmetler verme konusunda aktif bir biçimde çabalayan hükümetlerimiz oldu. Emtim alanında, iki yüz yıl önce neredeyse kimse resmi bir emtim almazken, bugün ilk ö retim neredeyse her yerde verilmekte, orta ö retim (emtisi z bir biçimde de olsa) yaygınla maktadır, hatta yüksek ö retimden bile, en azından daha zengin devletlerde önemli sayıda insan yararlanabilmektedir. Ömür boyu gelirin garanti altına alınması konusunda ise, emtim sigortası programları, huzurevleri ve ömür boyu yatan dalgalanmaları azaltmaya yönelik ba ka yöntemler geli tirmi durumdayız. Ömür boyu geliri garanti altına alma programları, sa lık ve emtimle kıyaslandı nda, dünya sisteminin çe itli yerlerinde çok daha emtisi z bir biçimde payla tırılmaktadır elbette.

Sosyal devletin bu nimetlerini nasıl de erlendirmek gerekti i konusunda dikkatli olmalıyız. Bunlar bir yandan, neredeyse bu tür bütün program ve mekanizmalann bilinmedi i ve siyasi olarak hayal bile edilemedi i iki yüz yıl önceki duruma göre dikkate de er bir yapısal farklılık arzederler. Öte yandan, bu programlar dünya nüfusu içinde, öncelikle sistemin kadroları adını verebilece imiz kesimin, yani orta tabakaların emtisi zine yararıdır. Bu orta tabakaların dünya sistemi içinde emtisi z bir biçimde da ılmı olmadıklarını belirtmekte fayda var. Bir Üçüncü Dünya ülkesinde nüfusun en fazla yüzde 5'i bu kategoriye girebilirken, en zengin devletlerde, nüfusun belki de yüzde 40 ile 60'lık bir kesimi bu kategoriye girmektedir.

Nitekim ulusal istatistikler merce inden bakıldığında u görülmektedir: Nüfusun ço unlulu bugün sadece çok az sayıda ülkede iki yüz yıl önceki atalarınınkinden iyi durumdadır. Aynı zamanda dünya sistemindeki toplumsal kutuplaşma, sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içlerinde de tam gaz devam etmektedir. Üstelik bu kutuplaşma sadece nispi bir eylemdir, dünya nüfusunun (ölçmesi zor

ama gözlemlemesi o kadar zor olmayan) bir kesimi için mutlak bir eydir.

Yine de sosyal devletin payla ımla ilgili sonuçları, inanmayı âdet edindi imizden ya da dünya sisteminin propagandacılarının bize sürekli söyledi inden çok daha kötü olmasına ra men, gerçekle mi olan payla ımın maliyetinin dikkate de er boyutlarda oldu u ve daha zengin ülkelerin nispeten yüksek vergi oranlarına yansıma oldu u da do rudur. Vergilendirilenler daima vergilerin çok fazla oldu undan ikâyet eder ku kusuz. Ama vergi faturasının bugün 50, 100, 200 yıl öncesine göre -hem dünya nüfusunun üst ve orta tabakaları için hem de kapitalist giri imler için- çok daha yüksek oldu u do rudur.

Bu payla ım, efektif talebi artırdı ı için, kapitalistlere de bazı avantajlar getirir elbette. Ama artan efektif talebin uzun vadede ölçüldü ü haliyle vergi yükünden daha büyük oldu u hiç de kesin sayılmaz. Bunun basit bir nedeni var. Siyasi olarak, halkın demokratikle me talebi payla ım düzeyinde kesintisiz yukarı çıkan bir e riye çevrilmi , sadece ülkelerin kendi içlerinde yukarıya do ru yayılmakla kalmayıp aynı zamanda dı arıya, sayılan gittikçe artan ülkelere do ru, dolayısıyla bir bütün olarak dünya sistemi içinde de yukarıya do ru yayılmış tır.

imdi bu tür demokratikle me genelde kapitalistler açısından sivil özgürlükler kadar itibarlı bir ey de ildir ve bu payla ımı sınırlama, söz konusu örüntüyü tersine çevirip oranı mümkün oldu unca azaltma mücadelesi, muhafazakâr siyasi programların asıl u ra ı olmu tur. Muhafazakâr güçlerin sürekli olarak payla ım düzeylerindeki artı ı önlemelerini, hatta bu düzeyleri a a ıya çekmelerini sa layan zaferler kazandıklarına üphem yok. Ama tabloya iki yüz yıllık bir perspektiften bakıldı ında vergilendirmenin yukarı do ru giden bir e ri çizdi i bence gayet açıktır. Her tersine çevirme, kendisinden sonraki ilerlemeye kıyasla küçük kalmı tır. 1980'lerin neoliberal saldırısı (Thatcherlık-Reagancılık) ve 1990'ların küreselle me retori i tam da artı ı durdurmaya yönelik bu tür bir çabaydı. Bu çaba bir eyler ba ardı, ama savunucularının umduklarından çok daha azını ve ona kar ı siyasi tepki dünyanın dört bir yanına çoktan yayıldı bile.

imdi üçüncü ikâyete, yurtta lı ın kapsayıcılı ının yetersizli i ile ilgili ikâyete geçeyim. Bildi imiz "yurtta " terimi, dünyanın siyasi kelime da rcı ına Fransız Devrimi tarafından sokulan bir te-

rimdir. Bu kavramla, soyluların ve halk tabakalarının farklı toplumsal rütbelere ve farklı siyasi haklara sahip oldukları bir emir-komu-ta sisteminin reddi simgelenmek isteniyordu. Amaç dahil etmekte. Soylular kadar sıradan halk da siyasi sürece dahil edilecekti. Bütün ki iler, yani bütün yurtta lar e it olacaktı. Bütün yurtta ların hakları vardı.

Ortaya hemen, yurtta ların "hakları"na nelerin dahil edilece i sorusu çıktı. Çok geni bir biçimde tanımlanan bu haklara bir hamlede sahip olmaya yönelik çe itli giri imler, "kar ıdevrimler" tarafından püskürtüldü. Ama geçti imiz iki yüz yılda haklarda yava yava da olsa bir geni leme oldu ve bu geni leme özellikle son elli yılda hızlandı. Buna yol açan unsurlardan biri, mülk sahiplerinden mülksüzlere, ya lılardan gençlere, erkeklerden kadınlara, merkezi etnik grup-tan azınlık adı verilen gruplara do ru yayılan oy hakkının geni lemesi-ydi. İkinci bir cephe, önce köleli e, sonra da di er esaret biçimlerine kar ı verilen mücadele-ydi. Üçüncü bir cephe resmi ayrımcılıklara, devlet uygulamalarından çıkararak ve özel uygulamalarda da yasaklayarak son verme çabası oldu. Bugün, toplumsal olarak gayri me ru hale gelmi uzun bir ayrımcılık kaynakları listesine sahibiz: Sınıf, ırk, etnik köken, "yerlilik", toplumsal cinsiyet, ya , cinsel çe itlilik, özürllülük. Ve bu liste sürekli uzamaktadır.

Demokrasiyle ilgili son bir ikâyete de de inmek gerek. Bu, teorik olarak, sadece yurtta ı oldu umuz ülkelerdeki demokrasi miktarı hakkında ikâyetlerde bulunmakla ve bu do rultuda bir eyler yapmakla sınırlanmı oldu umuz ikâyetidir. Ba ka ülkelerdeki toplumsal adalet, yurtta lık hakları ya da ulusal kurtulu hareketleriyle dayanı ma kuran ki iler her zaman olmu tur. Ba ka ülkelere gidip onların mücadelelerinde, hatta devrimlerinde aktif rol oynayan kozmopolit bireyler vardır. Ama egemenli in kar ılıklı olarak tanınması ilkesi yüzünden devletlerin ba ka devletlerin mücadelelerine kar ı -ması engellenmi ve devletler bu ilke yüzünden kendilerini kısıtlamı lardır.

On dokuzuncu yüzyılda, egemenli in kar ılıklı olarak tanınması sadece devletlerarası sistemin parçaları olarak görülen devletlere, "medeni" diye tanımlanan devletlere özgü bir eydi. Yerkürenin "medeni" görülmeyen bölgeleri, "medeni" devletlerin bir "medenile tirme misyonu"na kalkı mak için kendi kendilerine verdikleri bir hak-

ka tabiydiler ki bu misyon fethi, do rudan yönetimi ve bazı âdetlerin zorla de i tirilmesini de içeriyordu. Emperyalizmin en parlak zamanlarında, yani on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, "emperyalizm" terimi, en azından politikalarının temelini olu turdu u ülkelerde bir eref payesiydi.

Emperyalizmin me ruiyeti kar ısındaki tavır kinci Dünya Sava- r'ndan sonra de i ti. Emperyalizm, birdenbire olumsuz bir kelime haline geldi. Ve 1945 sonrasında, ulusal kurtulu hareketlerinin, ba - lıca amaçlarını, yani kendi devletleri için yerel egemenlik kazanmayı neredeyse her yerde ba ardı ı bir döneme girdik. Gelgelelim, bu olur olmaz, büyük ölçüde Batı dünyası içinde, "insan hakları"ndan yana yeni hareketler ortaya çıktı; bu haklar sivil özgürlüklerden yurtta lık haklarına bahsetti imiz çe itli türden demokratik haklar olarak tanımlanıyordu. Suçlanan ülkelerin dı nda kurulan örgütler, dolaylı olarak, kuruldukları devletlerin hükümetleri aracılı ıyla ve do rudan do ruya insan haklarına yeterli özen göstermeyen devletler olarak tanımlanan devletlerin hükümetleri üzerinde siyasi baskı yaratmaya çalı tılar. Bu baskı birçok biçime bürünebiliyordu: te hir etme, boykotlar ve son olarak "müdahale hakkı". NATO'ya mensup devletlerin Balkanlar'daki son faaliyetleri "insan hakları" ve "müdahale hakkı" ba lı ı altında yürütüldü.

O halde demokrasi hakkındaki bu söylemde nerelerdeyiz? Demokrasi bir gerçeklik mi, bir serap mı, ikisi arasında bir ey mi? Gerçekle tirilebilir oldu u halde, henüz gerçekle tirilmemi bir ey mi? Yava yava ilerlemeden yana olanlar çok eyin ba arılmı oldu unu iddia ederler. Çok çe itli biçimlerde daha fazla demokrasi için mücadele etmek üzere ortaya çıkmı olan çok çe itli grupların sözcüleri ise ço unlukla, e it haklar hedefini gerçekle tirmeye hiçbir yerde yakla ılmamı oldu unu ileri sürerler. Bu uyumsuz de erlendirmeleri demin özetledi im tarihsel gerçeklikler ı ı nda ele alacaksa, bence zeminimizin üzerinden bir kez daha, ama bu kez daha analitik bir biçimde geçip demokrasinin ilerlemesiyle ilgili de erlendirmemizi üç kategoriye ayırmamız gerekecektir: Retorik olarak demokrasi, uygulama olarak demokrasi, imkân olarak demokrasi.

Retorik Olarak Demokrasi

"Demokrasi" terimi neden devrimci bir özlemin ifadesiyken evrensel ölçekte yavan bir lafa dönü tü? Esasen Yunanlılardan on sekizinci yüzyıla kadar, Batı siyaset felsefesinde demokrasi, her zaman Yunan'daki köklerinin i aret etti i anlamda, yani halkın yönetimi anlamında kabul edilmi tir - yani, sadece tek bir ki inin yönetimine kar ı de il, ondan da çok *en iyi* insanların yönetimine, aristokrasiye kar ı halkın yönetimi anlamında. Demek ki demokrasi her eyden önce niceliksel bir kavramdı. Temelde e itsizlikçi bir durumda e itlik ça rısında bulunuyordu, çünkü e er "en iyi" insanlar varsa, o zaman "o kadar iyi olmayan" insanlar da vardı - cahil, süfli, kaba, yoksul insanlar.

En iyi insanların kimler oldu u önemli de ildir aşında. Bunlar kan/soy sop/resmi yetkiler açısından, zenginlik/mülk/ekonomideki idareci rolleri açısından ve e itim/zekâ/geli kin yetenekler açısından tanımlanmı lardır. Ve bütün bu en iyileri sınıflandırma tarzlarına, her zaman adabı mua eretin/hayat tarzının/"medeni" olmanın en iyi insanların özelli i oldu u ekindeki varsayımlar e lik etmi tir. Asıl önemli olan unsur her zaman, iki grup arasında, kolektif kararlar alma sürecine katılma yetene ine sahip olarak tanımlananlar ile bu yetene e sahip olmadıkları söylenenler arasında aynm yapmak olmu tur. Bir fikir olarak, bir hareket olarak demokrasi aslen bu tür ayrımların siyasi hayatı örgütlemenin temeli olabilece ini reddetmek amacıyla geli tirilmi tir.

Bu mesele hakkında hiçbir zaman gerçekten önemli bir tartı ma yapılmamı tur; "yurtta lık" kavramının sıradan siyasi söylem içinde ra bet gördü ü zamana kadar yapılması da mümkün de ildi. Bu kültürel kayma Fransız Devrimi'nin büyük retorik mirasıdır. Artık hepimiz yurtta ız.

Öyle miyiz sahiden? Yurtta lık kavramının kapsamıyla ilgili temel tartı ma pe pe e gelen iki u rakta yapıldı. On dokuzuncu yüzyıl ba nda, Büyük Britanya, Fransa, Amerika Birle ik Devletleri ve ba ka birkaç ülkede, oy hakkı meselesi üzerinde odaklanan bir ülke-içi tartı ma biçimine büründü.⁶ Temel seçenekler, mülk sahiplerinin

6. Aydınlanma dü ünçesinin, Napolyon döneminin dü ünme tarzını belirleyen

oy hakkı, yani Fransızların *suffrage censitaire* dedikleri oy ile genel oy hakkıydı. Bu ülkelerde ve daha sonra başka yerlerde de en sonunda genel oy hakkının kazandığını biliyoruz; üstelik "genel" terimine dahil edilenler de sürekli olarak genişlemiştir.

Ama genel oy hakkı ilkesi (tam olarak hayata geçirilemese bile) bir kez kabul edildikten sonra, tartışılma odak değildi. Batı ülkelerinde oy hakkı genişledikçe (bu arada aynı ülkelerde sivil özgürlüklere ait diğer unsurlar da yaygınlaşıyordu), "yurtta doğum" terimi de bu ülkelerde daha merkezi bir hale geldi ve kapsayıcı niyetini gerçekleştirecek şekilde kullanıldı. Gelgelelim, yurtta doğum kavramı her zaman bünyesine dahil ettiği kadarını da dışladı. Çünkü yurtta doğan zorunlu olarak yurtta doğmayanları da ima etmektedir. Eğer tehlikeli sınıflar artık tehlikeli değilse, medeniyetten nasibini almamış bir sınıfı artık yurtta doğan olarak kabul ediliyorsa, o zaman medeni ile medeni-olmayan arasındaki retorik ayrım çizgisi medeni ülkeler ile medeni-olmayan ülkeler arasındaki ayrım çizgisi haline gelecektir. Bu da emperyalist yönetimin başka bir retorik gerekçesi ve bir sınıfından medenileştirme misyonunun ihtiyamına katılmasını talep edip bu talebe karşılık almanın retorik temeli olacaktır.

Bu noktada, "demokrasi" artık ulusal bir sınıf mücadelesi içinde alt tabakaların taleplerini ifade eden bir terim olarak değil, medeni denimler ile medeni-olmayanlar, Batı ile dünyanın geri kalanı arasında sürmekte olan dünya çapındaki bir mücadele içinde hâkim güçlerin politikalarını haklı çıkaran bir terim olarak kullanılıyordu. Böylece, demokrasi kavramının tınısı değişti mi oldu mu içindir ki tam da on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bu kelimedenden korkan gruplar, yüzyıl sonuna gelindiğinde onu benimsemeye başladılar; yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise bu kelimeyi adeta bir ulusal marş gibi kullanıyorlardı. Bu noktada demokrasi kavramı ön-

millet-halk ayrımı hakkında Stuart Woolf'un söylediklerine bkz. "'Millet' kısıtlı bir biçimde, 'etnik gruplar' olarak ya da biraz daha geniş bir biçimde yönetici seçkinler olarak kavranıyordu... Aydınlanma yazarları mesajlarını yönelttikleri etnik gruplar ile 'milletin saygın kalabalık ve ilerici yararı' arasında her zaman keskin bir ayrım yapıyorlardı. Tanımı gereği, yozlaşmış olmasa da kolayca etki altına giren 'halk', statüsüne uygun, emekçi olarak sürdürülmüş hayatta ona en çok donanım kazandıran ahlaki, teknik (ve fiziksel) bir etkiye ihtiyaç duyuyordu" (Woolf, "French Civilization and Ethnicity in the Napoleonic Empire", *Past and Present*, no. 124 [Ağustos 1989]: 106).

celikle bir medeniyet simgesi ve bunun sonucu olarak bir medeniyet kanıtı haline geldi. Batı demokratiktir, dünyanın geri kalanı değildir. Böylece dünya ekonomisi içindeki hegemonik güçler kendilerini manevi lider ilan ederler. Onların hegemonyası dünyanın dört bir yanında ilerlemenin temelidir. Demokrasiyi bir Kutsal Kâse/Kızıl Elma olarak sunarlar. Dolayısıyla onlar erdemini ete kemiğe büründürmüş halleridir.

Gerçekleşen Olarak Demokrasi

Bu yeni retorik, bu iddiaların ampirik temelleri olmasa işe yaramazdı. Peki neydi bu temeller? Bunu değerlendirmek için, toplumsal tabakalaşma açısından kapitalist sistem ile kapitalizm-öncesi sistem arasındaki temel fark üzerinde düşünmemiz gerekir. Kapitalizm-öncesi bir yapıda, üst tabaka iktidarı araçlarını kontrol ettiği için iktidara sahipti. Böylelikle zenginlerin kendi niceliğiyle orantısız bir kısmı üzerinde hak iddia edebiliyordu. Askeri müsadere dışında yollarla sözcümlü piyasa yoluyla zenginlik elde etmiş olanlar üst tabakanın birer parçası olarak tanımlanmıyor, dolayısıyla da bitmek bilmez bir müsadere korkusuyla yaşıyorlardı. Bu kaderden para gücüyle aristokrasiye dahil olarak kaçmaya çalışıyorlardı ki bu süreci tamamlamak da epey zaman alıyor, hatta bazen üç-dört kuşak gerekebiliyordu.

Kapitalist dünya ekonomisi kapitalizm-öncesi sistemler kadar derinden tabakalaşmıştı, ama tabakalar arasındaki ilişkiler farklıdır. Üst tabaka bu unvanı geçmişi askeri yetenekleri sayesinde değil, geçmişi ekonomik yetenekleri sayesinde korur. En tepede olmasa da beceri sahibi olanlar, yani sistemin kadroları ya da orta tabakaları adını verdi imiz ki ilerler, müsadere korkusuyla yaşamaz. Aksine, genel dünya sisteminin siyasi dengesini korumak, yani tehlikeli sınıfları kontrol altında tutmak için onların yardımına ihtiyaç duyan üst tabakalar tarafından sürekli teskin edilirler ve sürekli onlardan destek talep edilir.

Oy hakkının genişlemesi, sosyal devletin nimetleri, tikelci kimliklerin tanınması, bütün bunlar söz konusu kadroları teskin etme, onların genel sisteme bağlı kalmalarını garanti altına alma ve en önemlisi de dünya nüfusunun çoğunluğunu yerli yerinde tutmak için

onlardan yardım alma programının birer parçasıdır. Kapitalist dünya sistemini toplumsal olarak üç parçalı bir sistem olarak dü ünelim; bu sistem (simgesel olarak) en tepedeki yüzde 1, kadroları olu turan yüzde 19 ve en alttaki yüzde 80 ekinde bölünmü tür. Sonra buna bahsetti imiz mekân unsurunu ekleyelim. Kapitalist dünya ekonomisi denen tekil sistem sınırlan içinde, söz konusu yüzde 19 bütün siyasi birimler arasında e it biçimde da ılmaz, birkaç birimde yo unla ır.

Bu iki varsayımda bulundu umuzda -üç parçalı bir tabakala ma ve co rafi toprakla ma- "demokrasi" sloganının bahsi geçen yüzde 19 için muazzam bir önemi oldu u açıkça anla ılır, çünkü demokrasi onların siyasi, ekonomik ve toplumsal durumlarında gerçek bir iyile me anlamına geliyordu. Ama demokrasinin yüzde 80 için çok az anlamı oldu unu da görebiliriz, çünkü onlar ister siyasi, ister ekonomik, ister toplumsal olsun bu farazi nimetlerin çok azından yararlanıyorlardı. Küçük bir grup ülkenin daha fazla zenginli e, daha liberal bir devlete ve u ya da bu ölçüde i leyen çokpartili sistemlere sahip olması -kısacası, az sayıda ülkenin medenile mi olması- bir bütün olarak dünya sistemi içindeki derin e itsizliklerin nedeni de il, tam da sonucudur. Retori in dünya sisteminin bazı kısımlarında kula a do ru gibi gelirken, daha geni olan ba ka kısımlarda bu denli içi bo gelmesinin nedeni de budur.

O halde, demokrasi gerçekte tirilmemi midir? Tabii ki. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın demokrasinin liberal denen devletlerde bile kısıtlı ve sakat oldu unu göstermeye bile gerek yoktur. Kaldı ki bu kolayca gösterilebilecek bir eydir. Demokrasinin dünyanın büyük bir kısmında önemli ölçüde i lemedi ini belirtmek yeterlidir. Batılı liderler bir Üçüncü Dünya devletine demokrasinin erdemlerini vaze derlerken, ki bunu sık sık yaparlar, ya dünya sisteminin gerçekliklerine kasten gözlerini kapatmakta, ya kinik bir tutum takınmakta ya da kendi ülkelerinin manevi açıdan daha üstün oldu unu iddia etmektedirler. Dünyadaki diktatörlükleri hiçbir surette savunmuyorum ya da haklı çıkarmaya u ra mıyorum. Baskı hiçbir yerde bir erdem de ildir, hele ki kitlesel katliamlar. Sadece bu olguların ne rastlantısal, ne bazı ülkelerin medeni olmayan kültürlerle sahip olmalarının sonucu, ne de kesinlikle bu ülkelerin sermaye akı larına yeterince açık olmalarının sonucu oldu unu belirtmek istiyorum. Dünya halkının üç-

te ikisi kapitalist dünya ekonomisinin yapısı yüzünden liberal devletlere sahip de ildir; bu ekonomi onların bu tür siyasi rejimlere sahip olmasını imkânsızla tırmaktadır.

mkân Olarak Demokrasi

Demokrasi günümüz dünyasında büyük ölçüde gerçekte tirilmemi tir diyorum demesine de, demokrasi gerçekte tirilebilir bir ey midir? Bunun iki olası cevabı var: "Evet, a ama a ama" ve "Hayır". "Evet, a ama a ama," diyen birçok ki i var. Buradaki fikir, yüzde 19'un yararlandı ı nimetlerden daha sonra yüzde 21'in, daha sonra yüzde 25'in vb. yararlanabilece i ve bunun böyle gidebilece i eklindedir... Bu insanlara göre, gereken ey daha fazla örgütlü baskı uygulanmasıdır. Bu baskı toplumsal hareketler, sivil toplum kurulu ları ya da aydınlanmı entelektüeller tarafından yaratılacak veya medeni olmayan halkların kültürel reformdan geçirilmesiyle olu acaktır.

Bu kahinleri destekleyen ba lıca sav, geçti imiz iki yüz yılda i lerin böyle gerçekte mi olması, demokratikle me adını verebilece imiz tavizlerin gerçekten de mücadele yoluyla kazanılmı olması, gerçekten de a ama a ama kazanılmı olmasıdır. Bu kehanetin hesaba katmadı ı ey, a ama a ama gerçekte mi olan de i imlerin sistemin i leyi i üzerindeki birikimsel etkisidir. Ayrıcalıklara sahip ki iler demokratikle me taleplerine taviz vermelerinin temel nedeni öfkeyi savu turmak, asileri bünyeye dahil etmek, ama her zaman için sistemin temel çerçevesinin sa lam kalmasını gözetmek olmu tur. Bu strateji "hiçbir ey de i mesin diye her ey de i melidir" ekindeki di Lampedusa ilkesinin cisimle mi halidir.

Di Lampedusa ilkesi belli bir noktaya kadar çok etkili bir ilkedir. Daha fazla demokratikle me, siyasi, ekonomik ve toplumsal pastadan daha fazla pay alma talepleri, tükenmi olmak öyle dursun, sadece a ama a ama ifade edilse de sonsuzdur. Son iki yüz yıldaki demokratikle me, benim varsayımsal olarak ortaya attı ım dünya nüfusunun yüzde 19'unun i ine yararı sa da, yüzde 1 için maliyeti yüksek olmu ve pastanın dikkate de er bir kısmını tüketmi tir. Bu yüzde 19 yüzde 29, hele hele yüzde 89 olursa, ayrıcalıklılara bir ey kalmayacaktır. Somut konu ursak, kesintisiz sermaye birikimi artık kalmayacaktır ki bu birikim kapitalist dünya ekonomisinin varlık ne-

denidir. Yani ya demokratikle me sürecine dur denecektir, ki bu si-yaseten zordur, ya da hiyerar ik, e itsizlikçi gerçeklikleri korumak için ba ka bir tür sisteme geçilecektir.

Bence bugün bu tür bir dönü üme do ru gitmekteyiz. Burada kapitalist dünya sisteminin yapısal krizi dedi im eye yol açmı olan bütün etkenlere dair ayrıntılı analizimi tekrar etmeyece im. Bir süreç olarak demokratikle me, sistemi halihazırdaki kaotik durumuna getirmi , çok yakında da çatallanma noktasına götürecektir olan etkenlerden sadece biridir. Sonuç olarak, önümüzdeki yirmi be -elli yıl boyunca kapitalist dünya ekonomisinin halefinin ne olaca ıyla ilgili yo un bir siyasi mücadele verilecektir bence. Bana göre bu, sistemin temelde demokratik bir sistem olmasını isteyenler ile bunu istemeyenler arasındaki bir mücadeledir. Bu nedenle bazılarının demokrasinin "esasen bitirilemeyecek bir proje" olabilece i ekindeki imaları beni biraz mutsuz ediyor. Bu formülasyon insanlı ın trajik durumuyla, kusurlarıyla, ıslaha ebediyen açık olu uyla ilgili bir insanlık imgesi çıkarıyor önümüze. Böyle bir imgeye kim kar ı çıkabilir, de il mi? Ama bu formülasyon muazzam bir fark yaratabilecek tarihsel seçim anları olması ihtimalini hesaba katmaz. Bir tarihsel toplumsal sistemden ötekine geçilen dönemler tam da böyle tarihsel seçim anlarıdır.

Hiçbir zaman kusursuz denecek ölçüde demokratik bir sisteme sahip olamasak bile, büyük ölçüde demokratik bir sisteme sahip olmanın mümkün oldu una inanıyorum ben. u anda buna sahip oldu umuza inanmıyorum. Ama olabiliriz. O halde, yine kara tahtanın ba ına geçip mücadelenin neyle ilgili oldu unu anlatmak önemlidir. Bu mücadele sivil özgürlüklerle ilgili de ildir, ama demokratik bir toplum John Stuart Mill'in yüre ini ferahlatacak sivil özgürlüklere sahip olacaktır elbette. Sahip olmalıdır da. Söz konusu mücadele çokpartili sistemlerle de ilgili de ildir; bu sistemler çok sayıdaki olası büyük ölçekli demokratik seçim tekniklerinden sadece biridir ve bugün ulusal ve ulus-altı periyodik seçimler dı ında hiçbir alanda yaygın olarak kullanılmamaktadır.

unu demek lazım: Demokrasi e itlikle ilgilidir ve e itlik kapitalist dünya sistemi içinde siyasi hayatın yaygın hissiyatı olan ırkçılı ın tam kar ıtıdır. Toplumsal hayatın bütün alanlarında e itlik olmazsa, hiçbir alanında e itlik olamaz, sadece e itlik serabı olur. E itli in

olmadı ı yerde özgürlük olmaz, çünkü e itsizlikçi bir sistemde güçlü olan irade her zaman galebe çalacaktır. Yolsuzlukla ilgili ikâyetlerin sistemimizin ayrılmaz bir parçası olmasının nedeni budur. Yurtta lı ın e itsiz bir biçimde gerçekle mesiyle ilgili ikâyetlerin nedeni budur. Kinizmin nedeni budur. E itlikçi bir sistem nispeten depo-litize olacaktır ama kinik olmayacaktır. Kinizm, zayıfın güçlü kar ısındaki psikolojik savunmasıdır.

Nispi e itlikle nispeten demokratik bir siyaseti birle tiren bir sistem ça rısı u soruyu gündeme getirir; Bu mümkün müdür? Aleyh-teki ba lıca sav, tarihte böyle bir ey görülmedi idir. Bu bana çok zayıf bir sav gibi geliyor. Son tahlilde, insan toplumları çok kısa bir zamandır var. Kısa tarihsel geçmi imizden yola çıkarak gelecekteki olasılıkları devre dı ı bırakmaya ba layamayız. Her halükârda, kö-tümserlikten çıkarılabilecek tek sonuç ölmektir. E itli e kar ı ikinci önemli sav, Leninist rejimlerin acıklı performansıdır. Ama tabii ki bu rejimler, en ba larda e itlikçi bir retori in pe ine dü mü olsalar ve buna bir dereceye kadar inanmı olsalar da, hiçbir noktada e itlikçi olmamı lardır. Pratikleri kökten e itsizlikçiydi, kapitalist dünya ekonomisinin çevre ve yarı-çevre bölgelerindeki di er rejimlerin bir versiyonundan ibaretti. Onların deneyimi bize, e itlikçi bir toplumsal sistemin imkânları konusunda kesinlikle bir ey söylemez.

Temel mesele bugün, kapitalist dünya ekonomisinin evrimle en tarihinin bu noktasında, a amacılı ın gerçek bir seçenek olmamasıdır. Bana öyle geliyor ki mevcut tarihsel toplumsal sistemimizin çerçevesi içinde kapitalist dünya ekonomisinin sınırlarına ula mı durumdayız. Sistem krizde ve kaçınılmaz olarak de i ecek. Ama ille de daha iyi yönde de i ecek diye bir ey yok. Bu, geçi döneminin siyasi ve ahlaki seçimine ba lı. lerlemenin, siyasi ve ahlaki ilerlemenin kaçınılmaz oldu unu varsaymak için bir neden oldu una inanmıyorum. Gelgelelim, mümkün ilerleme teorisine, ilerlemenin bir olabirlik oldu una inanıyorum.

O halde ne yapmamız gerekiyor? Her eyden önce nerede olduğumuz konusunda, ve sistem çatallanmakta, dolayısıyla sona ermekte oldu u için seçeneklerimiz oldu u konusunda kafamızın net olması gerek. kincisi, hangi siyasi taktiklerin bize böyle bir sistem yaratma imkânını sunabilece i ve bunu ba armak için gereken ittifakların nasıl kurulabilece i konusunda kendi aramızda tartı mamız gereki-

yor ("biz" ile imdikinin yerine geçecek sistemin e itlikçi olmasını isteyenleri kastediyorum). Üçüncüsü, ilerici bir ey kılıfı altında yeni ama hâlâ hiyerar ik ve e itsizlikçi bir sistem yaratacak olanların tatlı sözlerine kanmamamız gerekiyor. Bunların hiçbiri kolay de il. Ve ba arılı olabilece imizin garantisi de yok. Ama ayrıcalıklara sahip olanların bunları u ya da bu ekilde korumaya niyetli olduklarından ve bunu yapmak için iddetle ve zekice sava acaklarından emin olabiliriz.

Peki ya demokrasi? Bu konuda kendisine Batı medeniyeti konusunda ne dü ündü ü soruldu unda u cevabı veren Mahatma Gandhi gibi dü ünüyorum: "Bence iyi bir fikir olurdu."

8. Bölüm

Entelektüeller: De erlerde Tarafsızlık Sorunu

SON K TAPLARIMDAN *Bildi'imiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl için Sosyal Bilim de'* modern dünya sisteminin kendi sonuna yakla maktada oldu unu ve ana hatlarını u anda bilmedi imiz, önceden bilemeyece imiz ama yapısını biçimlendirme i ine aktif bir biçimde katılabilece imiz yeni bir tarihsel sisteme geçi dönemine girmekte oldu unu iddia ettim. "Bildi'imiz" (*cognoscere* anlamında) dünya kapitalist bir dünya ekonomisidir ve bu dünya artık ba a çıkabilecek konumda olmadığı yapısal gerilimlerle ku atılmış durumdadır.

Söz konusu gerilimlerin kayna nını ve nasıl i lediklerini burada ancak çok kaba hatlarıyla anlatabilirim. Üç gerilim söz konusu. Bunlardan birincisi dünyanın kırsallıktan çıkmasının sonucudur; çok ilerlemi olan bu süreç muhtemelen önümüzdeki yirmi be yıl içinde büyük ölçüde tamamlanmı olacaktı. Yaratılan toplam de erin yüzdesi olarak eme in maliyetini amansızca artıran bir süreçtir bu. kincisi, ekolojik tükeni e yol açmı olan maliyetlerin dı salla tırılmasının uzun vadeli sonucudur. Bu da yaratılan toplam de erin yüzdesi olarak girdilerin maliyetini yükseltmektedir. Üçüncüsü ise dünyanın demokratikle mesinin sonucudur; demokratikle me e itim, sa lık ve ömür boyu gelir garantisiyle ilgili kamu harcamalarına yönelik talebin sürekli artmasına neden olmu tur. Bu da yaratılan toplam de erin yüzdesi olarak vergi maliyetlerini yükseltmektedir.

Bu üçünün bile imi üretimden elde edilen kârlar üzerinde devasa boyutlarda uzun vadeli yapısal baskı yaratmaktadır ve kapitalist sistemi kapitalistler için kârsız hale getirme süreci içindedir. Bu tezi bu yazıda gerekçelendirmeyece im, çünkü bu i i ba ka bir yerde yap-

tim.² Bu birle imi, tartı mak istedi im meseleler için bir veri olarak kabul edece im.

Kapitalist dünya ekonomisinin yapısal krizinin bir parçası olarak, dünyayı "bilme" (*science* anlamında) tarzımızın da sonunun geldi ini, yani bilgi sistemimizin mevcut çerçevelerinin i e yararlılı mın da sona erdi ini görüyoruz. Özellikle u ortaya çıkmı tır ki bilimsel bilgi ile felsefi/hümanistik bilginin dünyayı bilmenin kökten farklı, dü ünsel olarak birbirine kar it yolları oldukları anlayı ı -bazen "iki kültür" adını verdi imiz anlayı - içinden geçmekte oldu umuz devasa toplumsal geçi dönemine bir açıklama getirme görevinde son derece yetersiz oldu u gibi, krizle akıllıca ba a çıkma yetene imizin önünde bizatihi bir engel olu turmaktadır. " ki kültür" anlayı ının aslında sadece iki yüzyıllık oldu unu ve ba ka hiçbir tarihsel sistemde varolmadı mını unutmamız gerekir.

Bu anlayı modern dünya sisteminin ideolojik çerçevesinin bir parçası olarak icat edilmi tir ve söz konusu sistemin müstakbel nihayeti ile birlikte o da gidici olabilir. Çünkü yörüngem izdeki bir çatalanmanın sonucu olan, bir tarihsel sistemden ötekine geçi in neler getirece i zorunlu olarak belirsizdir. Bu geçi süreci a ina yapılan parçalayan kaotik bir girdap eklini alır, bütün yönlerdeki baskıları iyice iddetlendirir ve üphesiz bu arada hepimizin kafasını karmakarık eder.³ Bu yüzden içinde ya adı ımız dünyadaki bu hızlı, belirsiz, ama çok önemli dönü ümler ortasında entelektüellerin rolünün ne oldu unu, olabilece ini ya da olması gerekti ini sormak yerinde olacaktır.

Toplumsal bilgi arayı ının sadece dü ünsel sorunları de il, ahlaki ve siyasi sorunları da beraberinde getirdi inin hep farkındaydık. Gelgelelim, modern dünyada, bu farklı sorunların birbirleriyle nasıl bir ili ki içinde oldu u konusunda kapsamlı tartı malar yapılmı tır. Özellikle de, en az iki yüzyıldır, dü ünsel, ahlaki ve siyasi sorunların birbirlerinden tamamen ayrı tutulup tutulamayaca ı ve tutulup tutulmaması gerekti i meselesi üzerinde odaklanılmı tır. Bu tartı ma ate li bir biçimde sürmektedir.

2. Bu savların daha ayrıntılı bir biçimde serimleni i için bkz. 3. bölüm.

3. Bkz. Uya Prigogine, *The End of Certainty*, New York: Free Press, 1997.

Modern dünya sisteminin in a edilmesinden önceki tarihlerde kurulmu olan çe itli kültürlerde bu konuda o kadar çok tartı ma yapılmıyordu. Her zaman, bu üç tür sorunun -dü ünsel, ahlaki, siyasi sorunların- birbirlerinden ayrılamayaca ı ve birbirleriyle çeli iyormu gibi göründükleri yerlerde de ahlaki kaygıların öncelikli olması ve sonucu belirlemesi gerekti i kabul ediliyordu. Bu sorunların birbirinden ayrı tutulması gerekti i anlayı ı, tıpkı iki kültür anlayı ı gibi, modern dünya sisteminin bir icadıydı. Aslında bu iki anlayı birbiriyle mantıksal olarak ba lantılıdır. Modern dünyada, kendilerine bilimci adını verenler, bilimin, do ru arayı ının sürdürülece i tek alan oldu unu iddia etmi ler ve felsefe, edebiyat ve be eri bilimlere iyi ve güzel arayı ının sürdürülece i alanlar olma rolünü uygun görmü lerdir. Epistemik hedefler arasında yapılan bu aynm bir bütün olarak her iki tarafça da kabul edilmi tir. Hatta bu ayırmadan genellikle modernli in büyük ba arılardan biri olarak, alameti farikalarından biri olarak söz edilmi tir.

Bu anlayı ın daha eski dünya görü lerinden ne kadar farklı oldu u, eski Yunan'a bakarak görülebilir. Modern Batılı dü ünürler genellikle Yunan kültürünün kendilerinin dü ünsel kayna ı oldu unu ve her halükârda Yunan dü ünçesinde "rasyonalizmin" merkezi yeri i gal etmesi sayesinde metafizik tasarımların büyük ölçüde aynı oldu unu iddia ederler. Bütün modern-öncesi medeniyetler arasında, eski Yunan medeniyetinin modern Batı dünyasına en yakın medeniyet oldu u iddia edilir. Peki, Yunan kültürünün tarihi içinde, bu do ru arayı ını iyi arayı ından ayırma meselesiyle ba lantılı en önemli simgesel an hangisidir? Atina gençli inin ahlakını bozmakla suçlanan Sokrates'e baldıran zehrinin içirildi i an. Üstelik o da baldıranı direnç göstermeksizin içerek bir anlamda talebin me ruiyetini kabul etmi tir. Batı'nın kültürel seyahati içinde Engizisyon, Atinalıların Sokrates'le ilgili yargısının ardında yatan dünya görü ünün sürdürülmesi olarak görülebilir. Entelektüeller Engizisyon'un gözde hedeflerinden biriydi.

in aslı, modern dünyada, o bütün "modernli e" ra men entelektüellerden hâlâ sık sık baldıran içmeleri isteniyor; entelektüeller hâlâ kazı a ba lanıp yakılıyor. Ama bugün, bu tür baskılar ne kurbanlar tarafından ne de muhtemelen halkın ço u tarafından me ru görülmektedir. Dü ünçeye ho görü teması modern dünyanın imgelemin-

de çok güçlüdür. Entelektüeller bu teorik ho görü fikrini kendilerine belli bir alan açmak için kullanmaya çalı mı lardır. Ama bu imgelem çok fazla ikiyüzlülük de içerir, çünkü gerçek prati i teoriden çok uzaktır. Aslında entelektüeller iktidardakilerin sürekli baskısı altında olmu lardır.

Son 500 yılda, özellikle de son 150 yılda, entelektüeller kendilerini ifade etmelerine kar ı uygulanan baskılarla iki farklı tarzda, çok farklı siyasi duru ları yansıtan iki farklı yoldan mücadele etmi lerdir. Sosyal bilimlerdeki ba lıca sav, tezini do ruluk alanı olan bilim ile de erler alanı olan siyaset arasındaki hipotetik ayrım üzerine in a eden sav olmu tur. Bugün sosyal bilimcilerin ço u sadece bilim alanı içinde bilimci sıfatıyla konu tuklarını ve de erlerle, dolayısıyla sosyal bilimcilerin çizdi i gerçeklik tablosundan çıkarılması gereken sonuçlarla ilgili her tür tartı mayı kamu alanına bıraktıklarım iddia ederler. "De erlerde tarafsızlı ı" savunduklarını söylerler ve bunun genelde entelektüeller, özelde de ampirik sosyal bilimciler için benimsenmesi uygun olan tek duru u temsil etti ini iddia ederler. Bu tarafsızlı ın, sosyal bilimin toplumsal ve siyasi ho görüsünü (ve entelektüellerin talep etti i ho görüyü) haklı çıkardı ı söylenir.

De erlerde tarafsızlı ın tam tarifi birçok tartı maya konu olmu - tur, ama temel fikir, veri toplama ve bu verilerin anlamlarını yorumlama i inin, çıkacak sonuçların ara tırmacı, toplum ya da devlet tarafından benimsenen de erleri haklı mı çıkardı ı yoksa onlara aykırı mı dü tü ünden ba ımsız olarak yürütülmesi gerekti idir. Bir tasvirin do rulu unun, tasvir etti i eyin istenir olup olmamasıyla hiçbir ilgisi olmadığı söylenir; yani, *olan* ile *olması gerekenin* birbirlerinden bütünüyle ayrı oldu u iddia edilir. Buna ba lı, alt bir iddia da, ara tırmasının sonuçlarını, kamu i lerine etkisi ne olursa olsun, kamuya oldu u gibi sunmanın ara tırmacının *ahlaki* görevi oldu udur. Öte yandan entelektüelin, ara tırmacının ya da bilimcinin, ahlaki ya da siyasi imaları dolayısıyla ba kalarını rahatsız edecek sonuçları if a etmesine hiçbir engel koymamak da liberal bir toplumun göstergesi sayılır.

Sosyal bilimlerdeki bu temel perspektifin en etkili olmu ve sık sık sözü edilen ifadelerinden biri, Max Weber'in "de erden ba ımsızlık" ve "nesnellik" hakkında söyledikleridir:

Hiçbir üpheye mahal bırakmaksızın u söylenebilir ki, pratik siyasi (özellikle de ekonomik ve sosyopolitik) de erlendirmelerden somut buyruklar çıkarmaya çalı ılır çalı ılmaz, *ampirik* bir disiplin elindeki araçlarla sadece (1) vazgeçilmez araçları, (2) söz konusu de erlendirmenin kaçınılmaz yankılarını ve (3) sayısız olası de erlendirmenin *pratik* sonuçları arasında bu ekilde ko ullanmı olan rekabeti ortaya koyabilir. Felsefi disiplinler daha öteye geçip de erlendirmelerin "anlam"ını, yani nihai anlamlı yapılarını ve anlamlı sonuçlarını sergileyebilir... Tam anlamıyla ampirik bilim olan sosyal bilimler, insanı bir seçim yapmanın güçlü ünden kurtardı mı varsaymaya en az müsait olanlardır, bu yüzden de bunu yapabilecekmi izlenimini yaratmamalıdır.⁴

Weber'in kullandı ı dile dikkat edin: Sosyal bilim insanı bir seçim yapmanın güçlü ünden kurtaramaz. Böylesine çileri bir kendi kendini inkâr tavrının ne kadar iç burkucu oldu unun kendisi de farkındaymı gibi görünüyor. Birinci Dünya Sava ı'nın sona ermesinden hemen sonra Münihli ö rencilere yaptı ı ve "bir meslek olarak" bilimi tartı tı ı ünlü konu masında Tolstoy'un unları söyledi ini hatırlatır: "Bilim anlamsızdır çünkü bizim için önemli olan tek soruya, 'Ne yapmalıyız ve nasıl ya amalıyız?' sorusuna hiçbir cevap vermez." Weber de bunu kabul eder: "Bilimin bize bunun cevabını vermedi i tartı ılmayacak kadar açık."

Peki ama buradan ne sonuç çıkarır?

Ça ımızın yazgısının özelli i rasyonelizasyon ve entelektüelizasyon; her eyden önce de "dünyanın büyüsunü kaybetmesidir..."

Ça ın yazgısını onuruyla kar ılayamayan ki i için söylenecek söz udur: Döneklerin bilinen gürlütlüğü üyle de il, sessizce geri dönsün. Eski kili-seler kollarını açmı , efkatle beklemektedir onu...

Ama [entelektüel] dürüstlük bizi unu da söylemeye zorluyor: Bugün yeni peygamberler ve kurtarıcılar bekleyen bir sürü insanın durumu, güzelim Edomit bekçisinin sürgün dönemi arkısında dile getirdi inin aynıdır. Bu arkı aya'nın vaazlarında da yer alır:

"Biri Seir'den bana sesleniyor: Bekçi, geceden ne var? Bekçi dedi: Sabah geliyor, gece de geliyor; e er sormak istiyorsanız sorun; geri dönüp gelin."

Bu sözlerin söylendi i insanlar iki bin yıldan çok sordular ve beklediler; oysa onların sonunu ö rendi imizde sarsılıyor. Bundan çıkarmak istedi-

4. Max Weber, "The Meaning of 'Ethical Neutrality' in Sociology and Economics", Weber, *The Methodology of the Social Sciences* içinde, New York: Free Press, 1949, s. 18-9.

imiz ders veriyor ki, özlem duyarak ve bekleyerek hiçbir şey kazanılmaz; onun için biz başka türlü hareket edeceğiz.⁵

Temkinli, hatta kötümser bir metindir bu, ama Weber her türlü aleyhte etkene rağmen kendi "büyüsünü kaybetmi" dünya anlayışına ısrarla bağlı kalır ve nesnel bilim idealini yüceltmeyi sürdürür.

Weber'in söylediklerine yakından bakılınca konumun, hem de sadece onun kişisel konumunun değil, genelde konumun karmaşıklığı üşesiz görülecektir. Runciman'ın iddia ettiği gibi: "Weber, daha sonraları değerden bağımsız sosyal bilimi savunmasına rağmen, sosyal politika meselelerinde nüfuzunu kullanabileceği yerlerde kullanmayı sürdürmüştür... Ama bu tutarsızlık sayılmaz... çünkü... 1904 tarihli bir yazısında söylediği gibi, bilimsel nesnellik ve kişisel kanaatlerin yokluğu birbirinden ayrı şeylerdir."⁶

Yine de Weber'in kendi akıl yürütmesi ne tür karmaşıklıklar içerirse içersin, sonuçta temel konumu açıkça ortaya çıkar: "Değerlerin... geçerliliği hakkında yargıda bulunmak bir inanç meselesidir. Bu hayatın ve evrenin anlamlarını bulmaya çalışırken spekülasyon yorumcularının iddia edilebilir belki. Ama ampirik bilimin alanına kesinlikle girmez... ampirik olarak kanıtlanabilecek gerçek, yani bu nihai amaçların tarihsel değerlerinden geçtiği ve tartışmaya açık olduğu gerçeği ampirik bilim ile değer yargıları arasındaki ayrımı etkilemez."⁷

Burada savunulan konumun düzensiz baskıya karşı bir tavır temsil ettiği söyledim. Bu tavır modern dünya sistemi içindeki ilk ifadelerinde en net şekilde görülür. Değerlerde tarafsızlık savunusu sosyal bilimcilerle değil, Hıristiyan ilahiyatının hayatları ve çalışmaları üzerindeki müdahalesine karşı isyan eden doğa bilimciler ve diğer filozoflarla birlikte başlamıştır. Bu isyanın klasik kültür kahramanı, Engizisyon tarafından dünyanın güneşin etrafında dönmesiyle ilgili bilimsel savlarından pişmanlık duyduğunu söylemeye zorlanan,

5. Max Weber, "Science as a Vocation", *From Max Weber: Essays in Sociology* içinde, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1948, s. 155-6 (Türkçesi: *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1986. Çeviri biraz değiştirildi).

6. W. C. Runciman, *A Critique of Max Weber's Philosophy of Social Science*, Cambridge: Cambridge University Press, 1972, s. 6-7, not 7.

7. Max Weber, "Objectivity in Social Science and Social Policy", Weber, *Methodology of the Social Sciences*, s. 55.

ama romantik ve üşesiz sonradan yakıtılan bir jestle, pişmanlıklarını dile getirdikten sonra "*Eppur si muove!*" (Yine de dönüyor!) diye mırıldandı. İki söylenen Galileo'dur. Doğaya bilimlere bugüne dek çalışmaları yapılan siyasi müdahaleler olarak gördükleri şeylerle savaşmaları gerektiğini düşünmeyi sürdürmüşlerdir.

Weber'e gelince, Runciman 1972'de, Weber'in görüşlerinin 1945-sonrası dünyada "büyük çöküş" arasında bir ortodoksi konumuna gelmesi olmasına rağmen, Weber ömrünün sonlarına geldiğinde bile durumun böyle olmadığını belirtmiştir: "Aslında 'Değerden Bağımsızlık Anlamı' hakkındaki yazıyı okuyan birçok kişi, tıpkı Halbwachs gibi, Weber'in bariz bir şeyi gereksiz yere inceleyip sık dokuduğunu düşünmüştür. Gelgelelim buna hemen cevap verilebilir: Söyledikleri her ne kadar bariz şeyler olsa da, Weber, bu yazının yazılmasına vesile olan Verein [für Sozialpolitik]'in kapalı oturumunda kazanan değil, kaybeden tarafta yer alıyordu."⁸

Weber'in dolaysız hedeflerinin kimler olduğu birçok yoruma konu olmuştur. En bariz hedef, Heinrich von Treitschke ve aslen soyut bilimsel doğrudan doğruya Alman Reich'ına bağlı olduklarını düşünen, Alman üniversitelerindeki sosyal profesörlerdir.⁹ Üşesiz, Marksistler de ikincil hedefti, ki bu çöküş zamanında açıkça belirtiliyordu.

Gelgeldim, değerden bağımsızlığı savunan bir konumun, en çok liberal merkezin siyasi savlarına ve öngörülerine uyduğunu ve hem bu merkezin uzmanların kamu politikasında oynadıkları rol üzerindeki vurgusunu hem de belli kısıtlamalar içerisinde yapılacak tartışmalarla mutabakata ulaşmanın siyasi açıdan istenirliğini pekiştirdiğini görebiliriz. Bu merkezci liberalizm çok geniş bir konular yelpazesini içerir ve çalışmalarının herhangi bir alanında siyasi pano-

8. Runciman, *Critique of Max Weber's Philosophy*, s. 49.

9. Bkz. Arnold Brecht: "İlk Alman görecileri yarı-otoriter bir monarşik hükümetçe yönetilen bir ülkede yaşayan demokratik, liberal ya da sosyalist eğitimli akademisyenlerdi. Etrafları, bu hükümet tipini ideal kabul eden ve çöküşle duyusal milliyetçilik ve muhafazakârlık derslerine ve akademik yazılarına tutan başka akademisyenlerin oluşturduğu büyük bir çöküş tarafından kuşatılmış durumdaydı. Kendi çalışmalarında otoriter biçim ve değerlere selam vermeyen göreciler, kendilerini, bilim ile siyasi değerlendirmeler arasındaki uygun ilişkiyi, demokratik biçimde yönetilen ülkelerdeki meslektaşlarının gerek duymadıkları ölçüde dikkatli bir biçimde savunuyorlardı" (Brecht, *Political Theory*, Princeton: Princeton University Press, 1959, s. 239).

ramanın "a rı uçları" olarak tanımlanan her ne varsa ona yönelik bir siyasi ba lılı ifade etmemeleri ko uluyla, ara tırmacıların/bilimcilerin söyledi i ve yaptı ı her eyi ho görebilir. Öte yandan, mutabakat de erlerine ba lılık beyanında bulunmak normal, hatta mecburi görülür.

Nitekim, de erlerde tarafsızlı ı savunanlar kendilerini bütün biçimleriyle bilginin pe ine dü mek için alan yaratan ki iler olarak sunar, bu dü üncenin uygulayıcılarını da hem kilise, devlet ve toplumun yerle ik düzenlerine hem de sistem kar ıtı hareketlerin kar ı düzenlerine kar ı savunurlar. De erlerde tarafsızlık kendi kendine göndermede bulunarak haklı çıkarılır. Bu tarafsızlı ın uygulanmasının do ruya ula manın sadece tercih edilen de il, aynı zamanda tek yolunu temsil etti i söylenir. Bu nedenle onu savunmanın bütün toplum/devlet/dünya sistemi için ba lı ba ma bir iyilik yarattı ı dü ünülür. Üstelik, denir, bu iyili e hizmet etmenin en iyi yolu, bu sistemin uzmanlara tanıdı ı imtiyazların olası suistimallerine kar ı her türlü denetimin ilgili kurumun kendi içinde kalmasıdır.

Dü ünsel baskıyla ilgili olası ikinci tavır, de erlerde ba ımsızlık kavramını reddetti i için çok farklıdır. Bu görü tarihsel olarak hem siyasi soldan hem de sa dan gelmi tir ve de erlerde tarafsızlı ın merkezci liberalizmin fikirler alanındaki tahakkümünü örten bir kılıf oldu u iddiasını gündeme getirir. Bu savın en etkili olmu versiyonu Antonio Gramsci'ninkidir. Gramsci bütün entelektüellerin köklerinin zorunlu olarak sınıfsal ba lılıkları içinde oldu unu ileri sürüyordu. Daha da önemlisi, sınıflar kendi içlerinde Gramsci'nin "organik entelektüeller" adını verdi i bir grup yaratma ihtiyacını hissetmi lerd:

Ba langıçta ekonomik üretim dünyasındaki asli bir i lev temelinde ortaya çıkan her toplumsal sınıf, kendi içinde, organik olarak, sadece ekonomik alanda de il toplumsal ve siyasi alanda da, kendisine homojenli ini ve gördü ü i levin bilincini veren bir ya da daha fazla sayıda entelektüeller grubu yaratır...

Her yeni sınıfın kendi içinde yarattı ı ve kendi tedrici geli imi içinde i leyip geli tirdi i "organik" entelektüellerin, ço unlukla, yeni sınıfın yarattı ı yeni toplumsal tipin ilkel faaliyetlerinin kimi kısmi görünümünün "uzmanla maları"ndan ibaret oldukları görülebilir.¹⁰

10. Antonio Gramsci, "The Formation of the Intellectuals", *The Modern Prince, and Other Writings* içinde, New York: International Publishers, 1957, s. 118.

Gramsci'nin ne yaptı ına dikkat edelim. Gramsci de erlerde tarafsızlı ı savunan entelektüellerin tarafsızlı ını sorguluyor ve onların organik bir biçimde sınıfsal aidiyetlerine ba lı olduklarında ısrar ediyordu. Bu da üphesiz do ruluk de erini (tabii e er bir ey temsil ediyorsa) neyin temsil etti i ve en ba ta da kimin temsil etti i sorusunu gündeme getirir. Bildi imiz gibi, entelektüelin rolünü tanımlamanın bu yolu, dünyadaki Komünist partiler tarafından entelektüellerin kendi ki isel analizlerini kolektiviteninkine tâbi kılmaları gerekti inde ısrar etmek için kullanılmı tır; söz konusu kolektivitenin de Parti oldu u dü ünülüyordu, çünkü Parti i çi sınıfının çıkarlarını temsil etme iddiasındaydı. Postmodernist ara tırmacılar Gramsci'nin organiklik iddiasının çekirdek unsurlarını esasen alıkoymakla birlikte, onu "sınıflar"ın ötesinde ba ka grupları da kapsayacak ekilde geni letmi ve aynı anda bunların ifadesini kontrol etme hakkına sahip siyasi grupların varlı ını tanımayı reddetmi lerdir.

Gramsci'nin kavramı bir anlamda, tarihsel olarak ya murdan kaçayım derken doluya tutulmaya neden olmu tur. Weber, Alman akademisindeki sa cı milliyetçi entelektüellerin hâkimiyetinden kaçmak için, de erlerde tarafsızlı ın me ru oldu u üzerinde ısrar ediyordu. Gramsci ise, talyan entelektüel alanında de erlerde tarafsızlı ın temsil etti i merkezci liberalizmin hâkimiyetinden kaçmak için, entelektüellerin organikli i üzerinde ısrar ediyor, bu da entelektüellerin siyasi liderli e tâbi olmaları ekinde yorumlanıyordu. Galileo'ya yapılan eziyet entelektüellerin Yerle ik (Hristiyan) ahlakının ete kemi e bürünmü hali olduklarını söyleyenlerden kurtulmalarının altını çizen bir kıssa sunarken, Sovyet biyologlarının Lysen-ko ile Stalin'den gördükleri eziyet de entelektüellerin sistem kar ıtı ahlakın ete kemi e bürünmü hali oldu unu söyleyen Parti'den kurtulmalarının altını çizen bir kıssa sunuyordu.

Gramsci, bu cümleye dü ülen ama ngilizce basımda çevrilmemi olan bir dipnotta, bu son cümleyle ne kastetti ini, Gaetano Mosca örne ini kullanarak anlatır: "Mosca'nın *Siyaset Biliminin Ö eleri* adlı eseri... bu ba lık altında incelenmelidir. Mosca'nın 'siyasi sınıf dedi i ey, egemen toplumsal grubun entelektüel kategorisinden ba ka bir ey de ildir; 'Siyasi sınıf kavramı Pareto'nun 'elit' kavramına benzer... Mosca'nın kitabı sosyolojik ve pozitivist unsurların devasa bir kar ımıdır, üstelik güncel siyasi göndermelerin taraflılı ını da ta ır ki bu da sindirilmesini kolayla tırır ve üslubunu çok canlı bir hale getirir" (Gramsci, *Gli Intellettuali e l'organizzazione della cultura*, Torino: Einaudi, 1949, s. 4).

Tartı ma on dokuzuncu yüzyıl ve özellikle de yirminci yüzyıl boyunca bu noktada durdu; yakın tarihlerdeki "kültür sava ları"nın gösterdi i gibi,¹¹ iddeti gittikçe artan iç kavgalar ortasında tam bir sa ırlar diyalogu ya andı. Bu tür entelektüel kavga, süregiden bir tarihsel sistemin sistemsel gerilimlerinin do al bir yansımasıdır, ama sistemsel bir geçi le kar ı kar ıya kalıp bu geçi in sonucu konusunda tam bir belirsizlik, ama mevcut dünya sistemimizin da ılması ya da ortadan kalkması anlamına gelecek kaotik bir çatallanmanın ortasında ya adı ımız konusunda tam bir kesinlik içinde oldu umuz zamanlarda bu kavga pek i imize yaramaz. Geçi ten optimal sonuçlar elde etmek istiyorsak, neyin mümkün neyin imkânsız, neyin istenir neyin istenmez oldu unu daha iyi kavramamız gerekir.

Modern dünya sisteminin hayli tuhaf bir özelli i vardır. Kendisi ne dair, gerçekçi bir biçimde betimleyici ve aynı zamanda kural koyucu oldu u ama yine de kesin olmadı ı varsayılan bir dizi teorik analiz ortaya koyar. Kapitalizmin serbest bir piyasadaki rekabete dayalı oldu unu ve olması gerekti ini söyleriz. Vazgeçilmez siyasi çerçevelerimiz olan devletlerin egemen oldu unu ve olması gerekti ini söyleriz. Yurtta lı ın siyasi haklarda e itli e dayalı oldu unu ve olması gerekti ini söyleriz. Ve ara tırmacıların/bilimcilerin de erlerde tarafsızlı ı gözettiklerini ve gözetmeleri gerekti ini söyleriz. Bu önermelerin her biri hem bir betimleme hem de bir kural koyma mahiyetindedir. Gelgelelim, hiçbir do ru bir betimleme olmaya yaklaşamaz ve dünya halklarının, hatta sistemin en seçkin savunucularının ço unlu u vazdedilenleri nadiren uygulurlar. İmdi gelin bu betimlemeleri, kural koyu ları gözden geçirelim.

Serbest (ya da rekabetçi) piyasa kapitalist dünya ekonomisinin müthiş parolasıdır, ama aynı zamanda tanımlayıcı özelli i oldu u da varsayıılır. Ancak piyasada i yapan her kapitalist bilir ki e er bir piyasa Adam Smith'in serbestli i tanımladı ı anlamda -birçok satıcı, birçok alıcı ve bütün alıcılarla satıcıların piyasanın gerçek durumunu tam anlamıyla bilmeleri dahil, yapılan i lemlerin bütünüyle saydam olması- gerçekten serbest olsaydı, herhangi bir kâr elde etmek imkânsız olurdu. Çünkü alıcılar satıcıları her zaman üretim maliye-

11. Bkz. Lingua Franca (yay. haz.), *The Sokal Hoax; The Sham That Shook the Academy*, Lincoln, Neb.: University of Nebraska Press, 2000.

tinin çok az üstünde, hatta (en azından bir süreli ine) altında bir fiyata inmeye zorlardı.

Kâr elde etmek için, piyasanın en azından kısmen kısıtlanması, yani belli bir ölçüde de olsa tekelle me zorunludur. Kısıtlama ya da tekelle me ne kadar büyürse, satıcıların elde edebilece i olası kâr da o kadar artar. Tekellerin, sık sık i aret edilen sakıncaları da vardır üphesiz. Ama tekelleri sona erdiren ey, sakıncalarıyla ilgili toplumsal farkındalık de il, tekellerin, yeni üreticilerin/satıcıların yüksek kâr getiren piyasalara girmeyi amaçlayan rasyonel ve kaçınılmaz çabaları yoluyla kendi sonlarına davetiye çıkarmalarıdır. Söz konusu çabalar eninde sonunda ba arılı olurlar, ama bu arada söz konusu yeni üreticilerin/satıcıların girdi i piyasanın kârlılı ını azaltırlar.

Demek ki piyasa kapitalizmin i leyi inde gerçekten de önemli bir rol oynar, ama sadece bazı üreticilerin/satıcıların sürekli olarak ba -kalarının tekellerini sona erdirmeye çalı ırken ba vurdukları bir mekanizma olarak. Gelgelelim, bunun net sonucu tekelle tirilmi bir piyasa içinde daha önceleri kazanç sa lamı olanların, avantajlarının sona erece ini anlayınca, kazançlarını da alıp bir ba ka -genellikle de yeni- tekelle tirilmi piyasa bulmaya çalı malarıdır. Bu gidi geli te, devletler -hem tekellerin garantörleri ya da yaratıcıları sıfatıyla hem tekeli uygulamaların "tarafsız" me rula tırcıları sıfatıyla, ama aynı zamanda tekelleri yıkan fail sıfatıyla da- herkesin manevraları için merkezi bir rol oynarlar. Devleti kendi tarafına çekmek büyük kâra giden ana yoldur. E er devlet sizin tarafınızda de il de ba ka birinin tarafındaysa, o zaman bir giri imci olarak ilk ihtiyacınız devletin politikasını de i tirmektir. Kapitalistler ciddi kârlar elde etmek için devletlere ihtiyaç duyarlar, ama ba kalarının de il kendilerinin tarafında olan devletlere.

Egemenlik de devletlerarası sistemin parolasıdır. Modern dünyada her devlet kendisinin egemen oldu unu iddia eder. Yine her devlet di erlerinin egemenli ine saygı gösterdi i iddiasındadır. Ama bildi imiz gibi ve herhangi bir *Realpolitik* savunucusunun söyleyece i gibi, i ler aslında böyle yürümez. Daha güçlü ve daha zayıf devletler vardır, güç ve zayıflık devletler arasındaki kar ılıklı ili kinin ölçütüdür. Ve daha güçlü devletler daha zayıf devletlerin iç meselelerine sürekli müdahale ederken, daha zayıf devletler de bu müdahalelere direnebilmek için sürekli daha güçlü olmaya çalı ırlar. Ama zayıf

devletler bile, büyük güçlüklerle de olsa, güçlü devletlerin siyasetine kendilerini sokabilirler. Ve bütün devletler, en güçlülere bile, devletlerarası sistem denen kolektivitenin i leyi iyle kısıtlanırlar. "Güç dengesi" tabiri tam da bu kısıtlamalara atıfta bulunmaktadır.

E er bütün devletler gerçekten egemen olsalardı, hiçbir devletin bir istihbarat servisi, hatta silahlı kuvvetleri olmazdı, buna ihtiyaç duyulmazdı. Ama üphesiz bütün devletlerde bunlar vardır ve sınırları içinde olup bitenler üzerinde asgari bir kontrolü ellerinde tutabilmek için bunlara ihtiyaç duyarlar. Egemenlik sloganının anlamsız oldu u de il söylemek istedi imiz. Bu slogan müdahalenin derecesine ve türlerine normatif bir sınır getirir ve bu nedenle zayıf devletler tarafından -bir dereceye kadar- daha güçlü devletlerin kendilerine verdi i zararı sınırlamak için kullanılabilir. Bugün Birle mi Milletler bu kısıtlamaları devreye sokan ba lıca vasıtalarından biridir. Ama dünyadaki di i leri bakanlıklarında Birle mi Milletler ne kadar ciddiye alınmaktadır?

Fransız Devrimi'nden beri, her devletin "yurtta ları" olmu tur, "tebaası" de il. Yurtta ların hakları vardır. Yurtta lar devletlerinin siyasi karar alma süreçlerine e it olarak katılırlar. Ne var ki bu kavram ortaya atıldı ndan beri hemen her devlet söz konusu kavramın gerçeklikteki uygulanabilirli ini sınırlamak için çok çabalamı tur. Bunu yapmanın yollarından biri de, dünya sisteminin bir dizi ikili ayrımı eyle tirip bunlara daha önce rastlanmadık ölçüde siyasi önem vermesi olmu tur: Burjuva-orta sınıf/proletarya-i çi sınıfı; kadın/erkek; Beyaz/Siyah; evin ekme ini kazanan/evkadını; verimli i çi/verimsiz ki i; cinsel açıdan normal/cinsel açıdan sapkın; e itimliler/ kitleler; dürüst yurtta /suçlu; normal/zihinsel açıdan anormal; re it/ re it olmayan; medeni/gayri medeni. üphesiz dahası da var.

Hepsi de on dokuzuncu yüzyılda teorik açıdan ayrıntılı olarak ge li tirilmi olan bu ikili ayrımlarla ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken ey, eski ayrımlara dayanmakla birlikte onlara daha önce nadiren sahip oldukları bir belirginlik, bir ba ntılılık ve bir katılık vermelelidir. Ayrıca una da dikkat çekmek gerekir ki belirginle tirilen her ikili ayrımın sonucu fiili yurtta lı nı kısıtlanmasıdır. Bir kavram olarak yurtta lık teorik bakımdan herkesi içerir. kili ayrımlar ise bu "herkesi" nüfusun nispeten küçük bir azınlı na indirgerler. Bu, seçme haklarına, özellikle de gerçek siyasi katılımın kabul edilirlilik de-

recesine bakılarak kolayca ölçülebilir.

Son olarak, de erlerde tarafsızlı a geliyoruz. O deli men, geçimsiz ve sözde-zeki grubu, yani entelektüelleri kısıtlamak için yaratılmı bir kavramdır bu. Teoride, bütün ara tırmacılar ve bilimciler kendilerini soyut do rulu a adamı lardır ve hikâyeyi gerçekte nasılsa o ekilde anlatırlar, çünkü ara tırmaları dünyayı anlamalarını sa lamaktadır. Ara tırma konularını sadece içsel bilimsel ya da akademik de erlerini dü ünerek, ara tırma yöntemlerini de geçerlilik ve güvenilirliklerini göz önünde bulundurarak seçtiklerini iddia ederler. Kamu alanı için geçerli hiçbir sonuca ula mazlar. Hiçbir toplumsal baskıdan korkmazlar. Ula tıkları sonuçları veya bunlarla ilgili raporlarını düzeltirken mali ya da siyasi hiçbir baskıyı dikkate almazlar.

Bu güzel bir peri masalıdır, ama belli bir süre bir üniversitede ya da bir ara tırma kurumunda bulunup da buna hâlâ inanan biri, kendisi farkında mıdır bilinmez ama, naif biridir. Entelektüellerin üzerlerinde muazzam maddi baskılar vardır, kariyer baskıları da en az onlar kadar büyüktür, yok bu ikisi de i e yaramıyorsa siyasi baskılar her zaman devreye sokulabilir. Mesele ortada artık Galileo'lar olmaması de ildir. Birçok Galileo vardır ve bazıları "*Eppur si muove*" diye mırıldanmaktan da daha fazlasını yapmaktadır. Ama en liberal devlette bile sürüden ayrılmak cesaret ister.

Bu dört mitin -serbest piyasa, egemen devletler, bütün yurtta ların e it haklara sahip olması ve de erlerde tarafsız ara tırmacı/bilimci- modern dünya sisteminin i leyi i için neden zorunlu oldu u, neden o kadar yüksek sesle telaffuz edilip o kadar geni kesimlerce (en azından yüzeyde) bunlara inanıldı ı kolayca açıklanabilir. Ama burada benim derdim bu de il. Derdim, içinde ya anılan tarihsel sistem yapısal bir krize girip çatalanmaya ba ladı nda (ki ben bugün bu durumda oldu umuza inanıyorum) neler oldu unu ele almak. Özellikle de de erlerde tarafsız ara tırmacıya/bilimciye ne oldu unu ve ne olması gerekti ini ele almak.

Bence biz entelektüellerin yapması gereken ey, bu mitleri bir kenara atmak ve gerçek durumu, yani bütün tartı maların aynı anda hem dü ünsel, hem ahlaki, hem de siyasi olduklarını açık seçik bir biçimde ortaya koymaktır. O halde bu, Weber'in karma ık konumunun gerçek sınırlarını görmek demektir. Ama Gramsci'nin fazla basit konumunu kabul etmeksizin. Entelektüellerin me gul oldukları tür-

den meseleleri nitelemek için kasten üç kelime *-dü ünsel, ahlaki ve siyasî-* kullandım çünkü, tartı malarda aynı anda üç analiz tarzının üçüne de rastlanmasına rağmen, bu üç tarzın özde olmama ve her tarzın kendi talepleri olmasına inanıyorum. Üstelik, söz konusu üç talebi belli bir sırayla ele almanın faydalı olmasına da inanıyorum: Önce, nereye gitti imize (mevcut yörüngemize) dair dü ünsel derlendirmek; ikinci olarak, nereye gitmek istedi imize dair ahlaki derlendirme; üçüncüsü, gitmemiz gerektiğini dü ünsel ümüz yere ulaşmanın nasıl muhtemel olmasına dair siyasî derlendirme. Bunların her biri yeterince zordur. Üçünü sıkı bir bağlantı içinde ve peş peşe yapmak daha da zordur. Ama bu görevi üstlenmek gibi bir derdimiz yoksa, kendimize başka bir çözüm bulmamız gerekir.

Nereye gidiyoruz? Bu soruyu cevaplayabilmek için, bir kronozofiyi, bir analiz birimine ve analitik bir perspektife sahip olmamız gerekir.¹² Benimkiler açık. Analitik perspektifim "dünya sistemleri analizi" adını verdiği bir şey. Analiz birimim tarihsel bir toplumsal sistem. Kronozofim de, kademeli çatallanmalar içinde, (ahlaki bir kavram olan) ilerlemeyi mümkün kılan (ama hiçbir surette zorunlu kılan değil) bir zaman okunun var olduğu kabulüne dayalı. Ben buna "mümkün ilerleme teorisi" diyorum. Bu dediklerimi daha somut bir dile tercüme etmeme izin verin.

Mevcut tarihsel toplumsal sistemimiz, kapitalist bir dünya ekonomisi olan modern dünya sistemidir. Bu sistem, uzun on altıncı yüzyıldan beri vardır. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde yeryüzündeki diğer bütün tarihsel toplumsal sistemleri köye sıkı tırıp bünyesine katmış olan bu sistem corefi olarak genelleyip bütün yerküreyi kapsayacak hale gelmiştir. Bütün tarihsel sistemler gibi, bir kere ortaya çıktıktan sonra, açıkça ortaya koymanın mümkün olduğu ve sistemin döngüsel ritimlerine ve çacıl e ilimlerine yansıyan belli kurallarla işlemiştir. Bütün sistemler gibi, e ilimlerinin çizgisel izdümleleri belli sınırlara ulaştığında sistem kendini denge durumunun çok uzağında bulur ve çatallanmaya başlar. Bu noktada, sistemin krizde olduğu, yeni ve farklı bir düzene istikrar kazandırmaya çalıştığı kaotik bir dönemden geçtiğini, yani bir sistemden ötekine geçildiğini söyleyebiliriz. Bu yeni düzenin ne oldu-

12. Kronozofi hakkında bkz. 6. bölüm, not 3.

unu ve ne zaman istikrar kazanacağını öngörmek imkânsızdır, ama yapılacak seçim geçi döneminde bütün aktörlerin eylemlerinden iddetli bir biçimde etkilenir. te bugün buradayız.

Ara tırmacının/bilimcinin rolü bu geçi in mahiyetini anlamak için kendi becerilerini devreye sokmak ve en önemlisi de, bu geçi in bireysel ve kolektif olarak hepimize sundu u tarihsel seçenekleri ortaya koymaktır. Bu dönem kaotik olduğu ve çıkacak sonucu öngörmek için do ası gereği imkânsız olduğu içindir ki geçi i ve sundu u seçenekleri analiz etmeye yönelik dü ünsel görev, kolay ya da apaçık bir görev değildir. yi niyetli ki iler dü ünsel analiz konusunda farklı, hatta çok farklı dü ünebilirler, dü üneceklerdir. Bu süreç dü ünsel bir tartışmayı beraberinde getirir, dü ünsel tartışmaları yönlendiren kuralları kullanır. Ben bu tartışmaya girmeye çalıştım, üphesiz başka birçok kişi de aynı şeyi yaptı.¹³

"Nereye gidiyoruz?" sorusu, sorabileceğimiz tek dü ünsel sorudur? Hayır, ama sistemsel bir geçi sırasında, kolektif geleceğimiz için muhtemelen en can alıcı sorudur. Bu nedenle kolektif dü ünsel kaygılarımızın merkezi haline gelmesi hem istenir hem de son kertede kaçınılmaz bir şeydir. üphesiz, bunu söyledi imde benim seçtiğim kronozofi, analiz birimi ve analitik perspektifin temelde do ru bir bağlantı noktası sundu unu varsaymı oluyorum. Bazı kişiler, hatta belki de çok sayıda kişi bunu kabul etmeyecektir. Ve enerjimizin belli bir kısmı bu analiz-öncesi diyebileceğimiz sorunlar üzerindeki tartışmaya gitmek zorundadır. Ama do rusunu söylemek gerekirse, çok da büyük bir kısmı değil. Do ru öncüller kümesini kullandı nı kani olan bizlerin, temel öncülleri haklı çıkarmaya bir sürü zaman harcaayıp da günümüz gerçekliğine bu öncüller temelinde te his koymakla ilgili çetrefil sorunlara değinememek gibi bir lüksü yoktur.

Geçi in mahiyetiyle ilgili tartışmaya geldikten sonra, ustalık gerektiren bir işe, yani yörüngeye dahil olan vektörleri tanımlama, bu vektörlerin içinde i ledikleri parametreleri ve girebilecekleri olası alternatif yolları ortaya koyma işine girişirken, kaotik bir durumda birçok sürprizler ve ani tersine dönüşler olacağını her zaman aklımızda tutmamız gerekir. En zor iş de, nelerin eski sistemin birer parçası olan döngüsel örüntülerin devamından ibaret olduğu unu ve nelerin gerçek-

13. Bkz. 3. bölüm.

ten yeni oldu unu ayırt etmektir. Mevcut dünya sistemimizin karakteristik özelliklerinden birinin yenilik ideolojisi olması bu i i daha da zorla tırır; bu ideolojinin ifadelerinden biri de ara tırmacılarla bilimcilerin ve hatta reklamcılarının gerçek dünyadaki her de i imi "yeni" ve dolayısıyla ya "harika" ya da "korkunç" ilan etme e ilimidir. De erlendirmelerimizde belli bir sakinli e ihtiyacımız var.

Kaotik bir durumda, emin olabilece imiz bir ey varsa o da öntü müze yeni yollar çıkaca ı ve kelimenin gerçek anlamında onlar arasında bir seçim yapmamızın istenece idir. te bu noktada devreye ahlaki meseleler girer, kaçmak ya da görmezden gelmek mümkün de ildir onları. Bu seçim hiçbir zaman teknik, biçimsel rasyonalite ile ilgili bir mesele de ildir. Weber'in "tözel rasyonalite" dedi i eyi, yani araçlar de il amaçlar arasında seçim yapmayı içerir. Ve amaçlardan bahsederken, dar ve teknik bir biçimde tanımlanan amaçları de il, in a etmeyi tercih etti imiz yeni tarihsel toplumsal sistemin genel eklini ve temel de erlerini kastediyorum.

Bu sadece ya da hatta öncelikle ara tırmacıları /bilimcileri de il, herkesi ilgilendiren bir meseledir. Ama ara tırmacıların /bilimcilerin, bu tür seçimleri yapmanın "yurtta "ın ya da dü ünçe alanı dı ındaki ba ka bir toplumsal ahsiyetin i i oldu unu iddia ederek kaçabilecekleri bir mesele de de ildir. Çünkü burada yapaca ımız seçimler dü ünsel görevlerimizi nasıl yerine getirece imizi belirleyecektir. Bunlar kaçınılmaz bir biçimde iç içe geçmi lerdir. Seçimlerimiz neyin biçimsel açıdan rasyonel oldu unu, yani ara tırmacının/bilimcinin iç alanını belirleyecektir. Bu da demektir ki hem analizlerimizde hem de koydu umuz kurallarda hesaba katmak zorunda oldu umuz etkenlerin sayısını artırmamız gerekir. Mesela belli bir ekolojik ya da endüstriyel politikanın anlamlı olup olmadığı, rasyonel addedilip addedilemeyece i, kısmen ula ılacak sonuçlara ve bu politikaların bedeli her neyse onu ödemeye kolektif olarak hazır olup olmadığı mıza ba lıdır. Böylece soru hemen "bedeli ödeyen bu 'biz' kimdir?" haline gelir. Bu "bize" dahil olan insanların kapsamını geni letmek, sistem içindeki bütün toplumsal grupla malar açısından, co rafi açıdan ve henüz do mamı olanlar da dahil ku aklar açısından geni letmek gerekir. Kolay bir i de il bu!

Sonra, bugün bazılarının di erlerinden daha fazla ayrıcalı a sahip oldukları ve daha fazla ayrıcalı a sahip olanların, bir geçi ça ı-

nın zorunlu olarak beraberinde getirdi i akı kan ortam içinde bunları korumak isteyeceklerini beklemenin normal oldu u gerçe ini dikkate almamız gerekir. Kısacası, geçi ça ı bir dostluk maçı de ildir. Gelecek için verilen iddetli bir mücadeledir ve aramızda keskin ayrımlara yol açacaktır. Bir geçi ça ında kar ı kar ıya geldi imiz en büyük ahlaki mesele nedir, diye soruldu unda, cevabı kesinlikle çok basittir: imdikinin yerine geçecek olan tarihsel sistem (ya da sistemler) u anki ve geçmi teki sistemlerin örüntüsünü, yani hiyerarşik, e itsizlikçi bir sistem örüntüsünü koruyacak mıdır, yoksa nispeten demokratik, nispeten e itlikçi mi olacaktır?

Bunun ahlaki bir mesele oldu u hemen görülür: yi toplum nedir? Ama aynı zamanda dü ünsel bir meseledir de: Hangi tür toplumu in a etmek mümkündür? Mümkün mü? Neye göre? Farazi bir insan psikolojisine göre mi? Belli bir teknoloji düzeyine göre mi? Geçmi iki yüzyılın bütün önemli sosyal bilim meselelerinin ardında bu ahlaki mesele vardır: yi toplum nedir? Onun hakkında bir mutabakata varmaya -modern dünya sistemi içindeki büyük toplumsal ayrı ma anlamından sadece birkaçını söylersek- 1989'da, 1968'de, 1914-18'de, 1870'te, 1848'deyada 1789'da oldu umuzdan daha yakın sayılmayız.

Bu nedenle her biri kendi taleplerini ahlaki bir dille oldu u kadar dü ünsel bir dille de ifade edecek olan iki ahlaki kamp arasında ciddi bir mücadele bekleyebiliriz. Üstelik, ba vurulan dü ünsel dil illa ki dürüst de olmayacaktır - tarafların i lerin böyle yürümesi gerekti ine de il de gerçekten böyle yürüdü üne sahiden inanmaları anlamında dürüst. Taraflar bu anlamda bütünüyle dürüst olmadıklarının her zaman bilincinde de illerdir aslında. Dolayısıyla, dü ünsel açık seçiklik ahlaki mücadelenin bir parçasıdır ve kelimenin en geni anlamıyla propagandanın yapılan analizde neden oldu u çarpıtmaları ayıklama çabasını içerir.

Dü ünsel ve ahlaki meseleler arasındaki arayüzeyi, bir ihtimal ba arıyla kat edip her birine hakkını versek bile, yine de en büyük engelle, yani siyasi meselelerle kar ı kar ıyayızdır. Çünkü dü ünsel olarak neyin söz konusu oldu unu açık seçik görmek, ahlaki içerimlerini net bir biçimde ölçüp ahlaki tercihleri ortaya koymak yetmez; aynı zamanda siyasi alanda olup bitenleri ve gerçekten nasıl tözel anlamda rasyonel olabilece imizi, yani do ru ve iyi anlayı ımızı fiilen nasıl hayata geçirebilece imizi de anlamamız gerekir. Bir ideoloji

olarak fa izm, hem dü ünsel hem de ahlaki taleplerin zorun hakları adına reddiydi ve hâlâ da öyledir. Nazi liderleri "'kültür' lafını duy-dum mu tabancama davranıyorum," diyorlardı. Ellerinde tabanca olup bunu yapanlar hâlâ vardır. Tarihsel seçim yapmak piknik yap-maya benzemez, ara tirmacıların/bilimcilerin analizleri ne kadar rasyonel olursa olsun, gayet tatsız haller alabilirler.

Bu noktada bir geçi ça ında nasıl örgütlenebilece imiz sorusuna geliyoruz. Bir kez daha bu sadece, hatta öncelikle entelektüelleri ilgilendiren bir sorun de ildir, ama yine, hesapla mayı reddedebile-cekleri bir sorun da de ildir. Do rudan bu sorunla hesapla maktan kaçındıklarını söyleyenler ya bizi ya da kendilerini aldatmaktadırlar. Gelgelelim daha demokratik, daha e itlikçi bir dünya için mücadele etmeyi seçmi olanların önündeki büyük sorun, geçti imiz 150 yılda, özellikle de son 50 yılda modern dünyanın sistem kar ıtı hareket-lerinin ba arı ve ba arısızlıklarıyla beslenmi olan hayal kırıklı ı mi-rasıdır. Hareketlerden -sergiledikleri zafer kazanm ılık edasından, merkezîyetçilikten ve iddetli ho görüszüzlüklerden- hepimizin sıtkı sıyrılmı durumda.

O halde geçi döneminin siyaseti hakkında ne söylenebilir? Bir kere, berraklık seferberli e göre önceliklidir. E er seferber oluyor-sak, sadece nasılnı de il niçinini de bilmemiz gerekir. Ve bu niçin sorusunun sadece siyasi de il, dü ünsel ve ahlaki de oldu unu bil-memiz gerekir. Bunun altını ne kadar kuvvetle çizsem azdır. Entelek-tüellerin katkıda bulunabilecekleri yer i te burasıdır. Entelektüeller berraklı ın temelinde yatan analiz yeteneklerini elde etmek için di-erlerine göre daha fazla çaba harcamı ki iler olarak tanımlanır genelde. Dü ünsel meseleler o faaliyet burgacı içinde berraklı ın pe ine dü tükleri için önemlidir.

Modern dünyanın dü ünsel gerçekliklerinden biri de, özde le ti-imiz grupların birden çok olması, birbiriyle çakı ması ve hem bizim hem de dünya sistemi için bir belirginle ip bir belirginli ini kaybet-mesidir. Bu kısmen dünya sisteminin on dokuzuncu yüzyılda kurum-salla tırdı ı ve hemen kolayca kurtulamayaca ımız ikili ayrımlar bollu unun sonucudur. Abartılarından ho lanmasak da, imdilik bu ayrımlarla birlikte ya amamız gerekiyor. Merkezîyetçilik, ne kadar demokratik olursa olsun i lemeyecektir, i leyemez. 1968 isyanlarının verdi i bu ders o zamandan beri hareketler tarafından kısmen ö -

renilmi ve içselle tirilmi tir. Ama sadece kısmen!

Gelecekte yarataca ımız tarihsel toplumsal sistemde hiyerar i ve ayrıcalıkları korumak isteyenler, geri kalanlarımıza göre iki büyük avantaja sahip. Birincisi, ellerinin altında muazzam bir güç, mevcut iktidar ve ihtiyaç duydukları uzmanlı ı satın alabilme yetenekleri var. Ayrıca zeki ve sofistike insanlar. Ve u ya da bu ölçüde merkezi ola-rak örgütlenebilirler. Gelecekte yarataca ımız tarihsel toplumsal sis-temin nispeten demokratik ve nispeten e itlikçi olmasını isteyenler bu iki bakımdan da dezavantajlı durumda. Halihazırda ellerinde daha az zenginlik ve daha az güç var. Ve merkezi yapılarla çalı amazlar.

Bundan çıkan sonuç udur ki tek ansları, kısıtlamayı avantaja dö-nü türmektir. Çe itliliklerini temel alarak bir ey yapmaları gerekir. Buna "gökku a ı koalisyonu" mu, *la gauche plurielle*-ço ul sol-mu, yoksa *frente ampio*-geni cephe- mi dedi imiz, temel fikrin, yani sistem kar ıtı hareketlerden, hiçbir hiyerar ik yapıya sahip olmayan veya çok az sahip olan dünya çapında bir aile yaratmanın zo-runlulu undan kaçamayaca ımız fikrinin yanında tali önemdedir. Ve bu örgütsel açıdan iki nedenle güçtür. Böyle gev ek bir yapı tutarlı, ya ama ansı olan bir strateji yaratamayabilir. Ve böyle gev ek bir yapı dı arıdan sızmalara ve içeriden bölünmeye çok açıktır.

Ayrıca, böyle gev ek bir yapının hayatta kalması için kar ılıklı anlayı ve saygı gerekir. Burada da entelektüellere bir rol dü üyor. Entelektüeller kendilerini anın hararetinden çekip çıkarabildikleri öl-çüde, çe itli hareketler arasında çevirmen rolü oynayabilirler; her bir hareketin önceliklerini di erinin diline ve ortak bir dile çevirerek hepsinin kar ı kar ıya oldukları dü ünsel, ahlaki ve de siyasi mese-leleri anlamalarını sa layan ki iler rolünü oynayabilirler.

Yirmi birinci yüzyılda, Gramsci bu görü ün haklılı ına ikna edi-lebilir diye dü ünüyorum. Hatta, daha güç olmakla birlikte, Weber bile ikna edilebilirdi. Ama çok sıkı çalı mak zorundayız. E er dün-yadaki Max Weber'leri ikna etmeyi ba aramazsak, istedi imiz türden toplumsal dönü ümü sa layabilir miyiz, belli olmaz.

Mücadelenin sonucu son derece belirsizdir. Ama bu tür geçi dö-nemlerinde kimsenin bir kenarda oturma lüksü yoktur.

9. Bölüm

Amerika ve Dünya:
Metafor Olarak Kız Kuleler

1. Güzel Amerika

Ey yıllar ötesini gören Milliyetçi
rüyanın güzeli Sumermerinden
ehirlerin ılı ılı insan gözyaları
onları kirletmiyor ki! Amerika!
Amerika! Seni Tanrı kutsamı
İltıllı denizlerin bir ucundan öbürüne
yilini kardeşlikle taçlandırmı!

Katherine Lee Bales,
"America The Beautiful"

24 EKİM 1990'DA Vermont Üniversitesi'nin iki yüzüncü yılını kutlamak üzere düzenlenen Seçkin Konu macılar Dizisi'nin açılış konuşmasını yapmaya davet edildim. Konu mama "Amerika ve Dünya: Bugün, Dün ve Yarın" başlığını verdim.¹ O konu mada Tanrı'nın Amerika'ya bah ettiği, bah edeceği nimetleri ele aldım: günümüzde refah, geçmişte özgürlük, gelecekte eşitlik. Her nedense Tanrı bu nimetleri her yere, herkese dağıtmamış. Amerikalıların Tanrı'nın inayetinin bu eşitsiz dağıtımının gayet bilincinde olduğunu belirttim. Amerika Birleşik Devletleri'nin kendini her zaman dünya kıstasıyla tanımladığını, nimetlerini dünya kıstasıyla ölçtüğünü söyledim. Biz daha iyiyiz, daha iyiydik, daha iyi olacağız. Belki de evrensel olan nimetler gerçek nimet sayılmıyor. Belki de Tanrı'dan sadece bir azınlığı kurtarmasını talep ediyoruz.

1. *Theory and Society* 21, no. 1 (ubat 1992): 1-28'de yayımlanmıştır.

Bugün, hepimizi sarsmış olan bir olayın gölgesinde yaşıyoruz: 11 Eylül 2001'de Kız Kuleler'in bir grup birey tarafından yıkılmasından bahsediyorum. Bu bireyler ideolojilerine ve ABD'ye duydukları manevi öfkeye o kadar bağlıydılar ki Amerika'ya ve onun dünyanın çeşitli yerlerindeki destekçilerine ölümcül bir jeopolitik darbe indirmenin yollarını bulmak için yıllarca planlar kurmuşlar ve bu işi hayatlarını feda etmelerini gerektiren bir şekilde yaptılar. Çoğu Amerikalı bu olaylara derin bir öfkeyle, vatanseverce bir kararlılıkla, ama aynı zamanda dikkate değer ve kalıcı bir aynıklıkla tepki verdi. Aynıklık iki eylemle ilgiliydi: Bu neden oldu? Ve nasıl olabildi? Söz konusu aynıklık epey bir belirsizlikle çevriliydi: Böyle bir olayın bir daha olmaması, olamaması için ne yapılması gerekir, ne yapılabilir?

On bir yıl önce söylediklerime dönüp baktığımda, söylediğim hiçbir şeyi de itirmem istemiyorum. Ama konuyu tüm konum beni biraz rahatsız ediyor. Sanki başka bir yerden, Mars'tan gelip bu tuhaf türü, *Humanus americanus'u* anlamaya çalıştığım bir etnograf gibi konumu mu. Bugün bu tavrı iyi bulmuyorum. Tabii ki insanım ve insanlığın kaderiyle ilgiliyim. Ama aynı zamanda da bir Amerikan yurttaşıyım. Burada doğdum. Hayatımın çoğunu burada geçirdim. Ve burada olmuştum ve olacak şeylerden, benim konumumdaki herkes gibi, ben de bütünüyle sorumluyum. Amerika'ya içeriden bakmak gibi ahlakî bir yükümlülüğüm var.

Bu yüzden Amerika ve dünyaya bir kez daha bakmak istiyorum. Ama bu sefer Amerikalıların kendilerini dünya prizmasından nasıl gördüklerinden ziyade Amerikalıların dünyayı nasıl görmüş olduklarına ve bundan böyle nasıl görmek istediklerine bakmak istiyorum. Ve burada tartışılmalı bir zemine ayak bastığımdan kesinlikle farkındayım.

En azından yirminci yüzyılda, bir noktada ABD'nin dünyadaki en büyük ülke olduğu beyanında bulunmamı çok az Amerikan bakanı vardır. Her yerde hazır ve nazır kamuoyu araştırmacılarımızın bu soruyu doğrudan doğruya Amerikan halkına sorup sormadıklarından emin değilim, ama ABD halkının bu beyanla aynı fikirde olacak yüzdesinin gerçekten de çok büyük olduğunu düşünüyorum. Sizden, böyle bir beyanın, sadece bizimkinden çok farklı kültürlerle sahip yoksul ülkelerden gelen insanların değil, yakın dost ve müttefiklerimizin -Kanadalıların, İngilizlerin ve ümitsiz Fransızların- kulakla-

rina nasıl geldi i üzerinde dü ünmenizi istiyorum. Tony Blair ABD'nin dünyadaki en büyük ülke, Büyük Britanya'dan büyük bir ülke oldu unu dü ünüyor mu? Böyle dü ünmeye cüret edebilir mi? Papa II. Johannes Paulus böyle mi dü ünüyor? Amerikalılar ve Amerika'ya göç etmek isteyenler dı ında. Buna kim inanıyor?

Milliyetçilik hiç üphesiz Amerikan halkıyla sınırlı bir fenomen de il. Hemen her ülkenin yurtta ları vatansever ve ço unlukla o vendir. Amerikalıların bunun farkında oldu una ku ku yok. Ama yine de dünyanın dört bir yanındaki çok sayıda insanın ABD'ye göçmek istedi ine ve göç edilecek yer olarak ba ka hiçbir yerin Amerika kadar popüler olmadığı na dikkat çekme e ilimi gösteriyor ve bunu Amerika'nın bir ulus olarak daha üstün oldu una dair inançlarının bir do rulanı ı olarak kabul ediyorlar.

Peki ama bu üstünlü ün neleri içerdi ini dü ünüyoruz? Bence Amerikalılar ba kalarının bizim sahip oldu umuz birçok eye *daha az* sahip olduklarına ve bizim daha çok eye sahip olmamızın bir inayeti i areti oldu una inanma e iliminde. Bu "azlık" kavramının varoldu unun dü ünülebilece i birçok alanı ele almaya çalı aca ım. Amerikalıların ço unun gayet emin görüldü ü bir alanla ba layayım. Di er ülkeler daha az moderndirler; burada modernlik teknolojik gelişme düzeyi anlamına gelir. ABD dünyanın en ileri teknolojisine sahiptir. Bu teknoloji ülkenin çe itli yerlerindeki evlerimizde bulunan e yalarda, ileti im ve ula tırma ebekelerinde, ülkenin altyapısında, uzay ara tırma araçlarında ve üphesiz silahlı kuvvetlerimizin kullanabilece i askeri donanımda görülebilir. Bu teknoloji birikiminin sonucu olarak, Amerikalılar ABD'deki hayatın daha konforlu oldu unu, ürettiklerimizin dünya piyasasındaki rekabette daha ba arılı oldu unu ve bu yüzden ba kalarının bizi sürükleyebilece i sava ları kazanmamızın kesin oldu unu dü ünürler.

Amerikalılar kendi toplumlarının daha randımanlı oldu unu dü ünürler. Burada i yerlerinde, kamu alanında, toplumsal ili kilerde, bürokrasiyle ili kilerimizde i ler daha düzgün ilerler. Bu uygulamaların herhangi biri konusundaki ikâyetlerimiz ne kadar büyük olursa olsun, ba ka bir yerlere gitti imizde ba kalarının i leri bizim kadar iyi idare edemediklerini görür gibiyizdir. Ba kaları Amerikalıların giri kenli ine, enerjisine sahip de ildir. Büyük ve küçük sorunlara çözüm bulmak konusunda bizim kadar yaratıcı de ildirler. Gele-

nekselli e veya resmili e fazla gömülmü lerdir. Bu onları geriletirken, Amerika hep ilerlemektedir. Dolayısıyla i leri nasıl daha iyi yapabilecekleri konusunda herkese -Nijeryalılara, Japonlara, talyanlara- yardım eli uzatmaya hazırızdır. Amerikalılar ba ka ülkelerde olup bitenleri de erlendirirken, ba kalarının Amerikan yöntemlerini taklit etmesini büyük bir artı olarak görür. Kar ıla tırma politik iktisat de erlendirmelerinin temelleri Daniel Boone* artı Ban Gönüllüleri'nden ibarettir.

Ancak ço u Amerikalı ba kalarının "azlık ının" sırf maddi bir ey oldu unu reddedecektir tabii ki. Bu azlık aynı zamanda manevi bir eydir. "Manevi" terimi laik hümanistleri dı lıyormu gibi görünüyorsa, "kültürel" de denebilir. Ba kanımız bizim özgürlük ülkesi oldu umuzu söyler, vatanperver arkılarımız bize bunu hatırlatır. Ba kaları bizim kadar özgür de ildir. Özgürlük Heykeli elini "birbirine sokulmu , özgürce nefes almayı özleyen kitlelere" uzatır.

Özgürlü ümüzdeki yo unluk birçok ekilde görselle tirilir. Ba ka hangi ülkenin Haklar Beyannamesi vardır? Basın, din, ifade özgürlü ü ba ka nerede bu kadar saygı görür? Göçmenler ba ka nerede siyasi sisteme bu denli entegre olur? Birinin buraya yeniyetmeyken gelip ngilizce'yi bugün bile hâlâ yo un bir Almanca aksanı ile konu tu u halde dı i leri bakanı, yani Amerikalıları dünyanın geri kalanı kar ısında temsil eden ba ki i olabildi i bir ülke daha söyleyebilir misiniz? Yetenekli olanların sosyal konumunu bu denli hızlı de i tirebildi i ba ka bir ülke var mıdır? Demokratiklik bakımından hangi ülke bizimle a ık atabilir? Hem de sadece siyasi yapılarımızın süregelen açıklı ı, iki partili sistemin merkezili i bakımından de il, gündelik âdetlerimizdeki demokratiklik bakımından. Amerika Birleşik Devletleri, ayrıcalıklıların tercih edildi i bir sisteme kar ı, günlük hayatın çe itli pratiklerinde "ilk gelen, ilk hizmet görür" ilkesini korumakta kusursuzla mı ülke de il midir? Üstelik kamusal alandaki ve toplumsal hayattaki bu demokratik âdetlerin en azından iki yüz, hatta neredeyse dört yüz yıllık bir geçmi i vardır.

Eritme potası anlayı ından çokkültürlülü e, her zaman gerçek

* Daniel Boone (1734-1820): Amerikan halk kahramanı. Amerikan göçmenlerin öncülerinden. Yaptı ı ke ifler ve Kentucky'nin ilk kurulu unda oynadı ı rolle tanımı (y.n.)

Amerikan hayatının -lokantalarımızdaki, üniversitelerimizdeki, siyasi lider kadrolarındaki- inanılmaz etnik karı ımıyla gurur duymu uzdur. Evet, hatalarımız da olmu tur olmasına, ama bunlardan kurtulma konusunda ba ka hiçbir ülke bizim kadar çok çaba göstermemi tir. Son yirmi otuz yıldır o hep yenilenen kusursuz meritokrasi aray ı içinde, cinsiyet ve ırk engellerini yıkmakta da öncülük yapmadık mı? Protesto hareketlerimiz bile bizim için gurur vesilesidir. Bu hareketler ba ka nerede bu kadar kalıcı, bu kadar çe itli, bu kadar me rudur?

Üstelik 1945'e kadar dünyanın öncüsü olmadı ımızı kabul etme e ilimi gösterdi imiz tek alanda, yüksek kültür alanında da artık her ey de i medi mi? New York bugün sanat, tiyatro, müzik, dans ve opera alanlarında dünyanın merkezi de il mi? Sinemamız o kadar üstündür ki Fransız Hükümeti Fransız seyirciler daha fazla Amerikan filmi seyretmesin diye korumacı önlemlere ba vurmak zorunda kalıyor.

Bütün bunları Amerikalıların en azından 11 Eylül'e kadar pek kullanmadı ı, ama ço unlukla içimizden geçirdi imiz bir cümleyle özetleyebiliriz: Biz dünyanın geri kalanından, eskiden hafif bir hor-görme edasıyla söyledi imiz gibi Eski Dünya'dan daha medeniyiz. Sadece Amerikalıların de il, herkesin en yüce özelemlerini temsil ediyoruz. Özgür dünyanın lideriyiz, çünkü dünyadaki en özgür ülkeyiz ve ba kaları da bizden lider olmamızı, özgürlük, medeniyet bayra ını yükseltmemizi bekliyor.

Bunların hiçbirini ironik bir biçimde söylüyor de ilim. Dünyanın geri kalanının daha azına sahip oldu una dair bu imgenin Amerikan ruhunda derinlere nüfuz etmi oldu una kesinlikle inanıyorum; birçok ki i benim sunu tarzımdan rahatsız olup kendilerinin bu mutabakatın bir parçası olmadıklarını, (nasıl demeli?) daha kozmopolit görü leri oldu unu söyleyecek olsa da bu böyledir. Kiz Kuleler i te öncelikle tam da bu anlamda kusursuz bir metaforudur. Bu kuleler sınırsız özelemlere i aret ediyorlardı, teknolojik ba arıya i aret ediyorlardı, dünyaya yol gösteren bir fenere i aret ediyorlardı.

2. Amerika'ya Saldırı

Bugün Amerika'nın tattı ı ey, bizim on yıllardır tattıklarımıza kıyasla çok önemsiz kalıyor. Milletimiz bu a a ılama ve küçümsemeyi seksen yıldan fazla bir süredir tadıyor... Ama seksen yıldan sonra kalıç ABD'nin üzerine inince, ikiyüzlülük yine o çirkin ba ımı gösterip Müslümanların kanı, erefi ve kutsal mekânları ile oynanı olan bu katillerin ölümüne a ıtlar yakıyor. Bu insanları tarif etmek için söylenebileceklerin en hafifi, ahlaklarının bozuk oldu udur.

Usame bin Ladin, 7 Ekim 2001

Usame bin Ladin Amerika'nın güzel oldu unu dü ünüyor. Amerikalıların ahlakının bozuk oldu unu dü ünüyor. İmdi, Amerikalıların ço unun ahlakının bozuk oldu unu dü ünün bazı Amerikalılar da var üphesiz. ABD'deki "kültürel sa " adı verilebilecek çevrelerden a inayız bu temaya. Ama Amerikan kültürel sa ı ile Usame bin Ladin'in ele tirileri günlük âdetlerle ilgili oldukları sürece bir noktaya kadar örtü se de, bin Ladin'in temel suçlaması ABD'nin dünya arenasındaki ikiyüzlülü ü dedi i eyle ilgili. Konu Amerika'nın dünya arenasındaki yerine geldi inde, bu nitelemeye katılacak çok az Amerikalı vardır; benzer eyler söyleyebilecek olanlar bile bu görü ü bin Ladin'in konuyla ilgisiz ve kabul edilmez görece i ekillerde incelemek isteyeceklerdir.

Bu, 11 Eylül'ün Amerikalılar için yarattı ı iki büyük oktan biriydi. Dünyada, Amerika'nın dünya arenasında giri ti i eylemlere ve bunların saiklerine hiçbir iyi niyet yüklemeyen ki iler vardı. Sahip olmaya de er her eyin daha azına sahip olan ki iler, her eyin daha fazlasına sahip olanların bunları kendi yetenekleriyle kazanmı oldu undan üphelenmeleri nasıl mümkün olabilirdi? Bin Ladin'in ahlaki küstahlı ı Amerikalıları hayrete dü ürdü, buna çok sinirlendiler.

Bin Ladin bu tür sözlü saldırılarda bulunan ilk ki i de ildi elbette, ama bu sözlü saldırıyı Amerikan topraklarına yönelik fiziki bir saldırıya, Amerika'yı a ırtan ve en azından geçici olarak çaresiz yalayan bir saldırıya çevirebilen ilk ki idir. Bu olana kadar, Ameri-

kalılar dünyada çok yaygın olan bu sözlü saldırıları aptalların anlamsız lafları olarak görüp göz ardı etme lüksüne sahiptiler. Ama aptallar artık kötü adamlar haline geldiler. Üstelik, kötü adamlar en ba ta ba arılı da oldular ki bu da ikinci büyük oktu. Esasen hiçbir eyin bizi yaralayamayacağı için bu türlü ele tirileri göz ardı edebilecek bir konumda oldu umuz zannediliyordu, ama artık bir eylerin bizi yaralayabilece im ke fetmi olduk.

Sık sık, dünyanın 11 Eylül'den sonra bir daha asla aynı olmayacağı söylendi. Bence bu aptalca bir abartı. Ama Amerikan ruhunun bir daha asla aynı olmayacağı do ru. Çünkü dü ünülemez olan bir kez gerçekleşti inde artık dü ünülebilir hale gelir. Da ımık bir bireyler grubunun Amerika topraklarına do rudan saldırıda bulunması hiç dü ünülemez bir eydi. imdi bir ç Güvenlik Bürosu kurmada kaldık. imdi Pentagon, u ana kadar ABD dı ndaki bütün dünya topraklarıyla sınırlı olmasına ra men artık ABD'nin kendisini de kapsayacak askeri bir yapı olan, bir bölge komutanlığı kursak mı kurmasak mı tartışmaları yapıyor.

En önemlisi kelime da arcı ımıza artık "teröristler" de girdi. 1950'lerde "Komünistler" terimi çok kullanılıyordu. Bu terim, sadece Komünist partilerine üye olan ki ileri de il, sadece kendilerini "yolda " olarak gören ya da ba kaları tarafından öyle görülenleri de il, bir hidrojen bombası geli tirme konusunda yeterli "heyecanı" göstermeyenleri bile kapsıyordu. Ne de olsa, 1953 yılında Amerikan Atom Enerjisi Komisyonu, "atom bombasının babası" olarak bilinen ve o zamana kadar saygı duyulan J. Robert Oppenheimer'in güvenlik belgesini tam da bu suçlamayla askıya almıştı.

İmdilerde "terörizm" terimi aynı anlam genişli ini kazanmış durumda. 2001 Kasımında *Law and Order* (Yasa ve Düzen) adlı televizyon programını seyrettim. Bu bölümün konusu bir binanın in a edilirken yakılmasıyla ilgiliydi. Müteahhidin belediyeden satın aldığı arazi eskiden mahalleli tarafından bakılan bir bahçeydi. Mahalle bu in aata kar ı çıkmıştı. "Çevre eylemcisi" denen bir grup genç, protesto amacıyla in aatı yakmaya karar vermişti. in kötü tarafı, binada biri varmı ve yangında ölmü, ama onların bundan haberi yokmuştu. Sonuçta kundakçılar yakalanıp mahkûm edilmişti. Bu sıradan hikâyenin ilginç tarafı, program boyunca kundakçılardan "terörist" diye bahsedilmesi idi. Terörist lafının tanımı ne olursa olsun, bu vaka-

da kullanmak terimi fazla zorlamak oluyor. Ama ne gam! Terim böyle kullanıldı, böyle kullanılmaya da devam edecek.

Biz özgürlük ülkesiyiz, ama bugün -hükümette, basında, genelde halkın arasında- özellikle yurttta olmayanlara çok fazla özgürlük tanıdığımızı ve "teröristler" in özgürlü ümüzü suiistimal ettiklerini söyleyen sesler duyuyoruz. Bu yüzden özgürlük ayrıcalıklarının yerini güvenlik taleplerimizi karşılayan usullere bırakması gerektiği söyleniyor. Örne in, e er "teröristleri" yakalayıp yargılayacak olursak, kamusal bir konuma alanına sahip olabilecekleri, mahkûm edilmeyebilecekleri ya da mahkûm edilseler bile ölüm cezası almayacaklarından endişelendiğimizi görüyoruz. Böylece bunların hiçbirinin olmamasını sağlamak için, bizzat ba kanın toplayacağı kuraları sadece onun koyacağı askeri mahkemeler yaratıyoruz. Bu konuda sunulan ilk taslakta sanıkların hiçbir yere temyizde bulunma hakları yoktu ve mahkemeler tam bir gizlilik içinde yapılacaktı. u halde bile mahkemeler hızla bir sonuca -muhtemelen de ölüm cezasına ulaabilecek durumda. Normal savunma haklarının ne derecede korunabileceği hâlâ belli de il. Ve bizim özgürlük ülkesinde bütün bunlar birçok çevreden alkış alıyor.

Amerika'ya yapılan saldırının de erlerimize ve medeniyetin kendisine yapılan bir saldırı olduğunu düşünüyüyoruz, bunu alenen söyledik. Böyle bir saldırıyı vicdansızca buluyoruz. Terörizme karşı -teröristlere ve *onlara barınak ve destek veren herkese* karşı— dünya çapında açılan savaşı kazanmaya kararlıyız. Bu saldırıya rağmen, hâlâ dünyadaki en büyük ülke oldu umuzu göstermeye kararlıyız. Bunu kanıtlamak için, ba kanımız bizden tek tek fedakârlık yapmamızı, hatta daha fazla vergi ödeme gibi küçük bir fedakârlık yapmamızı dahi istemiyor, sadece hayatlarımızı normal biçimde sürdürmemizi rica ediyor. Gelgelelim, hükümetimiz ve silahlı kuvvetlerimiz ne yaparsa yapsın, yaptıkları normal olsun olmasın, onları kayıtsız artsız alkışlamamız bekleniyor.

Bu "kayıtsız artsızlık" talebinin ne boyutlara ulaştığı, 11 Eylül olaylarının neden olduğu "açıklama"ya çalışmaları birçok kesimce kınanmasından da anlaşılabilir. Açıklama, terörün haklı çıkarılması ve neredeyse onaylanması gibi görülmüyor. Lynne Cheney ve Senatör Joseph Lieberman tarafından kurulmuş bir örgüt olan Amerikan Üniversite Mezunları ve Mütevelliiler Konseyi (ACTA), 2001

Kasım'nda "Medeniyeti Savunmak: Üniversitelerimiz Amerika'nın Yüzünü Nasıl Kara Çıkıyor ve Bu Konuda Neler Yapılabilir?" başlıklı bir kitapçık çıkardı.² Söyleyeceklerini dikkate de er bir özlülikle söyleyen kısa bir kitapçık bu. öyle diyor: "Kolej ve üniversite kurumu Amerika'nın saldırıya verdi i cevaptaki zayıf halkadır." u analizle devam ediyor: "Profesörler nadiren kahramanlıktan alenen bahsetmi lerdir, iyi ile kötü arasındaki farkları, Batı'nın siyasi düzeninin do asını ya da özgür bir toplumun kıymetini nadiren tartı mı lardır. Halka vatanseverlik konusunda kısa, kendi kendini yerin dibine batırma konusunda ise uzun mesajlar vermi lerdir. Hatta, akademilerin ço unun mesajı u olmu tur: ÖNCE AMER KA'YI SUÇLAYIN!"

Kitapçı ın büyük bir bölümünü, yazarların demek istediklerini örnekledi ini dü ündükleri 117 alıntı içeren bir ek olu turuyor. Bu alıntılar arasında sadece Noam Chomsky ve Jesse Jackson gibi ki ilerinde de il, bu tür suçlamalara pek maruz kalmayan isimlerin -mesela eski dı i leri bakanı vekili olan, Princeton'daki Woodrow Wilson School'un dekanının- beyanları da var. Kısacası, kitapçı ın yazarları geni bir kesimi hedef alıyorlar.

Bu noktada 11 Eylül olaylarının günümüz dünyasının temel jeopolitik gerçeklerini de i tirmeyecek olsa da, Amerikan siyasi yapısı üzerinde kalıcı bir etki yaratabilece i açıktır. Etkinin ne büyüklükte olaca ı henüz belli de il. Gelgelelim, Amerikalıların demin bahsetti-im a kınlı ı -Bu neden oldu? Nasıl olabildi?- en azından imdilik cevap bulmaya te vik edilmedi imiz bir bulmaca gibi görünüyor.

kiz Kuleler, Amerika'ya saldırının da metaforudur. Bu kuleler büyük bir mühendislik becerisiyle in a edilmi lerdir. Akla gelebilecek her türlü kaza ya da kasti yıkma giri imine kar ı dayanıklı oldukları zannediliyordu. Ama anla ılan, jet yakıtıyla dolu iki uça ın kulelere kasten çarpabilece i ve binaları tam da yıkımı en üst düzeye çıkaracak noktadan, en tepenin yüzde 20 daha a a ısından vurabilece i kimsenin aklına gelmemi . Yine binaların a ır a ır, çok kuvvetli bir biçimde ve herkesin gözleri önünde çökerek ba ka binaları da ardı sıra çökertece ini de kimse tahmin edememi . Böyle bir çökü ün ba lattı ı yangınların aylarca devam edece ini kimse bekleme-

2. Kitapçı ın yazarları Jerry L. Martin ve Anne Neal'dır.

yormu . ABD saldırının intikamını alabilir, ama olanı olmamı hale getiremez. Teknolojinin bir koruma kalkanı olarak sanıldı ı kadar kusursuz olmadı ı anla ılıyor.

3. Amerika ve Dünya Gücü

[On sekizinci yüzyılda Büyük Britanya'da] geli en haliyle Katoliklik-kar ıtlı ı, ço unlukla diyalektik bir i lev görmü , ngiltere'deki farazi özgürlükleri, ngiltere'nin denizlerdeki üstünlü ünü, kırsal ve ticari refahını ve bunlara ba lı olarak imparatorlu un üstün yaşam tarzını daha belirgin hale getirmek için Katolik rejimlerin farazi despotizmine, hurafecili ine, askeri baskınlı ına ve maddi yoksullu una dikkat çekmi tir.

Linda Colley, "Multiple Kingdoms"

Linda Colley'den bu alıntıyı,³ ABD'nin modern dünya sisteminin tarihindeki ilk de il üçüncü hegemonik güç oldu unu ve hegemonyanın yaralanmaya açık yanları kadar kültürel kuralları da oldu unu hatırlatmak için yaptım. Kültürel kurallardan biri de, ba kalarını kötülemenin, dünya gücünü etkili bir biçimde kullanabilmeyi mümkün kılan kendi özgüvenini korumak için vazgeçilmez önem ta ıdır.

Ba arı kadar körle tirici bir ey yoktur. ABD de son iki yüz yıldır ba arıdan epey nasibini aldı. Ba arının, neredeyse kaçınılmaz olarak, mutlaka devam edece i kanaatini beslemek gibi kötü bir sonucu vardır. Ba arı akıllıca politika için kötü bir kılavuzdur. Ba arısızlık en azından sık sık dü ünmeye yol açar - ba arı ise nadiren.

Elli yıl önce, dünya sistemindeki ABD hegemonyası bütün rakiplerine açık ara fark atan bir üretim verimlili i ile Avrupa ve Asya'daki müttefikleri tarafından hararetle onaylanan bir dünya siyaseti gündeminin ve askeri üstünlü ün bile imine dayalıydı. Bugün, ABD giri imlerinin üretim verimlili i, en yakın müttefiklerinin giri imleri ba ta gelmek üzere, çok geni bir rekabetle kar ı kar ıdır. Bunun sonucu olarak, ABD'nin dünya siyaseti gündemi artık o kadar hara-

3. "Multiple Kingdoms", *London Review of Books*, 19 Temmuz 2001, 23.

retle onaylanmamakta ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması göz önünde bulundurulduğunda, müttefiklerinden bile sık sık açık muhalefetle karşılaşmaktadır. Bu durumun için geriye askeri üstünlük kalmı durumdadır.

Son elli yıl boyunca peş peşe gelen ABD hükümetleri tarafından izlendiği haliyle Amerikan dış politikasının hedefleri üzerinde düşünmekte fayda var. ABD'nin, Amerikan çıkarlarına düşününce ya da en azından muhalif gördüğü hükümetlerin getirdiği tehditlerle ilgilenmediği açık. Bunda yanlış ya da istisnai bir taraf yoktur. Bu, modern dünya sistemindeki bütün devletlerin, özellikle de bütün güçlü devletlerin dış politikası için geçerli bir durumdur. Sorun, ABD'nin bu tehditlerle nasıl başa çıkmayı düşündüğüdür.

1950'lerde ve 1960'larda ABD, pek zorlanmadan ve asgari güç kullanımıyla sevmediği hükümetleri nötrale etmeyi (buna sınırlama diyorduk) ya da zayıf hükümetlerle karşılaşsa, üstü kapalı olarak Amerikan hükümeti tarafından desteklenen ve ara sıra biraz eski usul silah diplomasisinden de yardım alan iç güçler aracılığıyla devirmeyi başarak kadar güçlü görünüyordu.

Nötrale etme, Komünist dünya karışığında kullanılan taktikti. ABD Sovyetler Birliği'ni ya da onun Doğu ve Orta Avrupa'daki uydu rejimlerinden herhangi birini devirmeye çalışmıyordu. Temelde bunu denememesinin nedeni, SSCB hükümetinden geleceğini beklediği direnç karışığında bunu gerçekleştirecek askeri konumda olmamasıydı. ABD hükümeti, bunun yerine, SSCB ile üstü kapalı bir anlaşmaya girdi - Sovyetler Birliği'nin verdiği, kendi bölgesini genişletmeye çalışmaması sözü karşılığında kendisinin de bunu denemeye bile çalışmayacağı sözünü verdiği Yalta anlaşması. Gelgelelim bu anlaşma, aslen Çin ve Kuzey Kore'deki Komünist rejimlerin ısrarı sayesinde Sovyet birliklerinin bulunmadığı Doğu Asya'yı kapsamıyordu. Dolayısıyla ABD gerçekten de hem bu rejimleri hem de Vietnam'daki rejimi devirmeye çalıştı, ama başarısız oldu. Ve başarısız girişimler Amerikan kamuoyunda ciddi bir yara bıraktı.

Ne var ki ABD dünyanın geri kalanında istediklerini hayata geçirebildi, hem de tereddütsüz. 1953'te İran'da, 1954'te Guatemala'da, 1956'da Lübnan'da, 1965'te Dominik Cumhuriyeti'nde ve 1973'te İtalya'da olanları düşünün. İtalya'da General Pinochet'in, serbest seçimlerle iktidara gelmesi olan Salvador Ailende hükümetine karşı Ameri-

kan hükümetinin aktif desteğiyle yaptığı darbe 11 Eylül'de oldu. Usame bin Ladin ya da takipçilerinin bu tarih çakması farkında olup olmadıklarını bilmiyorum, ama yine de özellikle Latin Amerika'da birçok kişinin fark edeceği simgesel bir çakmadır bu. Ayrıca Kız Kuleleri'nin bir başka metaforuna işaret eder. Kız Kuleleri bir teknolojik gelişmişliktir. Ama teknolojik gelişmeler kopyalanabilir ve kopyalanacaktır. Malezyalılar Kız Kuleleri'nin mimarisini çoktan taklit etmiş durumda, sıralarda da Anghay'da daha yüksek bir gökdelen inşa edilmektedir. Simgeler de kopyalanabilir. Artık 11 Eylül'de kurbanların yas tuttuğu iki yıldönümümüz var.

1970'lerde ABD'nin dış politika yöntemleri değişti, değişmek zorundaydı. İleri, ABD'nin başka hükümetleri pervasızca kendi tercihlerine göre ayarlayabildiği son büyük örnekti. (Ciddi bir askeri savunmaya sahip olmayan Granada ile Panama'yı saymıyorum.) Bu değişimin nedeni, Amerika'nın dünya ekonomisindeki ekonomik hâkimiyetinin sona ermesi ve bir de Vietnam'da uğradığı askeri yenilgiydi. Jeopolitik gerçeklik değişti. ABD hükümeti artık gücünü korumak, hele bu gücü genişletmek üzerinde yoğunlaşmazdı; bunun yerine başlıca amacı hem dünya ekonomisindeki hem de askeri alandaki gücünün fazla hızlı yıpranmasını önlemek haline geldi.

Dünya ekonomisinde ABD sadece Batı Avrupa ve Japonya'daki rakiplerinin sıcak nefesini ensesinde hissetmekle kalmadı, dünyanın geri kalanının büyük kısmında "kalkınmacı" politikaların kazanımı gibi göründükleri başarıyla da karşılaşmaya kaldı; söz konusu politikalar açıkça, merkez bölgedeki ülkelerin, çevredeki ülkeler aleyhine sermaye biriktirme yeteneğini kısıtlayacak şekilde tasarlanmıştır. 1970'lerin Birleşmiş Milletler tarafından "kalkınma yılları" ilan edildiğini unutmayalım. 1970'lerde "yeni bir uluslararası ekonomik düzen" yaratmaktan, UNESCO'da da "yeni bir uluslararası bilim düzeyi" yaratmaktan çok bahsediliyordu. 1970'ler Amerikan kamuoyuna panik dalgaları göndermiş olan iki ünlü OPEC petrol zammının da yaşandığı zamanlardı.

Bütün bu atılımlar karışığında Amerika'nın tavrı ya ikircikli bir rahatsızlık ya da düpedüz muhalefet oldu. Küresel olarak, bir karşı atılım başlatıldı. Bu da neoliberalizmin saldırgan bir biçimde savunulmasını, Washington Mutabakatı deneneği, GATT'ın (Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması) Dünya Ticaret Örgütü'ne çevrilme-

sini, Davos toplantılarını ve kaçınılmaz tamamlayıcısı "alternatif yok" fikriyle birlikte küreselleşme kavramının yayılmasını içeriyordu. Esasen bütün bu çabaların toplamı, dünyanın dört bir yanındaki, özellikle de dünya ekonomisinin çevre bölgelerindeki "kalkınmacı" politikaların içinin boşaltılmasına karşı geliyordu. Kısa vadede, yani 1980'ler ve 1990'larda, Amerikan hükümetinin başını çektiği bu karşı saldırı başanlı olmu gibi görünüyordu.

Dünya ekonomisi cephesindeki bu politikalara, "çoğaltma karşıtı" politika olarak özetlenebilecek, dünya çapında kalıcı bir askeri politika ekledi. ABD 1945'te ilk atom bombalarını başarıyla yaptı. İnanılmaz, bu tür çok güçlü silahlar üzerinde bir tekel kurmaya kararlıydı. Bu tekelin sadık küçük ortağı Büyük Britanya ile paylaşmaya hazır, ama sadece onunla. Tabii ki bildiğimiz gibi, diğer "büyük güçler" bu talebi dikkate almadılar. Önce Sovyetler Birliği, sonra Fransa, sonra da Çin nükleer kapasiteye sahip oldu. Daha sonra da Hindistan ve Pakistan. Ve Güney Afrika, ama ülkenin başındaki apartheid hükümeti bunu ancak iktidardan ayrılırken kabul etti ve iktidarı halefine, Kara Afrikalı çoğunluğun daha demokratik hükümetine bırakırken bu kapasiteyi ortadan kaldırmayı da ihmal etmedi. İsrail de nükleer silahlara sahip oldu, ama bunu her zaman inkâr etti. Daha sonra "neredeyse" nükleer güçler ortaya çıktı (tabii hâlâ "neredeyse" kategorisinde olup olmadıkları belli değil) -Kuzey Kore, İran, Irak (İsrail bu ülkeyi "neredeyse" kategorisinde tutmak için 1980'lerde nükleer tesislerini bombalamıyordu), Libya ve belki Arjantin. Buna ilaveten nükleer kapasiteyi miras alan eski Sovyet ülkeleri de var - Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan. Buna diğer ölümcül teknolojiler olan biyolojik ve kimyasal silahları da eklemek gerekir. Bunları imal etmek, depolamak ve kullanmak nükleer silahlara oranla o kadar kolaydır ki kaç ülkenin bu alanlarda belli bir kapasitesi, hatta dikkate değer bir kapasitesi olduğunu emin değiliz.

ABD basit, dümdüz bir politikaya sahiptir. İyi ve kötü bütün yollara baş vurarak, gerekirse kuvvet kullanıp gerekirse rüvet vererek, başka herkesin bu silahlara sahip olmasını önlemeyi istemektedir. Bunda başanlı olamadığı açıktır, ama son yıllardaki çabaları çoğaltma sürecini en azından yavaşlatmıştır. Amerikan politikasının bir bityeni baş daha vardır. Bir yandan çoğaltmayı sınırlamak için uluslararası anlaşmalara baş vurmaya çalışırken, bir yandan da aynı anda

kendisi bu tür kısıtlamalarla başlanmamaya ya da asgari ölçüde başlanmaya çalışır. ABD hükümeti her gerekli gördüğünde bu tür bütün kısıtlamaları reddedeceğini açıkça belirtmiş, bir yandan da aynı şeyi yapmaya çalışmıştır. Her bütün hükümetleri de yüksek sesle kınamıştır.

Bir politika olarak çoğaltma karşıtı sadece uzun vadede değil, orta vadede de başarısızlıkla mahkûm görünmektedir. ABD'nin önmüzdeki yirmi beş yılda yapabileceği, en fazlasından süreci biraz yavaşlatmaktır. Ama burada ahlaki ve siyasi bir sorun da vardır. ABD kendine güvenmekte, ama başka kimseye güvenmemektedir. ABD hükümeti bu normları ihlal edip etmediklerini görmek için Kuzey Kore'deki nükleer tesisleri denetlemek istiyor. Ama kendisi Birleşmiş Milletler'e ya da başka bir kuruma Amerikan tesislerini denetleme hakkını vermiyor. ABD bu silahları akıllıca ve özgürlüğü (Amerika'nın ulusal çıkarlarıyla özdeş gibi görünen bir kavram) savunmak adına kullanacağına güveniyor. Bütün diğerlerinin bu tür silahları özgürlüğe (burada da Amerika'nın ulusal çıkarlarıyla özdeş gibi görünen bir kavram) karşı kullanmak isteyebileceğini varsayıyor.

Ben şahsen, hiçbir hükümetin bu silahları akıllıca kullanacağına güvenmiyorum. Bunların hepsinin yasaklanması beni mutlu ederdi, ama günümüz devletlerarası sisteminde bunun gerçekten uygulanabilir bir şey olduğunu inanmıyorum. O yüzden şahsen bu meselede ahlak dersi vermekten kaçınıyorum. Kinik bir yeni-gerçekçi (muhtemelen beni de içeren bir kategori bu) bütün hükümetlerin ikiyüzlü olduğunu söyleyebilecek bile olsa, diğer bir ülke kendi nispi faziletlerine başka ülkelere destek almak istiyorsa, ahlak dersi vermesi ters tepecektir.

4. Amerika: deallere Kar ı Ayrıcalık

Evrensel medeniyetin çoktan kurulmuş oldu unu söylemek, mevcut gerçekli e kasten gözlerini kapamak ve daha da beteri, bu hedefi baya ıla tırıp gelecekte sahibi bir evrenselli in kurulmasını engellemek demektir.

Chinua Achebe⁴

Küreselle me ile yerel gelenekler arasındaki kar ılıklı sahtedir: Küreselle me do rudan do ruya yerel gelenekleri diriltir, düpedüz onlar sayesinde ayakta kalır, bu yüzden de küreselle menin kar ılı yerel gelenekler de il, *evrensellik'tir*.

Slavoj Žižek⁵

ABD ve dünya gücünün hikâyesi bu noktada gayet basit bir biçimde özetlenebilir. Amerika ve Amerikalıların dünyadaki bütün sefalet ve haksızlıkların nedeni oldu una inanmıyorum. Ama bu sefalet ve haksızlıklardan en fazla onların yararlandıklarına inanıyorum. Uluslar dünyası içindeki bir ulus olarak ABD'nin temel sorunu da budur.

Amerikalılar, özellikle de Amerikalı siyasetçiler ve reklamcılar ideallerimizden bahsetmeyi severler. Televizyon programcısı Chris Matthews'un "çoksatan" kitabı *Now, Let Me Tell You What I Really Think'in* reklamında öyle bir alıntı var: "Dü ündü ünüzde görürsünüz ki biz Amerikalılar farklıyız. 'Özgürlük' denen o sözcük bizim sadece belgelerimizde de il; kovboy ruhlarımızda."⁶ "Kovboy ruhları" - bu laftan daha iyisini bulamazdım. Bizim ideallerimiz belki biraz özel. Ama bize bunu hatırlatan aynı insanlar ayrıcalıklarımızdan bahsetmeyi sevmiyorlar, ki bence bu ayrıcalıklar da özel. Hatta, bunlardan bahsedeni kınıyorlar. Ama ideallerle ayrıcalıklar beraberdir. Birbirleriyle çatı yormu gibi görünebilirler, ama birbirlerini öngerektirirler.

Amerikan ideallerine çamur atan biri de ilim. Bu idealleri harika, dahası hayat verici buluyorum. Onları aziz tutuyor, onlara ba v-

4. Chinua Achebe, *Home and Exile*, New York: Anchor Books, 2000, s. 91.

5. Slavoj Žižek, *On Belief*, New York: Routledge, 2001, s. 152.

6. *New York Times*, 28 Kasım 2001, E8.

ruyor, onları savunuyorum. Mesela Amerikan Anayasası'nda Yapılan Birinci De i iklik'i ele alalım - bu metin bütün törenlerde haklı olarak Amerikan ideallerinin cisimle mi hali olarak anılır. Gelgelelim Birinci Anayasa De i ikli i ile ilgili olarak iki eyi hatırlamakta fayda var. Birincisi bu metnin içeri i, ilk Anayasa'da yer almıyordu, yani kurucu bir ilke olarak görülmüyordu. kincisi, kamuoyu yoklamaları sık sık, Amerikan halkının ço unlu unun ola an denen zamanlarda bile bu metindeki garantileri kısmen ya da bütünüyle de i tirmek, azaltmak, hatta kaldırmak istedi ini göstermi tir. "Terörizmle sava " türünden bir "sava "a girdi imizde ne Amerikan hükümetinin, ne de Amerikan halkının bu idealleri savunaca ına güvenilebilir; hatta bir "acil durum"da Anayasa Mahkemesi'nin bile bu ideallere sıkı sıkıya ba lı kalaca ına güvenilemez. Bu savunma i i büyük ölçüde, kamuoyunda olsa olsa bir azınlı ın deste ine sahip olan, genel bir seçimde ona üye olan bir adayın tam da ona üye oldu u için seçilmemesi gerekti inden söz edilebilen ço unlukla ürkek bir örgüte, Amerikan Sivil Özgürlükler Birli i'ne kalır. Ezcümle, ben ifade özgürlü ünden, din özgürlü ünden ve di er bütün özgürlüklerden yanayım, ama Amerika öyle mi diye ara sıra üpheye dü mek zorunda kalıyorum.

Bunun nedeni Amerikan halkında Voltaire'ci bir damarın olmayı de il, bazen ayrıcalıklarımızın a ınma ya da yok olma tehlikesine girdi inden korkmamız. Bu durumlarda, insanların ço u ayrıcalı ı ideallerin önüne yerle tiriyor. Amerikalılar bu açıdan da normaldı ı sayılmaz. Sadece daha güçlüler ve daha fazla ayrıcalıkları var. Amerikalılar ideallere sahip olmakta daha özgürler, çünkü onları umursamamakta daha özgürler. Kovboy ruhlarını umursamayacak güçleri var.

Amerikalıların önündeki soru aslında udur: E er Amerikan hegemonyası geriliyorsa, ki ben kesinlikle geriledi ini dü ünüyorum, ideallerimizi, artık onları umursamayacak kadar gücümüz olmayacağı için kayıp mı edece iz? Kovboy ruhlarımız gerileme tehlikesi altındaki ayrıcalıklarımızı korumak için ulusal çiftli imizin etrafına dikenli teller çekerek, sanki ayrıcalıklar dikenli teller arasından kaçıp gidemezmi gibi mi yapacak? kız Kuleler'den esinli bir metafor daha yapayım. Yıkılan kuleler yeniden yapılabilir. Ama onları aynı ekilde mi yeniden yapaca ız - yıldızlara uzandı ımızdan ve iyi bir

ey yaptı ımızdan aynı ekilde emin olarak, bunların dünya için bir fener gibi görülece inden aynı ekilde emin olarak mı yapaca ız? Yoksa ba ka ekillerde, gerçekten neye ihtiyacımız oldu u ve bizler için gerçekten nelerin mümkün ve gerçekten nelerin arzulanabilir oldu u hakkında dikkatle dü ündükten sonra mı yapaca ız?

Hem kimdir bu "biz"? E er Ba savcı John Ashcroft'un, Amerikan hükümetinde, basında ve genelde halk arasında birçok ki i tarafından desteklenen sözlerine bakılacak olursa, "biz" artık ABD'deki herkes de il, hatta ABD'de yasal ikamet izni olan herkes bile de il, sadece Amerikan yurttadır. leride "biz"in kapsamının daha da daraltılmayaca ı söylenemez. Slavoj Zizek'in i aret etti i gibi, küreselle me yerelcili in kar ıtı de ildir, yerelcilikten, özellikle de güçlü olanların yerelcili inden beslenir. Hiçbir abartıya kaçmadan "biz"in *Homo sapiens sapiens* oldu u söylenebilir. Peki *Homo* o kadar *sapiens* mi?

5. Amerika: Kesinlikten Belirsizli e

Darwin'in devrimi, do al gerçekli in merkezi kategorisi olarak özün yerine çe itlili in ikame edilmesi olarak özetlenebilir... Gerçeklik anlay ımızdaki tam bir tersine dönmeye ya da "büyük fiske"den daha altüst edici bir ey olabilir mi? Platon'un dünyasında, çe itlilik arzıyken, özler daha yüce bir gerçekli i kaydediyordu; Darwin'in tersine çevirme i leminin ardından, tanımlayıcı (ve somut, dünyevi) gerçeklik olarak çe itlili e de er verilirken, ortalamalar (bunlar "özler" denen eye en yakın i lemsel yaklaşı mımızdır) zihinsel soyutlamalar haline geldi.

Stephen J. Gould⁷

Do a aslında öngörülemez yenilik yaratmakla ba lantılıdır, burada olası olan gerçek olandan daha zengindir.

Ilya Prigogine⁸

7. *Full House: The Spread of Excellence From Plato to Darwin*, New York: Three Rivers Press, 1996, s. 41.

8. Ilya Prigogine, *The End of Certainty: Time, Chaos, and the New Laws of Nature*, New York: Free Press, 1997, s. 72.

Ba kan Bush Amerikan halkına gelece e dair kesinlik sunuyor. Oysa bu onun gücünün bütünüyle dı nda kalan tek eydir. ABD'nin gelece i, dünyanın gelece i, kısa vadede de ama asıl orta vadede kesinlikle belirsizdir. Ki i kendi ayrıcalıkları üzerinde dü ündü ünde kesinlik arzulanabilir görünebilir. Ayrıcalıkların gerilemeye, hatta ortadan kalkmaya mahkûm oldu u dü ünüldü ünde ise o kadar arzulanabilir görünmez. Hem bu dünyanın bütün kamplarındaki Usame bin Ladinlerin galip gelecekleri kesin olsaydı, bu kesinlik kimin ho una giderdi ki?

Daha önce Amerikalıların tam u anda kar ı kar ıya bulduklarını bulmacalardan biri olarak gündeme getirdi im soruya döneyim: 11 Eylül gibi bir olayın bir daha olmaması için ne yapılması gerekiyor, ne yapılabilir? Bize sunulan cevap, Amerikan hükümetinin ba ta askeri güç olmak üzere ezici güç kullanmasının bunu garanti altına alaca ı eklindedir. Liderlerimiz, bize bunun zaman alaca ını hatırlatacak kadar ihtiyatlılar, ama orta vadeli güvenceler vermekte tereddüt etmiyorlar. u an için Amerikan halkı bu hipotezi sınamak istiyormu gibi görünüyor. ABD hükümeti 11 Eylül'den hemen sonra ele tirilerle kar ıla tıysa da, bu ele tiriler ço unlukla hükümetin askeri güç gösterilerinin fazla ürkekçe oldu una inananlardan geldi. ABD hükümetine çok daha ileri gitmesi için -Irak'a kar ı askeri harekâtın ba latılması için (ki bazıları buna ran, Suriye, Sudan, Filistin ve Kuzey Kore'yi de ekliyor)- baskı yapan önemli gruplar var. Ardından da niye Küba gelmesin? Hatta isteksiz generallerin emekli olup yerlerini daha genç, daha atak sava çılara bırakması gerekti ini söyleyenler bile var. Kendilerine dü en rolün Armageddon'un* geli ini hızlandırmak oldu una inananlar var.

Buna kar ı ileri sürülebilecek iki sav var. Biri, ABD'nin bu tür dünya çapında bir askeri mücadeleyi kazanamayaca ıdır. kincisi de, ABD bunu yapmaya çalı manın, öncelikle kendisi için, getirece i ahlaki sonuçlara katlanmak istemeyecektir. Neyse ki, gerçekçilik ile idealizm arasında seçim yapmak gerekmiyor. Sa duyu tarafından destekleniyor olmaları ahlaki de erlerimizi küçültmez.

ç Sava 'tan sonra ABD kaderinin ne oldu unu bulmaya çalı arak seksen yıl harcadı. Bütün o zaman boyunca izolasyonist bir güç mü

* Kıyamet gününde iyilik ve kötülük orduları arasında yapılacak sava , (ç.n.)

yoksa emperyal bir güç mü olmak istedi inden emin de ildi. 1945'te en nihayet dünya sistemi içinde hegemonyayı ele geçirdi inde, (Shakespeare'ce söylersek) büyüklü ü elde etmekle kalmayıp büyüklü e itilmi oldu unu gördü ünde, Amerikan halkı o andan itibaren oynamak zorunda oldu u role tam anlamıyla hazır de ildi. Dünyadaki "sorumluluklarımızı nasıl üstlenece imizi" ö renmek için otuz yıl harcadık. Ve tam bunu makul ölçülerde ö rendi imiz sırada, hegemonyamız zirve noktasından çoktan inmi ti.

Son otuz yılımızı da çok yüksek bir sesle, hâlâ hegemonik güç oldu umuzda ve herkesin bunu tanımaya devam etmesi gerekti inde ısrar ederek geçirdik. Gerçekten hegemonik güçseniz, böyle bir talepte bulunmanız gerekmez. Son otuz yılı zıyan ettik. ABD'nin imdi yapması gereken, u yeni gerçeklikle birlikte ya amayı ö renmektir: Artık herkes için neyin iyi oldu una tek taraflı olarak karar verme gücüne sahip de ildir. Hatta kendisi için neyin iyi oldu una bile tek taraflı olarak karar verme konumunda olmayabilir. Dünyayla uzlaşması gerekir. Diyalog kurmamız gereken ki i Usame bin Ladin de il. e yakın dostlarımız ve müttefiklerimizle -Kanada ve Meksika'yla, Avrupa'yla, Japonya'yla- balamamız gerekiyor. Ancak ve ancak kendimizi bir kere onları i itecek ve onların da idealleri ve çıkarları oldu una, onlann da fikirleri, umutlan ve özlemleri oldu una inandıracak ekilde e ittikten sonra, dünyanın geri kalanıyla, yani dünyanın ço unlu uyla diyaloga girmeye hazır olaca ız.

Bu diyalog, bir kere içine girmeye başladıkdan sonra, kolay olmayacaktır, ho bile olmayabilir. Çünkü bizden bazı ayrıcalıklarımızdan vazgeçmemizi isteyeceklerdir. Ö renmemizi isteyeceklerdir. Elli yıl önce, büyük Afrikalı air ve siyasetçi Leopold-Sedar Senghor dünyayı *'rendez-vous du donner et du recevoir'*a, verme ve alma randevusuna, davet ediyordu. Amerikalılar böyle bir randevuda bir eyler vermek zorunda olduklarını biliyorlar. Ama almak istedikleri eyin ne oldu unu biliyorlar mı?

Bugünlerde manevi de erlere dönmeye çarıyoruz, sanki herhangi bir zaman bu de erlere uygun ya amı ız gibi. Peki ama nedir bu de erler? Hatırlatayım. Hıristiyan gelene inde öyle deniyor: "Devenin i ne deli inden geçmesi, zengin adamın Allah'ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır" (Matta 19: 24). Yahudi gelene inde Hillel öyle diyor: "Bakalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan

sen de onlara öyle davran." Müslüman gelene inde ise Kuran öyle diyor: "Yoksa gökleri ve yeri kendileri mi yarattılar? Hayır! Hiçbir delilleri yok" (52: 36). De erlerimiz bunlar mı?

Tek bir Amerikan gelene i yok - tek bir Amerikan de erleri kümesi de. Her zaman birçok Amerika olmu tur, birçok Amerika vardır. Her birimiz canımızın istedi i Amerika'yı hatırlar, ona baa vururuz. Kölelik ve ırkçılı ın Amerikası derin kökleri olan bir Amerikan gelene idir ve hâlâ büyük ölçüde bizimledir. Hudut bölgelerinin bireyciliğinin ve eli silahlı haydutların Amerikası bir Amerikan gelene idir ve hâlâ büyük ölçüde bizimledir. Hırsız baronlar ile onların insansever çocuklarının Amerikası bir Amerikan gelene idir ve hâlâ büyük ölçüde bizimledir. Ve Dünya çiler Birli i üyelerinin ve Amerika haric dünyanın her yerinde kutlamalara konu olan Haymarket ayaklanmalarının Amerikası bir Amerikan gelene idir ve hâlâ büyük ölçüde bizimledir.

1851'de Ulusal Kadınlar Kongresi'ne "Ben kadın de il miyim?" diyen Sojourner Truth bir Amerikan gelene idir. Ama on dokuzuncu yüzyıl sonlarında kadınlara oy hakkı verilmesini Siyahlarla göçmenlerin oylarını dengeleyece i gerekçesiyle talep etmi olan kampanyacılar da bir Amerikan gelene idir. Göçmenleri baa rına basan Amerika ve onları reddeden Amerika'nın ikisi de birer Amerikan gelene idir. Vatansever bir kararlılıkla tek yumruk olan Amerika da militarist maceralara direnen Amerika da Amerikan gelenekleridir. E itliğinin Amerikası da e itsizliğinin Amerikası da birer Amerikan gelene idir. Burada bir öz söz konusu de ildir. Gould'un hatırlattı ı gibi, gerçekliğin çekirde inde öz de il, çe itlilik vardır. Sorun da aramızdaki çe itlilik azalacak mı, artacak mı, yoksa aynı mı kalacak sorundur. Bu çe itlilik bana u anda istisnai denecek ölçüde çokmu gibi geliyor.

Usame bin Ladin kısa bir süre sonra unutulacak, ama terörizm adını verebilece imiz türden siyasi iddet önümüzdeki otuz-kırk yıl büyük ölçüde bizimle birlikte olacak. Terörizm dünyayı de i tirmenin son derece etkisiz bir yoldur elbette. Üretken de ildir ve genelde dolaysız aktörleri anında ortadan silen bir kar ı güce yol açar. Ama yine de devam edecektir. Medeniyeti kendisinin temsil etti i eklindeki tek taraflı bir iddia yoluyla dünya ile ili ki kurmayı sürdüren bir Amerika, bunu ister izolasyonist bir içe çekilme ister aktif müdahalecilik yoluyla yapsın, dünyayla barış içinde ya ayamaz, dolayısıyla

kendisiyle de barı ık ya ayamayacaktır. Dünyaya ne yapıyorsak, kendimize de onu yapıyoruz demektir. Özgürlük ve ayrıcalık ülkesi, gerilerken bile, herkese, her yerde e it muamele eden bir ülke olmayı ö renebilecek midir? Ve kendi sınırlarımız içinde herkese e it davranamıyorsak, dünya sistemi içinde herkese e it davranabilir miyiz?

u anda ne yapmayı tercih edece iz? Benim kendi tercihlerim olabilir, ama ne yapaca ımızı ben de öngöremem siz de. Aslında, bu tasarlanan geleceklerden hiçbirinden emin olamamamız ansımız sayılır. Bu bize ahlaki seçim ansı bırakıyor. Gerçek'ten daha zengin olan mümkün'ü bırakıyor. Öngörülemez yenili i bırakıyor. Korkunç bir ça a, hayal etmekte zorlandı ımız ama ne yazık ki hızla alı abilece imiz çatı malar ve kötülüklerle dolu bir ça a girdik. Hayatta kalma mücadelesi sırasında duyarlılıklarımızın katıla masına izin vermek kolaydır. Kovboy ruhlarımızı kurtarmak çok daha zordur. Ama bu sürecin sonunda daha tözel anlamda rasyonel bir dünya, daha e itlikçi bir dünya, daha demokratik bir dünya -verme ve almanın sonucu olan bir evrensellik, küreselle menin tersi olacak bir evrensellik- olasılı ı, kesinlik olmaktan çok uzak bir olasılık yatıyor.

kiz Kuleler'le ba lantılı son metafor, bu yapıların bir seçim oldukları ve bir seçim olacaklarıdır. Biz onları yapmayı seçtik. Yeniden yapıp yapmamaya da biz karar veriyoruz. Bu seçimlerde etkili olan faktörler çok sayıdaydı, çok sayıdadır ve çok sayıda olacaktır. Amerika'yı yeniden yapıyoruz. Dünya, dünyayı yeniden yapıyor. imdiye kadar yaptı ımız dünyanın, yaratabilece imiz binlerce alternatif dünyadan yalnızca bir tanesi oldu u ve önümüzdeki kırk-elli yılda yapaca ımız dünyanın daha iyi ya da daha kötü olabilece i, ideallerimiz ile ayrıcalıklarımız arasındaki çeli kiyi azaltabilece i ya da artırabilece i gibi belirsizlikler içinde ahlaki duru umuzu muhafaza edebilecek miyiz?

in allah.

Üçüncü Kısım

NEREYE G D YORUZ?

Sol, I: Bir Kez Daha Teori ve Pratik

ÖYLE bir Yugoslav özdeyişi vardı : "Kesin olan tek şey gelecektir, çünkü geçmi sürekli de iyor."¹ Bugün dünya solu neredeyse bütünüyle, hem de biraz ani bir biçimde ortadan kalkmış iki geçmi ile yaşamakta. Bu da çok rahatsız edici bir şey. Ortadan kalkmış olan birinci geçmi, Fransız Devrimi'nin yörüngesidir. İkinci ise, Rus Devrimi'nin yörüngesi. Her ikisi de 1980'lerde aynı sıralarda ve mühterem olarak ortadan kalkmış tır. Bununla ne kastettiğimi dikkatle açıklayayım.

Fransız Devrimi üphesiz bir simgedir. İki yüzyıl boyunca çok geniş kesimlerce ve dünya solunun sınırlarının çok ötesinde de paylaşılmış bir tarih teorisini simgeler. Dünyanın liberal merkezi ve hatta günümüzde dünya savaşının bir kısmı bile bu tarih teorisini paylaşmıştır. Bunun, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılların büyük bölümü boyunca egemen görüşü olduğu söylenebilir. Bu teorisinin öncülü, ilerlemeye ve insanın esasen rasyonel olduğu kanaatıydı. Teoriye göre tarih, çizgisel bir biçimde yukarı doğru ilerleyen bir süreç olarak görülebilirdi. Dünya iyi topluma giden yoldaydı ve Fransız Devrimi bu süreçte ileri doğru yapılan büyük bir sıçramayı oluşturuyordu ve simgeliyordu.

Bu teorisinin birçok versiyonu vardır. Özellikle ABD'deki bazı kişiler bu hikâyedeki Fransız Devrimi'nin yerine Amerikan Devrimi'ni ikame etmek istemişlerdir. Özellikle Büyük Britanya'daki bazı kişiler de İngiliz Devrimi'ni ikame etmekten yana olmuşlardır. Ba-

1. Bu söz E. M. Simonds-Duke'in yazısının epigrafiydi: "Was the Peasant Uprising a Revolution? The Meaning of a Struggle over the Past", *Eastern European Politics and Societies* I, no. 2 (Bahar 1987): 187.

zıları hikâyeden bütün siyasi devrimleri çıkartıp bu tarih teorisini, dünyanın ekonomik süreçlerinin düzenli olarak ticarile mesinin ya da seçim süreçlerinin düzenli olarak geni lemesinin ya da (büyük D'li) Devlet'in farazi tarihsel misyonunun gerçeğe mesinin hikâyesi haline getirmek istemi lerdir. Ama ayrıntılar ne olursa olsun, bütün bu versiyonlar tarihsel sürecin kaçınılmaz ve tersine çevrilemez oldu u hissini payla ıyorlardı.

Bu umutlu bir tarih teorisiydi, çünkü mutlu bir son vaat ediyordu. çinde bulunulan dönem ne kadar korkunç olursa olsun (mesela Nazi Almanyası'nın yıldızı yükselirken ya da ırkçı sömürgecilik en feci halindeyken), bu teoriye iman edenler (ki ço umuz iman ediyorduk), sahip oldu umuzu iddia etti imiz bilgide, "tarihin bizden yana" oldu u bilgisinde teselli buluyorlardı. Halihazırda ayrıcalıklı olanlar için bile te vik edici bir teoriydi bu, çünkü sonuçta ba ka herkesin de bu ayrıcalıkları payla aca ı (üstelik bunlardan u anda yararlananların da bir ey kaybetmeyece i) ve dolayısıyla ezilenlerin ezenleri i kayetleriyle usandırmayı bırakaca ı beklentisini sunuyordu.

Bu tarih teorisinin tek sorunu, ampirik deneyim testini pek de geçmi , geçiyormu gibi görünmemesiydi. Bu noktada Rus Devrimi devreye girdi. Bu devrim, Fransız Devrimi'nin bir tür zeyli idi. Mesajı uydı: Fransız Devrimi'nin simgeledi i tarih teorisi eksikti çünkü ancak proletarya (ya da halk kitleleri) bir parti ya da parti/devlet ekinde örgütlenmi ve kendini davaya adamı kadroların himayesi altında seferber edildi i sürece geçerliydi. Bu zeyle Leninizm demeye ba ladık.

Leninizm sadece dünya solu tarafından, aslında onun da sadece bir kısmı tarafından benimsenen bir tarih teorisiydi. Yine de, Leninizm'in özellikle 1945-1970 yılları arasında dünya halklarının önemli bir kısmını etkilemi oldu unu inkâr etmek budalaca olur. Leninist tarih versiyonu, standart Fransız Devrimi modelinden daha kararlı bir biçimde iyimserdi. Bunun nedeni de Leninizm'in, tarihin planlandı ı gibi geli mekte oldu u do rulanmak isteniyorsa, bulunabilecek basit bir maddi kanıt oldu unda ısrar etmesiydi. Leninistler hangi devlette bir Leninist parti tartı masız bir biçimde iktidardaysa, o devletin apaçık bir tarihsel ilerleme yolunda oldu unda, üstelik de bu yoldan asla geri dönemeyece inde ısrar ediyorlardı. Sorun uydı ki Leninist partiler sadece dünyanın ekonomik bakımdan di erleri ka-

dar refaha kavu mu olmayan bölgelerinde iktidara geliyorlardı ve bu ülkelerdeki durum her zaman pek de parlak olmuyordu. Yine de Leninizm'e duyulan inanç, Leninist bir parti tarafından yönetilen bir ülke içindeki dolaysız ko ulların ya da olayların hayal kırıklı ı yaratmakta oldu u gerçe inin yol açtı ı her türlü endi eye kar ı güçlü bir panzehirdi.

Burada size bütün ilerleme teorilerinin, özellikle de bunların Leninist versiyonunun son yirmi yıl içinde ne derece aibeli hale geldiğini anlatmama gerek yok. Bunlara hiç inanan kalmadı demiyorum, bu do ru olmazdı, ama inanan insanlar artık dünya halklarının önemli bir yüzdesini temsil etmiyor. Bu da pek küçük sayılamayacak boyutlarda bir jeopolitik kayma olu turuyor ve demin de söyledi im gibi, elindeki fi lerin (hepsini olmasa da) ço unu bu tarih teorisinin en azından Fransız Devrimi versiyonunun do rulu u üzerine oynamı olan dünya solu için özellikle rahatsız edici sonuçlar yaratıyor.

Bu kayma neden oldu? Bugün birçok açıklama i itiyoruz. Merkez ve sa kesimden, dünya solunun bu tarih teorisini yanlı okudu u açıklaması gelmektedir. Bu kesimlere bakılırsa teori yine de bir ölçüde do rudur, fakat sadece iyi toplumu, hiçbiri hükümetin elinde olmayan üretim faktörlerinin serbest akı ının, özellikle de sermayenin serbest akı ının egemen oldu u toplum ekinde tanımlandı ımız sürece. Neoliberalizm adı verilen bu ütopya bugün siyasetçiler ve kamusal entelektüel adı verilen birçok entelektüel tarafından çok tutuluyor. Gelgelelim, bu ütopya hem bir serap hem de kasten kapılınan bir hezeyandır, etkisinin en fazla oldu u zamanlar çoktan gerilerde kalmı ve üzerinde bu kadar çok tartı ılmı olmasına de meyen bir ütopya. 2010'a gelindi inde bu geçici çılgın fanteziyi hatırlamayaca ız bile bence.

Dünya solunun bazı kısımlarından gelen ikinci bir açıklama özgün teorisinin hâlâ do ru oldu u, ama dünya solunun çok yakında tersine çevrilecek geçici bir gerileme ya adı ı ekindeydir. Tek yapmamız gereken teoriyi (ve prati i) güçlü bir biçimde yinelemektir. Bu denli muazzam bir "geçici gerileme"nin teorisinin hiçbir yerinde öngörülmemi oldu u ve daha ayrıntılı bir açıklamanın da bulunmadı ı dü ünüldü ünde, bu açıklama bana devede u gibi kafasını kuma gömen bazıların hüsnu kuruntusuydu gibi geliyor. deolojik bir tavır ve bir örgütsel gerçeklik olarak Leninizm'in, birileri böyle bir

ey yapmak istese bile, nasıl diriltilebileceğini anlamı da ilim. Fransız Devrimi de bugün sadece kısıtlı bir grup akademisyen arasında heyecan uyandırabiliyor.

Bu tarih teorisinin çöküşünün üçüncü bir açıklaması, bu çöküşün aslında kapitalist dünya sisteminin içinde bulunduğu krizin hem bir nedeni hem de bir sonucu olduğu şeklindedir. Ben kendim de son zamanlarda çıkan çeşitli eserlerimde bu açıklamayı savundum.² Ben, dünya solu tarafından -yani, üç tarihsel versiyonu (Komünizm, sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş hareketleri) olan sistem karşıtı hareketler adını verdiği hareketler tarafından- büyük ölçüde benimsenen tarih teorisinin ta kendisinin kapitalist dünya sisteminin bir ürünü olduğunu iddia ediyorum. Sonuç olarak, bu hareketlerin büyük insan kitlelerini sisteme karşı mücadele etmeye seferber etmiş olduklarına üphe yoksa da, paradoksal bir biçimde, tarihsel olarak sistemin göreceli siyasi istikrarının kültürel bir dayanağı levini de görmüştür. Tam da ilerlemenin kaçınılmazlığına olan inanç ciddi ölçüde depolitize edici bir inançtı, özellikle de sistem karşıtı hareketler iktidara geldikten sonra. Ayrıca bu hareketlerin vaat ettikleri şeyler ile, bir kez devlet iktidarını ele geçirdikten sonra mevcut dünya sistemi çerçevesi içinde gerçekleştirebilecek şeyler arasındaki uyumsuzluktan, kaçınılmaz olarak çok arttığına da inanıyorum. Bunun sonucunda, halk tabanı en nihayet bu hareketlerden hüsrana uğradı ve bu da çok sayıda devlette bunların iktidardan atılmalarına neden oldu.

Tayin edici olan 1968 dünya devrimiydi; bu sırada Eski Sol diye bilinen kesim (yani, tarihsel sistem karşıtı hareketler) bu dünya devriminin çeşitli yerel durumlarına katılanların meydan okumasıyla karşılaştı. 1968'in bağıcı kalıcı sonuçlarından biri, bu hareketlerin vazettiği kaçınılmaz ve geri çevrilemez ilerleme teorisinin reddi oldu. Bunun üzerine, dünya halkları tarihsel sistem karşıtı hareketlerin kendilerinden yüz çevirmeye ve daha sonra da bu hareketlerin ilerici deşiminin asli mekanizmaları olarak ayakta tuttukları devlet yapılarının meşruyetinin altına oymaya başladılar. Ama halkın bu şekilde devletçilik karşılığına kayması, kapitalist sistemin savunucuları

2. Bkz. *Liberalizmden Sonra*, İstanbul: Metis, 1998; *Ütopistiktıkya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri*, İstanbul: Avesta, 2001 ve *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, İstanbul: Metis, 2000.

tarafından coşkuyla karşılanırsa da, aslında onların çıkarlarına hizmet etmiyordu. Çünkü devletçilik karşılığı aslında sadece belli bazı rejimlerin değil, *bütün* devlet yapılarının meşruyetinin altına oyuordu. Böylece dünya sisteminin siyasi istikrarını da güçlendirmek yerine zayıflattı ve bunun sonucunda (üpheşiz başka birçok sebebi daha olsa da) sistemin krizini daha da akut hale getirdi.

Bana göre, halihazırda dünya solunun durumu şöyledir: (1) Dünya kapitalist sistemi, beş yüz yıllık ömründe *ilk defa* gerçek bir sistemsel kriz içinde ve bir geçiş çağıyla amakta olduğu umuzu görüyoruz. (2) Bunun sonucu bünyesi gereği belirsiz, ama gene de ve yine beş yüzyıldır ilk defa, ilerleme *sayılabilecek* (ama zorunlu olarak değil) gerçek bir temel deşimin perspektifi söz konusu. (3) Bu kavramda dünya solunun bağıcı sorunu, dünyayı dönüştürme amacıyla on dokuzuncu yüzyılda geliştirdiği stratejinin paramparça bir halde olması ve bunun sonucu olarak şu ana kadar belirsiz ve zayıf bir biçimde hareket etmesi ve genelde hafif bir depresyon halinde bulunmasıdır. Zaten verin bu üç noktayı tek tek ele alayım.

Sistemsel Kriz

Dünya solunun dağınıklığının can sıkıcı sonuçlarından birisi de, bugün kapitalizmin krizinden dem vuran her türlü savı kuşatan üpheşdir. Sütten ağız yanan yoru üfleterek yer - ağızımız da o kadar çok yandı ki. Temel sorun, deyim yerindeyse, son iki yüz yılda dünya solunun en önemli isimlerinin çoğunun, Braudel'in toplumsal zamanların çokluğu hakkında yazdıklarını okumamış ve döngüsel iniş çıkışları sürekli olarak yapısal krizlerle karşılaştırmış olmalarıydı. Bunu yapmak kolaydır, özellikle de, modern dünya sistemindeki gibi, tarihin yukarı doğru giden çizgiselliğine bütünüyle inandığı için "yeniliği" bağıcı eden bir jeokültürde. Sol, döngüsel süreçlerden bahsedene herhangi bir iddiayı benimsemekte özellikle gönülsüzdü, çünkü yanlış bir biçimde bütün bu savları, "tarihin ebedi döngüsellik" adını vereceğimi öne çıkaran alt-küme ile özdeşleştiriyordu. Bu teori gerçekten de muhafazakâr düşünürler tarafından her türlü dönüştürmecî harekete karşı bir sav olarak yaygın bir biçimde kullanılmıtır. Ama (benim bahsettiğim) yapılar içindeki döngüler kavramı,

ebedi döngüsellik kavramından farklı olmakla kalmaz, neredeyse onun zıttıdır da, çünkü yapılar hiç de edebi de ildir, sadece uzun sürelidir ve yapıların içindeki döngüler de bir yapının hiçbir zaman ebedi olmamasını garanti altına alan eylemlerdir. Nitekim ebedi döngü diye bir şey yoktur, çünkü çizgisel olmasa da gerçekten de bir zaman oku vardır.

Dolayısıyla herhangi bir tarihsel toplumsal sistemi (ki kapitalist dünya ekonomisi tarihsel bir toplumsal sistemdir) analiz ederken, bir yanda onun *sistemsel* karakterini tanımlayan ve onun en azından ayakta kaldığı sürece belli dengelerini muhafaza eden döngüsel ritimleri ile, öbür yanda bu döngüsel ritimlerden çıkarak sistemin *tarihsel* karakterini tanımlayan ve eninde sonunda, belli bir sistemin kendi iç çelişkilerini artık kontrol edemeyeceği ve böylece sistemsel bir krize gireceği anlamına gelen çarpıcı ilimler arasında dikkatli bir ayırım yapmak, bana kalırsa metodolojik bakımdan elzemdir. Böyle bir metodolojide, her tarihsel sistemin zaman içinde üçüncü olduysa söylenebilir: Doğru (bunun açıklanması gerekir, ama normalde başka bir tarihsel sistemin çöküşünün sonucu olarak ortaya çıkar), bir tarihsel sistemin "yarı-normal" denebilecek şekilde ilerlediği görece uzun dönem (bu ilerleyişin kuralları ve kısıtlamalarının betimlenmesi ve analiz edilmesi gerekir) ve nihai kriz dönemi (bunun da, sonucu her zaman belirsiz olan bir tarihsel seçim üçüncü olarak görülmesi gerekir).

Ben bugün bazı ilimlerin, en nihayet sistemin temel ilerleyişini tehdit edecek noktalara ulaşmış olduğuna inanıyorum. Başka bir yerde ayrıntılı olarak serilmediğim tezleri burada kısaca özetleyeceğim.³ Tarihsel bir sistem olarak kapitalizm, sınırsız sermaye birikimini yapısal anlamda merkezi ve öncelikli kılmasıyla tanımlanır. Bu da demektir ki kapitalizmin çerçevesini oluşturan kurumlar sınırsız sermaye birikimi içindekoşullandırır, koşulları ödüllendirir, koşulları cezalandırır.

Ama sermaye nasıl biriktirilir? Can alıcı *önkoşul*, ekonomik ilerlemelerden kâr elde etmektir, bu kâr ne kadar çok olursa o kadar iyidir. Kâr, gerçek maliyetler ile olası fiyatlar arasındaki diferansiyelin fonksiyonudur. Olası fiyatlar diyorum, çünkü üphesiz hiçbir satıcı

3. Bkz. 3. bölüm.

bir meta için talep ettiği fiyatı sonsuzca artırıp onu yine de satabilmeyi bekleyemez. Her zaman sınırlar vardır. Kısacası buna talebin esnekliği adını verirler. Esneklik oranının sınırları içinde, fiili kâr üç maliyete bağlıdır: Emginin maliyeti, girdilerin ve altyapının maliyeti ve vergi maliyeti.

İmdi bu maliyetleri küresel bir biçimde toplam satış fiyatlarının yüzdeleri olarak ölçüp varsayımsal olarak ortalama düzeylere ulaştırırsamız düzelir. Bu kimsenin yapmadığı bir ilimdir, belki de yapılabılır de ildir. Ama bunu tasarlamak ve yaklaşık sonuçlara ulaşmak mümkündür. Ben, beş yüz yıldır ve bir bütün olarak kapitalist dünya ekonomisinin dört bir yanında, bu üç maliyetin üretilen toplam değer yüzdesi olarak düzenli bir biçimde arttığını ileri sürmek istiyorum. Bunun net sonucu da, kapitalistlerin sermaye biriktirme yeteneklerini tehdit eden küresel bir kâr sıkılaşması içinde olmamız, bu sıkılaşmaya gittikçe daha fazla giriyor olmamızdır.

Aslında bu kapitalistlerin her zaman tartışmaları bir şeydir, ama onlar başka bir terminoloji kullanırlar. "Üretim randımanı"nın tartışmaları, bununla da esasen toplam değer bir yüzdesi olarak maliyetleri düşürmeyi kastederler. Aslında aynı miktarda malı üretmek için daha az insan kullanmaktan ya da daha düşük girdiler elde etmekten (ki bu da genelde girdilerin daha az insan tarafından üretilmesini içerir) bahsetmektedirler. Kapitalistler arası rekabette, daha randımanlı olan üreticinin rakibinden daha fazla kâr elde ettiği bilinir. Ama benim sorum farklı: Üretim, küresel olarak ve bütün sektörleri bir arada ele alındığında, bugün yüz yıl, iki yüz yıl ya da üç yüz yıl önce olduğundan daha "randımanlı" mıdır?

Küresel üretimin üretici açısından daha "randımanlı" olduğuna üpheyle bakmakla kalmıyor, emginin düzenli bir biçimde artması da doğru olduğunu ileri sürüyorum. Randımanlı üretimin sözde zaferlerinin hepsi emginin artmasıyla doğru olduğunu yavaşlatma çabalarından ibaret. Son yirmi yıldaki bütün neoliberal saldırıya, artan üretim maliyetlerini -öncelikle ücret ve vergi maliyetini düşürerek, sonra da teknolojik ilerleme sayesinde girdilerin maliyetini düşürerek- yavaşlatmaya yönelik devasa bir çaba olarak bakılabilir. Ayrıca bu, saldırının yükünü çekenler için her ne kadar acı verici olmuştusa da genelde gayet sınırlı bir başarı kazanılmış olduğuna ve bu sınırlı kazançların bile tersine dönmek üzere olduklarına inanıyorum.

Alan Greenspan'ın ve onun Almanya ve Büyük Britanya'daki kafadarlarının enflasyon tehdidi konusunda sık sık dile getirdikleri o kesintisiz sızlanmaların nedeni bundan başka nedir ki? Onların yazdıklarını okursanız, "enflasyon" denen bu korkunç canavarın olası nedeni, işçilerin gerçekten de daha fazla ücret alabilmeleri ya da hükümetlerin onlardan da çok harcama yapabilmeleridir (ve dolayısıyla daha fazla vergi koyabilmeleridir). Ama en azından sermaye birikimine yönelik tehdidin kaynağı hakkında herhangi bir yanılsamaları yoktur. Ne de olsa düşük enflasyon, düzgün işleyen kapitalist dünya ekonomisinin normal durumudur ve uzun, çok uzun bir süredir devam etmektedir. Ama normal enflasyon aslında yükselen ücret ve vergi düzeylerinin sonucudur, dolayısıyla tam da benim iddia ettiğim fenomendir.

Kapitalistlerin bu üç maliyeti yavaşlatmak için ellerinden geleni yapmalarına rağmen, bunların aralarında olsa zaman içinde sürekli artmasının nedeni nedir? Artan maliyetlerinin her biri için geçerli olan nedenleri kısaca özetleyeyim. Ücretler artar çünkü işçiler örgütlenir. Bu herkesin ezelden beri bildiği malumun ilamı oluyor, ama yine de doğru. Örgütlenme tarzları çeşit çeşittir. İşçilerin sendikal eylemleri kapitalistler için fazla maliyetli hale geldiğinde, özellikle de küresel rekabetin daha iddetteli olduğu Kondratyef B-safhalarında, kapitalistler - ehirde kırık, işçilerin iyi örgütlenmiş olduğu yerlerden o kadar iyi örgütlenmemiş oldukları yerlere- "kaçma"nın yollarını aramaktadırlar.

Beş yüz yıl önce bir süredir devam eden bu sürece bakıldığında, üretim süreçlerinin düzenli olarak (ama hiç de sürekli olarak değil) kapitalist dünya ekonomisine yeni dahil edilmiş bölgelere aktarılması biçimine büründüğü görülür. Bunun nedeni basittir. O kadar ticarilememiş olan kırsal bölgelerde, dünya standardının dışındaki ücretlerle çalışmaya ikna edilebilecek bir iş gücü bulunabilir. Buna ikna olurlar çünkü bu ücretler, o anda onlar için toplam gelirlerinde gerçek bir artışa tekabül eder. Zurnanın zırt dediği yer vardır ki yerlerinden edilen işçiler (genellikle kentlerde bulunan) yeni iş bölgesinde bir süre (sözgelimi yirmi beş ila elli yıl arasında) bulunduktan sonra, kıyaslama standartlarını değiştirebilir, yeni iş dünyasının kaidelerini öğrenir ve onlar da örgütlenip daha yüksek ücretler talep etmeye başlarlar.

Zavallı kapitalist gene kaçmak durumundadır. Bugün sorun şudur ki, beş yüz yıldan sonra kaçacak pek bir yer kalmamıştır. Ücretlerin yükselmesi sürecini yavaşlatmak son derece zorla mıdır. Bugün, Güney ülkelerinin büyük kent merkezlerinin sefil kenar mahallerinde bile, müstakbel bir ücretli işçinin gerçek gelir alternatifleri, kırlarda ya da amı olan büyükbaşlılarınkinden çok daha yüksektir; dolayısıyla emekçiler ondan "kayıtlı" denen ekonomi içinde hizmet vermesini istiyorsa, bunun karlılığında daha fazla para ödemek zorundadır. Düşük maliyetli bölgelerin tükendiği aynı süreç girdiler alanında da anmaktadır. Kapitalistlerin girdilerin maliyetini azaltmada tutmak için başvurdukları ana mekanizma bunlar için para ödememek, bunlara toplumun kesesinden sahip olmaktır. Buna maliyetlerin dışı -salla tırılması denir. Bir üretici, maliyetleri başlıca üç şekilde dışı -salla tırır: lenmemiş atıkları, lenmeleri için kimseye para ödemek -zin kendi mülkünü dışına atar; girdileri kendisine ulaştırılma bedelini ödeyerek satın alır ama bunların yenilenmesinin maliyetini ödemez; toplumun kesesinden kurulmuş altyapılardan yararlanır. Bu üç kullanım, üretim maliyetini azaltmanın ve böylece kâr oranını artırmanın hiç de küçük sayılmayacak birer parçasıdır.

Bu üç yolun ilk ikisi atıkları yavaşlatarak yeni alanlar ve yeni ham madde kaynakları (ki bunlar gün geçtikçe tükenmektedir) bulmaya başlıdır. Kapitalist dünya ekonomisine dahil olan alanların düzenli olarak genişlemesiyle ve bu alanların kullanım oranındaki düzenli artışla birlikte, yerkürede ikame yer kalmamaktadır. Ekoloji hareketi ise bu soruna hitap eder; aynı hareket ayrıca üreticilerin ve toplumun başvurduğu masrafsız atık imha etme yollarının, acilen pahalı bir onarıma ihtiyaç duyan ekosisteme feci zarar verdiğine de dikkat çeker. Maliyetleri dışı -salla tırmanın üçüncü biçimi, yani toplumun kesesinden in edilmiş altyapıyı kullanmak, verginin düzenli olarak artmasını gerektirir; birazdan bu konuya geleceğiz. Bu sorunların tek gerçek uzun vadeli çözümü maliyetlerin içselleştirilmesidir ki bu da, talebin esnekliğini sınırları göz önünde bulundurulduğunda, uzun vadeli bir kâr sıkı masası anlamına gelir.

Son olarak, herkesin durmadan hatırlattığı gibi, vergiler artıp durmaktadır. Vergilerin emsalsiz biçimde dışı -salla tırılması önemli değildir. Neredeyse herkes için artmaktadır ki bu herkese üreticiler de dahildir. Vergi artışlarının basit bir nedeni vardır; siyaset bilimci-

lerin dünyanın demokratikle mesi adını verdikleri ve sonucu sosyal devletin geni lemesi olan bir neden. nsanlar e itim, sa lık ve ömür boyu gelir garantisi konusunda devletten daha fazla çıktı talep etmektedir. Üstelik, taleplerin çıtası sürekli olarak yükselmekte ve co rafi olarak dünyanın gittikçe daha çok parçasını kapsayacak e kilde yayılmaktadır. Nispi siyasi istikrarın sonucu bu olmu tur ve alttan gelen baskının herhangi bir biçimde azalaca ma dair hiçbir i aret yoktur.

Son bir nokta. Kâr oranı üzerindeki bütün bu artan baskılar sadece üreticiler dı ndaki insanların taleplerinin sonucu de ildir. Kapitalistlerin kendileri de maliyetlerdeki bu artı tan kısmen sorumludurlar. Kapitalistler (en azından bazıları) fiili talep yaratmanın bir aracı olarak ücretlerde belli bir artı yapılmasından yana olmu lardır. Kapitalistler (en azından bazıları) gelecekteki üretim imkânlarını garanti altına alma yolu olarak bazı maliyetlerin içselle tirilmesinden yana olmu lardır. Kapitalistler (en azından bazıları) i çi sınıfını yatı tırmanın bir yolu olarak sosyal devleti istemi lerdir. Ve i çi sınıfını bastırmanın bir yolu olarak ba ka tür devlet harcamalarından (ve dolayısıyla vergilerden) yana olmu lardır. Son olarak kapitalistler (en azından bazıları) daha zayıf rakipleri üzerinde mali baskılar yaratmanın bir yolu olarak bütün bu önlemlerden yana olmu lardır.

Gelgelelim, bütün bunların net sonucu maliyetlerdeki devasa bir artı olmu tur ki bu da kârlar üzerinde dünya çapında bir baskı yaratmaktadır. Sistemin kalesi niteli indeki ABD'de en vahim boyutlara ulaş mı olan günümüzdeki spekülasyon manyaklı ı, bu varsayımı çürütmek öyle dursun, kanıtlayan bir olgudur. Gelgelelim, burada bu tezi daha ayrıntılı olarak geli tiremeyece im, çünkü temel de i im imkânlarının ve dünya solunun stratejisini tartı mak istiyorum.

Sistemsal Geçİ

Bir sistemin sistemsal krize girdi ini söylemek ne anlama gelir? Ça cıl e ilimlerin, a amayacakları asimptotlara ulaş maktada oldukları anlamına gelir. u ana kadar sistemi görel bir denge durumuna döndürmek için kullanılmı olan mekanizmaların, sistemin asimptota çok yakla masını gerektirdikleri için artık i leyememeleri anlamına

gelir. Hegel'in diliyle söylersek, sistemin çeli kilerinin artık sınırlanamadı ı anlamına gelir. Karma ıklık bilimlerinin diliyle söylersek, sistemin denge durumundan çok uzakla mı oldu u, bir kaos dönemine girmekte oldu u, vektörlerinin çatallanaca ı ve sonuç olarak yeni bir sistem ya da sistemlerin yaratılaca ı anlamına gelir. Sistemdeki "gürültü"nün, görmezden gelinecek bir unsur olmak öyle dursun, öne çıkaca ı anlamına gelir. Sonucun bünyesi gere i belirsiz ve yaratıcılı a açık oldu u anlamına gelir.

Sistemlerdeki krizlerle ilgili bu tasvir, bütün evrenden atom-altı dünyalara, fiziksel ve biyolojik dünyalardan tarihsel toplumsal sistemlere kadar bütün sistemler için geçerlidir. En kapsamlı ve en karma ık biçimde tarihsel toplumsal sistemler için geçerlidir, çünkü kozmosun kendisinini hariç bütün sistemlerin en karma ıkları onlardır. Böyle bir model kullanmak toplumsal fenomenleri fiziksel fenomenlere indirgemek de ildir. Tam tersidir. Fiziksel fenomenleri adeta failleri, hayalgücü, kendi kendini örgütleme yetene i ve yaratıcı faaliyetleri olan toplumsal fenomenlermi gibi yorumlamaktır.

Bu tasvirin mekanik, hele hele kötümser görülmesini her zaman tuhaf bulmu umdur. Son birkaç yüzyılın toplum dü üncesi içinde "mekanik" adını verdi imiz eyin geçerlili ini do rudan yadsıyan bir analiz biçimidir bu. Ve hiç de kötümser de ildir, çünkü sonuç tahmini konusunda zorunlu olarak tarafsızdır. Ne iyi ne de kötü sonuç tahminleri yapılır. Hiçbir sonuç öngörülmez, çünkü alternatif sonuçlar sonsuz sayıda bilinmeyen ve bilinemez seçime ba lıdır.

Kaotik bir sistemsal geçİ dönemini öyle dü ünebiliriz: Bu dönem, "özgür irade"nin (normalde oldu u gibi) âdetlerin ve yapısal kısıtlamaların deli gömle i tarafından ketlenmeden neredeyse mutlak hükümlerlik sürdü ü bir dönemdir. Fransız Devrimi ve Rus Devrimi'nin her ikisi de dünyanın birçok parçasında ve uzun bir dönem boyunca çok ama çok sayıda insanın enerjisini seferber ederek dünyayı de i tirmeyi amaçlayan inanılmaz çabalardı, ama de i tirmeyi amaçladıklarına kıyasla çok az eyi de i tirdiler. Her ne kadar belli de i iklikleri hayata geçirdiklerini dü ünseler de, bu de i ikliklerin ço u sonradan tersine çevrildi ya da yok edildi. Kendi umutları ve beyanları kıstas alındı ında, kendi zamanlarından beri meydana gelmi olan her ey üzerinde silinmez izler bırakmı olsalar da, dikkate de er ba arılar oldukları söylenemez.

Geçi döneminin siyaseti, yarı-normal döneminkilerden farklıdır. Siyaseten her eyin mümkün olduğu ve aktörlerin çoğunun orta vadeli stratejiler formüle etmekte çok zorlandıkları bir zamanda avantaj ve mevki elde etme siyasetidir. Jeolojik ve analitik kafa karışıklığı, arazi bir deyimden çok yapısal bir gerçeklik haline gelir. Günlük hayatın ekonomisi, alımlı olduklarımızdan, kolay açıklamalar bulabildiklerimizden daha iddetteli savrulmalara tâbidir. Her şeyden önce, toplumsal doku eskisi kadar güvenilir görünmez, dolaysız güvenli imizi sağlamaya inandırmız kurumlar da sendeliyor gibi görünür. Nitekim, toplum karıştı suçlar yaygınlaşıyor gibi görünür, bu görüntü de hem korkuyu, hem de özelleştirilmiş güvenlik önlemleri ve güçlerinin yaygınlaşması refleksini yaratır. Bütün bunlar kulağa tanıdık geliyorsa bunun nedeni dünya sisteminin dört bir yanında farklı derecelerde de olsa yaşıyor olmalarıdır.

Böyle bir durumda farklı siyasi güçlerin olası tepkileri nelerdir diye sormak gerek. Tahmin edilmesi en kolay olanı, dünya sisteminin üst tabakalarının tepkisidir. Bunlar tabii ki karmaşık bir karışım ve örgütlü bir kuruluş turmazlar. Ama muhtemelen iki ana gruba ayrılabilirler. Çok uzunluk genel kargaşadan nasibini alıp geleneksel kısa vadeli siyasetten medet umacaktır, ancak tavizler verme siyaseti, yaratacağı varsayılan kısa vadeli huzuru yaratmıyor gibi görüneceği için belki baskıcılık dozu daha yüksek olabilir.

Üst tabakalar arasındaki küçük bir azınlık ise, mevcut sistemin çökmekte olduğunu fark edecek kadar basiretli ve akıllıdır ve kurulacak yeni sistem her neyse kendi ayrıcalıklı konumlarını koruyan bir sistem olmasını sağlamaktan yanadır. Bu grubun tek stratejisi de Lampedusa stratejisidir - hiçbir şey deyiminde her şeyi deyimlendirmek. Bu grup sağlam bir kararlılığa ve elinin altında çok sayıda kaynağa sahip olacaktır. İstedikleri kadar, hatta istediklerinden de çok zekâ ve yetenek bulup kendi menfaatleri için çalıştırabilirler. Bunu yapacaklardır. Çoktan yapmaya başlamış olabilirler.

Bu grubun sonuçta ortaya ne çıkaracağını ve üyelerinin istedikleri geçi biçimini hayata geçirmek için hangi araçlara başvuracaklarını bilmiyorum. Ama ne ortaya çıkarırlarsa çıkarırlar, cazip görüneceğini ve aldatıcı olacağını biliyorum. En aldatıcı yanı ise, bu tür önerilerin radikal, ilerici bir deyimliliklerine sokulmaları olacaktır. Bu da gerçek sonuçların neler olacağını su yüzüne çıkarmak ve

olumlu unsurlarla olumsuz unsurları birbirinden ayırıp tartmak için sürekli olarak analitik eleştiriler yapmayı gerektirecektir. Ekoloji ya da genetik mühendislik gibi çeşitli özgül sorunlarla ilgili görece ufak çaplı önerilerin olduğu uzun bir liste için bu zaten yapılmaktadır ki liste daha da uzatılabilir.

Savaş alanının öbür tarafında dünyayı daha demokratik ve daha eşitlikçi olacak şekilde yeniden inşa etmek isteyen herkes bulunacaktır. Bu iki ölçütü dünya solunun asgari ama aslında can alıcı bir tanımını olarak kullanıyorum. Bu hedefi paylaşan ayrı ayrı gruplar eylemlerini birleştirebilirlerse, umutlarını gerçekleştirmeye yönünde önemli bir dönüşüm sağlamaya yönelik büyük bir imkâna sahip olacaklardır. Ama daha önce dediğim gibi, halihazırda belirsizlik, zayıflık ve genel olarak bir depresyon durumuyla davranmaktadırlar. Belirsizliği anlayabilirim, ama bunu yapmak mümkündür. Ama son otuz yıldaki sarsıntıların ne tür oklara yol açmış olduğunu deşlendirebilsem bile, dünya solunun zayıf ya da depresif olmasına gerek yoktur.

Mevcut sistemle çok önemli bir özelliği, hiyerarşik ayrıcalık özelliğini paylaşan yeni bir tarihsel toplumsal sistem yönünde gitmek isteyenler ile görece demokratik, görece eşitlikçi bir sistem yönünde gitmek isteyenler arasında, bu sistemsel çatallanmayı çözmek için verilen mücadelede kim galip gelecek bilmiyoruz. Bilmiyoruz ve bilemeyiz. Eğer harekete geçeceksek, sonucun belirsiz olacağını göz önünde bulundurarak harekete geçmemiz gerekiyor. Üstüne tırmanılacak ayrıcalıklı bir gözlem yeri yok. Sadece tözel rasyonalitenin galebe çalması için çalışmamız gereken iddetteli bir mücadele alanı var. Artık olası eylem yollarına geçiyorum.

Dünya Solu için Bir Strateji

Dünya solunun on dokuzuncu yüzyıl boyunca geliştirdiği stratejinin nesi yanlıdır? Strateji başarılı olmadıkça göre birçok yanlı olsa gerek. Genel stratejinin merkezinde "iki ama" kavramı vardı: Önce devlet iktidarını ele geçir, sonra dünyayı dönüştür. Bu sıralama, devlet mekanizmasının kontrolü, ayrıcalıklı tabakaların birikimi ekonomik ve kültürel iktidarını manın ve yeni tür kurumların inşa edilebilmesini -ve karıştı saldırılara karşı men muhafaza edilebilmesini -salamanın tek yolu devlet mekanizmasının kontrolü olarak gö-

ründü ü sürece anlamlıydı. Toplumsal dönümün ba ka herhangi bir yolu (kelimenin bo hayal ekindeki pejoratif anlamında) ütöpic görünüyordu; ba ka dönüm yollarının, ne zaman denenseler, iddetli kar ı saldırılarla ve son kertede baskıyla kar ıla ması da bu görü ü destekliyormu gibi görünüyordu.

Yani iki a amalı strateji i leyebilecek tek strateji gibi görünüyordu. Ve ba arısız oldu. Geriye dönüp bakabilirdim için neler olduğunu biliyoruz. ki a ama stratejisi ba arısız oldu, çünkü ilk a ama gerçeikle tirildikten sonra -ki çok sayıda ülkede sahidende gerçeikle tirildi- yeni rejimler ikinci adımı gerçeikle tirmeye muktedir olmadı. Eski Sol'dan duyulan hayal kırıklı ının kayna ı tam da budur. Peki ama bu hareketler ikinci a amada niye sendelediler? Uzun bir süre, belli bir rejim dünyayı vaat etmi oldu u gibi dönümürmemi -se, bunun nedeninin liderlerin davaya bir ekilde "ihanet etmi " olmaları, "satılmı " olmaları oldu u iddia edildi. Liderlerin satılmı oldu u fikri, tıpkı kitlelerin yanlı bilinçli olmaları fikri gibi, analitik açıdan kısır ve siyasi açıdan da güçsüzle tirici bir fikir gibi geliyor bana. Bazı liderler ki isel arzularını ilan ettikleri ilkelerin üzerine koymu tur elbette, tıpkı bazı sıradan insanların yolda larının ço unun inandı ı ilkelere inanmadıkları gibi. Gelgelelim sorulması gereken soru udur: Neden bu insanlar galip geldi?

Temel sorun ahlaki ya da psikolojik de il, yapısaldır. Kapitalist bir dünya sistemi içinde devletler epey güce sahiptir, ama kesinlikle her eye kadir de ildirler. ktidardakiler istedikleri her eyi yapıp yine de iktidarda kalamazlar. ktidardakiler aslında her türlü kurum tarafından, özellikle de devletlerarası sistem tarafından fena halde kısıtlanırlar. ktidara gelmi olan bu hareketlerin birbiri ardına yüzle tikleri yapısal bir gerçekliktir bu. Bir fırtınaya tutulan a açlar gibi, bu rejimler ya e ilmi ya da kırılmı lardır. Hiçbiri dimdik kalmamı tır, kalamazlardı. Kaldı ki birçok bakımdan bunu yapmalarını beklemek tehlikeli denecek ölçüde safdilce bir eydi.

Mesele solda hiç kimsenin iki a amalı stratejinin tehlikeleri konusunda uyarılarda bulunmamı olmasında de ildir. Mesele, bu uyarıları yapanların, daha etkili bir alternatif yol oldu una hiçbir zaman ço unlu u ikna edememi olmalarıdır. Dünyanın güç odaklarının (devlete ba lı ordular ve polis güçleri yoluyla) silahları kontrol ediyor olmaları, hareketler devlet iktidarını ele geçirmeden gerçeikle temel

herhangi bir de i iklik yapılabilesini imkânsız kılıyor gibiydi. Ve solun ço unlu u bu konuda muhtemelen haklıydı. Temelde hâlâ istikrarlı olan kapitalist dünya sisteminin muhiti içinde kalındı ı sürece gerçeikle de alternatif bir yol yoktu.

Ama i bununla bitmiyor. Solun analizi, onu bu devlet yönelimine iten birçok önyargı içeriyordu. Birinci önyargı, homojenli in heterojenlikten bir ekilde daha iyi oldu u, dolayısıyla merkezietçili in ademi merkezietçilikten bir ekilde daha iyi oldu uydı. Bu, e itli in özde lik demek oldu u ekindeki yanlı varsayımın ürünüydü. Aralarında Marx'in da oldu u birçok dü ünür bu denklemin safсата oldu una dikkat çekip denklele e itli i birbirinden ayırt etmi ti elbette. Ama acelesi olan devrimciler için, merkezietçi, homojenle tirici yol en kolay ve en hızlısı gibi görünüyordu. Bu yol karma ık seçenek kümelerinin nasıl dengelenece iyle ilgili hiçbir güç hesap gerektirmiyordu. Aslında elmalarla armutların toplanamayaca ını iddia ediyorlardı. Tek sorun, gerçeikle dünyanın tam da elmalarla armutlardan olu masıdır. Bu çetrefil aritmetik i lemlerini yapamazsanız, gerçeikle siyasi seçimler de yapamazsınız.

İkinci önyargı bunun hemen hemen tam tersiydi. Çaba ve sonuçları birle tirme tercihinin mantıksal olarak tek bir dünya hareketi yaratmaya ve bir dünya devletini savunmaya yol açması gerekirken, bazı devletlerin di erlerinden bariz biçimde daha güçlü ve ayrıcalıklı oldu u çok-devletli bir sistemin fiili gerçeikle i, hareketleri, devleti dünya sistemi içinde kolektif çıkarlar için bir savunma mekanizması olarak, her devlet içindeki büyük ço unlu a ayrıcalıklı azınlı a oldu undan daha faydalı bir araç olarak görmeye itti. Yine birçok dü ünür modern dünya sistemi içindeki herhangi bir devletin ayrıcalıklı azınlı ın çıkarlarına de il de kolektif çıkarlara hizmet ede(bile)ce ine inanmanın yanlı lı na dikkat çekmi ti; ama zayıf devletlerdeki zayıf ço unluklar, marjinalle me ve baskıya kar ı verdikleri mücadelede, kendilerinin kontrol edebileceklerini zannettikleri (daha do rusu umduklan) bir devlet yapısından ba ka bir silah göremiyorlardı.

Üçüncü önyargı hepsinin en tuhaf olanıdır. Fransız Devrimi kendine slogan olarak "E itlik, Özgürlük, Karde lik" üçlüsünü seçmi ti. O tarihten beri pratikte olan ey ise, ço u halkın sloganın "karde lik" kısmını duyusallıktan ba ka bir ey olmadı ı gerekçesiyle üstü ka-

palı olarak bir kenara bırakılmalarıdır. Liberal merkez de "özgürlük"ün "e itlik"e göre öncelikli olması gerekti inde ısrar etmi tir. Aslında liberallerin kastetti i, (salt siyasi terimlerle tanımlanan) "özgürlük"ün tek önemli ey oldu u, "e itlik"in "özgürlük" için bir tehlikeyi temsil etti i ve daha az önemsenmesi, hatta bütün bütüne bir yana bırakılması gerekti iydi.

Bu analiz hileliydi, dünya solu da onun tuza ına dü tü. Dünya solu, özellikle de Leninist versiyonu, bu merkezci liberal söyleme onu tersine çevirerek ve (ekonomik) e itli in (siyasi) özgürlü e göre öncelikli olması gerekti inde ısrar ederek cevap verdi. Bu bütünüyle yanlış cevaptı. Do ru cevap, özgürlü ü e itlikten ayırmanın hiç ama hiçbir yolunun olmadığıdır. Elindeki seçenekler e itsiz bir konumla kısıtlanıyorsa, kimse seçmekte "özgür" olamaz. E er ba kalarının sahip oldu u derecede özgürlü e sahip de ilse, yani aynı siyasi haklara sahip de ilse ve gerçek kararlara aynı derecede katılmıyorsa kimse "e it" olamaz.

Yine de, bunların hepsi mazide kaldı. Sol tercihini yaptı ve onunla birlikte ya amak zorunda. Bugün, bunun sonucunda, hepimizin gayet iyi farkında oldu u gibi, dünya solu büyük bir güçlük içindedir. Gelgelelim, ben bunun yalıtılmış bir biçimde görülmemesi gerekti ini savunuyorum. Solun hataları, ba arısız stratejisi, kar ısında mücadele etti i kapitalist sistemin i leyi inin neredeyse kaçınılmaz sonucuydu. Solun bu tarihsel ba arısızlığının geni kesimlerce fark edilmesi de, kapitalist dünya sisteminin genel krizinin neden oldu u da ınıklı ın bir parçasını olu turur.

Solun dünkü ba arısızlığı ve bu ba arısızlığın bugün görülmesi tam da gelecekteki dünya solunun hedeflerini gerçekle tirmesini mümkün kılacak olan eyledir. Dikkat buyrun: *Mümkün, ama hiç de kesin de il!* Önemizdeki yarım yüzyılda yeni bir tür tarihsel sistemin in a edilecek. Bu sistemin neye benzeyece iyle ilgili dünya çapındaki mücadele çoktan başlamış durumda.

Bence biz soldakilerin ilk yapabilece imiz ey, analiz etmektir. Bunu sosyal bilimcilere, yani geçinmek için sosyal analiz yapan insanlara hitap etti im için de il, dünyanın, özellikle de dünya solunun sorunlarından birinin de, geçmi analizlerimizin hiç de iyi olmaması ve bugün içinde bulundu umuz açmazlara girmemizin nedenlerinden biriyimi gibi görünmesi oldu u için söylüyorum. Burada sadece

bir zamandır dikkat çekmeye çalış tım bir dizi temayı tekrar edebilirim. Bunlardan birincisi, analiz biriminin seçiminin önemidir. Bence uygun analiz birimi modern dünya sistemidir ki o da kapitalist bir dünya ekonomisidir. Yapabilece imiz ikinci ey, bu sistemi *longue durée'de* (uzun vade) analiz etmektir; ama bu vade kesinlikle sonsuz *de ildir*. Bu u anlama gelir ki verili herhangi bir tarihsel sistem için, mesela kapitalist dünya ekonomisi için, döngüsel ritimleri çacıl e ilimlerden ayırt etmemiz ve bunu da do u dönemlerini, yarı-normal i leyi dönemlerini ve bir bütün olarak sistemin yapısal krize girdi i dönemleri birbirinden ayırt etmek için kullanmamız gerekir.

Yapabilece imiz üçüncü ey, sistemsel süreçleri karma ıklıkları açısından, yani dengeden uzakla maya ve belirsiz sonuçlan olan çatlama anlarına ula maya yönelik uzun vadeli e ilimleri açısından kavramaktır. Dördüncüsü, kapitalist dünya ekonomisi içinde (a) sistem kar ıtı hareketlerin ve (b) bilgi yapılarının oynadı ı kurumsal rolü özellikle vurgulamaktır. Be incisi, bütün bu analizi, mevcut dünya sisteminin ihtiyaçlarını karşılayabilelim ve bu sistemin jeokültürü üzerinde dü ünebilelim diye bize büyük ölçüde on dokuzuncu yüzyıldan kalmı olan kategorilerle dü ünmemeye (bu yeniden dü ünmemekten farklı bir eydir) ba lamına yerle tirmektir.

Analiz her zaman prati in zorunlu bir bile enidir üphesiz. Ama yapısal bir krizle kar ıla tımız zaman özellikle acil ve merkezi bir hal alır, çünkü kabullenilmi dü ünçe kategorileri i te o zaman i e yarar eylemlerin önündeki en büyük engeli olu tururlar. Gelgelelim tek ba ına analiz hiçbir zaman eylem de ildir. Eylem örgütlenme gerektirir. Dünya solu son iki yüz yıldır, bu örgütlenmenin tercihen tek bir hiyerarşik yapı içindeki yüksek düzeyde e güdümlenmi eylem anlamına geldi ine ve bunun en etkili, hatta belki de tek etkili eylem biçimi oldu una inanmı tır.

Ben bu varsayımın yanlışlığının kanıtlandığını dü ünüyorum. Dünya solunu olu turabilecek toplumsal bile enler, bir demokratik merkezîyetçilik sisteminin, hatta sahiden demokratik olan bir merkezîyetçilik sisteminin i lemesine izin vermeyecek kadar çok çe itlidir, pek çok farklı dolaysız sorunla kar ı kar ıyadır ve pek çok farklı kültürel odaklarda ortaya çıkar. Son yıllarda ba ka bir do rultuyu i aret eden iki sloganın ortaya çıkı ı da buna dikkat çekiyor. Bunlardan biri, ABD'de ortaya çıkan ve dünyanın ba ka yerlerinde de yankı bulan

"gökku a ı koalisyonu" sloganıdır. Bu slogan, birçok insanın, benimsedikleri siyasetin köklerinin toplumsal mevkilerinde ve kimliklerinde oldu unu ya da bunlardan derinden etkilendi ini dü ünmelelerinden do mu tur. Öteki tabir ise son birkaç yılda Fransa'da çıkmı olan "ço ul sol" tabiridir. Bu tabir de yankı bulmaktadır. Farklı kimliklerin gerçekli inden çok, siyasi geleneklerin ve önceliklerin çoklu una göndermede bulunur.

u ana kadar yeni bir sol koalisyon üslubu yaratmak için yapılan fiili giri imleri nasıl de erlendirirsek de erlendirelim, fikrin özü bana kesinlikle do ru görünmekte, hatta anlamlı bir siyasi ilerleme elde etmek istiyorsak elzem gibi gelmektedir. Olu turulan gruplar birbirleriyle konu maya ve anlamlı koalisyonlar olu turmaya hazır oldukları sürece, insanların kendilerine anlamlı gelen biçim ve yapılar da örgütlenmesi bizi kolektif olarak güçlendirir, zayıflatmaz. Bu mesele parlamenter siyaset meselesi olmanın çok ötesinde bir eydir. Küreselden yerele bütün düzeylerde i leyebilir ve i lemelidir. Ama en önemlisi, sadece bir siyasi pasla ma meselesi olamaz, bu hareketlerin birbirleriyle uyumlu olarak sürekli bir tartı maya ve ortakla a analizlere girmesi gerekir. Mesele, hiyerar ik de il ortakla macı siyasi eyleme özgü bir kültür yaratma ve bu kültürü güçlendirme meselesidir.

Peki ama, bu tür koalisyonların pe ine dü mesi gereken ey nedir? Bence vurgulanması gereken üç ana teori ve pratik hattı var. Birincisi, "liberalleri liberal olmaya zorlama" adını verdi im ey. Merkezci liberallerin A il topu u, kendi retoriklerini hayata geçirmek istememeleridir. Retoriklerinin temel direklerinden biri bireysel seçimdir. Ama birçok önemli alanda, liberaller bireysel seçime kar ıdırlar. Bu alanların en bariz ve en önemlilerinden biri nerede ya aya ca ını seçme hakkıdır. Kontrollü göç liberalli e aykırıdır. Zenginli e ba ımlı seçimler yapmak -mesela doktor ya da okul seçmek- liberalli e aykırıdır. Patentler liberalli e aykırıdır. Bu böyle uzatılabilir. in aslı, kapitalist dünya ekonomisi liberal retori i gerçeğe tirmeme temeli üzerinde ayakta kalır. Dünya solu sistematik, düzenli ve sürekli bir biçimde bu blöfü gözler önüne sermelidir.

Ama retorikteki blöfü gözler önüne sermek yeniden in anın sadece ba langıcıdır tabii ki. Kendimize ait pozitif bir programımız olması gerekir. 1960 ile 1999 arasında dünyanın dört bir yanındaki sol

partiler ve hareketlerin programlarında gözle görülür köklü bir de i im oldu. 1960'ta programları ekonomik yapılan vurguluyordu. u ya da bu biçimde, u ya da bu derecede, üretim araçlarının toplumsalla tırılmasını, genellikle de kamula tırılmasını savunuyorlardı. Sınıf-temelli olarak tanımlanmayan e itsizlikler hakkında çok az ey söylüyor, hatta hiçbir ey söylemiyorlardı. Bugün, aynı partiler ve hareketlerin neredeyse tamamı ya da onların halefleri, toplumsal cinsiyet, ırk ve etniklik e itsizliklerini giderecek öneriler ortaya koyuyorlar. Programların ço u fena halde yetersiz, ama en azından bir ey söylemenin zorunlu oldu unu hissediyorlar. Öte yandan, bugün kendini solda görüp de üretim araçlarının daha fazla toplumsalla tırılmasını ya da ulusalla tınmasını savunan neredeyse hiçbir parti ya da hareket yok, hatta bazıları tam tersi yönde hareket etmeyi öneriyorlar. Bu nefes kesici bir tersine dönü . Bazıları bunu selamlıyor, bazıları kınıyor. Ço u sadece kabul ediyor.

Bu müthi vurgu de i ikli inin muazzam bir artışı vardır. Dünya solu, neredeyse herkes için en büyük sorunu, yani dünya çapındaki çe itli e itsizliklerin gündelik gerçekli ini hiçbir zaman yeterli cid-diyetle ele almamı tı. E itlik, sadece zenginler arasındaki e itlikse, pek bir ey demek de ildir. Kapitalist dünya sistemi, gezegenin daha önce hiç görmedi i büyüklükte jeopolitik bir zenginlik ve ayrıcalık kutupla masına yol açmı tır. Ve dünya solunun birinci önceli i aradaki uçurumu köklü bir biçimde ve mümkün oldu unca hızlı azaltmaktır. Ama dikkate alınması gereken tek uçurum bu de ildir. Uzun, çok uzun bir süredir bahsetti imiz daha bir sürü uçurum vardır: Sınıfsal, ırksal, etnik, cinsel, ku aklarla ilgili uçurumlar. Kısacası, e itlik meselesini, hakkında gerçekten bir eyler yapılması gereken bir mesele olarak ele almak zorundayız.

Ama nasıl? E itli i hedef ilan etmek gerçeğe tirmek demek de ildir. Zira etraf iyi niyetle dolup ta sa bile -ki bu da elde bir sayılacak bir ey de ildir elbette; hatta tam tersi söz konusudur- adil çözümler bulmak kolay de ildir. Bence i te burada Weber'in tözal rasyonalite kavramını yeniden devreye sokmamız, hatta yeniden diriltmemiz gerekir. Bu arada yeri gelmi ken bir çeviri sorununa dikkat çekmekte fayda var. Weber'in Almanca'da kullandı ı terim "*Rationalitat materiel*" di -"biçimsel" de il de "maddi". Kabul gören ngilizce çeviri, "*substantive rationality*"(tözal rasyonalite) "*materiel*"! ancak

bir ölçüde karılıyor. Weber, bir bireyin ya da bir örgütün kendi kendine koyabileceği tikel, dar bir biçimde tarif edilmiş hedefler açısından rasyonel olan şeyden değil, tam tersine kolektif, geniş bir uygulama alanı olan diğer sistemleri açısından rasyonel olan şeyden bahsediyordu. Weber'in kendisi de "tözel rasyonalite" kavramında takınılacak tavır konusunda ikircikliydi. Onu bazen kendi önceliği haline getirmiş gibi, bazen de ideolojik örgütlerin (Alman Sosyal Demokrat Partisi, diye okuyun) kendi görüşlerini herkese dayatabilecekleri yönündeki endişesini öne çıkaracak şekilde tarif ediyordu.⁴ Weber'in 1945 sonrasındaki müritlerinin çoğu sadece ikinci hisleri fark ederken ilkini görmezden geldiler. Ama biz bu önemli kavramdan ve bize kazandırdığı içgörülerden kendimize göre yararlanabiliriz.

Bana öyle geliyor ki Weber, birçok aktörün ve birçok değerler kümesinin bulunduğu bir dünyada, tartışılmalara, basit aritmetiğin (oyları saymanın) ve herkesin canının istediğinin peşine düşmesi, herkese açık bir kavranın ötesinde çözümler bulunabileceğini iddia ediyordu. Toplumsal kararlar vermenin tözel bakımdan rasyonel yolları olabilir. Bunların ne olduğunu bilmek uzun bir açık, aktif ve tartışılmalı dönemini, kısa vadeli ve uzun vadeli öncelikleri dengelemeye yönelik kolektif bir çabayı gerektirir.

Çok bariz bir meseleyi, kuşakların öncelikleri meselesini ele alalım. Verili herhangi bir zamanda dört kuşak arasında bölümlenebilecek belli bir toplumsal artış vardır: Çocuklar, çalışmaya başladığı yerdeki yetkinler, yaşlılar ve henüz doğmamış olanlar. Kolektif harcamalar açısından doğrudan paylaşımlı oranı nedir? Bu sorunun kesinlikle kolay ya da apaçık bir cevabı yoktur. Ama bu, demokratik bir biçimde ulaşılmı (yani, herkesin, en azından yaygın herkesin anlamlı bir oranda gerçek katılımını içerecek biçimde), ölçülüp biçilmiş kararlar gerektiren bir sorudur. Şu anda, mevcut sistemde, bunun yapılabileceği hiçbir gerçek süreç yoktur; bırakın bu işi küresel olarak yapmayı, tek bir devlet içinde bile yapılması mümkün değildir. Böyle bir süreç inşa edebilir miyiz? Etmeliyiz. Edemezsek, dünya solunun geleneksel hedefinden, görece demokratik, görece etikçi bir dünya hedefinden sonsuza kadar vazgeçmiş oluruz. Ben bu hedeften vazgeçmek

4. Bu konuyu urada ele aldım: "Sosyal Bilim ve Çağdaş Toplum: Rasyonalitenin Garantileri Kaybolurken", *Bildiğimiz Dünyanın Sonu* içinde, s. 153-72.

istemiyorum. Nitekim, ilkel olarak insanlığın bu tür usuller inşa edebileceği konusunda iyimserim. Ama unutmayın, bu iş zor oldu gibi, bu tür usullerin yerle iklik kazanmasını istemeyen çok ama çok sayıda güçlü kişi de vardır.

Çeşitli eşitsizliklerle ve bunların aşıma yollarıyla ilgili bu meseleler hakkında, en azından ve en nihayet, bugün ciddi tartışılmalı konuları olduklarını söyleyebiliriz. Bunlar dünya solunun gündemindedir. Şu ana kadar çok iyi cevaplar çıkaramadıysak da, en azından bu konuda çalışıyor ve bu işi korkulduğundan ve yirmi ila otuz yıl önce olduğundan çok daha az iç çektiğiyle yapıyor gibi görünüyoruz.

Ama eşitsizliklerin birden çok olması meselesindeki büyük artışta, temel ekonomik kurumlarımızı yeniden inşa etme konusunda büyük bir eksiklik etmiştir. Eğer kapitalizm çökerse, geleneksel sosyalist hedefi -kolektif faydayı ve adil paylaşımı azamiye çıkaran toplumsal bakımdan rasyonel bir sistem hedefini- gerçekleştirecek bir alternatifimiz var mı hâlâ? Bugün dünya solu bu tür öneriler ortaya koyuyorsa bile, benim hiç haberim yok. Sol yelpazenin bir ucunda, kapitalist sistemin merkezîyetçi idaresinin sulandırılması versiyonlarından ibaret "yeni" fikirler ileri sürenler ile kocakarı ilacı gibi her derde deva görülen geçmiş çözümlere özlem duyanlar arasında, gerçek bir ciddi fikir tartışılmalı ya anıyırmı gibi görünüyor.

Dünya solunun tarihsel sosyalist retorisi getirilmiş olan en sistematik ve etkili eleştirisiyle, yani üretim araçlarının mülkiyetinin özel sektörde olmamasının ziyana, teknolojik verimlilikle ilgilenmemeye ve yolsuzluğa yol açtığı suçlamasıyla hesaplanması gerekir. Bu eleştirinin, bugün "reel sosyalizm" adını verdi imiz için geçerli olmadığı söylenemez. Bu rejimlerin bugün hâlâ ayakta olanları (en azından çoğu) bunu kabul etmişlerdir, ama cevapları kendi rejimleri içinde özel mülkiyet için geniş bir alan yaratmak ve buna "piyasa sosyalizmi" etiketini yapıştırmak olmuştur. Bu bazı kısa vadeli ekonomik güçlükleri çözüyor gibi görünebilir ama aslında dünya sosyalist hareketinin öncelikli olarak ele almaya çalıştığı temel sorunları -feci eşitsizlik ve feci toplumsal ziyan- çözme konusunda bütünüyle başarısızdır.

Ben başka bir yol, aslında kısmen denenmiş olan ve ümit verici görünen bir yol olduğunu söyleyeceğim. Bence üretim faaliyetleri orta büyüklükte, ademî merkezi, rekabetçi ve kâr amacı gütmeyen

yapılar içinde sınırlı tutularak, bir yandan özel mülkiyetin avantajlarının çoğundan yararlanılırken bir yandan da olumsuz yanlarının çoğu ortadan kaldırılabılır. Kilit nokta bu yapıların kâr amacı gütmeleri olacaktır, yani kimse "kâr hissesi" ya da "kâr payı" almayacak ve elde edilen bütün artı değer ya kuruluşa geri dönecek ya da başka yerlerde yatırım yapmak üzere kolektivite tarafından vergilendirilecektir.

Bu tür yapılar nasıl ilerleyebilir? Aslında cevabı biliyoruz, yani bugünkü hayatımızda buna paralel yapılar var demek istiyorum. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki büyük üniversite ve hastanelerin çoğu iki yüzyıldır bu ilkelerle ilerlemektedir. İlerleyişleri ile ilgili ne söylenirse söylensin, bunların varolan az sayıda kâr amacı güden kurumlara kıyasla "verimsiz" ya da "teknolojik bakımdan geri" oldukları söylenemez. Tam aksi. Üst sıralarda bu tür yapıları kâr amacı güden kurumlara dönüştürmeye yönelik bir hamle yapıldı mı farkındayım, ama hastane yapılarında bu denendiğinde pek iyi sonuçlar elde edilemedi, ayrıca kâr amaçlı kurumlara dönüştürme hamlesi henüz üniversitelerde ciddi bir biçimde denenmedi. Üstesiz, birçok ülkede, hastane ve üniversite yapıları devlet tarafından finanse ediliyor ama geleneksel olarak bu yapılara çoğunlukla, onları ademi merkezileştirmeye örnekleri olarak düşünmemize yetecek kadar özerklik tanınmıyordu. Devlet tarafından finanse edilen ve kâr amacı gütmeyen bu yapıların verimliliği, her halükârda yine kâr amacı gütmeyen özel yapılarınkinden belirgin biçimde düşük olmamıyordu.

O halde bu yöntem neden çelik fabrikaları, bilgisayar teknolojisi devleri, uçak ve biyoteknoloji imalatçıları için ilerlemesine izin vermedi? Üzerinde tartışılacak çok sayıda ayrıntı olacaktır. Üstesiz, özellikle de bu tür kâr amacı gütmeyen işletmelerin ne ölçüde vergilendirilmeleri gerektiği konusunda; ama bu sistem kendi içinde bana ayakta kalabilecek, ümit verici ve dünya çapında herkes için daha yüksek bir yaşam standardı hedefiyle uyumlu bir alternatif yolmuş gibi geliyor. En azından, ciddi bir biçimde tartışmamız gereken bir şey, geliştirmemiz gereken bir fikir gibi görünmüyor.

Bence kafalarımızda en ön planda tutmamız gereken şey, temel meselelerin ekonomik kaynakların mülkiyeti, hatta denetimi olmamasıdır. Temel mesele dünyanın ekonomik süreçlerinin metala madan arındırılmasıdır. Bunun altını çizelim ki metala madan arındırmak

paradan arındırmak anlamına değil, kâr kategorisinin ortadan kaldırılması anlamına gelir. Kapitalizm her şeyi metalaştırma programı olmuştur. Kapitalistler bunu henüz tam anlamıyla gerçekleştiremediler, ama bu doğrultuda uzun bir yol kat ettiler ve bunun hepimizin bildiği olumsuz sonuçları oldu. Sosyalizm, her şeyin metalaştırma arındırılmasına yönelik bir program olmalıdır. Eğer bu yolda ilerlemeyenler girersek, bugünden başlayarak yüz yıl sonra, bu işi tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceğiz, ama bu doğrultuda uzun bir yol kat etmiş oluruz.

Her halükârda, mevcut sistem çökerken ilerletmek istediğimiz yeni tarihsel toplumsal sistemin olası yapılarını tartışıyor olmamız gerekir. Ve ilerlemeyi, önümüzdeki yarım yüzyılda, yani geçiş dönemi boyunca alternatif yapıları ilerletmeye çalışmamız gerekecek. Bu meselelerin peşine dogmatik bir biçimde olmasa da güçlü bir biçimde düşünmemiz gerekir. Hem zihinsel deneyler hem de gerçek deneyler yaparak alternatifleri denememiz gerekecek. Bu meseleyi ihmal edemeyiz. Zira ihmal edersek, dünya sisteminin kendisi bizi yeni, hiyerarşik, eşitsizlikçi bir dünya düzenine sokacak yeni kapitalist-olmayan alternatifler çıkaracaktır. O zaman da ve ondan sonra uzun bir süre boyunca da bir şeyleri değiştirmek için çok geç olacaktır.

Bariz olmakla birlikte yine de söylenmesi gereken son bir söz söylememeye izin verin. Sosyal bilimciler uzmandırlar. Üstesiz tek uzman türü biz değiliz. Bir anlamda, dünya, bazılarının yetiştirmesi değil, diğerlerinden daha uzun süren sonsuz sayıda uzmandan oluşuyor. Uzmanlar uzman olmayanlarla nasıl ilişki kurar? Nasıl kurulmalıdır? Dünya bunu, orta sınıftan sola eğilimli entelektüellerin işi sınıfıyla nasıl ilişki kurması gerektiği sorunu olarak tanımlama eğilimindedir. Onların "organik entelektüeller" olmaları gerektiğini savunan teoriye atıfta bulunarak, bununla entelektüellerin toplumsal hareketlere katılmaları, onlarla birlikte, onlar için ve nihai olarak onların buyruğunda çalışmaları gerektiğini kastediyorduk. Hareketlerin çöküşü, sabık ve farazi organik entelektüellerin zihinlerinde bu fikrin tümü karıştırdığı bir burukluk bıraktı.

Gelgelelim meseleye bakmanın bir yolu daha var. Bir müddetinin bir avukat ya da doktorla nasıl ilişki kurduğunu düşünün. Bildiğimiz gibi, bu temelde bir sınıf meselesidir. İşçi sınıfından müddetini kendini profesyonel avukat ya da doktorun karıştırdığı bir çaresiz hissederek ve onun verdiği yargıyı, bazen öksüzlerle, bazen de büyük bir hınç-

la kabul eder, ama ço unlukla kabul eder. Zengin ya da güçlü bir ki i ise avukat ya da doktora, asli i levi bir üstüne teknik tavsiyelerde bulunmak olan bir ast muamelesi edebilir.

Uzmanların uzman olmayanlarla birer e it olarak ili ki kurmasının bir yolu var mıdır? Uzman bazı uzmanlık bilgilerine sahiptir elbette. O envai çe it e itim programlarının amacı da bundan ibarettir. Yine, uzman belli türden sorunları çözmekle ilgili birçok ey bilir ki uzman olmayanların bundan elbette haberi yoktur. Uzman olmayanlar da uzmanlara bunun için, onun sahip oldu u uzmanlık bilgisinden yararlanmak için ba vurur zaten. Ama uzman olmayan ki inin -kendi ihtiyaç ve tercihleri ile ilgili, kar ıla tı ı ba ka sorunlarla ilgili—uzmanın farkında olmadığı, farkında olsa bile hakkında bir uzmanlık bilgisine sahip olmadığı ba ka birçok ey bildi i de ağıttır.

Bu ayrım çizgisi üzerinde bir yerlerde, uzmanın tavsiye etti i belli bir eylemin tözel bakımdan rasyonel olup olmadığıyla ilgili bütünlüklü bir de erlendirme yapılmalıdır. Tabii ki tavsiye edilen eylemin biçimsel bakımdan rasyonel oldu unu, yani uzmanın hesaba kattı ı, dar bir biçimde tanımlanmış hedefi gerçekle tirece ini varsayıyorum. Ama kararı kim verecek? Ve nasıl? Bu mesele ki isel bir sorununu çözmek için bir uzmana danı an bir birey alanından, kolektif bir sorunu çözmek için bir grup uzmana danı an bir kolektiviteye tanınacak olursa, burada da basit bir cevap olmadığını hemen görürüz. Ama ben bunun yine güç olmakla birlikte a ılması imkânsız olmayan bir bulmaca oldu unu dü ünüyorum. ki uç da kabul edilemez: Uzmanların kendi çözümlerini kolektiviteye dayatması da, siyasi karar verme organlarının uzmanların bilgi ve tavsiyelerini dikkate almamaları da kabul edilemez. Bu meselelerle ve çe itli ihtiyaç ve çıkarların dengelenmesiyle ilgili kamusal tartışmalara sistematik olarak müdahale etmemiz gerekir. Böylece yine tözel rasyonalite meselesine dönmü oluyoruz.

Solun bütün bu programı, bunlarla tek ba ımıza ve sakin sakin yüzle ecek olsaydık bile yeterince zor olurdu. Ama bu sorunlarla, temel hedeflerimizin gerçekle tirilmesini önlemek isteyenlerin ve ellerinin altında güçlü kaynaklar olanların sürekli saldırısı altındayken kar ıla ıyoruz. Üstelik, bu i i sakin zamanlarda de il kaos zamanlarında yapacağız. Bu bize fırsat veren bir geçi dönemi kaosu, ama bu kaotik ortam aynı zamanda kafamızı da karı tırıyor ve bizi uzun va-

deli bir i olan bir tarihsel sistemin a etme i inden uzakla tırarak acil sorunlara kısa vadeli çözümler bulmaya da zorluyor.

Son olarak ABD'de ya ayanlarımız, C. Wright Mills'in 1959'da açık seçik olarak gördü ü ve o zamandan beri esaslı bir de i iklik göstermeyen bir engel daha görüyoruz kar ımızda: "Bizim gibi Amerika'da ve Britanya'da ya ayan entelektüeller bazı cesaret kırıcı sorunlarla kar ı kar ıyadır. Kendisi de bir azınlık olan entelektüel topluluk içinde u ya da bu türden sosyalistler sıfatıyla çok küçük bir azınlık durumundayız. Kar ımızdaki en dolaysız sorun, kendi ülkelerimizin egemen entelektüel çevrelerindeki milliyetçi kendini beğenmişlik ve siyasi tuzaklıdır. Genelde siyaset konusunda ve dünyanın bugünkü daha kapsamlı sorunları konusunda gerçekten derin hissiyetle kar ı kar ıyayız."⁵

Kısacası, bunu son kez söylüyorum, i imiz kolay olmayacaktır. Ama kesinlikle u ra tı ımıza de er.

5. C. Wright Mills, *Letters and Autobiographical Writings*; Kathryn Mills ve Pamela Mills (yay. haz.), Berkeley: University of California Press, 2000, s. 232.

11. Bölüm

Sol, II: Bir Geçi Ç a ı

1999'da yeni bir Siyaset Bilimi Kurulu'nda günümüzdeki sol siyaset hakkında bir konuşma yaptım.¹ O konu mada, dünya solunun günümüzdeki durumunu öyle özetledim:

(1) Dünya kapitalist sistemi, be yüz yıllık ömründe *ilk defa* gerçek bir sistemsel kriz içinde ve bir geçi ç a ı ya amakta oldu umuzu görüyoruz. (2) Bunun sonucu bünyesi gere i belirsiz, ama gene de ve yine be yüzyıldır ilk defa, ilerleme *sayılabilecek* (ama zorunlu olarak de il) gerçek bir temel de i im perspektifi söz konusu. (3) Bu kav akta dünya solunun ba lıca sorunu, dünyayı dönü türme amacıyla on dokuzuncu yüzyılda geli tirdi i stratejinin paramparça bir halde olması ve bunun sonucu olarak u ana kadar belirsiz ve zayıf bir biçimde hareket etmesi ve genelde hafif bir depresyon halinde bulunmasıdır.

Bu üç noktayı birer önkabul olarak alıp bu varsayımların önümüzdeki on-yirmi yılda izlenecek sol bir strateji için neler ima etti ini sormak istiyorum.

ma etti i ilk ey, küresel olarak hiçbir surette yenilmi olmad ı mızdır. Sovyetler Birli i'nin çökü ü dünya solu için bir felaket olmadığını. Hatta buna bir gerileme bile diyece imden emin de ilim. Bu bizi kolektif olarak artık i e yaramayan Leninist bir strateji ve retorinin albatrosundan kurtarmakla kalmamı ; Leninist kalkınmacı bir bugüne duyulan inanç yoluyla verdi i "parlak yarınlar" garantisıyla halkın radikalizmini uzun bir süre kontrol altında tutmu olan Leninist hareketten aldı ı yapısal deste i ortadan kaldırarak dünyanın liberal merkezi üzerine de muazzam bir yük bindirmi tir.²

1.Bkz. 10. bölüm.

Neoliberalizmin küresel saldırısının ve küreselle me denen eyin imkânlarımızı tüketti ini de dü ünmiyorum. Bir kere, bunun önemli bir kısmı gelmekte olan deflasyonla birlikte ortadan kalkacak bir uyu turucudan ibarettir. kincisi, kendi panzehirini de üretecektir, üretmi tir. Üçüncüsü, kapitalizm bir "yeni ekonomi"nin keyfini çıkarıyor falan de ildir, aslında yapısal olarak kötü bir durumdadır.

Konumumu bir kere daha uzun akıl yürütmelere ba vurmaktan özetleyeyim. Leninizm'in çökü ünün ve So uk Sava 'ın sona ermesinin neden oldu u siyasi güçlülere ilaveten, sermaye kendi biriktirme yetene ini onulmaz biçimde kısıtlayan üç yapısal asimptota girmektedir: (1) dünyanın kırsallıktan çıkması ve bunun kapitalizmin dünyada yaratılan toplam de erin bir yüzdesi olarak i gücüne yapılan ve gittikçe artan harcamaları kontrol altında tutma yetene ini sona erdirmesi; (2) kaynakların zehirlenmesi ve yenilenememe-siyle ilgili ekolojik sınırlar ve bunun sermayenin girdi maliyetlerini bunları sürekli dı salla tırarak azaltma yetene ini sınırlaması; (3) halkın, kamu kaynaklarının sa lık, e itim ve ömür boyu gelir garantisi için harcanması yönünde yaptı ı ve gittikçe kapsamı geni leyen baskılardan da anla ı lıca ı gibi dünyanın demokratikle mesinin yapılması ve bunun da dünyada yaratılan de erin bir yüzdesi olarak vergilerde sürekli yukarı do ru bir baskı yaratmı olması.

Sermaye sürekli olarak bu yapısal baskıları azaltmaya u ra mak tadır elbette. Son yirmi yıldaki neoliberal saldırının meselesi de budur. Ama uzun vadeli e ri, geri vitesi olmayan bir otomobil gibidir. Bu baskıları azaltmakta düzenli olarak ba arılı olurlar, ama bu baskıları her zaman, bir sonraki yukarı hamlenin artırdı ından daha az azaltabilirler. Buna kar ı sava mak için, kar ı siyasi iradeyi azaltmak niyetiyle sürekli ba ka bir alternatif olmad ını vazedeler. Bu da yeni bir ey de ildir. On dokuzuncu yüzyıl sonu Büyük Britanya'nda-ki nispi siyasi istikrarı açıklamaya çalı an Gareth Stedman Jones bunu "kapitalizmin görünü teki kaçınılmazlı ı"na ve "görünü teki sa lamlı ına" ba lamı tır.³ Birinci Dünya Sava ı bu hisleri, en azından

2. Bunu urada ayrıntılı olarak tartı yorum: *Liberalizmden Sonra*, stanbul: Metis, 1998.

3. *Languages of Class*, Cambridge, ngiltere: Cambridge University Press, 1982, s. 74.

uzun bir süreli ine ortadan kaldırmı tı. İmdi bu hisler diriltiliyor, en azından sa diriltmeye u ruyor.

E er yirmi birinci yüzyıl için bir sol strateji arıyorsak, kendimize önce sol stratejinin eskiden ne oldu unu hatırlatmamız gerekir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında geli tirilen ve yirminci yüzyılın son üçte birlik bölümünde reddedilen (simgesel olarak 1848 ile 1968 arasına ait oldu u söylenebilecek) sol strateji çok açık bir stratejiydi.

ki a ama stratejisi adı verilen strateji: Önce devlet iktidarını ele ge çir, sonra dünyayı dönü tür. Bu stratejiyle ilgili olarak üç ey söylemek gerekir: (1) Muhtemelen o sıralarda mümkün olan tek stratejiydi, çünkü ba ka tür bir stratejisi olan hareketler devlet gücünün kullanılması yoluyla kolayca paramparça edilebilirdi. (2) *Bütün* büyük hareketler tarafından benimsenmi ti; dünya sosyalist hareketinin iki kolu olan sosyal demokratlar ve Komünistler tarafından oldu u gibi, ulusal kurtulu hareketleri tarafından da. (3) Strateji ba arılı oldu u için ba arısız oldu. Bu üç tür hareketin üçü de 1945 ile 1970 arasındaki dönemde hemen her yerde iktidara geldiler ve hiçbiri dünyayı de i tiremedi; bu da bu stratejiden duyulan ve bugüne kadar süren derin bir hayal kırıklı na ve bunun sosyopsikolojik sonucu olan ciddi bir devlet kar ıtlı na yol açtı.⁴

1968'den beri geçen sürede, eski ve yeni farklı hareketler bol miktarda alternatif strateji denedi ve buna ilaveten sistem kar ıtı hareketlerin birbirleriyle ili kilerinde sa lıklı bir kayma oldu. Eskinin birbirini bo azlama raddesine varan kar ılıklı suçlama ve kısır çeki melerinin dikkate de er ölçüde azalmı olması, üstünde yeterince durmadı ımız olumlu bir geli medir. Alternatif bir strateji fikrini geli tirebilece imiz bazı hatlar önermek istiyorum.

4. Bu analizin ayrıntıları için bkz. Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, *Sistem Kar ıtı Hareketler*, stanbul: Metis, 1995, özellikle de "1989: 1968'in Bir Devamı".

1. Porto Alegre ruhunu yaygınla tırın.

Nedir bu ruh? Bunu öyle tanımlayabilirim: Dünya çapındaki sistem kar ıtı hareketler ailesinin hiyerar ik olmayan bir biçimde bir araya gelmesiyle (a) entelektüel netli e, (b) halkın seferber edilmesine dayalı, insanların hayatında hemen i e yarar görülebilecek militan eylemlere, (c) daha uzun vadeli, daha temel de i imleri savunma girişimlerine do ru yol alınması.

Porto Alegre ruhunun üç can alıcı unsuru vardır. Jesse Jackson'ın "gökku a ı koalisyonu" adını verdi i eye az çok yakla an gev ek bir yapıdır. Güney ve Kuzey'den çe itli hareketleri dünya ölçe inde, hem de göstermelik denemeyecek bir biçimde bir araya getirmi olan bir yapıdır. Hem entelektüel açıdan (Davos ruhuyla küresel bir muhabakat aray ında de ildir) hem de siyasi açıdan (1968 hareketlerinin militanlı ı anlamında) militandır. üphesiz, gev ek bir biçimde yapılanmı bir dünya hareketinin anlamlı bir biçimde bir arada kalıp kalamayaca mını ve mücadele taktiklerini hangi araçlarla geli tireceğini bekleyip görece iz. Ama tam da yapısındaki bu gev ekliktir ki bastırılmasını güçle tirmektedir ve merkezci güçlerin tereddütlü bir biçimde tarafsız kalmasını te vik etmektedir.

2. Seçimde savunma taktikleri kullanın.

Dünya solunun gev ek yapıllı, parlamento dı ı militan taktiklere ba vurması, gündeme hemen seçimlere kar ı takınaca ımız tavır sorusunu getirir. Bir yandan seçimlerin çok önemli oldu unu, öte yandan hiçbir önemleri olmadı nını dü ünlemek mümkündür. Seçimde kazanılan zaferler dünyayı dönü türmeyecektir, ama bu zaferler ihmal de edilemez. Bunlar dünya halkının dolaysız çıkarlarını, kazanılmı haklara yapılan tecavüzlere kar ı korumayı sa layan asli mekanizmalardır. Dünya sa mının dünya hükümetlerini kontrol etme yoluyla verebilece i hasarı asgariye indirmek için bu sava ların verilmesi gerekir.

Gelgelelim bu durum, seçim taktiklerini bütünüyle pragmatik bir mesele haline getirir. Dünyayı de i tirme tarzı olarak devlet iktidarını ele geçirme dü ünmesini bıraktı ımız zaman, seçimler her zaman bir ehven-i er meselesidir ve neyin ehven-i er oldu u kararı o vaka ve o ana göre verilmelidir. Bu kısmen kullanılan seçim sistemine ba lıdır. Kazananın her eyi aldı ı bir sistem, iki turlu bir sistemden ya da nispi temsile dayalı bir sistemden farklı bir biçimde kullanılmalıdır. Ama genel yol gösterici kural, gökku a ı koalisyonu, "çoul sol" (Fransa'da uydurulan bu sloganın Latin Amerika'daki kar ılı *la frente amplio*, yani geni cephe'dir) olmak zorundadır. Dünya solu içinde birçok farklı parti ve alt-parti gelene i vardır. Bu geleneklerin ço u ba ka bir ça a aittir, ama birçok insan hâlâ bunlara göre oy kullanır. Hükümet seçimleri pragmatik bir mesele oldu una göre, bu geleneklere saygı gösteren ittifaklar yaratmak, pragmatik açıdan en önemli ey olan yüzde 51 'i hedeflemek elzemdir. Ama kazandı ımızda sokaklarda dans edecek de iliz! Seçim zaferi sadece bir savunma takti idir.

3. Hep daha fazla demokratikle me için çabalayın.

Bütün devletlerde en gözde talep "daha fazla"dır - daha fazla e itim, daha fazla sa lık, daha fazla ömür boyu gelir garantisi. Bu talep çok tutulmakla kalmaz; insanların hayatında da hemen faydası görülür. Ve sonsuz sermaye biriktirme imkânı üzerindeki baskıyı artırır. Bu taleplerin pe ine yüksek sesle, sürekli olarak ve her yerde dü mek gerekir. "Çok fazla" diye bir son nokta yoktur.

Bütün bu "sosyal devlet" i levlerini geni letmek her zaman harcamaların verimlili i, yolsuzluk, a rı güçlü ve insanlara kulak asmayan bürokrasi sorunlarını gündeme getirir. Bunların hepsi çözüm bulmaya hazır olmamız gereken sorunlardır, ama bunlar temel talep olan "daha, çok daha fazla"yı asla gev etmemelidir.

Halk hareketleri kendi seçtikleri ortanın solu hükümetleri de bu taleplerden muaf tutmamalıdır. Sırf tam manasıyla sa cı bir hükümetten daha dostane bir hükümet olması yumruklarımızı ondan esirgeyece iz anlamına gelmez. Dostane hükümete baskı yapmak sa cı muhalefet güçlerini ortanın soluna do ru iter. Baskı yapmamak

ise ortanın solu hükümetleri ortanın sa ına iter. Ara sıra bu tür hareketlerden kaçınılması gereken özel durumlar olsa da, demokratikle meyle ilgili genel kural "daha, çok daha fazla"dır.

4. Liberal merkezin teorik öncüllerini gerçekleştirme için çabalayın.

Buna liberalizmin hızını zorla artırma da denir. Liberal merkez söylediklerini nadiren inanarak söyler ya da kendi vazettiklerini nadiren uygular. Bazı bariz temaları, mesela özgürlü ü ele alalım. Liberal merkez SSCB'yi serbest dı göçe izin vermedi i için düzenli olarak suçlardı. Ama serbest dı göçün öbür yüzü serbest iç göçtür elbette. Ba ka bir yere giremedikten sonra bir ülkeyi terk etmene izin olmasının hiçbir kıymeti yoktur. Sınırların açılması yönünde baskı yapmamız gerekir.

Liberal merkez sürekli olarak daha serbest ticaret, daha serbest girişim, hükümetleri girişimcilerin karar alma süreçlerinin dı nda tutma ça rısı yapar. Bunun öbür yüzü de piyasada ba arısız olan girişimcilerin kurtarılması gerekti idir. Ba arılı olduklarında kârları alırlar; ba arısız olduklarında da kayıpları yüklenmeleri gerekir. Sık sık irket kurtarmanın istihdamı kurtarmak oldu u iddia edilir. Ama istihdamı kurtarmanın çok daha ucuz yolları vardır -i sizlik sigortası ödemeleri yapmak, i çilere yeniden e itim vermek, hatta yeni i imkânları yaratmak gibi. Ama bunların hiçbiri ba arısız girişimin borçlarını kurtarmayı gerektirmez.

Liberal merkez sürekli olarak tekelin kötü bir ey oldu unda ısrar eder. Ama bunun öbür yüzü patentlerin ortadan kaldırılması ya da çok büyük ölçüde sınırlandırılmasıdır. Bunun öbür yüzü, hükümeti yerli sanayileri yabancıların rekabetine kar ı koruma ine kar ı tırmamaktır. Bu, çekirdek bölgelerdeki i çii sınıfının canını yakacak mıdır? E er dünyadaki ücret oranlarının birbirine daha fazla yakınlamasını sa lamak amacıyla para ve enerji harcanacak olursa, hayır.

Bu önerilerin karma ık ve tartılı olması gereken ayrıntıları var. Gelgelelim, i in esaslı liberal merkezin kendi önerilerinin ödülleri toplayıp da bedellerini ödememesine kar ı çıkmaktır. Üstelik, merkezci kanaatleri nötrle tirmenin gerçek siyasi yolu, çıkarlarına de il ideallerine hitap etmektir ki retoriklerindeki iddialara ba vurmak da

merkezci unsurların çıkarlarına değil de ideallerine hitap etmenin yollarından biridir.

Son olarak, en yoksul tabakaların bürokratik engellerin etrafından dolanmakta karışıklıkları güçlükler yüzünden demokratikleşmenin nimetlerinin büyük bir kısmından yararlanamadıklarını her zaman aklımızda tutmalıyız. Burada Richard Cloward ile Frances Fox Piven'in otuz yıllık önerisine dönüyorum: "Kayıtları imha edelim", yani en yoksul kesimleri yasal haklarından tam anlamıyla yararlanabilmeleri için seferber edelim.⁵

5. Irkçılığa karşı olmayı demokrasiyi tanımlayan ölçüt haline getirin.

Demokrasi güç açısından, paylaşım açısından, kişinin kendini gerçekleştirmesi fırsatı açısından bütün insanlara eşit muamele etmekle ilgili bir eylemdir. Irkçılık ise, hakları (ya da daha fazla hakları) olanlar ile hiçbir hakları olmayan ya da daha az hakları olanlar arasında ayırım yapmanın birinci yoludur. Irkçılık hem grupları tanımlar hem de aynı anda bunun için sahte bir gerekçe sunar. Irkçılık ister ulusal ölçekte olsun ister dünya ölçekte olsun, hiçbir şekilde ikincil bir mesele olarak görülmemelidir. Liberal merkezin evrensel ölçütler uygulama vaadinin sistematik olarak, kasten ve sürekli olarak ihlal edilme tarzıdır.

İrkçilik mevcut dünya sisteminin her yerinde çok yaygındır. Yerkürenin hiçbir köşesi ırkçılıktan, hem de yerel, ulusal ve dünya çapındaki siyasetin merkezi bir özelliği olarak ırkçılıktan muaf değildir. EZLN'den Komandante Esther 29 Mart'ta Meksika Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Beyazlar [ladino'lar] ve zenginler, biz yerli kadınlarla kıyafetlerimiz yüzünden, konu mamız yüzünden, dilimiz yüzünden, dua etme ve tedavi etme tarzımız yüzünden,

5. Frances Fox Piven ve Richard A. Cloward sosyal hizmetler hakkındaki kitaplarında şu sonuçları ulaşırlar: "Dolayısıyla, temel ekonomik reformlar yapılmadıkça göre, bizler gerçek yardım reformunun kayıtları imha etmek oldu unu, bu işin savunulması ve genişletilmesi gerektiğini savunuyoruz. İmdi bile, yardım almaları gerektiği halde hiçbir yardım almayan yüz binlerce yoksul aile var" (*Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*, New York, Pantheon, 1971, s. 348, italikler özgün metinden).

zünden ve imiz toprağı inkiyle aynı olan rengimiz yüzünden alay ediyorlar."⁶

Esther daha sonra yerli halkların özerkliğini garanti altına alacak yasa lehinde konuşmaya geçerek şöyle diyordu: "Yerli halkların hakları ve kültürü tanındıkça... yasa kendi saati ile yerli halkların saatinin bir araya getirmeye başlaması olacak... Ve bugün yerli kadınlar sak, yarın hakları olacak, farklılıkları yüzünden öldürülmüş, zulüm görmüş ya da hapse atılmış erkekler ve kadınlar olacak."

6. Metala madan kurtulma yönünde çalışın.

Kapitalist sistemde yanlış olan en önemli şey bir araçtan ibaret olan özel mülkiyet değil, sermaye birikiminin asli unsuru olan metala madandır. Kapitalist dünya sistemi, bu yönde çabalar olmasına rağmen, yine de bütünüyle metala madan değildir. Ama bizler karşı yönde harekete geçebiliriz. Devlet mülkiyetinde ister özel teebbüsün elinde olsun, üniversiteleri ve hastaneleri kâr amacı güden kurumlar haline getirmek yerine, çelik fabrikalarını nasıl kâr amacı gütmeyen kurumlara, yani kimseye kâr payı vermeyen ve kendi kendine ayakta kalan yapılara dönüştürme imizi düşünmeliyiz. Bu daha umutlu bir geleceğin suretidir ve bu işi hemen imdi başlayabiliriz.

7. Mevcut dünya sisteminden farklı bir eyleme geçilen bir geçiş çağında yaşıyoruz her zaman hatırlayın.

Bunun birçok anlamı var. Küreselleşme retoriğinin ya da bu retoriğin "alternatif yok" imasının tuzağına düşmemeliyiz. Alternatifler vardır var olmasına, ama varolmayan tek alternatif şu anki yapılarımızla devam etmektir.

İndikinin halefi olacak sistem üzerinde muazzam bir mücadele verilecektir ve yirmi, otuz, elli yıl sürecek bu mücadelenin sonucu bünyesi gereği belirsizdir. Tarih kimsenin tarafında değildir. Bu, ne yaptığımızı başlıdır. Öte yandan, yaratıcı eylemler için büyük bir fırsat

6. <http://www.ezln.org/marcha/20010320.htm>

sat sunar bu durum. Bir tarihsel sistemin normal hayatı sırasında, onu dönü türmeyi amaçlayan büyük giri imler (devrim adı verilen eylemler) bile sınırlı sonuçlar yaratır, çünkü sistem onu denge durumuna geri döndürmek için büyük bir baskı uygular. Ama yapısal bir dönü ümün kaotik ortamı içinde dalgalanmalar iddetlenir ve küçük itilimlerin bile çatallanmanın u ya da bu dalını tercih etme konusunda büyük sonuçlan olabilir. E er eylemlili in i e yarayaca ı bir zaman varsa, o zaman imdidir.

Örgütlenmek ne kadar önemli olursa olsun, temel sorun de ildir. Temel sorun netliktir. Sistemi hiçbir ey de i mesin diye de i tirmek isteyen, aynı ölçüde hiyerar ik ve kutupla tırıcı, hatta daha beter bir sisteme sahip olalım diye de i tirmek isteyen güçlerin ellerinin altında para, enerji ve istihbarat imkânları vardır. Sahte de i imleri çekici kıyafetlere büründüreceklerdir. Ve onların birçok tuza ına dü -mekten bizi ancak dikkatli analiz kurtaracaktır.

Katılmamızın mümkün olmadığını sloganlar -mesela, insan hakları- kullanacaklardır. Ama buna, güçlü ve ayrıcalıklı olanların medeni-olmayan ötekiler üzerindeki "medenile tirme misyonu"nu sürdüren birçok ki inin çok ho una gidecek bazı unsurlar içeren bir içerik vereceklerdir. Önerilerini dikkatle te rih etmemiz ve blöflerini görmemiz gerekir. E er soykırıma kar ı uluslararası bir hukuki prosedür istenir bir eyse, sadece zayıflara de il, herkese uygulanabilir oldu u sürece istenir bir eydir. E er nükleer silahlanma ya da biyolojik sava tehlikeliyse (ki ku kusuz öyledir) o zaman bu silahların hiçbir güvenilir sahibi olamaz.

Dünyanın bünyevi belirsizli inde, tarihsel dönü üm anlarında, dünya solunun tek makul stratejisi, temel hedefinin -nispeten demokratik, nispeten e itlikçi bir dünya kurmanın- pe ine akıllıca ve militanca dü me stratejisidir. Böyle bir dünya mümkündür. Bu dünyanın do aca ı hiçbir suretle kesin de ildir. Ama hiçbir suretle imkânsız da de ildir.

12. Bölüm

Hareketler: Bugün Sistem Kar ıtı Bir Hareket Olmak Ne Demektir?

"S STEM KAR ITI HAREKETLER" terimini 1970'lerde, tarihsel ve analitik olarak, birbirinden ayrı ve birçok bakımdan birbirine rakip iki tür halk hareketini -"toplumsal" adıyla bilinenler ile "ulusal" adıyla bilinenleri- bir araya toplayacak bir formülasyon elde etmek amacıyla uydurdum. Toplumsal hareketler aslen sosyalist partiler ve sendikalar olarak kavranıyordu; bunlar her devletin içinde burjuvaziye ya da i verenlere kar ı sınıf mücadelesinin bayraktarlı ını yapıyorlardı. Ulusal hareketler, ya bir ulusun parçalan olarak görülen ayrı siyasi birimleri birle tirerek -mesela talya'da oldu u gibi- ya da söz konusu milliyet tarafından emperyalist ve baskıcı olarak görülen devletlerden ayrılarak -mesela Asya ve Afrika'daki sömürgeler gibi— ulusal bir devlet yaratmak için sava an hareketlerdi.

Her iki tip hareket de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yansında önemli bürokratik yapılar olarak ortaya çıktı ve zamanla güçlendi. Her ikisi de kendi hedeflerine ba ka her türlü siyasi hedef kar ısında -özellikle de ulusal ya da toplumsal rakiplerinin hedefleri kar ısında öncelik tanıma e ilimindeydi. Bu da sık sık iddetli kar ılıklı suçlamalara yol açıyordu. Bu iki tip hareket nadiren siyasi i birli ine giriyordu ve girdiklerinde de bu i birli ini temel bir ittifak olarak de il, geçici bir taktik olarak görme e ilimindeydiler. Yine de bu hareketlerin 1850 ile 1970 arasındaki tarihinde bir dizi ortak özellik vardır.

Sosyalist ve milliyetçi hareketlerin ço u sürekli olarak kendilerinin "devrimci" olduklarını, yani toplumsal ili kilerde temel de i imler yapmaktan yana olduklarını ilan ediyorlardı. Genellikle her iki ti-

pin de, kimi zaman ayrı bir örgüt halinde yapılanmış olan ve daha tedrici bir yaklaşımla savunan ve dolayısıyla devrimci retorikten kaçınan bir kanadı da vardı. Ama genelde, ba langıçta -ve uzun yıllar boyunca da sık sık- iktidardakiler bütün bu hareketlere, ılımlı versiyonlarına bile kendi istikrarlarına, hatta kendi siyasi yapılarının bekasına yönelik tehditler olarak bakmışlardır.

ikincisi, ba langıçta, her iki versiyon da siyasi açıdan epey zayıftı ve sırf varlığını sürdürebilmek için bile çetin bir savaşı vermek zorundaydı. Hükümetlerinden baskı görüyor ya da yasaları ilan ediliyorlardı; liderleri tutuklanıyor ve üyeleri genellikle devletin ya da özel kuvvetlerin sistematik şiddetine maruz kalıyordu. Bu hareketlerin ilk versiyonlarının çoğu bütünüyle yok edildi.

Üçüncüsü, on dokuzuncu yüzyılın son otuz yılı içinde, her iki tip hareket de, "devlet-odaklı" bir perspektife sahip olanlar ile devleti bünyesi gereği bir düman olarak görüp bunun yerine bireyin dönüşümünü vurgulayanlar arasında yapılan, birbirine paralel bir dizi büyük tartışma ya da tartışma. Toplumsal hareketler için bu Marksistler ile anaristler arasındaki tartışma, ulusal hareketler için ise siyasi milliyetçiler ile kültürel milliyetçiler arasındaki tartışmaydı.

Bu tartışmalarda tarihsel bakımdan ya ananın -ki bu da dördüncü benzerliktir- "devlet-odaklı" konumu savunanların galip gelmesi oldu. Her ikisinde de tayin edici sav, gerçek iktidarın dolaysız kaynağının devlet aygıtlarında olduğu ve onun siyasi merkeziliğini görmezden gelmeye yönelik her türlü girişimin başarısızlığına mahkûm olduğu uydusu; çünkü devlet anarizme ya da kültürel milliyetçiliğe yönelik her türlü hamleyi kolayca bastırabilirdi. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu gruplar "iki amaçlı strateji" adı verilen stratejiyi dillendirdiler: Önce devlet yapısı içinde iktidarı elde et, sonra dünyayı dönüştür. Bu toplumsal hareketler için olduğu kadar ulusal hareketler için de geçerliydi.

Beşinci ortak özellik öbürleri kadar bariz olmasa da en az onlar kadar gerçektir. Sosyalist hareketler savlarına genellikle milliyetçi retoriği de dahil ediyorlardı, milliyetçi söylemin de genellikle toplumsal bir benliğini vardı. Bunun sonucu da, bu iki konumun, savunucularının hiçbir zaman kabul etmediği ölçüde bulanıklı ması oldu. Sık sık Avrupa'daki sosyalist hareketlerin bir ulusal bütünle mücadele gücü olarak genellikle muhafazakârlardan da devletin kendisinden de

daha etkili bir iktidarı gördüğü belirtilmiştir; Çin, Vietnam ve Küba'da iktidara gelen komünist partiler de açık açık ulusal kurtuluş hareketlerini levini görüyorlardı. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi, seferberlik süreci her iki grubu da halkın gittikçe geniş kesimlerini kendi kamplarına çekmek için çabalamaya zorladı ki retoriklerinin kapsamını genişletmek bu bakımdan çok faydalıydı. Ama ikinci neden de her iki hareketin liderlerinin de çoğunlukla, mevcut sistem içinde ortak bir dümanları olduğu -ve bu yüzden aleni beyanlarından anlaşılabilir olanlardan daha fazla ortak yönleri olduğu -bilinçaltısından fark ediyordular.

Her iki tip hareketin de başarısı halkı seferber etme süreçleri temelde büyük ölçüde benzerdi. Birçok ülkede her iki tip de çoğunlukla bir avuç entelektüel artı bakanlardan gelen birkaç militandan oluşan küçük gruplar olarak başlamışlardı. Başarılı olanlar, uzun süreli örgütlenme kampanyaları sayesinde, iç içe militan, sempatan ve pasif destekçi halklarıyla kendilerine halk arasında bir yer bulabildikleri için başarılı olmuşlardı. Dıştaki destekçiler halkası militanların, Mao Zedung'un deyişiyle, suda yüzen balık gibi çalışabilecekleri kadar geniş leince, hareketler siyasi iktidar için ciddi adaylar haline geldiler. Tabii ki bunu da belirtmek gerekir ki kendilerine "sosyal demokrat" diyen gruplar esasen dünya ekonomisinin çekirdek bölgelerinde güçlü olma eğilimindeyken, kendilerini ulusal kurtuluş hareketleri olarak tarif edenler genelde yarı-çevre ve çevre bölgelerde serpilirdi. Bu son tespit komünist partiler için de büyük ölçüde geçerliydi. Bunun nedeni açıkça ortada. Daha zayıf bölgelerde olanlar, emtialık mücadelesinin kendilerinin devlet yapısının denetimini, bu yapıları ister dolaylı ister dolaysız olarak yönetiyor olsunlar, emperyalist güçlerin elinden çekip alma yeteneklerine başarılı olduğunu görüyorlardı. Çekirdek bölgelerdekiler ise zaten güçlü devletlerdeydiler. Emtialık mücadelelerinde ilerleme kaydedebilmek için iktidarı kendi egemen tabakalarından çekip almaları gerekiyordu. Ama tam da bu ülkeler güçlü ve zengin oldukları içindir ki ayaklanma makul olmayan bir taktik halini alıyordu ve bu partiler seçim yolunu kullanıyorlardı.

Yedinci ortak özellik bu iki hareketin de başarı dönüştürme tarzları olarak "devrim" ve "reform" arasındaki gerilimle çembellemiş olmalarıydı. Her iki harekette de bu tartışma için harcanan lafın haddi

hesabı yoktur - ama sonuçta her ikisi için de bütün bu tartışmanın yanı sıra bir gerçeklik yorumuna dayandı ve ortaya çıktı. Devrimciler pratikte çok devrimci, reformcular da her zaman reformcu değillerdi. Bu iki yaklaşım arasındaki fark, hareketler kendi siyasi yörüngelerini izledikçe netleşti. Devrimciler hayatta kalabilmek için birçok taviz vermek zorunda kaldılar. Reformcular da farazi hukuki düzenlemelerin pratikte genellikle sağlam bir biçimde kapatılmı oldu ve bu engelleri geçmek için kuvvet kullanmak ya da en azından kuvvet kullanma tehdidine başvurmak gerektiğini öğrendiler. "Devrimci" adı verilen hareketler çoğunlukla kendi ayaklanma yetenekleri sayesinde değil, mevcut otoritelerin savaş sırasında imha olmasının sonucunda iktidara geldiler. 1917'de Rusya'da Bolşeviklerin de "iktidar sokaklarda yatıyordu" dedikleri söylenir. Hareketler bir kere yerleştikten sonra oraya nasıl gelmişlerdir olurlarsa olsunlar iktidarda kalmaya çalıştılar; bu da çoğunlukla militanlık ve bazı ülkelerdeki muadilleriyle dayanışmayı feda etmeyi gerektiriyordu. Halkın bu hareketlere verdiği destek, iktidara ister seçim sandığıyla ister silahla gelmiş olsunlar, başlangıçta gayet büyüktü -uzun bir mücadele döneminin ardından iktidara geldiklerinde sokaklara tapan danslarla selamlandılar hep.

Son olarak, her iki hareket de iki amaç stratejisini hayata geçirme sorunuyla karşılaştı. Birinci amaç tamamlandıktan ve iktidara geldikten sonra, takipçileri onlardan ikinci amaç vaadini, yani dünyayı dönüştürme vaadini gerçekleştirmelerini beklediler. Ama devlet iktidarının zannettiklerinden daha sınırlı oldu ve keşfettiler, tabii ki her bunu önceden zaten bilmiyordular. Her devlet, hiçbir ülkenin egemenliğinin mutlak olmadığı bir devletlerarası sistemin bir parçası olmakla kısıtlanıyordu. Koltukta ne kadar uzun kaldıysa vaatlerinin gerçekleştirilmesini de o kadar ertelemeye başladılar; militan bir seferberlik hareketinin kadroları iktidardaki bir partinin memurları haline geldi. Toplumsal konumları ve onunla birlikte, kaçınılmaz olarak, bireysel psikolojileri de değişti. Bir hareketin kontrolü ele geçirdiği her devlette bir biçimde Sovyetler Birliği'nde *Nomenklatura* olarak bilinen şey -yani, halkın geri kalanından daha fazla iktidara ve daha fazla gerçek servete sahip olan ayrıcalıklı bir yüksek memurlar kastı- ortaya çıktı. Aynı zamanda, sıradan kişiler ulusal kalkınma adına eskisinden daha da fazla çalışmaya ve daha da

fazla fedakârlıkta bulunmaya teşvik ediliyordu. Toplumsal hareketin günlük ekmeği gibi bir şey olan militanlık, sendikalist taktikler, hareket bir kere iktidara geçtikten sonra, "karşı devrimci" oldu, aleyhlerinde propaganda yapıldı ve genellikle bastırıldı.

Dünyanın 1960'lardaki durumunun analizi bu iki tür hareketin birbirine her zamankinden de fazla benzediğini gösterir. Birçok ülkede iki amaç stratejisinin birinci amacını tamamlayıp, neredeyse her yerde iktidara gelmişlerdi. Komünist partiler Elbe'den Yalu'ya dünyanın üçte birini yönetiyorlardı; Asya ve Afrika'da ulusal kurtuluş hareketleri, Latin Amerika'da popülist hareketler ve pan-Avrupa dünyasının büyük bir bölümünde de sosyal demokratik hareketler ya da kuzenleri, en azından münavebeli olarak, iktidara gelmişlerdi. Gelgelelim dünyayı dönüştürmemişlerdi.

1968 dünya devriminin başlıca özelliklerinden birinin temelinde bu faktörlerin bir bileşimi vardı. Devrimcilerin farklı yerel talepleri olmasına rağmen, neredeyse her yerde iki temel ortak savları vardı. Birincisi, hem ABD'nin hegemonyasına *hem de* Sovyetler Birliği'nin bu hegemonyadaki suç ortaklığına karşı çıkıyorlardı. İkincisi, Eski Sol'u "çözümün parçası değil, sorunun parçası" olmakla suçluyorlardı. Bu ikinci ortak özellik, geleneksel sistem karşıtı hareketlere halktan destek vermiş olanların, bu hareketlerin iktidardaki fiili icraatlarından duydukları devasa hayal kırıklığının ürünüydü. Başta geçtikleri ülkeler bazı reformlardan geçmişti - genellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinde ve istihdam garantilerinde bir artış olmuştu. Ama dikkate değer miktarda işsizlik yerli yerindeydi. Yabancılaştırmacı ücretli emek ortadan kalkmamıştı; tam tersine, iş faaliyetlerindeki yüzdesi artmıştı. Hem hükümet düzeyinde hem de iş yerinde gerçek demokratik katılım çok az gelişmişti ya da hiç gelişmemişti; genellikle de daha bir azalmıştı. Uluslararası ölçekte de bu ülkeler dünya sistemi içinde daha önce oynamış olduklarına çok benzer bir rol oynamaya ilimindeydiler. Mesela Küba, devrimden önce tek ihraç eden bir ekonomiydi ki devrimden sonra da en azından Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar öyle kaldı. Kısacası, yeterince işsizleşmemişti. Sıkıntılar biraz gelişmiş olabilir ama yine de eskisi kadar gerçek ve genelde eskisi kadar kapsamlıydılar. İktidardakiler bu ül-

kelerin halklarına sabırlı olmayı telkin ediyorlardı, çünkü tarih onlardan yanaydı. Ama sabırları tükenmek üzereydi.

Dünya halklarının klasik sistem karıtı hareketlerin iktidardaki performansından çıkardıkları sonuç olumsuzdu. Bu partilerin anlamlı bir gelecek ya da daha etikli bir dünya yaratabileceklerine inanmayı bıraktılar ve onlara artık me ruiyet vermediler; ve hareketlere duydukları güveni yitirdikleri için bir dönü türme mekanizması olarak devlete duydukları inancı da kaybettiler. Bu, halkın büyük kesiminin seçimlerde artık bu partilere oy vermedikleri anlamına gelmiyordu; ama bunlar ideolojinin ya da beklentilerin onaylanması bağından verilen oylar değil, ehven-i er'i seçmek için verilen savunma amaçlı oylardı.

1968'den beri daha iyi bir tür sistem karıtı hareket -gerçekten de daha demokratik, etikli bir dünyaya gitme yolunda öncülük yapacak bir hareket- arayışı yine de bir yandan sürmektedir. Bu doğrultuda, bazıları hâlâ süren dört farklı tür girişimde bulunulmuştur. Bunlardan ilki çe itli Maoculukların ortaya çıkıyordu. 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar, Maoçu olduklarını iddia eden (bununla, Çin'deki Kültür Devrimi örneğinden bir şekilde ilham aldıklarını kastediyorlardı), genellikle küçük ama bazen etkileyici büyüklüklere ulaşabilen çok sayıda farklı, birbirine rakip hareket çıktı ortaya. Esasen, Eski Sol'un bu anda kendilerinin önerdikleri saf devrim ö retisini vazetmedikleri için başarısız oldu unu ileri sürüyorlardı. Ama bu hareketlerin sonu, iki nedenle fiyasko oldu. Birincisi, saf ö retinin ne olduğu konusunda kendi aralarında iddetteli çatışmalar yaşandı ve dolayısıyla hızla küçük, yalıtık sektör grupları haline geldiler ya da Hindistan'da olduğu gibi, çok büyükseler, Eski Sol hareketlerin daha yeni versiyonlarına dönüştüler. İkincisi ve daha önemlisi, Mao Zedung'un ölümüyle birlikte Maoçuluk Çin'de de dağıldı ve ilham kaynakları ortadan kalktı oldu. Bugün, herhangi bir önem taşıyan hiçbir Maoçu hareket yoktur.

Sistem karıtı olma statüsünün ikinci, daha kalıcı talibi yeni toplumsal hareketlerdir - Ye iller ve diğer çevreciler, feministler, ABD'deki Siyahlar, Fransa'daki Maoçular gibi ırksal ya da etnik "azınlıklar"ın haklarını savunan kampanyalar. Bu hareketler uzun birer tarihleri olduğu iddia ediyorlardı, ama aslında çoğu ya ilk kez 1970'lerde öne çıkıyorlardı ya da yine o tarihlerde yeni ve daha militan bir bi-

çimde yeniden ortaya çıkıyorlardı. Ayrıca pan-Avrupa dünyasında dünya sisteminin diğer bölümlerinde olduğu kadar daha güçlüydüler. Birinci ortak özellikleri, Eski Sol'un iki amaç stratejisini, bu stratejinin iç hiyerarşilerini ve önceliklerini -kadınların, "azınlıklar"ın ve çevrenin ihtiyaçlarının ikincil olduğu ve "devrimden sonra" dikkate alınmaları gerektiği fikrini- iddetteler. İkincisi, devlete ve devlet-odaklı eylemlere derin bir kuşkuyla bakıyorlardı.

1980'lere gelindiğinde, bütün bu yeni hareketler Alman Ye iller'in tabiriyle *Fundis* ile *Reals* arasında içeriden bölündüler. Yirminci yüzyıl başlarındaki "devrimciler-reformcular" tartışmasının tekrarıydı ya anan. Sonuçta *Fundis* her davayı kaybetti ve hemen hemen ortadan kayboldu. Muzaffer *Reals* gittikçe sosyal demokrat partilerin bir türü, ekoloji, cinsiyetçilik ve ırkçılık ya da bütün üçü hakkında azı daha fazla laf yapsa da klasik versiyondan pek de farklı olmayan bir türü görünümüne büründü. Bugün bu hareketler bazı ülkelerde önemli olmayı sürdürüyorlar, ama Eski Sol hareketlerden sadece biraz daha fazla sistem karıtı görünüyorlar - özellikle de Eski Sol hareketlerin 1968'den çıkardıkları derslerden birinin de ekoloji, cinsiyet, cinsel tercih ve ırkçılıkla ilgili kaygıları kendi programlarına dahil etmeleri gerektiği gerçeğindedir.

Sistem karıtı olma statüsünün üçüncü talibi de insan hakları örgütleri oldu. Bunlardan bazıları, mesela Uluslararası Af Örgütü, 1968'den önce de vardı, ama bunlar genelde ancak 1980'lerde önemli birer siyasi güç haline geldiler ki bunda Başkan Carter'ın Orta Amerika'yla uğraşırken insan hakları terminolojisini benimsemesinin ve Doğu ve Orta Avrupa'daki Komünist devletlerle ilgili olarak 1975 Helsinki Anlaşmaları'nın imzalanmasının da yardımı oldu. Bunların ikisi de 1980'lerde sivil haklar meselesiyle ilgilenen sayısız örgüte düzen gözünde me ruiyet kazandırdı. 1990'larda medyanın özellikle Ruanda ve Balkanlar'daki etnik temizlik üzerinde yoğunlaşması da bu meselelerin kamusal alanda dikkate alınmasını kolaylaştırdı.

İnsan hakları örgütleri "sivil toplum" adına konutları iddiasında daydılar. Terimin kendisi başarısız stratejiye dikkat çeker: Sivil toplum tanımı gereği devletten bağımsızdır. Bu kavram *le pays legal* (resmi ülke) ile *le pays reel* (gerçek ülke) arasında -iktidardakiler ile halkın hissiyatını temsil edenler arasında- bir ayrım dokuzuncu yüzyılda yapılan ve bu soruyu gündeme getiren bir ayrım dayalıdır:

Sivil toplum kendisi ile devlet arasındaki mesafeyi nasıl kapatabilir? Nasıl devleti kontrol eder ya da kendi de erlerinin devlet tarafından yansıtılmasını sa lar hale gelebilir? Bu ayrım, devletin halihazırda küçük ayrıcalıklı gruplar tarafından kontrol edilmekte oldu unu, oysa "sivil toplum"un genelde aydınlanmı halktan olu tu unu varsayıyor gibidir.

Bu örgütler bazı -belki de bütün- devletleri politikalarını insan hakları kaygılarını dikkate alma yönünde biçimlendirmeye itmekte etkili oldular; ama bu arada devletlerin muhalifleri olmaktan çok on- ların muavinleri haline geldiler ve bütününde pek de sistem kar ıtı görünmüyorlar. Büyük ölçüde çekirdek bölgelerde üslenen, ama po- litikalarını genellikle kendi devletlerinin ele tirmenleri olarak de il de ajanları olarak gördükleri çevre bölgelerde uygulamaya çalı an STK'lar haline geldiler. Bu örgütler her halükârda nadiren kitle des- te ini seferber etmi ler, bunun yerine daha çok çekirdek bölgedeki seçkin militanlarının gücünü ve mevkiini kullanma yeteneklerine güvenmi lerdir.

Sistem kar ıtı olma statüsünün dördüncü ve en yeni talibi "küre- selle me kar ıtı" diye bilinen hareketlerdir - bu adlandırmayı hare- ketlerin kendilerinden çok hasımları kullanıyor. Medya bu terimi kul- lanmaya esasen ilk olarak, 1999'da Seattle Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) yapılan protestolarla ilgili haberleri verirken ba ladı. Mallarda serbest ticaretin ve sermayenin neoliberal savunucularının retori i olarak "küreselle me" 1990'larda üphesiz etkin bir güç haline gel- mi ti. Küreselle menin medyadaki oda ı ise Davos Dünya Ekonomik Forumu'ydü ve küreselle meyi kurumsal olarak hayata geçirme i i de Washington Mutabakatı, IMF politikaları ve DTÖ'nün güçlendirilmesi üzerinden yürütülüyordu. Seattle'ın DTÖ'nün rolünün geni le- tilmesinde kilit bir an olaca ı bekleniyordu, ama görü meleri fiilen engelleyen anlamlı protestolar birçok ki iyi a ırttı. Göstericiler ara- sında Eski Sol'un, Sendikaların, Yeni Sol hareketlerin ve anar ist grupların olu turdu u büyük bir Kuzey Amerikalı grup da vardı. As- lında, Amerikan ç i Sendikaları Konfederasyonu'nun (AFL-CIO) bu denli militanca bir eylemde çevreci gruplarla aynı saflarda bulunma- ya hazır olması bile, özellikle ABD için yeni bir eydi.

Seattle'ın ardından, neoliberal gündemden ilham alan hükümetle- rarası toplantılara kar ı dünyanın dört bir yanında devam eden gös-

teriler de, ilk toplantıları Porto Alegre'de yapılan Dünya Sosyal Fo- rumu'nun kurulmasına yol açtı; 2002 yılında aynı yerde yapılan ikin- ci Sosyal Forum'a bini a kın örgütü temsilen 50 000'i a kın delege katıldı. O tarihten beri, neredeyse 100 000 ki inin katıldı ı Porto Alegre'deki 2003 Dünya Sosyal Forumu'na hazırlık mahiyetinde bir dizi bölgesel toplantı yapıldı.

Sistem kar ıtı hareket rolünün bu yeni talibinin özellikleri, önceki taliplerinkilerden epey farklıdır. Bir kere, DSF bütün eski tipleri - Eski Sol'u, yeni hareketleri, insan hakları kurulu larını ve kolayca bu kategorilerden birine sokulamayan di erlerini- bir araya getirmeye çalı ıyor ve tam anlamıyla yerel, bölgesel, ulusal ve ulusa ırı bir tarzda örgütlenen grupları içeriyor. Katılımın temelinde ortak bir he- def, neoliberalizmin neden oldu u toplumsal bozukluklara kar ı mü- cadele ve birbirlerinin dolaysız önceliklerine yönelik ortak bir saygı var. En önemlisi, DSF Kuzey ve Güney'in hareketlerini tek bir çerçe- ve içinde bir araya getirmeye çalı ıyor. u ana kadar tek sloganları, "Ba ka bir dünya mümkün". Daha da ilginci, DSF bunu genel bir üst- yapı yaratmadan yapmaya çalı ıyor. u anda çe itli hareketleri ve co rafyaları temsil eden birkaç yüz ki ilik bir uluslararası koordinas- yon komiteleri var yalnızca.

Eski Sol hareketlerden DSF'nin reformist bir görünümü oldu u ekinde homurdanmalar gelmekle birlikte, u ana kadar ikâyetler asgari seviyede. Homurdananlar sorgulamakla yetinmiyorlar, henüz kimseyi suçlamıyorlar. u ana kadar elde edilmi olan ba arının bir olumsuzlamaya, ideoloji ve kurumsal pratik olarak neoliberalizmin reddine dayanmı oldu unun üphesiz hemen herkes farkında. Bir- çok ki i DSF'nin daha net, daha pozitif bir programı savunmaya geç- mesinin art oldu unu ileri sürüyor. Önümüzdeki on yılın büyük so- rusu, DSF'nin bunu yapıp da u ana kadarki birlik düzeyini genel (ka- çınılmaz olarak hiyerar ik) bir yapı olmaksızın yine de koruyup ko- ruyamayaca ıdır.

Ba ka yerlerde de ileri sürdü üm gibi, modern dünya sistemi ya- pısal bir krizdeyse ve bir "geçi ça ı"na -bir çatıllanma ve kaos dö- nemine- girdiysek, o zaman sistem kar ıtı hareketlerin kar ısına çı- kan sorunların, on dokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyılın büyük bir bölümünün hareketlerinin kar ısına çıkmı olan sorunlardan çok farklı bir biçime bürünecekleri açıktır. ki a amalı, devlet-odaklı stra-

teji artık i levsize mi tir; sabık sistem kar ıtı hareketlerin mevcut haleflerinin ço unun ya uzun vadeli ya da dolaysız siyasi hedefler ortaya koymaktan rahatsızlık duymalarının nedeni de budur. Bunu yapmaya çalı anlar kendilerini takip edeceklerini umdukları ki ilerini üphesizlikle iyle, hatta daha beteri kayıtsızlı ıyla kar ıla maktadır.

Bu tür bir geçi döneminin, bizatihi sistem kar ıtı strateji fikrini belirleyen iki özelli i vardır. Bunlardan birincisi, iktidardakilerin (kendi kendini imha etmeye mahkûm oldu u için) mevcut sistemi artık korumaya çalı mayacak olu larıdır; daha çok, geçi in sonunda mevcudun en kötü özelliklerini -hiyerar isini, ayrıcalık ve e itsizliklerini- yeniden üretecek yeni bir sistemin a edilmesini garantiye almaya çalı acaklardır. Mevcut yapıların çöktü ünü gösteren bir dil kullanmıyor olabilirler, ama bu varsayımlara dayalı bir stratejiyi hayata geçirmeye çalı yorlar. Ortanın sa ı denen gelenekçiler ile a ırı sa cı, militarist ahinler arasındaki çatı madan da anla ılaca ı gibi, üphesiz kampları birlik içinde de il. Ama de i im denemeyecek de i imlere zemin hazırlamak, u anki kadar kötü -hatta ondan da kötü- yeni bir sistem yaratmak için çok sıkı çalı yorlar. İkinci temel özellik ise, bir sistemsel geçi döneminin, sonucun ne olaca ını bilmenin imkânsız oldu u derin bir belirsizlik dönemi olmasıdır. Tarih kimseden yana de ildir. Her birimiz gelece i etkileyebiliriz, ama ba kalarının gelece i etkilemek için nasıl hareket edeceklerini bilemeyiz, bilemeyiz. Dünya Sosyal Forumu'nun temel çerçevesi bu ikilemi yansıtır ve altını çizer.

Demek ki geçi dönemine uygun bir stratejinin dört bile eni olması gerekir - bunların hepsini söylemesi kolaydır da yapması zordur. Bunlardan birincisi geçi dönemi ve böyle bir dönemden çıkmasını umdu umuz sonuç hakkındaki sürekli, açık bir tartışma sürecidir. Bu hiçbir zaman kolay olmamı tır ve tarihsel sistem kar ıtı hareketler bu i te hiçbir zaman pek iyi olmamı larıdır. Ama bugün atmosfer hiç olmadı ı kadar elveri lidir ve bu hâlâ acil ve vazgeçilmez bir i tir - bu ba lamda entelektüellerin oynayabilece i rolün da altını çizen bir i . Dünya Sosyal Forumu'nun yapısı bu tartışmayı te vik etmeye müsait gibi görünüyor, bu açıklı ı koruyup koruyamayaca ını görece iz.

İkinci bile en açıktır: Bir sistem kar ıtı hareket, seçimler de dahil olmak üzere savunmaya yönelik kısa vadeli eylemleri ihmal edemez. Dünya halkları bugünde ya arlar ve onların dolaysız ihtiyaçlarına hitap edilmesi gerekir. Bunları ihmal eden her hareket uzun vadeli başarısı için elzem olan yaygın pasif deste i kaybetmeye mahkûmdur. Ama savunmaya yönelik eylemlerin saiki ve gerekçesi, ba arısız bir sistemi onarmak de il, onun olumsuz etkilerinin kısa vadede daha da kötüle mesini önlemek olmalıdır. Bu iki saik psikolojik ve siyasi açıdan birbirinden çok farklı eyledir.

Üçüncü bile en, do ru yönde hareket ediyor gibi görünen ara, orta vadeli hedeflerin saptanması olmalıdır. Ben bu hedeflerin -tözel, siyasi, psikolojik açıdan- en faydalı olanlarından birinin, seçmeci, ama gittikçe geni leyen bir biçimde "metala madan-arındırma" hamlesi oldu unu ileri sürece im. Bugün, daha önceleri özel satı amacıyla hiç sahiplenilmemi ya da nadiren sahiplenilmi eylemleri - insan bedenini, suyu, hastaneleri- metala tırmaya yönelik bir sürü neoliberal giri ime maruz kalıyoruz. Sadece buna kar ı çıkmakla kalmayıp tam tersi yönde harekete geçmeliyiz. Sanayiler, özellikle de ba arısız sanayiler, metala madan-arındırılmalıdır. Bu "kamula tırılmaları" gerekti i anlamına gelmez - kamula tırma ço unlukla, metala tırmanın bir ba ka versiyonundan ibarettir. Piyasada i gören, ama hedefi kâr de il performans ve ayakta kalmak olan yapılar yaratmamız gerekti i anlamına gelir. Üniversitelerin ya da hastanelerin -hepsi bunlardan ibaret de il tabii ki, ama bunlar en iyi örnekleri- tarihinden bildi imiz gibi, bu yapılabilir. Böyle bir mantık, mevcut yerini kaybetme tehdidiyle kar ı kar ıya olan çelik fabrikaları için neden imkânsız olsun?

Son olarak, uzun vadeli vurgularımızın tözel anlamını geli tirmemiz gerekir, ben bunu nispeten demokratik ve nispeten e itlikçi bir dünya olarak görüyorum. "Nispeten" diyorum çünkü gerçekçi olan bu. Her zaman belli bo luklar olacaktır - ama bu bo lukların geni , sa lama alınmı ya da kalıtsal hale gelmelerini gerektiren bir neden yoktur. Bu eskiden sosyalizm, hatta komünizm denen ey midir? Belki öyle, belki de il. Bu da bizi tartışma meselesine geri getiriyor. Daha iyi (kusursuz) toplumun nasıl bir ey olaca ını bildi imizi varsaymaktan vazgeçmeliyiz. Bu toplumu tartışmamız, ana hatlarını çizmemiz, onu gerçekle tirmek için alternatif yapılarla deneyler yap-

memiz gerekir; üstelik bunu bir yandan da sistemsel geçi döneminde olan kaotik bir dünyaya yönelik programımızın ilk üç kısmını gerçekleştirenken yapmamız gerekir. Eğer bu program yetersizse, ki muhtemelen öyledir, o zaman tam da bu yetersizliğin, programın bir numaralı maddesi olan tartışmanın bir parçası haline gelmesi gerekir.

Yirmi Birinci Yüzyılın Jeopolitik Bölünmeleri: Dünya için Nasıl Bir Gelecek?

Yirmi Birinci Yüzyılın bu ilk on yılı içinde ve muhtemelen önümüzdeki birkaç on yıl boyunca, dünya birbirleriyle etkileşim içinde olmakla birlikte ayrı dinamikleri olan üç farklı jeopolitik bölünmeyle karşılaşılacaktır. Dünyanın günümüzdeki durumunu analiz edenlerin çoğu, tam da bu üç bölünmenin ayrılığını ayırt etmeyi başaramadıkları, bazen bu bölünmelerden sadece birinin var olduğunu ya da sadece birinin önemli olduğunu iddia eder gibi gördükleri için yanıltılmaktadırlar. Bu üç bölünme şunlardır: (1) önümüzdeki yirmi-otuz yıl içinde sermaye birikiminin asli odağı olma arayışındaki, "Üçlü" denilen odaklar -Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Japonya- arasındaki mücadele; (2) dünya sisteminin iktisadi, toplumsal ve demografik kutuplaşmasının sürdüğü göz önünde bulundurulursa, Kuzey ile Güney arasındaki, ya da dünya ekonomisinin çekirdek bölgeleri ile diğer bölgeleri arasındaki mücadele; (3) kolektif olarak inat etme niyetinde oldukları umuz dünya sistemi türü hakkında Davos ruhu ile Porto Alegre ruhu arasındaki mücadele.

İlk iki çatışma çatışması olarak belli bir yere yerleştirilebilir ve münhasıran olmamakla birlikte, bizzat devletlerarası ilişkilerle ilgilidir. Üçüncü çatışma devletlerarası bir çatışma değildir, ikisi de dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış iki grup/hareket/tabaka arasındaki bir çatışmadır. "Dünya için nasıl bir gelecek var?" sorusunu derlendirebilmek için, bu üç çatışmayı tek tek ele alıp süreçlerini ve önümüzdeki yirmi beş ila elli yıl boyunca olası gelişim çizgilerini ortaya koymak, sonra da birbirleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduklarına bakmak gerekir.

Üçlü Bölünme

Üçlü tabiri ilk kez 1970'lerde tutulmaya başlandı.¹ İlk kurumsal ifadesini de Üç Taraflı Komisyon'da buldu.² Komisyonun kendisi iki ekonomik gerçekliğin sonucu olarak ortaya çıktı: Batı Avrupa ile Japonya'nın ekonomik performanslarındaki, 1960'larda ABD'ye "yeti me-leri"ni sağlayarak iyileşme, ve 1970'lerde dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik güçlükler (OPEC kararları sonucunda petrol fiyatlarındaki müthiş artış bu güçlüklerin nedeni de idi, sadece bunların varlığına işaret ediyordu). Birinci yeni ekonomik gerçeklik, ABD'nin Batı Avrupa ve Japonya'ya artık üst perdeden bakamayacağı anlamına geliyordu, çünkü bunlar ekonomik olarak herhangi bir önemli konuda ABD hükümetinin kararlarına bağımlı değillerdi. İkinci ekonomik gerçeklik ise kâr oranlarında dünya çapında bir azalma oldu ve dolayısıyla Üçlü'nün, her biri kendi kayıplarını (kaçınılmaz olarak dışarıları pahasına) asgariye indirmeye çalışırken üç üyesi arasında artık şiddetli bir rekabet olduğu anlamına geliyordu.³

Üç Taraflı Komisyon, Üçlü'nün üç ortağı arasında ortaya çıkan gerilimleri azaltmaya yönelik bir siyasi girişimdi. Ancak kısmen başarılı olabildi.⁴ "Trente glorieuses", yani "otuz yıl" diye tanımlanan 1940/45 ile 1967/73 arasındaki dönem, bir Kondratyef A-safhasıydı. Dünya ekonomisinin genel bir genişleme ya da bir dönemdi; hatta kapitalist dünya ekonomisinin tarihi içinde daha kayda değer bir örnek olmayan bu genişleme, "yükselen dalga bütün gemileri kaldırır" düsturunu örnekliyordu. Ama o zamandan beri geçen otuz yıl bir Kondratyef B-safhası oldu; bu dönemde üretim faaliyetlerinden elde edilen kârlar önceki A-safhasında olduğundan daha dü-

1. Bkz. Kenichi Ohmae, *Triad Power: The Corning Shape of Global Competition*, New York: Free Press, 1985.

2. İlk belgeler için bkz. *The Trilateral Countries in the International Economy of the 1980s*, New York: Trilateral Commission, 1982.

3. 1970'lerin bir "yavaşlayan büyüme, yavaşlayan yapısal değişim ve artan siyasi istikrarsızlık" dönemi olması konusunda bkz. Folker Fröbel, "The Current Development of the World-Economy: Reproduction of Labor and Accumulation of Capital on a World Scale", *Review*5, no. 4 (Bahar 1982): 507-55.

4. Bkz. I. Wallerstein, "Friends as Foes", *Foreign Policy*, no. 40 (Güz 1980): 119-31.

ştü ki bu da sanayilerin yer deşirmesine, bir kâr kaynağı olarak spekülasyon faaliyetlerine kaymaya, dünya çapında işsizliğin artmasına ve ekonomik kutuplaşmanın hem küresel olarak hem de devletler içinde keskin bir biçimde artmasına yol açtı.

Bu B-safhasında başlıca üç birikim odağı birbirleriyle girdikleri rekabeti, ulusal serveti azami düzeyde korumak ve artırabilmek amacıyla birbirlerine "işsizlik ihraç" etmeye çalışarak dışarıya avurdular.⁵ Üçlünün de aynı anda iyi bir performans sergileyemeyeceği bir durumdu bu. Durumu kabaca özetlersek, Avrupa 1970'lerde, Japonya 1980'lerde, ABD de 1990'larda görece en iyi performanslarını sergilediler. Hiçbirinin yaşam standartlarında anlamlı bir düşüşü yaşanmadı (ki dünya ekonomisinin diğer bölgelerinde yaşanmıştı), ama her bir on yıllık dönemde Üçlü'nün üyeleri arasındaki farklılıklar son derece önemliydi. Medya, 1970'lerde petrol devletlerinin ve Almanya'nın bile inin bükülmez olduğu unutuluyordu. 1980'lerde Japonya, IWO'larda ise onun yerine geçen ABD dünya şampiyonu ilan edildi. Bu esasen medyanın işirmesiydi. Ama birçok politikacı bu işirmeye inandı ve politikalarını bu işirmeye göre ayarladı.

İnşanın aslı u ki bu üç odak da bir süre için temel güçleri bakımından birbirine aşılamaz ve yukarıya çıkılabilecek türde sıralarda yüksek kâr getirmesi en muhtemel alanlarda üretim faaliyetlerine girecek teknik ehliyeteye (insan sermayesi deneneceği) ve mali dayanaklara (esasen birikmiş servete) hepsi de sahiptir. Ayrıca dünyanın dört bir yanında, dünya piyasasında alım satım yapma yeteneklerini garantiye alan ticari alanlara da sahiptirler. Hepsi de gerekli ara tırma-geliştirme faaliyetlerini yürüterek avantajlar elde etmeye çalışıyorlar ve hepsi de bunu başarıyla yapacak bilimsel topluluğa sahip. Kaynaklarının kesinlikle aynı olduğu ve de il söylemek istediğimiz, aralarında bulunabilecek bütün farkların belirleyicilikten uzak ve Üçlü'nün geçici olarak geriye düşmüş bir üyesinin nispeten kısa bir dönemde aşılabileceği farkları oldu u.

S. Serbest ticaretin erdemleri hakkındaki bütün o aleni saçmalıklara rağmen, Üçlü'nün üç üyesi de tekrar tekrar ve ciddi ölçüde korumacı tavırlar takınımlardır. 1990'larda IMF'nin başkan vekilliğini yapan Stanley Fischer bu korumacı politikaları "skandal" demiştir ("Rich Nations Are Criticized for Enforcing Trade Barriers". *New York Times*, 30 Eylül 2002).

Bu uzun Kondratief B-safhasının (ekonomik alanda hâlâ bir ba ka dramatik dü ü meydana gelebilecek olsa bile) bir ekilde sona erece i varsayımından hareket edersek, o zaman önümüzdeki otuz yıl içinde hâkim birikim oda ı olmak için verilen mücadelede bu üç unsurdan hangisinin öne çıkacağı nı ne belirleyecektir? Ben bunun cevabını allamelerin pek tuttıkları o kaypak kategoride, yani üretkenlikte bulacağımı sanmıyorum. Üretkenlikteki avantaj (do ru bir biçimde ölçülse bile ki bu çok zordur) ço unlukla geçici bir fenomendir. Cevabın giri imcilik kültüründe bulunacağını da sanmıyorum, çünkü kapitalistlerin biriktirme dürtüsünün kültürel engelleri a manın ola anüstü yollarına sahip olma inaniyorum. Son olarak, bunun sendikaların gücüyle de pek ilgisi oldu unu zannetmiyorum. Bir kere, bence söz konusu üç odak arasında bu konuda mevcut olan farklar abartılıyor. İkinci, üretim faaliyetlerinde personel maliyetindeki farkların aslen sendikaların gücüyle açıklanabileceğini düşünmüyorum.

O halde Üçlü'nün ta kendisi içindeki rekabette önemli olan farklar neler? Bana çok önemli iki fark varmış gibi geliyor: Birincisi, devletlerin aratırma ve geli tirmeye ilgili öncelikleri ve dolayısıyla yeniliklere yaptıkları yatırımlar; ikincisi de, (geni bir biçimde tanımlanan) üst tabakaların tüketilebilir servete ulaşma imkânlarını kontrol etme yetenekleri. Bu iki alanda, bir yanda ABD ile öte yanda Avrupa Birli i ve Japonya arasında gerçekten de çarpıcı farklar var. Bu farklar bizim için üretilen birçok ekonomik endeksteki yıllık de i imlerle ölçülmemelidir. Bunlar, üretim ve maliye alanında olup bitenleri kısıtlayan temel, orta vadeli, siyasi-kültürel gerçekliklerdir.

ABD kendini yirmi birinci yüzyılda dünya sisteminin tek süpergücü olarak görüyor. Kendisine dair bu imge aslen herhangi bir ba ka ülkeninkinden, hatta birçok ba ka ülkenin bir araya gelerek sahip olacağı ndan kat kat fazla olan devasa askeri gücüne dayalıdır. Buradaki meselemiz, bu imgenin, bence ABD'nin dünya sistemi içindeki reel siyasi gücünün sürekli gerilemesini maskeleyen olması de il.⁶ ABD'nin -ve özellikle de ABD'de politikalara karar veren seçkinlerin- ABD hakkında inandıkları eyler ise, ABD hükümetinin ekonomik alandaki önceliklerini açıklar, daha do rusu belirler. Resmi be-

6. Bkz. 1. Bölüm.

yanların hilafına, hükümetler ekonomik kalkınma açısından neyin vurgulandığı konusunda söyleyeceklerinin önemli bir kısmını, do rudan do ruya tüketici sıfatıyla sahip oldukları güç yoluyla, dolaylı olarak da koydukları vergiler ve uyguladıkları düzenleme politikaları yoluyla söylerler.

Dünya arenasındaki tek önemli üstünlük iddiası askeri alanda olan bir süpergüç elbette askeri donanım yapıları yatırımının sürmesi gerektiğini vurgulamak zorundadır (ve vurgulayacaktır). Uzun vadeli ekonomik kalkınma açısından, askeri donanım bir yan yoldur. Bu alanda ö renilenlerin ya da icat edilenlerin ba ka alanlara da uygulanması imkânı üphesiz her zaman vardır. Ama yan faydalar ne kadar gerçek olursa olsun, aynı parayı daha uzun vadeli üretim giri imleri yaratmak için kullanmanın faydalarından daha azdır.

ABD'nin askeri üstünlü ünü muhafaza etmek için ba vuracağı yollardan biri de ba ka herkesin, özellikle de üstünlük yaratıcı teknoloji konusunda benzer faaliyetlere girmesini önlemektir. Bu en ba ta da Batı Avrupa ile Japonya için geçerlidir. Avrupa da Japonya da bu alanda ABD'yle ciddi bir rekabete girmeye elbette pek hevesli görünmüyor. Daha do rusu, imdi de, önümüzdeki yirmi otuz yıl boyunca da ulusal bütçelerinin çok daha az bir oranını askeri alana ayırmak istiyorlar. Amerikan baskısı ile Batı Avrupa ve Japonya' nın e ilimlerinin bu bile imi, esasen, bu ikilinin ABD ile askeri alanda rekabet etmedikleri, kısa vadede etmeye de niyetleri olmadığını anlamına geliyor. Ama madalyonun öbür yüzünde u var ki, her türlü salt ekonomik yenilikte iddetli bir rekabet sürdürme niyetindedir. Batı Avrupa ile Japonya'nın askeri-olmayan kalkınmaya çok daha yüksek bir öncelik vermeleri, önümüzdeki yirmi-otuz yıl içinde onlara büyük avantaj sağlayacaktır.

Batı Avrupa ile Japonya'nın ABD kar ısındaki bu avantajları, üretim maliyetleri meselesiyle de peki mektedir. Genelde emek maliyetinden bahsetti imizde kar ıla tırılan ey, (ister vasıflı olsun ister vasıfsız) i çilere ne kadar ödendi idir; bu da do rudan ücret olarak ödenen miktara dolaylı olarak sosyal ücretler yoluyla ödenen miktarın eklenmesiyle hesaplanır. Bu miktara hükümetin (e itim, sa lık hizmetleri ve ömür boyu gelir garantisi alanlarında) yaptığı ı payla ıma yönelik harcamalar da eklendi inde, bu ülkelere seyahat edip de bu i çilerin gerçek ya am standartlarını gözlemleyen herkesin açık-

ça görebilece i gibi, Üçlü'ye mensup ülkeler arasındaki farklar çok fazla de ildir.

Ama hizmetleri kar ılı nda ücret alan ikinci bir grup daha vardır - üst tabakalar ve yönetim kadroları, hem do rudan do ruya çe itli üretim giri imleri için çalı anlar, hem de kâr amacı gütmeyen sektörlerde çalı an ve serbest profesyoneller olarak adlandırılanlar. Bu insanların aldıkları paralara ne ad verirsek verelim, bir giri ime yatırım yapan ki ilerın bakı açısından, bu paralar satı lardan gelen hasılatın ödenen ücretlerdir ve kâr oranını dü ürürler. Burada Üçlü arasında muazzam farklar vardır ve bu farklar büyük ölçüde sabık bir hegemonik güç ile hegemonik güç adayları arasındaki kültürel farkla açıklanabilir. ABD'de, genel müdürlerin, yönetim kademesindekilerin gerçek ücretleri ve kâr amacı gözetmeyen sektörlerde çalı an serbest profesyonellerin gerçek gelirleri, Batı Avrupa ve Japonya'dakilere göre çok ama çok yüksektir. Bunun nedeni ücretlerin tekil olarak daha yüksek olmasının yanı sıra, bu ki ilerın toplam i gücü içindeki yüzdesinin de çok daha fazla olmasıdır.

Amerikan irketlerinde yakın tarihlerde patlak veren ve kamuya mal olan skandallar çok büyük bir buzda mın görünen kısmından ibarettir; bu buzda mın zaman içindeki etkileri, Amerika merkezli giri imlerin kâr oranlarında, uzun vadeli rakiplerinkilerden daha ciddi bir dü ü ya anmasıyla görülecektir. ABD'nin bu mesafeyi azaltmasının tek yolu, halkın en tepedeki yüzde 10'u ila 20'sine giden gelir akı nı azaltmak ya da Batı Avrupa ve Japonya'daki akı nın artmasını sa lamaktır. Kısa vadede ABD'de bu akı ı ciddi oranda azaltmak siyasi olarak neredeyse imkânsız görünmektedir. Bu yönde hareket edecek bir hükümet temel destekçilerinin deste ini anında kaybedecektir.

O halde ABD için gerçek alternatif, Batı Avrupa ve Japonya'daki akı nın artmasını sa lamaktır. Amerikan hükümetleri Japonya ya da Almanya'ya modası geçmiş hükümet politikalarını "reform"dan geçirmeleri gerekti i konusunda vaazlar verirken, istedikleri ey, bu ülkelerin üst tabakalara ücret da ıtımında ABD'yi taklit etmeleri ve böylece bu bakımdan sahip oldukları uzun vadeli avantajı ortadan kaldırmalarıdır. Bu ülkelerin bu tavsiyeye bu kadar direnç göstermelerinin nedeni gizemli kültürel de i kenler falan de il, bizatihi budur. Güney'deki ülkelerin (hatta Brezilya gibi görece güçlü ülkelerin)

tersine, Batı Avrupa ve Japonya IMF tarafından ekonomik yapılarını "reform"dan geçirmeye zorlanamazlar. Bir kere, hükümetleri iktisadi durgunluk sorunlarıyla ba a çıkabilmek amacıyla borç düzeyini artırdıklarında bile, borçları büyük ölçüde iç borç olacak, dolayısıyla mesela Arjantin'de oldu u türden bir uluslararası baskıya maruz kalmayacaktır.⁷ Batı Avrupa ve Japonya hükümetleri, ABD hükümetinin tersine, i sizli in verdi i acıyı sosyal hizmetler alanında daha cömert harcamalar yaparak ve deflasyona müdahale etmeyerek azaltıyorlar.⁸

Bugün entegre bir dünya ekonomisine sahip de iliz. Ba lıca üç bölgesi olan Üçlü bir dünya ekonomimiz var esasen.⁹ Ve önümüzdeki yirmi-otuz yılda bu Üçlü bölünme muhtemelen daha da güçlenecek.¹⁰ Dolayısıyla, jeopolitik bir Üç'e bölünmeyle kar ı kar ıyayız ve muhtemelen ABD önümüzdeki yirmi-otuz yılda bu üçlü arasında en az ba arı göstereni olacak. Amerika'nın askeri nüfuzu temeldeki bu ekonomik kaymayı tersine çevirmekte gittikçe daha az i e yarayacaktır. Böyle bir durumda gerçek rekabet Batı Avrupa ile Japonya arasında olacak ve her ikisi de ABD'yi kendi tarafına çekmeye çalışacaktır. Bir ABD-Japonya ekonomik ittifakının bir ABD-Avrupa ittifakından daha muhtemel oldu una inanmayı sürdürüyorum.¹¹ Ama

7. "Japonya'nın borçlarının tahmini %95'i iç borçtur. Japonya'nın borç ertele meye ihtiyacı yok, darphaneyi çalı tırmaları yeterli olabilir" ("World Report-Japan", *Financial Times*, 30 Eylül 2002,1).

8. "Balonun patlamasından beri" Japonya'daki ekonomik durum hakkında, *Financial Times*'da çıkan bir haberde ("Japan 2000", 30 Eylül 2002) öyle deniyordu: "Japonya hâlâ derin bir ekonomik okta. Ama ço u ki inin, en azından gittikçe bü yüyen i sizler ordusuna katılmamı olanların bakı açısından, bundan daha iyi bir dönem olmamı tı."

9. Tietung Su ("Myth and Mystery of Globalization", *Review*25, no. 4, 2002) 1928, 1938, 1960 ve 1999'daki dünya ticaret a lan hakkında dikkatli bir çalı ma yapmı tır. 1999'daki örneğinin, 1928 ve 1960'dakilere oranla 1938'dekine çok da ha yakın oldu unu, yani ticaret hacminin artmasına ra men daha parçalı oldu unu bulmu tur. " İmdi ise küreselle me, en azından ticaretin küreselle mesi, geceleğin gördü ümüz yıldızlar, yani geçmi ten ya da belki de gelecekte gelen gerçeklik ya nımsamaları ne kadar gerçekse o kadar gerçektir."

10. Do u Asya'nın, Avrupa'dan daha yava olmakla birlikte, düzenli olarak bölgesel bir yapı yönünde ne ölçüde kaymakta oldu uyla ilgili makul bir tartı ma için bkz. John Ravenhill, "A Three Bloc World? The New East Asian Regionalism", *International Relations of the Asia-Pacific*2, no. 2 (2002): 167-95.

11. Su ("Myth and Mystery of Globalization"), daha 1999'da bile, ticari ili ki-

her iki durumda da, Amerikalılara (ve belki ba kalarına da) bugün böyle bir senaryo hayal etmek ne kadar zor gelirse gelsin, ABD muhtemelen ittifakın güçlü orta ı olmayacaktır.

Kuzey-Güney Bölünmesi

Üçlü arasındaki çatı manın nasıl geli ece i, çok büyük ölçüde di er iki jeopolitik bölünmenin alaca ı biçime ba lı olacaktır. Kuzey-Güney çatı masında Kuzey, Üçlü'nün üç üyesinden olu maktadır. Dolayısıyla bu çatı mada ortak jeopolitik çıkarları vardır, ama üphesiz Güney kar ısında farklı politikalar izlemi ler ve Güney'in çe itli bölümleriyle farklı "özel" ili kiler kurmu lardır. Kuzey-Güney çatı -masında, halihazırda hem askeri gücü sayesinde hem de IMF ve Dünya Bankası'ndaki yüksek nüfuzu sayesinde Kuzey'in öncülü ünü ABD yapmaktadır.

Nasıl Kuzey her zaman birle mi bir blok de ilse, Güney de de ildir. Güney siyasi açıdan iki ekilde bölünmü tür. Güney'de iktidarda bir yanda esasen Kuzey'in yana ma rejimleri, hatta neredeyse Kuzey'in paralı ajanları mahiyetindeki rejimler, bir yanda da böyle olmayanlar vardır. Ama tek tek rejimler ne olursa olsun, nispeten güçlü yarı-çevre statüsündeki bölgeler ile bazen Dördüncü Dünya (yani en zayıf, en yoksul, en küçük devletler) diye anılan devletler arasında nesnel farklar da vardır. Aslında Güney'de fiilen ya da potansiyel olarak reel jeopolitik güce sahip bazı çok büyük ülkeler var - Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Kore vb.

Yine de Kuzey-Güney bölünmesi gerçektir ve kapitalist dünya ekonomisinin temel yapısının bir parçasıdır. Ekonomik açıdan, ara sıra yava lasa da genelde geometrik olarak artan bir kutupla ma sürmektedir. Kuzey bu yapıyı, ileri üretim süreçleri üzerindeki tekeli, dünya mali kurumları üzerindeki kontrolü, dünya akademileri ve dünya medyası üzerindeki hâkimiyeti ve en önemlisi askeri gücü sayesinde korumaktadır. Üçlü arasındaki çatı malar genelde kısıtlanmı gibi görünüyorsa, bunun tek nedeni her birinin di erleri kar ısındaki gücüdür. Kuzey-Güney çatı maları ise nadiren aynı ekilde kiler açısından ABD ile Japonya bloklar arasında büyük bir "örtü me" varken, her ikisinin de Alman ve Fransız bloklarıyla pek örtü medi ini bulmu tur.

sıtlanmı durumdadır. Kuzey, ara sıra kadife eldiven geçirilmi olsa da, demir yumru unu kullanır.

Güney bu gerçeklikle -artan sosyoekonomik mesafe ve Kuzey'in demir yumru uyla- nasıl ba a çıkar? 1945 ile 1970 arası dönemde, Güney'in en önemli takti i kalkınmacılıktı. Güney'deki rejim ve hareketlerin eylemlerine biçim veren teori, "ulusal kalkınma"nın mümkün ve esasen u iki a amanın bir fonksiyonu oldu u yolundaydı: (1) Kendini ulusal kalkınmaya adanı bir ulusal rejim kurmak; (2) sonra da do ru politikaları uygulamak.

Bu iki a amanın da hayata nasıl geçirilece i konusunda elbette kayda de er anla mazlıklar çıktı. Bu tartı ma çok büyük ölçüde, ulusal kurtulu hareketleri adını verdi imiz eyin çerçevesi içinde sürdü.

Ama son kertede tartı ma büyük ölçüde anlamsızdı. Bir kere, sadece Güney'de de il, Kuzey'de de kalkınmanın mümkün oldu u yolda jeopolitik bir mutabakat vardı. Bu hikâyenin iki versiyonu vardır - büyük ölçüde ABD ve Avrupa tarafından pazarlanan liberal bir versiyonu ve aslen Sovyetler Birli i tarafından pazarlanan ve sosyalist oldu u söylenen bir versiyonu. Ama her iki versiyon da ekonomik kalkınma denen eyi sa lamak için gereken toplumsal çerçeveyi, uygun hükümet eylemlerinin ve dı yardımların deste iyle "modernle tirici" bir hükümetin (Sovyetler Birli i, "sosyalist" bir hükümetin, diyordu) kurabilece inde ısrarlıydı. Her iki versiyon da dünya sistemindeki kutupla manın, bu tür "kalkınmacı" programların nihai sonucu olarak tersine çevrilebilece ini iddia ediyordu. Her iki versiyon da küresel anlamda ba arısız oldu, ülkeler bazında ise en fazla bir iki ülkede i e yaramı gibi görünüyordu. Çok az ülke kalkınırken ço onun kalkınmamı olmasının altında yatan nedenin, tek tek devletlerin izledi i belli politikalarla pek ilgisi yoktu. Kalkınmacı politikaların çok az ülkenin i ine yararken, ço onun i ine yaramasının iki nedeni vardı. Verili herhangi bir zamanda kapitalist dünya sistemi içindeki nispi konumunu (bu sistemin i leyi biçimi dü ünüldü ünde) devletlerin ancak çok küçük bir azınlı ı iyile tirebilirdi. Ba arılı olan devletler de (mesela Kore ve Tayvan) bunu ba ka herhangi bir etken sayesinde de il (So uk Sava 'taki tavırlarla ba lantılı olarak) jeopolitik konumlan sayesinde yapabildiler.

1970'ten sonraki dönem "kalkınmacılık"ın hüsrana yarattı ı dönemdi - hem onun yerine neoliberalizmi vazetmeye ba layan çekir-

dek bölgeler için, hem de artan kutuplaşmayı azaltmanın alternatif yollarını aramaya başlayan Güney için. Temelde, Güney 1970-sonrası dönemde Kuzey'le mücadele etme mekanizmaları babından üç strateji geliştirdi: (1) modern dünya sistemine yabancı bir retorik kullanılarak radikal bir bakışın öne çıkarılması; (2) mevcut dünya sisteminden gelen araçları ve retorikini kullanarak, doğrudan hesaplaşma; (3) nüfus aktarımı.

Radikal bakış kalık, modern dünya sistemi içinde Batı'nın temel değerlerini, yani esasen laiklik ve elitizmin yayılmasıyla birlikte ilerlemenin kaçınılmaz olduğu teorisini savunan Aydınlanma değerlerini reddetme anlamına geliyordu. Dünyanın dört bir yanında bu değerleri reddeden insanlar her zaman olmuştur elbette. Ama bu insanlar ve gruplar uzun bir süredir esasen artçı saldırılarda bulunmuşlar ayak sürümüşler, baskılara direnmişler ve büyük ölçüde bakımsız olmuşlardı. 1970 sonrası dönemde yeni ve özellikle önemli olan, "modernist" denebilecek radikal bakış hareketlerinin ortaya çıkmasıydı. Bunlara bazen fundamentalist ya da entegrist adı veriliyor, özellikle de dinsel inançları ete kemiğe büründürdüklerini iddia ettikleri zaman. Ama bu hareketler hakkında dikkat etmemiz gereken birkaç şey var.

Birincisi, ilk ve asli hedefleri genelde "Batı'dan çok, kalkınmacı ideali benimsemiş olan, kendi ülkelerindeki tarihsel sistem karşıtı hareketlerdi. Radikal bakış hareketlerinin ortaya koyduğu temel sav, ulusal kurtuluş hareketlerinin toplumsal dünyayı dönüştürme ve dünya sisteminin kutuplaşmasını amaçları vaatlerini gerçekleştirmediği, bakımsız olduklarıydı. Radikal bakış hareketleri bu bakımsızlığı, ulusal kurtuluş hareketlerinin, sistem karşıtı olma iddialarına rağmen, aslında egemen jeokültürün değerlerini varetmelerine, dolayısıyla kaçınılmaz olarak dünya iktidar yapısına bakımsız olmalarına ve bu yüzden de vaat ettikleri dönüşümleri gerçekleştirme aciz olmalarına bakıyordu.

İkincisi, radikal bakış hareketleri kendilerini Güney'in bakımsız devletlerine karşı sivil toplumun temsilcileri olarak sunuyorlardı. Bu devletler ülke içindeki muhtaçlara temel yardım sağlamakla ne zaman ve nerede aciz kalsa (ki bu da neredeyse her zaman demekti) onlar devreye giriyorlardı. Radikal bakış hareketleri acı çekenlere hem maddi hem de manevi rahatlık sunuyorlardı, oysa ulusal kur-

tulu hareketleri geçmişi milliyetçi mücadelelerin anı üzerinde yokuşta kayıyorlar ve çoğunlukla yeni *Nomenklatura'nın* ceplerini dolduruyorlardı.

Üçüncüsü, radikal bakış kalık hareketleri modern dünyanın teknolojik ilerlemeleriyle derinden hemhal oluyorlar ve bütün modern iletişim, teknoloji ve silah altyapısını -hem de etkili bir biçimde- kullanıyorlardı. Bu tür radikal bakış hareketlerinin mühendislik ve fen bilimleri eğitimci alan üniversite öğrencilerinden kendilerine epey militan devrebildiklerine sık sık dikkat çekilmelidir.

Son olarak, bu radikal bakış kalık hareketleri, "geleneksel" tabiriyle yüzyıllar önce vazedilen ve uygulanan bir ilahiyat kastediliyorsa, nadiren geleneksel sayılabilecek bir ilahiyat icat etmişlerdir. Metinlerden, onları yeniden yorumlamak, kendilerini modern dünyada ayakta kalıp geliştirebilecek siyasi yapılar yaratmaya muktedir hale getirmek için yararlanıyorlardı. Ama deizm bakış kalıklarını kanıtlamak için de bu hareketlerin, teorik ve kişisel düzeyde, Batı'yı cisimleştiren her ne varsa ona mutlak bir karşıtlık içinde olduklarını iddia etmeleri gerekiyordu.

Bu radikal bakış kalık hareketlerinin en çarpıcısı, İran'da Ayetullah Humeyni'nin öncülük ettiği hareketti. Bu hareket zengin, büyük bir devlette Kuzey'in önde gelen müttefiklerinden birini tahtından indirdi. ABD'yi Büyük İhtilal, Sovyetler Birliği'ni de 2 Numaralı İhtilal diye lanetledi. Amerikan elçisine baskın yaparak uluslararası hukuka meydan okudu ve buna rağmen ayakta kaldı. Bir süre ABD'de histerik öfke nöbetleri yarattı ve bunun sonucunda ABD genelde Arap dünyasını, özelden de Irak'ta Saddam Hüseyin'i İran rejimini kuşatmaya ve en sonunda da devirmeye teşvik etti. Bu hareketin sınırlarının çok ötesine yayılamaması, aslen, iddialarını sadece birkaç ülkede daha takipçileri olan belli bir dinsel geleneğe, özellikle Şiiye dayandırmasının bir sonucudur.

Gelgelelim, İran'da olanlar bir radikal bakış kalık hareketinin Güney'de derin yankılar uyandırabileceğini ve büyük bir siyasi güç sergileyebileceğini görmemizi sağladı. Biçimsel olarak, bu tür diğer hareketler için bir model oldu. Japonya'daki Aum inrikyo ya da El Kaide gibi hareketlerin kendilerine bilinçli olarak Humeyni'nin hareketini model aldıkları da il söylemek istediğim. Onların da aynı toplumsal örgütlenme tekniklerinden bazılarını ve aynı tür retoriklerden

bazılarını kullandıklarını söylüyorum. Bugün ço u Güney'de olmakla birlikte Kuzey'de de bazıları güçlü, bazıları önemsiz bu tür çok sayıda hareket vardır. Bunlar, Kuzey'in kendi ayrıcalıklı konumunu muhafaza etmek için güvendi i istikrara yönelik sürekli (ve büyük ölçüde öngörülemez) bir baskıyı temsil ediyorlar. Yapısal kriz içindeki bir dünya sisteminin kaotik mücadeleleri göz önünde bulunduruldu unda, önümüzdeki yirmi be yıl ila elli yıl içinde etkisi azalmayacak, aksine artacak bir gücü temsil ediyorlar. Bu hareketler siyasi kaosun bir ifadesidir ve mevcut dünya sistemimizden onun yerini alacak sisteme geçi tamamlanıncaya kadar ortadan kaybolmayacaklardır. Bu arada, Kuzey için sürekli bir askeri ba a rısı rolü oynayacaklardır.

Güney'in ikinci stratejisi, do rudan hesapla ma stratejisi, radikal ba kalık stratejisinden çok farklıdır. Hesapla manın devletlerarası ili kilerin gayet normal bir yönü oldu u dü ünülebilir. Ama Güney'in zayıf ülkeleri Kuzey'le hesapla maktan, aslında tam da kendileri daha zayıf oldu u için, ço unlukla kaçınmı lardır. Hesapla maların ço u, Güney'deki bir devlette yapılmakta olan bir eyi önlemek ya da ona bir ey dayatmak isteyen Kuzey'in kı kırtmasıyla ya anmı tır. Ben imdi Güney'in kı kırtmasıyla ya anabilecek do rudan hesapla madan bahsediyorum.

Numunelik örnek Saddam Hüseyin ve Irak'ın Kuveyt'i i galidir. Bana öyle geliyor ki bunu anlamanın en iyi yolu, Saddam Hüseyin'in bir ekilde delirmi oldu unu veya sadece kom usunun topra ına göz dikmi kötü bir fatih oldu unu varsaymak olamaz. Bence Hüseyin'in Bismarckvari hesapları vardı - Kuzey'in zaafalarını ortaya serecek, Güney'i (bu örnekte özel olarak Arap dünyasını) güçlendirecek ve dünya gücü dengesinde gelecekte ya anacak kaymalara yol hazırlayacak cüretli satranç hamleleri yapıyordu.

Irak 2 A ustos 1990'da Kuveyt'i i gal etti inde, bence Saddam Hüseyin'in kafasında iki olasılık vardı. Ya dünya (yani, Kuzey artı Suudi Arabistan) tepki vermeyecek ve oyunu o kazanmı olacaktı ya da dünya tepki verecek ve o da i i ilk durumu de i tirmeyen bir ate kesle kapatacaktı. Sava ı kaybedece ini, iktidarı kaybedece ini ve Batılı birliklerin Irak'ı i gal edece ini dü ünüyordu. Tabii ki, bildiğimiz gibi, ikinci sonuç gerçekleşti - ilk durumu de i tirmeyen bir ate kese varıldı. Tabii ki, Irak kitle imha silahlarını ortadan kaldırma

emirlerine ve bu amaçla yapılan tefti lere maruz kaldı. Bu BM eylemlerinin kısmen ba arılı kısmen de ba arısız oldu unu biliyoruz.

ABD öncülü ündeki kuvvetlerin neden 1991'de Ba dat üzerine yürümediklerini sormamız gerek. Amerikan hükümetini bunun akıllıca bir seçenek olmayaca ına ikna etmi görünen bir dizi neden vardı. (1) Askeri açıdan maliyeti yüksek olurdu ve muhtemelen kayda de er oranda can kaybına neden olurdu ki bu da Amerikan halkı tarafından kabul edilemez bir ey olur ve Vietnam sendromu denen e-yi canlandırır. (2) Duruma istikrar kazandıracak ve ülkeyi bir arada tutacak bir ikame rejimi iktidara yerle tirmek imkânsız olabilirdi. Ve kuzeyde bir Kürt devletinin, güneyde de bir ii devletinin kurulmasından rahatsız olacakları için Türkiye de, Suudi Arabistan da Irak'ın bölünmesini istemiyordu. (3) Sava ın uzaması bütün Ortado u'daki çok sayıda rejimin istikrânını hemen bozabilirdi. (4) Bir ikame rejim ancak ABD öncülü ündeki birliklerin olu turaca ı geçici bir i gal ordusuyla ayakta kalabilirdi ki bu da Amerika'nın içinde ciddi sorunlara neden olabilirdi. Bütün bu kaygılara, ABD'nin Ba dat üzerine yürüyecek kadar güçlü olmaması da ekleniyordu.

11 Eylül'den beri ABD'nin dünya politikasını yönlendirmi olan ve muhtemelen daha birkaç yıl bu i i yapacak olan ahinlerin analizi, bütün bu kaygıların esasen geçersiz oldu u ve bunlara göre hareket etmenin Saddam Hüseyin'in siyasi bir zafer kazanmasına izin vermi oldu u yönündeydi. te bu yüzden Amerika Birle ik Devletleri u anda Ba dat üzerine yürümekte kararlı. Kimin öngörülerinin daha geçerli oldu unu yakında görece iz. E er i ler hem Saddam Hüseyin'in hem de ilk Bush yönetiminin bekledi i gibi geli irse, Ba dat'a yürümek ABD için büyük bir siyasi yenilgiye yol açacaktır. Bu da daha sonra Güney'deki ba ka devletleri, ihtiyatlı bir biçimde cüretli bir Bismarckvari strateji izleyen Saddam Hüseyin'i takip etmeye te vik edecektir. Her halükârda, nükleer silahlar edinme dürtüsünün, Güney'deki daha güçlü devletlerin taktikleri için temel önem ta ıdı ndan emin olabiliriz. ABD'nin nükleer kapasitesiyle rekabet edemeyeceklerini biliyorlar. Ama caydırıcı rol oynayacak kadar zarar verebilecek silahlar elde etmeye niyetliler. ABD'nin nükleer silahların ço almasını kısıtlama giri imleri olsa olsa geciktirici bir mekanizma rolü oynayabilir ve ba arılı olamaz. ABD bugünkünden çok daha güçlü oldu u zamanlarda da bu giri imler i e yaramamı tı.

Önümüzdeki on yıl için nükleer güce sahip bir düzine daha devlet çıkmasını bekleyebiliriz.

Güney'in stratejik araçlar dolabındaki üçüncü araç, bilinçli olarak kullanılsa da muhtemelen en anlamlı olanıdır. Dünya sisteminin sosyoekonomik kutuplaşmasına, son elli yılda vahim bir hal alan demografik bir kutuplaşmaya sebep oluyor. Basit gerçek şu ki Kuzey'deki devletlerin nüfusları, istihdam ihtiyaçlarını karşılayacak ve altın ve enerji üzeri nüfusun gittikçe büyüyen oranına yapılan ekonomik aktarımları (aslen sosyal güvenlik ve tıbbi bakım hizmetlerini) finanse etmeye yeterli büyüklükte bir çalışan nüfusu muhafaza edecek sayıda artmıyor. Kuzey'in göçmenlere ihtiyacı var, hem de fena halde.

Aynı zamanda, Güney belli bir emek ve özetimden geçmi, biraz parası olan ama kendi ülkelerinde uygun bir iş bulup yeterince gelir elde edemedikleri için Kuzey'e göçmeye istekli, hatta hevesli insanlarla dolu. Gelgelelim, Kuzey'in bu göçmenlere ihtiyacı olmasına rağmen, bu insanlar, Kuzey nüfusunun, göçmenlerin iş bulma imkânını ve ücret düzeylerini düşürdüğüne ve bu ülkelerde antisosyal uygulamalara giriştiklerine inanan büyük bir kısmı tarafından siyasi olarak istenmiyor. Bu çelik baskılar, Kuzey hükümetlerinin göçmenlere kapılarını açma konusunda sürekli ikircikli kalması anlamına geliyor. Kararsız durumdadır. Göçmen adaylarının bakış açısından, bu kararsızlık göç etmek için yasadışı kanalların kullanılmasını teşvik ediyor.

Önümüzdeki yirmi-otuz yılda daha da kötüleşecek olan bu durumun sonucu, Güney'den Kuzey'e önemli bir kısmı yasadışı olan büyük bir göç dalgası yaşanmasıdır. Yasal engeller bulunmasına ve sürekli güçlendirilmesine rağmen, bu engeller akışı durdurmayı başaramıyorlar. Gelgelelim, yasadışı göçmenler bir kez gelip süregiden toplumsal alanın birer parçası haline geldiklerinde, statülerinin yasallaştırılmasının hem lehinde hem de aleyhinde baskılar yapılıyor. Bu da zaman içinde Kuzey'in, ülkelerinde ikamet etmesine rağmen bütün siyasi, ekonomik ya da sosyal haklara sahip olmayan insanlardan oluşan geniş bir tabaka yaratacağı anlamına gelir. Bu haklara ne ölçüde sahip oldukları Kuzey'in hangi devletlerinde bulduklarına göre değişir, ama bu tabaka her yerde vardır ve artacaktır. Bunun Kuzey'in içinde büyük bir siyasi gerilim kaynağı haline gelmesini, üstelik Kuzey ülkelerinin sadece istikrarını değil, Kuzey-Güney mücade-

le i içinde kendi çıkarlarını gözetme kabiliyetini de etkileyecek bir gerilim kaynağı olmasını bekleyebiliriz.

Davos-Porto Alegre Bölünmesi

Dünya Ekonomik Forumu 1971'de kuruldu ve (2002 hariç) her yıl orada toplanıyor için Davos adıyla biliniyor. Forum kendisini "yeryüzü gündemindeki kilit meseleleri tanımlamak, tartışmak ve çözümlenmek amacıyla toplumların, siyaset, düşünce ve diğer çevrelerine mensup liderleri arasında ortaklıklar yaratarak... kendini dünyanın durumunu iyileştirmeye adanmış bir örgüt" olarak tanımlıyor. Dünya Sosyal Forumu ise sadece 2001'den beri her yıl toplanıyor ve genelde ilk toplantılarını yaptı Brezilya'nın Porto Alegre'nin adıyla anılıyor. Bu Forum da kendini "neoliberalizme ve sermayenin ya da herhangi bir emperyalizm biçiminin tahakkümü altındaki bir dünyaya karşı olan, insana dayalı bir gezegen toplumu kurmaya kendini adanmış sivil toplum grup ve hareketlerinin düşüncelerinin izini sürmek, önerilerini formüle etmek, deneyimlerini özgürce paylaşmak ve etkili eylemlerde bulunabilecek bir alternatif turmak amacıyla fikirleri demokratik bir biçimde tartışmak için bir araya geldikleri açık bir buluşma yeri" olarak tanımlıyor. Davos "bini a kın önde gelen küresel şirketten üyelere sahip olmakla" övünüyor. Porto Alegre "en geniş kapsamlı toplumsal hareketlerden" bini a kını bir araya getirmekle övünüyor. Toplumsal tabanlardaki farklılık bariz biçimde ortada.

Davos ruhu ve Porto Alegre ruhu birbirine do rudan do ruya karşıt. Davos, eylemlerini bir şekilde koordine etmek ve dünya çapında normatif bir program, dört bir yana duyurulacak bir müjde yaratmak isteyen dünyanın güç sahipleri ve güç sahipli adaylarının toplanma zemini olarak doğdu. Porto Alegre Davos'a -onun temel felsefesine, özgül programlarına, gelecek vizyonuna- meydan okumak üzere doğdu. Porto Alegre'nin sloganı "Başka bir dünya mümkün" dır. Hangisinden başka? Tabii ki, Davos'un hayal ettiği ve gerçeğe tirmekte olduğu dünyadan.

Bu iki yapı da birer forum elbette. Kamu tarafından izlenmeyi ve kamuyu ikna etmeyi uman kamusal arenalar. Ama Davos, Üçlü arasındaki çatışmaların sergilenebileceği, tartışılabilen ve belki de

hafifletilebilece i bir yerdir aynı zamanda. Kuzey'in, bazı Güneyli siyasi, ekonomik ve entelektüel liderlerin de i birli iyle (diye umulmaktadır), hedeflerinin pe ine dü ebilece i bir yerdir. Oysa Porto Alegre her türlü -ulusa ırı, bölgesel, ulusal ve yerel, ama en önemlisi hem Güney'den hem de Kuzey'den- hareketi bir araya getirmeye çalı ıyor. Dünya sistemini yeniden yapılandırmaya çalı ıyor. Kuzey-Güney meselelerinde genelde Güney'in tarafında olmaya çalı ıyor. Ama Kuzey'in iç hayatıyla da derinden ilgili. Üçlü arasındaki çatı -malarla ilgili herhangi bir konum almı de il ve u ana kadar bu çatı maları büyük ölçüde görmezden geldi.

Hem Davos ruhu hem de Porto Alegre ruhu dönü türme hareketleridir. Davos da tıpkı Porto Alegre gibi, statükodan yana de ildir. kisi de önemli yapısal de i ikliklerin mümkün, eli kula ında ve istenir oldu u öncülü üzerine kurulur. Ama bu de i imlerin ne olması gerekti i veya ne olabilece i hakkındaki görü leri esastan farklı, hatta birbirine taban tabana zıttır. Benim dilimle söylersem (onlar her zaman bu dili kullanmazlar), yapısal kriz içindeki bir dünya sistemine, bu yüzden de kaotik bir çatallanma ya ayan bir dünya sistemine verilen tepkileri temsil ederler. Bu öyle bir sistemdir ki gerçek siyasi ve ahlaki seçimler yapılması söz konusudur ve bu seçimlerin çıkacak sonucu etkilemesi gerçekçi bir imkân sayılabilir.

Dünya çin Nasıl Bir Gelecek?

Davos ruhu ile Porto Alegre ruhu arasındaki bölünme co rafi bölge tanımaz. Üç bölünmenin en temel olanıdır, çünkü dünyanın önümüzdeki yirmi be -elli yıl içindeki gelece iyle de il, önümüzdeki be yüz yılı ile ilgili bir bölünmedir. Ama bu bölünmenin fiili gidi atı, di er iki bölünmenin -Üçlü arasındaki bölünme ile Kuzey'e kar ı Güney bölünmesinin- önümüzdeki yirmi-otuz yıl içindeki evrimi tarafından çok büyük ölçüde kısıtlanacak ve derinden etkilenecektir.

Gelecek bünyesi gere i belirlenmemi oldu undan, yapabilece imizin en fazlası, önümüzdeki on yıl içinde en muhtemel sert, ani de i im odaklarına i aret etmektir:

İkinci Irak sava ı sonucunda, nükleer silahların kullanılması ve bunun bir sava tarzı olarak normalle mesi gayet mümkündür.

E er bu olursa, nükleer silah sahibi ülkelerin hızla artmasını bekleyebiliriz.

Doların dünyanın tek gerçek ihtiyat akçesi olarak kalma kabiliyeti birdenbire sona erebilir. Bu kabiliyet, ABD'nin Üçlü'nün di er üyelerinden daha büyük bir ekonomik istikrara sahip oldu una halen duyulan inanca dayalıdır. Bu da ABD'nin çok önemli bir ekonomik avantaja sahip olmasını sa lamı tır. Ama ABD'nin borçlarının devasa boyutlara çıkmı oldu u göz önünde bulundurulursa, bu inancın herhangi bir ekilde sarsılması ABD'ye ait olmayan paranın Amerikan yatırımlarından hızla çekilmesine yol açabilir ve bir hamlede üçparalı bir ihtiyat sistemi yaratabilir.

Euro'nun sa lam gitmesine ve ayak direyenlerin (Büyük Britanya, sveç ve Danimarka) çok yakında muhtemelen ona geçecek olmalarına ra men, Avrupa'nın kolaca çözülemeyen, iç içe geçmi iki sorunu vardır. Sorumluluk sahibi bir tür yapı yaratması gerekmektedir ve adayların ku atması altındadır. Bu iki baskı ile de aynı yönde hareket etmez. Avrupa ya ama kabiliyeti olan bir siyasi yapı kuramazsa, Üçlü-içi mücadelede son derece zayıflamı olacaktır. Avrupa'nın Do u ve Orta Avrupa ülkelerinin birli e girmesine izin vermekle ilgili çıkarları ile Rusya'yla daha yakın ili kiler kurmakla ilgili çıkarları da illa aynı yönde hareket etmez. Rusya'yla uzla amamak da Üçlü-içi mücadelede Avrupa'yı zayıflatacaktır.

Rusya ve Çin olabileceklerinden ya da olmak istediklerinden daha zayıf olan dev güçlerdir. Her ikisinin de üniter devletler olarak kalma, üretim faaliyetlerinin tabanını genişletme ve silahlı kuvvetlerini güçlendirme sorunları vardır. E er bu üç alanda ba arılı olurlarsa, dünya jeopoliti i birdenbire de i ecektir. Ba arısız olurlarsa da, bunun kaotik sonuçlarının etkileri dünyanın her yanında hissedilecektir.

Kore'nin bütünle mesi yönündeki e ilim, Almanya'nın birle mesi yönündeki e ilim ne kadar güçlüydüyse o kadar güçlüdür. ki durum özde de ildir; Kore'deki durum, Korelilerin Almanya'da olup bitenlere dair gözlemleriyle de biçimlenmektedir. Ama iktidara yeni ku aklar geliyor ve Kore'nin birle mesi, u ya da bu ekilde, ke sinlikle gündemdedir. Yeniden birle mi bir Kore Do u Asya'da güçlü bir aktör olacak ve sırf Kore'nin varlı ı Çin ile Japonya arasında ki kaçınılmaz gerilimler için bir tampon olaca ı için bile Çin-Kore-

Japonya'dan olu an bir Do u Asya üçlüsünü daha mümkün hale getirecektir. Yeniden birle mi bir Kore ABD'nin Do u Asya'daki askeri rolünü köklü bir biçimde azaltacaktır.

Suudi Arabistan ve Pakistan birçok bakımdan Ortado u'daki mevcut yapıların temel direkleri olmu lardır. Her ikisi de modernle - tirici, Batı-yanlısı seçkinlerin ihtiyaçları ile son derece slamcı bir halk arasında tarihsel bir denge kurabilmi lerdir. Bunu da ABD ile ikircikli bir ili ki sürdürerek yapmı lardır. Bin Ladin'in eylemleri açıkça bu rejimleri yıkmaya yöneliktir ki bin Ladin George Bush'u bu iki rejimi ikircikli tavırlarını sona erdirmeye zorlamaya iterek Bush'u da kendi saflarına katmı gibi görünüyor. ki rejimden biri nin, dolayısıyla her ikisinin birden çökmesi Fas'tan Endonezya'ya, Özbekistan'dan Sudan'a slam dünyasının dört bir yanında domino ta ı etkisi yaratacaktır.

Son birkaç yılda Latin Amerika'nın çe itli yerlerinde, sadece en bariz olan birkaç yer sayarsak, Arjantin, Ekvator ve Brezilya'da ses siz bir isyan gümbürtüsü olmu tur. 1980'ler ile 1990'ların büyük projesi, yani Latin Amerika'nın ABD tarafından ehliyle tirilmesi projesi, ABD'nin arka bahçesinde birdenbire çökebilir ve bu da muhtemelen Avrupa ve Japonya'nın hızla avantaj kazanmasına yarayabilir.

Bu de i iklimlerin ço u Porto Alegre ruhunu savunanların elle rini güçlendirecektir. Ama bu hareket çok gev ek bir yapı ve pozitif programları konusunda özgüllükten yoksun olma gibi sorunlarla ku atılmı durumdadır. O da da ılabilir. Ama da ılmazsa, 2010 civa rında kendini çok güçlü bir konumda bulabilir.

Yirmi birinci yüzyılın siyasi bölünmelerini saptama konusunda en fazla bu noktaya kadar gidilebilir. Dünya için nasıl bir gelecek söz konusu? Bunun cevabı belirsizdir. Ama tam da bir geçi , kaotik çatallanmalar, seçim ça nda ya adı ımız için bu gelece i bireysel ve kolektif olarak zannetti imizden çok daha fazla etkileyebilece imiz kesindir.

SONSÖZLER

Adil Sava

/ Mart 2003

George Bush despot tirana kararı verilen adil bir sava ta cesur ordularını muharebe meydanına çıkartmış durumda. Tabansız ya da satılmı Avrupalı siyasetçiler, dünyanın dört bir yanındaki önemli din adamları, emekli generaller, özgürlü ün ve Amerika Birle ik Devletleri'nin di er sabık dosttan ne dü ünürse dü ünsün, ne söylerse söylesin geri de dönmeyecek. Daha önce hiçbir sava , önceden bu kadar çok tartışılıp da dünya kamuoyundan bu kadar az destek almamış tır. Ne gam! Amerikan iktidarıyla ilgili birtakım hesaplara dayalı olan sava kararı Beyaz Saray'da uzun bir süre önce alınmış .

Kendimize neden diye sormamız gerekiyor. Bir kere, Amerikan hükümetinin motivasyonlarıyla ilgili olarak ısrarla gündeme getirilen iki önemli teoriyi bir kenara bırakmalıyız. Bunlardan birincisi sava tan yana olanlarca savunuluyor. Saddam Hüseyin'in dünya barını çok yakında tehlikeye atacak kötü yürekli bir tiran oldu unu ve onun karısına ne kadar önce çıkılırsa, vermeye niyetlendi i zararın (inlenmesinin o kadar mümkün olacağını söylüyorlar. İkinci teori, aslen sava a kararı olanlar tarafından ortaya konuyor. ABD'nin derdinin dünya petrolünü kontrol etmek oldu unu iddia ediyorlar.

ki tez de epey su götürür. Dünyada neredeyse herkes Saddam Hüseyin'in kötü yürekli bir tiran oldu una katılır, ama dünya barını çok yakında tehlikeye atacağına çok az kişi ikna olmu tur. Birçok insan ona jeopolitik oyunu dikkatle oynayan biri gözüyle bakar. Kitle imha silahları denen silahları biriktirmektedir üphesiz. Ama bunları herhangi birine kararı kullanacağı, misilleme korkusu yüzünden üphelidir. Bu silahları kullanma ihtimali Kuzey Kore'ninki kadar büyük de ildir. Siyasi olarak köye sıkı mı durumdadır ve kesinlikle hiçbir ey yapılmazsa muhtemelen buradan çıkamayacaktır. El

Kaide'yle ba larına gelince, bu iddianın zerre kadar inandırıcılı ı yoktur. El Kaide ile taktik olarak ve marjinal bir biçimde oynamı olabilir, ama Amerikan hükümetinin uzun bir zamandır oynadı ı yo unlu un onda biri kadar bir yo unlukla bile de il. El Kaide güçlenecek olursa da, Saddam Hüseyin bir döneke olarak onların tasfiye listesinin en tepelerinde bir yerdedir zaten. Amerikan hükümetinin bu suçlamaları açıklama de il, propagandadır. Güdülerini ba ka yerlerde aranmalıdır.

Her eyin petrolle ilgili oldu u ekindeki alternatif görü e ne demeli peki? Petrol dünya ekonomisinin i leyinde çok önemli bir unsurdur üphesiz. Yine üphesiz, ABD de tıpkı bütün di er büyük güçler gibi petrol kaynaklarını elinden geldi ince kontrol etmek ister. Ve yine üphesiz, Saddam Hüseyin devrilirse, dünyadaki petrol kartları tekrar karılmı olur. Ama bütün bunlara de er mi? Petrolle ilgili üç önemli ey vardır: Petrol sanayiinin kârlarından pay almak; (di er bütün ürünler üzerinde bu denli büyük bir etkisi olan) petrolün dünya fiyatını düzenlemek; ve petrol arzına ula ma (ve ba kalarının ulaşmasını önleme) imkânını elinde tutmak. Bu üç konuda da ABD halen gayet ba arılıdır. Amerikan petrol irketleri u anda dünya kârlarından aslan payını almaktadır. Petrolün fiyatı, Suudi Arabistan hükümetinin çabaları sayesinde, 1945'ten bu yana geçen sürenin büyük bölümünde Amerika'nın tercihlerine göre düzenlenmiştir. Ve ABD dünya petrol arzının stratejik kontrolü konusunda epey iyi durumdadır. ABD'nin konumu bu üç alanın her birinde daha da iyile tirilebilir belki. Ama bu hafif iyile me savaş ın mali, ekonomik ve siyasi maliyetine de er mi? Bush ile Cheney, tam da petrol i inde oldukları için, kazanılacak avantajın ne kadar küçük olacağını kesinlikle farkında olmalıdırlar. Petrol olsa olsa ba ka güdülerle yapılan bir giri imin bir yan faydası olabilir.

Peki o halde neden? ahinlerin akıl yürütmeleriyle ba layalım. Onlar ABD'nin dünyadaki konumunun en azından Vietnam Sava ından beri düzenli olarak gerilemekte oldu una inanıyorlar. Bu gerilemenin temel açıklamasının da, ABD hükümetlerinin zayıf ve kararlı politikalar izlemi olmaları oldu una inanıyorlar. (Yüksek sesle söylemeye cüret etmeseler bile, bunun Reagan yönetimi için bile geçerli oldu una inanıyorlar.) Bir çare, basit bir çare oldu unu dü ünüyorlar. ABD demir iradesini ve muazzam askeri üstünlü ünü göster-

mek için kendini güçlü bir biçimde ortaya koymalı, diyorlar. Bu yapıldıktan sonra, dünyanın geri kalanı her eyde Amerika'nın üstünlü ünü tanıyacak ve kabul edecektir. Avrupalılar hizaya geleceklerdir. (İlası nükleer güçler projelerinden vazgeçeceklerdir. Amerikan doları bir kez daha hükümlü ilan edecektir. İslamcı fundamentalistler yok olup gidecek ya da ezileceklerdir. Ve biz de yeni bir refah ve yüksek kârlar dönemine girece iz.

ahinlerin bütün bunlara gerçekten, büyük bir kesinlik ve kararlılık hissiyle inandıklarını anlamamız gerek. Dünyanın her yanında bir savaş ba latmanın akıllıca olup olmayacağı ile ilgili bütün kamusal tartışmalar kar ısında kulakları i te bu yüzden s ar. S arılar çünkü di er herkesin yanıldı ından ve üstelik kısa bir süre içinde herkesin yanıldı ını anlayacağı ından kesinlikle eminler. ahinlerin özgüveninin bir ba ka unsuruna daha dikkat çekmekte fayda var. Hızlı ve görece kolay bir askeri zafer elde edilece ine, savaş ın birkaç ay, hatla aylarca de il, sadece birkaç hafta sürece ine inanıyorlar. Amerika ve Birle ik Krallık'taki neredeyse bütün seçkin emekli generallerin bu askeri de erlendirme konusundaki üphelerini beyan etmi olmalarını dikkate almıyorlar. Hemen hepsi sivil olan ahinler bu savları çürütmeye bile zahmet etmiyorlar.

Bush yönetiminin tam-gaz-ileri, kahrolsun-yolumuza-ta -koyanlar tavrının daha imdiden ABD'nin dünyadaki konumu üzerinde dört önemli olumsuz etkisi oldu. Jeopoliti in temel bilgilerine vakıf olan herkes, 1945'ten sonra ABD'nin en korktu u koalisyonun Fransa, Almanya ve Rusya koalisyonu oldu unu bilir. Amerikan dış politikası bunu imkânsızla tırmaya ayarlanmıştır. Ne zaman böyle bir koalisyona dair küçük bir i aret ortaya çıksa, ABD bu üçünden en az birini di erlerinden koparmak üzere seferber olur. De Gaulle 1945-46'da Moskova'ya ilk jestlerini yaptı ında ve Willy Brandt *Ostpolitik'i** ilan etti inde böyle oldu tu. Böyle bir ittifakın bir araya gelmesinin epey güç olmasının birçok nedeni vardır. George Bush tüm engelleri a ıp ABD'nin bu kâbusunu gerçekle tirmeyi ba armıştır. 1945'ten beri ilk kez, bu üç güç önemli bir meselede alenen ABD'ye karşı bir

* Do u Politikası. Batı Almanya'nın Do u Bloku ülkeleri ve özellikle Do u Almanya ile olan ili kilerini normalle tirme niyetiyle ba lattı ı politik uygulamalar, (y.n.)

saf olu turmu lardır. Bu aleni duru a kar ı verilen resmi Amerikan tepkisi söz konusu ittifakı daha da güçlendirmeye yaradı tır. E er Donald Rumsfeld Arnavutluk, Makedonya, hatta Polonya ve Macaristan'dan alınan deste i, Fransızların, Almanların ve Rusların gözüne sokmanın bu yeni üçlüyü titretece ini zannediyorsa, sahiden çok saf biri olmalı.

Bir Paris-Berlin-Moskova eksenine verilecek mantıksal kar ılık, ABD'nin Çin, Kore ve Japonya'yla jeopolitik bir ittifaka girmesi olurdu. Ama Amerikan ahinleri böyle bir koalisyonun kolayca kurulamamasını garantiye almaya çalı ıyorlar. Kuzey Kore'yi çelikten di lerini göstermeye zorladılar, kaygılarını ciddiye almayarak Güney Kore'yi incittiler, Çin'i her zamankinden de üpheci yaptılar ve Japonya'yı nükleer bir güç olmayı dü ünmeye ittiler. Bravo!

Bir de petrol meselesi var. Petrolün dünya fiyatını kontrol etmek daha önce bahsetti imiz petrolle ilgili üç meselenin en önemlisidir. Bu konuda kilit Suudi Arabistan'dı. Suudi Arabistan ABD için bu i i elli yıldır basit bir nedenle yapıyordu: Hanedanın Amerikalıların askeri korumasına ihtiyacı vardı. ABD'nin alelacele sava a ko turması, bunun Müslüman dünya üzerindeki bariz sekme etkisi, Amerikalı ahinlerin Suudileri açıkça a a ılamaları ve Bush yönetiminin srail Ba bakanı Ariel aron'a verdi i yo un destek, Suudileri, hem de yüksek sesle, Amerikan deste inin kendileri için bir destekten çok köstek olup olmadı nı dü ünmeye itti. İlk kez olarak, kraliyet ailesinde, ABD ile ba ları gev etmekten yana olan hizip a ırlık kazanmaya ba lıyormu gibi görünüyor. ABD Suudilerin alternatifini kolayca bulamayacaktır. Suudilerin Amerika'nın jeopolitik çıkarları için her zaman srail'den daha önemli olduklarını unutmayın. ABD srail'i iç siyasi nedenlerle destekliyor. Suudi rejimini ise onlara ihtiyacı oldu u için desteklemi tir. ABD srail olmadan ayakta kalabilir. Ama Suudi deste i olmadan Müslüman dünyasındaki siyasi karga adan sa çıkabilir mi?

Son olarak, Amerikan yönetimleri, nükleer silahlara sahip devletlerin ço almasını önlemek için son elli yıldır kahramanca çalı mı lardır. Bush yönetimi ise iki kısa yılda önce Kuzey Kore'nin, imdi de ran'ın nükleer programlarını hızlandırmasını ve bunu da hiç çekinmeden alenen söylemelerini sa lamayı ba ardı. E er ABD Irak'ta, yapabilece ini ima etti i gibi, nükleer silahlar kullanırsa, sadece ta-

buyu yıkmı olmakla kalmayacak, bir düzine kadar ülkenin bu silahları elde etmek için daha hızlı bir yan a girmesini de garanti altına alması olacaktır.

rak sava ı ABD için çok iyi giderse, belki bu dört jeopolitik sancıcaı biraz hafifletebilir. Sava kötü giderse, bu olumsuzlukların her biri hemen güçlenmi olacaktır. Son günlerde, Büyük Britanya ile Fransa'nın medeniyet, Hıristiyanlık ve özgürlük mücadelesi adına Rus tiranına kar ı sava maya gittikleri Kırım Sava ı hakkında bir eylem okuyorum. ngiliz tarihçi 1923'te bu amaçlar hakkında öyle yazdı : " ngilizler bir eyi kınıyorsa o ey hemen her zaman kınanmaya layıktır, bir de o ey gerçekten olmu olsa." Londra'da çıkan *The Times* 1853'te sava ın en güçlü destekçilerinden biriydi. 1859'da editörleri pi manlıklarını öyle ifade ediyorlardı: "Bu kadar de ersiz bir amaç için hiçbir zaman bu kadar büyük bir çaba harcanmamı tır. Bo u bo una devasa bir çaba harcandı nı ve sonsuz fedakârlık yapıldı nı hiç istemesek de kabul etmek zorundayız." George Bush görevinden ayrılırken, ABD'yi görevi devraldı ı zamana göre önemli oranda zayıflatmı olacaktır. Yava bir gerilemeyi çok hızlandırmı olacaktır. *New York Times* 2005'te benzer bir ba yazı yayımlar mı acaba?

15 ubat 2003

Nisan 2003

Amerikan ahinleri Irak'a yapacakları saldırının " ok ve deh et" yaratacağını vaat etmişlerdi. Bunu başardılar mı? Öyle oldu mu diyorlar. Ama kime ok ve deh et vermeleri gerekiyordu? En başta Irak rejimine ve onun iç destekçilerine. ABD savaşını askeri açıdan oldukça hızlı bir biçimde kazandı ve uzun, zor bir savaşın daha büyük olasılık olduğu tahmininde bulunanlar (bunlar arasında birçok asker de vardı, ben de vardım) yanıldı. En tepedeki Irak komutanları ortadan kaybolunca, askeri yapı çöktü. Gelgelelim, bunu söylemek gerekir ki görece çabuk kazanılan zafer, ABD'nin resmi gerekçesini, yani Irak rejiminin komutanlarına veya ABD'ye dolaysız bir ciddi tehdit olduğu turduğunu gerekçesini haksız çıkarmıştır.

Peki bundan savaşın delilik olduğu mu diyorlar? Ünenlerimiz de her şey konusunda da yanılmıyordu umuz sonucu çıkar mı? Zannetmiyorum. Bu kitabın (2002 ortalarında yazılan) 1. Bölümüne de cümlelerle başlıyorum: "ABD geriliyor mu? Bu iddiaya bugün çok az insan inanacaktır. Daha doğrusu tek inananlar, gerilemeyi tersine çevirecek politikaları amatalı bir biçimde savunan ahinlerdir." Ahinler şimdi bunu yapmayı başardıklarını diyorlar. Özgüvenleri iyice inmiş vaziyette. Napolyon'un *"L'audace, l'audace, toujours l'audace"* (Cesaret, cesaret, daima cesaret) düsturunu benimsemiş gibi görüyorlar. Bu düstur Napolyon'un inine yararı değil - bir süreli inine.

Ahinler Suriye'ye karşı bir kampanyaya başlamak için savaşın sona ermesini bile beklemediler. Suriye kısmen, ABD tarafından dostça görülmeyen bir dış politikası olduğu için, Ortadoğu'da kilit bir rol oynadı ve askeri açıdan neredeyse çaresiz olduğu için seçildi. Irak'ta (en azından imdiye kadar) kitle imha silahları bulamayan ABD hükümeti şimdi bu silahların Suriye'de olduğu iddia ediyor.

Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Suriye'yi bir "haydut devlet" olarak adlandırdı. Başkan Bush Suriyelilere basit bir tavsiyede bulunuyor: Amerika Birleşik Devletleri'yle işbirliği yapmalıyız.

ABD Afganistan'dan Irak'a geçerken orada eski rejimi devirip iktidarı bir dizi yerel derebeyine iade etmekten öte pek bir şey başaramamıştır - kısacası, ABD başka yerlerde genellikle "başarısız devlet" denilen bir şey yaratmıştır. ABD şimdi de Irak'ta aynı şeyi yapıp oradan başka bir yere mi geçecek? Muhtemelen. Şimdi sırada Suriye varsa, ondan sonra kim gelecek? Filistin ile Suudi Arabistan mı, yoksa Kuzey Kore ile İran mı? Şüphesiz burada Amerikan rejiminin iç çevrelerinde öncelikler konusunda iddettli tartışmalar yapılmaktadır. Ama ABD'nin şimdi de başka askeri tehditlerle mücadeleye geçeceği kesin gibi görünmektedir. Ahinler dünyanın geleceğini ellerinde tuttuklarından (ve zaten tutmaları da gerektiğinden) emin görüyorlar ve izledikleri hareket tarzının doğruluğu konusunda en ufak bir alçakgönüllülük alameti göstermiyorlar. Hem, Stalin'in meşhur sözünde olduğu gibi, papanın kaç birliği var ki?

Yine de, ahinlerin belirlemesi gibi görüldüğü önceliklere bakmak gerekir. Bir numara, Ortadoğu'yu yeniden biçimlendirmeye çalışıyor. Bunun da üç kilit unsuru var: ABD'ye dışman rejimleri ortadan kaldırmak, Suudi Arabistan'ın iktidarını devirmek (ve belki de toprak bütünlüğünü bozmak) ve Filistinlilere bir çözüm dayatarak Bantustan tipi bir çözümü kabul etmelerini sağlamak. Ahinler Suriye'nin ABD'nin güvenliğine yönelik yeni bir "tehdit" olduğu meselesini de bu yüzden hemen gündeme getirdiler.

Ortadoğu'nun bu şekilde yeniden düzenlenmesi işi sürerken, ABD kuzeydoğu Asya'daki durumu dondurmaya tercih edecektir. Hemen askeri müdahaleye geçmek risklidir, ahinler de Kuzey Korelileri nükleer arayışlarında daha fazla ileri gitmemeye ikna etmek için Çin'i kullanmayı umuyorlar. Bu geçici bir ateşkes olarak görülebilir. Bu ateşkes ahinlere önceki meseleleri halledip, Kuzey Kore'ye sonra, elleri daha boşaldığında geçmek için zaman verecektir. Çünkü Kuzey Kore rejiminin hayatta kalmasına izin vermeye hiç niyetleri yok.

Benim tahminim iki numaralı önceliklerin ülke içindeki cephe olduğu yönünde. Ahinler Amerikan hükümetinin bütçesini, askeri harcamalardan başka hiçbir şeyi yer bırakmayacak şekilde biçimlendir-

mek istiyorlar. Ve di er harcamaları kesmek için bütün cephelerden harekete geçecekler-federal vergileri azaltacak, Sosyal Güvenlik ve Sağlık hizmetlerini mümkün oldu unca özelle tirecekler. Dünyanın geri kalanıyla u ra mak için ellerinin daha serbest olmasını sa lamak ve sürekli iktidarda kalmayı garanti altına almak için ülke içinde muhalefetin ifade edilme imkânlarını da sınırlamak istiyorlar. Öncelikli meseleleri, içinde üç yıl sonra yasanın hükümsüzle ece ini bildiren bir maddesi olan, Vatansızlık Yasası adı verilen yasayı kaldırarak. Vatansızlık Yasası imdiye kadar esasen Arap ya da Müslüman kimlikli ki ilere kar ı kullanıldı, ama federal yetkililerin yasanın kapsamını sürekli geni letmeleri beklenebilir. Bu iki cephede de 2004 seçimleri can alıcı önem ta ıyacak.

Avrupa muhtemelen üç numaralı önceliktir. Avrupa'nın belini kırmak ahinlere Ortado u'nun ya da Amerikan muhalefetinin belini kırmaktan daha zor geliyor. Bu yüzden muhtemelen Avrupalıların iradesini ölümcül bir biçimde zayıflatacak kadar ok ve deh et yaya-bileceklerine güvenerek biraz daha bekleyeceklerdir. Bu zamanlarında da Kolombiya'ya birlikler gönderilmesini, ABD'nin Küba'yı yeniden i gal etmesini ve yeryüzünün çe itli yerlerinde pazı göstermesini isteyebilirler.

Amerikan ahinlerinin büyük dü ündüklerini söylemek gerek. "Cesaret, cesaret, daima cesaret." 1. Bölüm'de, ABD'nin "gerçek güçten yoksun yalnız bir süpergüç, kimsenin takip etmedi i ve çok az kiinin saygı duydu u bir dünya lideri ve kontrol edemedi i küresel bir kaos içinde tehlikeli bir biçimde sürüklenen bir ülke" oldu unu da söylemi tim. Bugün, özellikle de ABD'nin Irak'ı i gali ı ı ında, bu de erlendirmeyi yineliyorum. Bu görüşüm, ABD'nin dünya sistemi içindeki gerilemesinin sadece eski Amerikan hükümetlerinin yaptı ı politika hatalarının ürünü de il, yapısal oldu u inancımaya dayalı. Bu gerileme tersine çevrilemez. Tabii ki akıllıca idare edilebilir, ama bugün eksik olan tam da budur.

Yapısal gerilemenin iki temel bile ni var. Biri ekonomik, di eri siyasi-kültürel. Ekonomik bile en aslında gayet basit. Temel kabiliyetler -eldeki sermaye, insani beceriler, ara tırma ve geli tirme kapasitesi- bakımından Batı Avrupa ile Japonya/Do u Asya ABD' den daha rekabet edebilir konumda. ABD'nin parasal avantajı -ihtiyat akçesi olarak doların kullanılmasına dayalı avantajı- geriliyor ve ya-

kında muhtemelen bütünüyle ortadan kalkacak. ABD'nin askeri alan-daki avantajı, sermayeyi ve yenili i üretken faaliyetlerden ba ka yönlelere kaydırdu ı için, ekonomik alanda uzun vadede bir dezavantaja dönü ecektir. Dünya ekonomisi artık uzun vadeli sayılabilecek durgunlu undan çıkmaya ba ladı ında, hem Avrupalı hem de Japon/Do u Asyalı giri imlerin ABD merkezli giri imlere oranla daha iyi bir performans sergilemeleri çok muhtemel.

ABD ba lıca rakiplerine kıyasla ya adı ı bu sinsi ekonomik gerilemeyi otuz yıldır siyasi-kültürel yollarla yava latmı tır. Bunu yapma hakkını da (özgür dünyanın lideri sıfatıyla) sahip oldu u me ruiyete ve Sovyetler Birli i'nin varlı ını sürdürmesine dayandırmı tır. Sovyetler Birli i'nin çökmesi bu hak iddialarının altını ciddi biçimde oymu ve bunun sonucunda dünya sisteminde anar i gemi aزیya almı tır- eski Sovyetler Birli i ve Yugoslavya'daki "etnik" sava lar, birçok Afrika devletindeki iç sava lar, iki Körfez sava ı, Kolombiya'daki iç sava ın büyüyen yarası ve bir dizi Üçüncü Dünya devletinde-ki a ır ekonomik gerilemeler.

ABD, Ronald Reagan, baba George Bush ve Bill Clinton dönemlerinde, esasen Kuzey-Güney mücadeleleri denebilecek mücadelelerde bizimle az çok aynı saflarda kalmalarını sa lamak için, Batı Avrupa ve Japonya-Do u Asya'yla müzakerelerde bulunmayı sürdürüyordu. O ul George Bush'un ahinleri bu stratejiyi bir kenara atarak yerine tek taraflı bir maçoluk stratejisini geçirdiler. Her yerde herkesin sırtı dikle ti ve Amerika'nın Saddam kar ısındaki zaferi daha da dik durmalarına yol açacak. Bu, dünyanın geri kalanının çok korkmasına ra men de il, tam da çok korktu u için oluyor.

Me ruiyet konusunda, iki eye dikkat çekeyim. Mart ayında, ABD rak saldırısına destek alırım umuduyula getirdi i bir karar taslamasını BM Güvenlik Konseyi'nden çekmek zorunda kaldı. Bu ABD için gerçekten önemli bir mesele, George Bush'un dünyanın dört bir yanındaki liderlerle yaptı ı telefon konu maları da dahil, u runa her türlü çabayı harcadı ı bir meseleydi. ABD elli yıldır ilk defa Güvenlik Konseyi'nde basit bir dokuz oyluk ço unluk kazanmayı ba aramadı. Tam bir a a ılanmaydı bu.

kincisi, "emperyal" sözcü ünün nasıl kullanıldı ına dikkat edelim. ki yıl öncesine kadar, emperyalizmden sadece dünya solu bahsedirdi. Birdenbire, ahinler bu terimi olumlu bir anlamda kullanma-

ya ba ladılar. Daha sonra, hiç de solcu olmayan Batı Avrupalılar bu terimi, ABD'nin emperyal bir güç gibi davrandı ı yolundaki endi e-lerini ifade etmek için kullanmaya ba ladılar. Ve Saddam Hüseyin'in çökü ünden beri, birdenbire bu kelimeye neredeyse bütün haber bül-tenlerinde rastlanılır oldu. ahinler olumlu bir biçimde kullanarak zekice bir ey yaptıklarını zannetseler de emperyal(izm) me ruiyeti ortadan kaldıran bir terimdir.

Dünya tarihinde askeri güç, üstünlü ü korumaya hiçbir zaman yetmemi tir. Me ruiyet, en azından dünyanın önemli bir kısmı tara-findan tanınan me ruiyet esastır. Amerikan ahinleri, bu sava larıyla, ABD'nin me ruiyet iddiasının temellerini dinamitlemi lerdir. Ve böy-lege ABD'yi jeopolitik arenada onulmaz biçimde zayıflatmı lardır.

Antikapalist Hareket için Kılavuzlar

DÜNYA SOSYAL FORUMU

A A IDAN KÜRESELLE ME
HAREKET VE KÜRESEL D REN

F. Levent ensever

Sermayenin "küreselle me" söylemi altındaki neoli-beral saldırısı e itsizli in, i sizli in, yoksullu un, sava ların "küresel" dünyasını getirdi. Kaçınılmaz mı bu? Biz, çocuklarımız ve torunlarımız gittikçe acı-masızla an bir düzenin kurbanları olmaya devam mı edece iz? 1999'da Seattle'da düzen kar ıtı binlerce ki i buna ciddi bir yanıt verdi. Ardından 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde toplanan ve on hinlerin katıldı ı Dünya Sosyal Forumu "Ba ka bir dünya mümkün!" sloganının tüm dünyada buldu u yankının ifadesiydi. imdi dünyanın her yanındaki sosyal forumlarda sava kar ıtları, sosyalistler, çev-reciler, kadın hareketleri, kısacası mevcut düzene kar ı çıkan herkes bir araya geliyor. Eylemlilikleriyle kurulu düzeni sarsan bu a a idan küreselle me ha-reketlerinin geçirdi i süreci, dünyada ve ülkemizdeki geli im dinamiklerini bulacaksınız bu kitapta.

Immanuel Wallerstein

Amerikan Gücünün Gerileyi i

nceki kitapları Liberalizmden Sonra ve Bildi imiz Dünyanın Sonu'ndaki dncelerini mantıki sonuçlarına dek geli tiriyor Wallerstein. Temel tezi u: 1945'ten beri dünya sisteminin ba ı çeken hegemonik gücü olan Amerika Birle ik Devletleri gerilemektedir. 11 Eylül ve sonrasındaki olaylar bunun en son ve en belirgin kanıtıdır.

inde ya adı ımız dünya sisteminin hızla temel bir de i ime do ru gitti ini ve tercih ve seimlerinize, insan iradesine hiç olmadı ı kadar açık hale geldi ini savunan Wallerstein ne yapabilece imiz konusunda unları söylüyor: "Bu kitapta hepimizin üçlü bir görevi oldu u yolundaki görü me ba lı kalıyorum: Gerçekli i ele tirel ve ayık bir kafayla analiz etmekle ilgili entelektüel görev; bugün öncelik vermemiz gereken de erlerin neler oldu una karar vermekle ilgili ahlaki görev ve dünyanın, kapitalist dünya sistemimizin u anki kaotik yapısal krizinden çıkıp, mevcut sistemden gözle görülür ölçüde daha kötü de il de, gözle görülür ölçüde daha iyi olacak farklı bir dünya sistemine geçmesi olasılı ına hemen nasıl katkıda bulunabilece imize karar vermekle ilgili siyasi görev."

Bugün muhalif olmak, sistem kar ıtı olmak ne demektir? Günümüzde bu soruya verilen en net cevaplardan biri olan kitabı, Tuncay Bir-kan'ın çevirisiyle sunuyoruz.

Metis Tarih Toplum Felsefe
ISBN 975-342-440-X

9 789753 424400

MET S YAYINLARI, PEK SOKAK NO. 9, 34433 BEYO LU, STANBUL